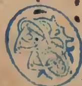
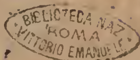
NICOLAI MACHIAVELLI FLORENTINI DISPVTATIONVM, De *REPVBLICA*, *quas Discursus nuncupauit,* LIBRI III.

QVOMODO IN REBVSPVB. AD ANTIQVORVM ROMANOrum imitationem actiones omnes bene maléve instituantur.

EX ITALICO LATINI facti.

AD GENEROSVM ET MAGNIFICVM D. IOANNEM Osmolski, de Prauiedniki, Polonum.

MOMPELGARTI.
Per IACOBVM FOILLETVM.
CIↃ IↃ XCIX.

GENEROSO ET MAGNIFICO DOMINO IOANNI OSMOLSKIO DE Prauiedniki Polono Interpres S.P.D.

ECTE' vereque in scholis dicere solemus, Osmolski Magnifice, Contrariorum esse eandem scientiam. Nam percurrendo singulatim quascunq; contrariorum differentias, semper deprehendemus omnes ac singulas cadere sub eandem cognitionem: nec contra hoc pronuntiatum, Enstasin dari posse. Sic vtique Liberalitatis & Auaritiæ, Iustitiæ & Iniustitiæ, Sapientiæ Stul-

titiæ, Virtutis denique omnis atque Vitij naturam, vna moralis philosophia cognoscit. Et per naturalem intelligimus, quid Motus aut Quies: Quod simplex compositumq́ corpus sit: Quid generatio, corruptio: Auctio, diminutio: cæteraq́ hisce similia comprehendimus. Medica quoque ars, vna eademq́ existens, de sanitate simul & morbo differit: Salubri, Insalubri: Temperie & Intemperie: Remedio & Veneno. Nec scientiam tantùm vtriusque contrarij, vnam eandemq́ existere, per omnes disciplinas disquirendo cognoscemus. Verum etiam sensum (qui omnis scientiæ fundamentum est) vnum numero existentem, tamen sentire vtrunque contrariorum. Nam eodem sensu Tactus, Calidum & Frigidum: Durum & Molle tangimus: &

lingua eàdem dulce & amarum : iucundum iniucundumq́ gustamus : & album nigrumq́ eodem oculo cernimus. Quæ res cum ita se habeat : credo non debuisse tantis calumniis obnoxios esse eos, qui de Republica scribunt & non modò in scriptis suis, quid & quomodo quippiam benè, piè, amicè, prudenter sapienterq́ fiat : sed etiam contrariorum consiliorum rationes ostendunt: docentq́ etiam modum malè, impiè, hostiliter, imprudenter, stultéque agendi. Quo doctrinæ genere cen eo Nicolaum Machiauellum in hisce libris de Repub. veteres omnes superasse: & ex horum lectione, longè maiorem rerum cognitionem comparari posse, quàm si vel Diuini Platonis libros de Republ. vel summi ipsius Aristotelis, aut alterius cuiusquam Politica legeris.

Cognoſcere autem hinc licebit non bonorum tantùm, ſed etiam prauorum & callidorum conſiliorum rationes. Et vt ſummatim dicam, Bona, Mala: Pia, Impia: Callida, Simplicia: ſapienter ſtulteq; facta, omnis generis plurima. Quæ ego ita eſſe legenda & obſeruanda omnia cenſeo: ſicuti in Logicis, non tantùm bonas certasq; argumentandi rationes diſcimus & docemus: ſed etiam ſophiſticas. Et in medicina non tantum remediorum, ſed venenorum quoque naturam indagamus. Non equidem vt ijs vtamur, ſed vt ijs reſiſtamus, & aduerſus ea commodè pugnemus: cùm alioquin, ſi harum rerum ignari ſimus, facilè labi ac decipi queamus. Sub tuo autem clariſſimo & plane generoſo nomine, volui hunc librum à nobis de nouo caſtigatum,

prodi-

prodire in lucem: non quod existimem te hisce præceptis indigere: qui ipso rerum vsu hæc omnia cognosces. Sed vt per eum, qui cum summa nobilitate, maximam quoq; tam diuinarum quam humanarum rerum cognitionem scientiamq; coniunxit: Studiosis Materia suppeditaretur, hanc tantam rerum varietatem cognoscendi. Vale.

T. T

I. N. S.

NICOLAI MACHIAVELLI DISPVTATIONVM DE REPVBLICA ROMANORUM, ex prima decade T. Liuij.

LIBER I.

Ad Zanobium Bondemontium & Cosmum Rucelaium.

PROOEMIVM.

ÆPE ego mecum, non sine admiratione consideraui, quantum antiquitati in quibusdã tribuatur: cùm, vt cætera exempla omittãtur, vnica vetustissimæ alicuius statuæ particula, magno precio persæpè *Antiquitatis obseruatio qualis debeat esse.*

comparata ſit, vt & domui ornamento, & ſculptoribus exemplo eſſet ad imitandum, qui eam deinde ad viuũ exprimere omnibus modis conati ſunt. Econtrà autem admirationi potius eſſe, quàm exemplo ad imitandum, Virtutes, & quæ ex virtutibus profectæ ſunt, Actiones illas vetuſtas, atque res præclarè olim geſtas cùm à Regnis & Rebuſpublicis, tùm Regibus, Ducibus, Ciuibus, Legislatoribus & alijs: quarum omnium vix vmbra aliqua ſupereſt. Atque id quidem eò accuratius eſt à viro ſapiente expendendum, quò magis alioquin cernimus in diſcordijs ciuilibus, cæteriſque infortunijs, quibus obnoxij ſumus, ad ea remedia nos confugere, quæ à veteribus, per leges inſtituta & excogitata fuerunt. Neq; enim aliud eſt Ius Ciuile, quàm ſententiæ quædam à veteribus Iuriſcõſultis pronunciatæ: quæ in certum redactæ ordinem, dijudicandi rationem noſtris Iuriſperitis oſtendunt. Sicuti neque Medica ars aliud eſt, quàm antiquorum experimentorum collectio, ex qua medici noſtri medendi modum deſumunt. Sed neque in Reipubl. adminiſtratione, illius membris conſeruandis, Regnis gubernandis, re militari inſtituenda, bello gerendo, iure ſubditis dicundo, aut imperio augendo, quiſquam

Prin-

Princeps, Rex, Respub. aut Imperator se ad veterum exemplorum normam mores & imitationem componit. Quod proinde mihi persuadeo, non tam ob eam causam euenire, quod tantopere in peius ruerint humanæ res: aut quod otium & ambitio, in prouintijs & Christianorũ vrbibus permultis, tam altas radices egerint: quàm ob id, quod historiarum vsu legitimo destituamur, nec eos fructus ex illarum lectione percipiamus, quos illæ natura sua aliâs producere queunt. Atque hoc ipsum est, quod permultos cernimus, in ijs legendis, voluptatem quandam ex illa rerum varietate percipere: sed de illarum rerum imitatione, ne cogitare quidem, ac si non difficilis & laboriosa tantummodo esset: sed etiam talis, quam omninò assequi nemo posset: eodem planè modo, ac si cœlum ipsum, elementa, totáque humana natura, ab ea quæ olim erat, plurimum degenerasset. Itaque ego vt homines ab hoc errore liberarem, operæpretium me facturum existimaui, si in omnes T. Liuij libros qui ad nostram memoriam peruenerunt, cogitationes meas scriptis comprehenderem, eaque explicarem, quæ de rerum antiquitùs gestarum imitatione, & cum nostris comparatione sentirem: cum vt me-

Historiæ obseruandæ ratio.

Scopus harum disputationum.

lius historiæ ipsæ intelligerentur: tùm vt lectores earum, dignum suis laboribus fructum reportarent: Et quamuis difficile sit istud onus, tamen eorum auxilio, qui humeris meis imposuerunt, illud eò vsque deportabo, vt qui mihi successerint, ad finem vsque sine magno labore perducere hoc opus queant.

Qualia sint Vrbium in vniuersũ omnium principia, & Romæ ipsius cuiusmodi origo extiterit.

CAPVT I.

SI quis ex historiarum lectione, secum animo reputet, cuiusmodi Romanæ vrbis initium fuisse perhibeatur, & quibus moderatoribus à principio statim instituta ea Respub. & legibus instructa esse censeatur: ei mirum videri non debet, quod ipsius virtus, potentiaque tot seculis perdurarit, & ad tantam imperij magnitudinem demùm peruenerit. Sed de eius principio differenti, obseruandum est, vrbes, oppida, & quæ eiusmodi sunt, omnia aut ab ijs hominibus extrui, qui illic nati sint, aut qui perigrini eò peruenerint. Indigenæ profectò ad vrbem condendam permouentur, cùm intelligunt, se hinc inde in exiguas

Diuersi vrbium conditores.

exiguas partes diſperſos, tutos eſſe non poſſe, cùm nequeant ſingillatim externam vim propulſare: nec fieri poſsit etiam, vt in huiuſmodi caſibus atque periculis conuenire ſtatim queant: adeoque periclitari ſe agnoſcunt, ne quando hoſti prædæ futuri ſint: ob eamque cauſam inſtinctu præſertim cuiuſpiam, qui inter ipſos prudentior eſſe videatur, côueniunt in vnum aliquem locum, quem & ad victum comparandum commodiorem, & ad defenſionem maximè opportunum arbitrantur. Huiuſmodi fuit Athenienſis, ac Venetæ vrbis condendæ occaſio: nam priorem, duce & ſuaſore Theſeo, condiderunt indigenæ eius loci, poſtquam prius variè diſperſi fuiſſent. Venetias autem extruxére itidém muniêdi ſui cauſa, inſularum earum incolæ, quæ in Adriatici maris ſinu continentur. Romano enim Imperio declinante, eas inſulas multi occupauerant, vt à Barbarorum, qui ſubinde Italiam inuadebant, tyrannide tuti forent: atque ijdem deinde ſucceſſu temporis abſque vllo principe, vrbis fundamenta iecerunt: & ſponte ſua itidem in ipſis initijs, ſe ijs legibus munierunt, quibus conſeruari poſſe ſperarent. Nec defuit eorum induſtriæ fortuna: ſiquidem ex loci oportunitate, ad quem Barbaris, qui Ita-

Athenienſis & Venetæ vrbis initima.

Adriaticiq́ maris accola.

liam affligebant, ob nauium inopiam aditus minimè patebat, otium & tranquillitatem nacti, ex paruis initijs, ad magnam imperij magnitudinem, ficuti hoc tempore videre eft, peruenerunt.

Aduenæ vrbes condentes duplices. Aduenas autem, à quibus Vrbes fundantur, aut liberos eſſe oportet aut aliorum imperio ſubditos. Poſterioris generis ſunt Coloniæ, quæ vtique à potente aliqua Republica, aut principe, certis locis collocantur, cùm vt parti nuper imperij propugnacula eſſe queant, tùm vt reliquarum vrbiũ, ex quibus mittuntur, nimia ciuium multitudo leuetur: cuiuſmodi ciuitates Populus Romanus permultas, in finibus imperij vndiquaque conſtruxit. Eiuſdem generis ſunt etiam vrbes, quę à potentibus Monarchis perſæpe extruuntur: conſeruandę potius gloriæ, laudiſq; eorum memoriæque, quàm ponendæ certæ ſedis cauſa: in quem finem Alexandriam Ægypti, ab Alexandro Magno cõditam fuiſſe conſtat. Sed *Initia vrbium aut libera, aut ſeruitute preſſa.* huiuſmodi vrbes profectò, quia liberum ortum non habent, ſed à prima origine ſeruitute premuntur, rarò ad magnum faſtigium euehuntur, aut Imperij magnitudinem aliquam ſibi cõparare poſſunt. Quod proinde etiam Florentiæ accidit: hęc enim ſiue à Syllæ militibus condita, ſiue à Fęſu-

lanorum

lanorum Montium incolis extructa (qui firma illa pace & diuturna tranquillitate, quæ Octauiano regnante orta est, confisi: in planiciem iuxta Arnum fluuium descenderunt) sub Imperij Romani iugo statim certè fuit: nec altius caput extollere potuit, quàm ei videretur, cuius imperio parere cogebatur. Libera autem, & nullo seruitutis iugo oppressa videri debet, illarum Vrbium origo, quas ij condunt, qui morbis, fame, aut bellis pulsi, patrium solum descrere, & nouas sedes quęrere coguntur: siue id soli, & per se, siue duce aliquo faciant. Qui enim hoc modo patria pellũtur, ij aut vrbes occupant, iam ante conditas ab alijs, easque inhabitant, sicuti Mosi cum suis accidit: aut nouas ipsi condunt. Veluti Ænea duce Troiani fecerunt. Atque in hisce maximè, cum illius qui condit virtus, tùm fortuna eius, quæ conditur, vrbis conspicitur: quæ proinde eò maiora censentur ambo, quò ab insigniori magisque memorabili causa, primam originem obtinere videbuntur. Et virtus ipsa quidem illius qui vrbem condit, ex delectu loci maximè opportuni, & prima legum institutione innotescit. Qua in re, cùm non semper etiam liberum sit, deligere quod lubeat, sed vrgeat quandoque vnum quiddam ipsa necessi-

Quæ vrbes sint liberæ à principio.

Locus aptus ad vrbem cōdendam. cessitas, in eaque virtus præcipuè spectetur: operęprecium fuerit considerare, num ad vrbem extruendam locus fertilis semper sterili sit pręferendus? Etenim si locus sterilis sit, necessitate quadam coacti ciues, ab otio abstinebunt, & honestis exercitijs atque artibus occupati, minus ansam præbere poterunt discordijs ciuilibus: quod Raugiæ & alijs quibusdā accidisse scimus, quæ in huiusmodi locis sitæ sunt. Et esset profectò huiusmodi minus fertilium locorum delectus prudentior, si modo homines suis rebus contenti, & ab imperandi cupiditate liberi forent. Sed quia, ob id, quod in hominibus regnandi desiderium inest, tuti esse nequimus, nisi potentia muniti: vitanda est maximè loci sterilitas, & fertilissimus ager in vrbibus construendis deligendus: vt in eo ciuibus numero auctis alimenta suppetant: potentiaq; auctæ huiusmodi nouæ vrbes, omnem externam vim propulsare, atque etiam opprimere queant. *Otium & insolentia in vrbibus præcauenda.* Pericula autem, quæ ex fertilitate locorum atque delitijs oriri possunt, legibus præcaueri queunt, quibus otium prohibeatur & perpetua quędam honestorum exercitiorū necessitas imperetur. Sic enim à sapientibus viris factum esse legimus, qui etsi amœnissima loca & delitijs plena incolue-

incoluerint, legibus tamen quæ otium prohibentes, laborandi necessitatem imponerent, præstantissimos viros produxerunt, & ad militiam aptiores, quàm in agrestibus sterilibusq; locis nasci soleant. Eiusmodi fuit Ægyptiorum regnum, quod solo fœlicissimo situm, huiusmodi statutis fortissimos viros produxit: quorum si extaret memoria, maiorem laudem mereri potuisset, quàm sit vel Alexandri Magni recens adhuc gloria. Soldani Ægyptij autem Imperium vniuersamq; eorum, quos Mamaluchos nuncupabant, reipub. gubernationem, si quis secum animo reputet: & quibus exercitiis ad rem militaré sese præpararent, antequam à Selimo magno Turcarum Imperatore delerentur, expenderit: is veluti in speculo contemplari facilè poterit, quantum sibi, eæ gentes timuerint ab ocio, quod regionis eius fertilitas parere potuisset. Quamobrem satius esse censemus, in condenda ciuitate fertilius solum deligere: sed legibus interea ciues esse coërcendos ab ocio existimamus. Alexandro Magno, cum vrbem condere in laudis potentiæq; suæ memoriam statuisset: Dinocrates Architectus suadebat, vt eam supra montem Athon extrueret: illic enim non tantùm natura loci munitissimã eam fore:

Alexandri M. sententia de loco deligendo ad vrbem condendã.

ſed ob altitudinem montis etiam ita conformari poſſe, vt humanam figuram conſequeretur: atque id vt nouum & rarum, ita dignum quiddam eius gloria eſſe futurum. Sed cum ex eo deinde Alexander quæſiuiſſet, vnde & quomodo eius vrbis ciues victum cõparare oporteret? Reſpondit, ſe ea de re antea non cogitâſſe: quam ob rem ſubridens Alexander, relicto monte, Alexandriam condidit, eo loco, vbi ciues ob regionis fertilitatem, Nili & maris commoditatem libenter commodeq; habitarent. Hiſce ita conſtitutis, ſi iam Romanę vrbis originem expendamus: deprehendemus eam liberam, nulloque penitus ſeruitutis iugo preſſam fuiſſe. Atque hæc eadem, ſi Æneam primum cõditorem habuiſſe cenſeatur, à peregrinis: ſin Romulum primum autorem putetur habuiſſe, ab Indigenis eius loci cõdita fuit. Cernere ſimul etiam eſt, quo pactò ſtatim ab initio Romuli, Numæ Pompilij, & aliorum quî deinceps ſequuti ſunt, legibus ita munita fuerit aduerſus ea vitia, quæ loci commoditas párere potuiſſet: vt eam tot pulcherrimis virtutibus exornatam neque ſoli fertilitas, neque commoditas maris, nec creberrimæ victoriæ, neque ipſa denique Imperij magnitudo, multis ſeculis corrumpere

Romæ prima origo.

pere potuerint. Cæterùm quæ ab hac Respubl. gesta esse Tito Liuio commemorantur, quia aut publico, aut priuatorum consilio: eademque omnia rursum aut intra aut extra mœnia, patrata esse constat: ab ijs nostrarum disputationum initiũ sumemus, quæ publico consilio in vrbe ipse gesta fuerunt: & præcipua quæque ex ijs deligentes, ita de illis differemus in hoc primo libro, vt quæ ex illis dependére videbuntur, simul omnia percurramus.

Romanarum rerũ diuisio.

Quot sint Reipub. Species: & sub qua Romana comprehenderetur.

CAPVT. II.

HISCE ita constitutis, disputationem de ijs vrbibus omittemus, quæ originem habuerunt seruituti obnoxiam: & de ijs differemus, quæ à primis initijs liberæ fuerunt, & sese pro suo arbitrio gubernárunt, siue respubl. eæ fuerint, siue Imperij rationem etiã habuerint. Cæterùm sicuti diuersę causæ esse solent, quibus Vrbium fundamenta ponuntur: ità quoque diuersę ipsis rationes legum & institutorum existere consueuerunt. Quibusdam enim statim ab initio, aut non multò post, leges simul omnes ab vno quopiam

Diuersa rationes legum in Rebusp.

conditę fuerunt:cuiuſmodi eæ erant,quas Lycurgus Spartanis dedit. Aliquibus autem non niſi caſu, & per interuallum leges contigerunt : prout ea, quæ diuerſis temporibus accidebant,his aut illis legibus occaſionē darent : quod Romæ accidit. Longè autem felicior eſt ea Reſpubl. cui ſtatim ab initio prudentiſsimus vir aliquis cōtingit, à quo ita legibus inſtituatur, vt non ſit opus, eam deinceps aliis nouis legibus emendare: ſic enim Spartanos cernimus, quod Rempubl. ſtatim à principio legibus ſufficienter munitā habuiſſent, ſupra octingentos annos pacificè & abſque vllo inſigni aut periculoſo motu vixiſſe. Et infelicior econtrà cenſenda ea fuerit, cui nō ſtatim contingit tam ſapiēs quiſpiam moderator, à quo benè inſtituatur: ſed neceſſum habet ſubinde nouas leges & inſtituta excogitare,vt melius inſtitui queat:tantoque etiam miſerior vna quæque ſemper eſt, quantò primis ſuis inſtitutis, magis à recta via aberrauerit. Et quæ primis inſtitutis omninò corrupta fuerit,ea nunquam in tales caſus incidet,propter quos, nouis legibus perfectè inſtitui queat: Etenim quæ reſpub.ab initio,etſi non perfectè, mediocriter tamen inſtitutæ ſunt, ex ijs quæ ſubindè occurrūt,emendari & perfici queunt:
ſed

ſed ita vt in his mutationibus, ne ipſæ quidem periculo careant. Tanta nimirum eſſe ſolet populi importunitas, vt nunquam vnanimi conſenſu nouas leges & inſtituta admittat, ſi non id planè neceſſarium cognouerit. Et quia huiuſmodi nouarum legum aperta neceſsitas, nunquam ſine periculo apparet: facilè euenire poteſt, vt corruat planè reſpubl. in his mutationibus, priuſquã legibus perfectè inſtituatur. Cui rei argumento eſſe poteſt Florentinæ reipub. ſtatus, qui in Aretino motu vndecima vice emendatus fuit, & in Pratenſi duodecima corruptus. Deinceps autem, de Romanæ reipubl. ſtatu diſputaturus, & rationem explicaturus, qua tam benè illa inſtitui potuerit: hoc monendum cenſeo primùm, quibuſdam, qui ex profeſſo hac de re ſcripſerunt, tres ſolùm Reipubl. ſpecies videri: Monarchiam, Ariſtocratiam & Democratiam: quarum vna aliqua, quæ optimè placet, queat inſtitui ciuitas. Sed qui prudentiores hiſce cenſentur, ſex Rerumpub. formas conſtituunt, ex quibus tamen tres peſsimæ ſint, reliquæ ſua natura bonæ quidem, ſed ita affectæ, vt in malas facilè queant degenerare. Bonas reipubl. formas aiunt eas eſſe, quæ iam ante commemoratæ fuerunt: malas autem tres alias, in quas

Quot formæ Rerumpub.

hæ, propter affinitatem quandam, facilè degenerant, Tyrannidem, Oligarchiam, & Populi licentiam. Atque hinc fieri, vt si quis Rempubl. vna aliqua ex iam commemoratis bonis Reipubl. formis instituerit: non fore tamen diuturnam: quod hîc nihil poſsit obstare, quò minus paulatim in contrariam degeneret: propter similitudinem nimirum, quæ hîc est, inter bonam & malam reipub. speciem. Et huiusmodi quidem Imperiorum & Rerumpublicarum varietas, casu propriè in hominum societate originē habuit. Nam cùm ab initio mundi, homines primùm pauci essent, dispersi hinc inde haud dubiè vixerunt. Postea autem numero aucti, conuenerunt: & vt se melius defendere possent, de cuiusque robore & fortitudine periculum fecerunt, vt illum tanquam ducem sequerentur, quem fortiſsimum esse constaret. Ex quo instituto simul etiam orta est Honesti Inhonestique distinctio: quod omnes odio habeant eum, qui eos læderet, à quibus beneficium accepisset: & misereretur eorum, qui iniuriam paterentur. Itaque ingratos odio habentes, & simul metuentes ne idem sibi contingeret, ad leges ferendas, & sanciendas mouebantur, quibus huiusmodi iniuriæ punirentur. Sicque paulatim ipsius Iustitiæ

Varietatis atque Diuersitatis Rerumpublicarum origo & successus.

stitiæ ratio vniuersa patefacta est: vt deinceps in eligendo principe, non tam corporis robur, quàm animi Virtutem, Iustitiam præsertim, atque prudentiam considerarent. Sed postquã successu temporis deinde cœptum esset homines ad principatum iure hæreditario, non libera electione promoueri: denegare simul etiam cœperunt hæredes à maiorum moribus: & derelictis Virtutis actionibus, satis esse existimârunt, si reliquos homines opibus delitiisque superarent. Quò factum est, vt in multorum odium simul etiam inciderent. Odium timor sequebatur, qui eò vsque progressus, vt maioris mali metu vindictam quoque pareret, aduersus eos, qui timebantur: occasionem dedit, vt ex principib. Tyrãni fierent. Atque hinc iam initium habuit ruina illorum. Nam cum optimi quique & potentissimi, huiusmodi principium tyrannidem ferre non possent, & indignarentur quod vitam vsque adeò turpiter transigerent: coniurare cœperunt aduersus illos, & populi multitudine adiuti, tyrãnos expulére. Populus igitur ipse tyrannidis iugo liberatus, libenter ijs optimatibus parebat, quorum authoritate libertatem fuisset cõsequutus: quoniam non ipse, sed ij primùm fuissent ausi, aduersus tyrannidem consilia

tractare. Quæ cùm ita essent, optimates, quibus formidolosa fuerat vnius potentia, propter recentem tyrannidis memoriam, ex suo ordine magistratum deligebant. Atque is principiò Rempubl. benè gubernabat, legibus recenter latis parebat, & publicam vtilitatem priuato prę̨ferebat commodo. Sed qui ex hoc Optimatum magistratu nati, paulò pòst Reipublicę prę̨ficiebantur, ignari fortunæ varietatis, minimeque rerum vsu atque experientia pollẽtes, superbire & ipsi solebant: contemptaque ea, quæ inter ciues esse debet, æqualitate & proportione: ambitioni, auaritiæ & luxuriæ sese dedebant. Atque hac ratione à maiorum virtute degenerantes, efficiebant, vt Respublica ex Optimatum administratione, paulatim in Paucorum potentiam incideret. Quibus pro sua libidine omnia administrantibus, facilè rursus idem accidebat, quod superiori Tyranno contigisset. Nam cùm eos ob vitam luxui deditam, & res malè administratas, necessè esset in odium Populi incidere: & odium iniuriæ comitari soleãt: insidias, tumultus & seditiones euitare nequiuerũt: quibus tandem populi multitudine, ipsi quoque occasione aliqua expulsi, Democratiæ occasionem darent. Etenim populus Oligarchia expul-

sa,

ſa, & memor iniuriarum, quas accepiſſet, cùm à paucis hiſce prępotentibus, tum antè ab vnius tyranni libidine, ipſe ſibi imperium retinere, nec quicquam Paucorum præpotentium, aut etiam principis Vnius arbitrio ſubijcere volebat. Democratia ergo inſtituta, in principio, perinde vt in reliquis Reipublicæ formis, res benè & pacatè adminiſtrabantur: quandiu illi ſcilicet viuerent, quorum opera hæc libertas fuiſſet comparata. Sed defunctis hiſce, ſtatim in eorum poſteris nimia licentia tranquillitatem corrumpebat: quod nemo quemquam metueret, neque priuatum, neque munus aliquod à Republ. gerentem, ſed quiſque ſuo modo viueret: ex qua re ſeditiones ſubinde oriri, & alios ab alijs iniurijs ſæpiſsimè affici oportebat. In quibus conſtituti calamitatibus, neceſsitate quadam tandem compellebantur rurſus, aut certè ad vitandum hoc malum ab excellenti aliquo & ſapiente Viro mouebantur, vt vnum aliquem principem eligerent eiq; omnes parerent. Et ad Monarchiam quidem hac ratione reuerſi, ijſdem, atq; prius oſtendimus, cauſis & occaſionibus, temporis ſucceſſu, denuò ad alias atque alias Reipublicæ formas delabuntur, donec ad eandem Populi licentiam reuertantur. Hic

Rerumpubl. mutationes

est circuitus, quo Rerumpub. formæ commutãtur: sed non facilè accidit, tamen, vt in talib. mutationibus, ille multoties absoluatur, & salua vrbe, sæpè redeant eædẽ illæ Reipub. formæ, quæ prius fuerant. Persępe enim in his mutationib. perturbata Respublica, & cõsilio viribusq; destituta, ab alia aliqua vicina, quæ melius instituta sit, opprimitur: Quæ res profectò si non obstaret, fieri posset, vt forma reipub. vnius vrbis, secundum eum quem ostẽdimus circuitum, infinito temporis spacio conuerteretur & commutaretur. Quę cùm ita sint, necessum est, omnes eas formas Rerumpubl. malas pronuntiare, quas iam cõmemorauimus, cùm ob breuitatem temporis, quo durare possunt tres illæ salutares, tum ob malorũ multitudinem, quã secum afferunt tres deteriores aliæ. Quam rem cùm legislatores viri sapientes secum animo perpenderent: omnes has formas Reipub. singillatim reiecerunt: & aliam quandam delegerũt, quę ex Monarchia, Aristocratia & Democratia composita quodammodo esset, & omniũ trium temperie quadam constans, mutuo Vnius ad alteram respectu firmior foret atque durabilior. Inter cæteros autem legislatores, maximam laudem ex huiusmodi Reipub. Institutione consequutus est Lycurgus:

Optima Reipub. forma.

curgus, apud Spartanos: apud quos ita leges instituit vt Regibus sua dignitas, Optimatibus sua potentia, & Populo legitima libertas conseruaretur: atque ita Rempublicam ordinauit, vt ad octingentos annos sine vllis motibus felicissimè durârit. Contrarium accidit Soloni apud Athenienses: nam cùm eius leges ad Populi libertatem solam spectarent, & meram Democratiam instituerent: minimè diuturnam Reipubl. formam cõstituit, ita quidem vt antequam ipse è viuis decederet, Pisistrati tyrãnidem viderit. Et quamuis quadragesimo an. post, eius hæredes expulsi fuerint: & Athenienses recuperata libertate, priorem Democratiam, secũdum Solonis leges, restituissent: non eam tamen conseruare supra centesimum annum potuerunt. Nam etiamsi Solonis legibus, non paucas alias adiecissent pernecessarias, quibus & præpotentium ciuium insolentia, & plebeiorum licentia refrenaretur: quia tamen Democratiam cum Aristocratia & Monarchia non miscuerunt: longè breuiori tempore durauit eorum Respublica, quam Lacedæmoniorum. Sed ad vrbem Romam veniamus: cui etsi Lycurgus aliquis non contigerit, à quo potuerit statim in principio semel ita accuratè institui, vt diutissimè libera conserua-

Romána Reipub. forma.

seruaretur: tamen idipsum ei postea paulatim casu quodam contigisse videtur: propter multas seditiones inter Senatum & plebem ortas. Quibus factũ est, vt id quod vna vice obtinere nõ potuit, temporis successu, & ex nouis legibus, quibus subinde noui motus occasionem dabant, cõsequeretur. Sed neque prima illa Romanę reipublicæ institutio, tantùm à recta via aberrabat: vt perfici non posset, quod Romulus cæterique Reges permultas præclaras leges tulissent, quibus etiam viuendi ratio libera cônseruabatur. Quia tamen illi regnũ formare constituerant, non Rempublicam liberam: idcircò posteaquam ea vrbs libertatem fuisset consequuta, multa illi deerãt eorum, quæ ad libertatem tuendam requiruntur: de quib. à prioribus Regibus nihil statutum fuerat. Præterea cùm Reges ij, propter causas à Liuio commemoratas, regno pellerentur: & in eorum locum statim bini Consules crearentur: Regium quidem nomen: sed non regia potestas Roma fuit expulsa. Itaque cùm iam illic bini Consules cum Senatu, rerum potirentur, composita erat forma Reipublicæ ex Monarchia & Aristocratia: Vnum hoc deerat adhuc, vt hæ cum Democratia commixtæ temperarentur. Atquę hinc factum est, vt Nobilitas

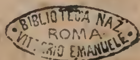
litas

litas successu temporis insolétior & nimis arrogans reddita, plebé aduersus sese concitauerit: quibus in motibus, ńe imperium totum amitterét Optimates & Consules, Populo quoque coacti fuerunt suas in Republica partes cōcedere: ita tamen vt ijs nihilominus cōueniens honoris & potentiæ gradus conseruaretur. Hinc ergo orta ratio tribunos plebis creandi, firmiorem Rempublicam reddidit, & ex omnibus tribus politiæ formis ritè compositam. Fortunatique certè fuerunt, quod in ijs mutationibus neque Regiam potentiam planè sustulerint, vt eam Optimatibus conferrent: nec postea Optimatib. omnem ademerint autoritatem, vt eam populo traderent: sed concessa singulis tanta potentia, dignitate, & libertate, quantam iusta proportio requirere videbatur, Rempublicam formarint perfectam, ex omnibus tribus politiæ formis constantem.

Qui motus Romæ in causa fuerint, vt tribuni plebis crearentur: vtq́ʒ Reipublicæ forma eo ipso perfectior reddita sit.

CAPVT III.

QVI de moribus hominum, ipsaque Vita ciuili disseruerunt, ex varijs *Ratio legū ferendarū.*

exemplis, quibus historię omnes propè refertæ sunt, demonstrárunt, eum, qui Rempubl. legibus informare & instituere rectè velit: tales illas sancire oportere, ac si homines in Vniuersum omnes natura praui sint, & ad facinora quæque perpetranda, oblata quacumque occasione, procliues. Etenim si quæ vitia in Republica aliquandiu non appareant: id fieri censendum est, non tam hominum bonitate, quàm ob id, quod ijs nulla manifesta aut commoda occasio data fuerit: Temporis successu tamen, vt omnis generis occasiones offeruntur, ita omnis generis mala perpetrari videntur. Huic rei documento Roma est, in qua, pulsis Tarquinijs maxima videbatur esse Senatus & Populi concordia, ipsique nobiles, absque vllo fastu, mites & populares esse putabantur: quoniam enim nulla libera occasio erat plebem grauius tractandi: quandiu Tarquinij superessent: eam fauore & officijs prosequebantur, ne fortè ab ipsis acerbius tractata, ad Tarquinios denuò deficeret. Sed postquam interijssent deinde Tarquinij, nec vllum ab ipsis periculum nobilitati amplius impendere videretur: cœpit illa statim aduersus plebem sęuire, & venenum, quod prius pectore conditum habuisset, euomere. Atque id satis mani-

Malitia naturaliter hominib. inest.

manifestum argumentum est, eius quod paulo ante diximus, Homines non se rectè gerere, nisi necessitate cogantur: quoniam si liberum ijs sit vti licentia, statim omnia iura perturbant: quò fit vt rectè dici soleat, paupertate & fame industrios homines, legibus autẽ bonos effici: Quod si qui sponte sua rectè agant, ijs lege opus non est: sed vbi desinunt sponte officium facere, hîc lege opus est, vt cogantur. Itaque sublatis Tarquinijs, qui, metu sui, patricios in officio continebant: necessum fuit excogitare aliquid, quod idem, atque illorum metus, præstare posset: atque hinc ratio inuenta est creandi Tribunos plebis: qui post motus illos & seditiones inter plebem & senatum ortas ad conseruandam populi libertatem, tantis priuilegijs & dignitate creabantur, vt esse possent veluti & Arbitri quidam inter senatum & plebem, & nobilitatis petulantiam refrenare.

Discordias, quæ inter plebem & Senatum Romæ fuerunt, occasionem dedisse, vt ea Respublica libera simul & potens efficeretur.

CAPVT IIII.

SED neque silentio prætereundi nobis sunt tumultus illi atque turbæ, quæ

post

post expulsos Tarquinios, Romæ diuersis de causis extiterunt, antequam Tribuni plebis legerentur. Quod hoc loco improbanda mihi videatur quorundam sententia, qui Romam aiunt tumultuosam vrbem fuisse & nequaquam rectè institutam: vsq; adeò nimirum, vt nisi tanta fortunæ prosperitas ijs contigisset in re militari: quacunque alia Republ. inferior fuisset futura. Ego equidem negare non ausim, quin Pop.
Pop. Rom. Rom. Fortunæ prosperitas & Rei militaris virtus Imperium peperint: sed id rursus cōtendo, peritiam rei militaris, non nisi ex bona disciplina oriri: & vbi hæc duo iam sint, vix fieri posse, vt ea non etiam sequatur Fortunæ prosperitas. Quod autem tumultus illos, qui inter plebem & Senatum extitêre, attinet: eos qui accusant, id mihi videntur damnare & vituperare, ex quo prima occasio & ratio conseruandæ Pop. Romano libertatis emersit: magisq; insolentes turbas illas spectare, quàm effectus illarum salutares intueri. In omni Republica, diuersum semper est Plebis & Optimatum ingenium, diuersaque studia: & quæ leges ad conseruandam libertatem conduntur, eæ originem habent ex eorum discordia: sicuti monstrant exempla Romanorum. Sed neque post Tarquiniorum

interi-

interitum ad tempora vsque Gracchorum, annis plusquam trecentis, tanti fuêre motus illi Romæ, vt sæpe vel exilia vel cædes pepererint. Quoniam toto illo temporis spacio, vix octo aut decem ciues in exilium missi fuerunt, cæsi paucissimi, & pauciores pecunia mulctati. Non debemus autem æstimare, eam Rempublicam malè institutam fuisse, ex qua tot præclara virtutum specimina edebantur: quia hæc, non nisi ex bona disciplina originem possunt habere: disciplina bonis legibus nititur: atque hæ deniquè, ex ijs motibus semper ortæ sunt, quos à multis ineptè vituperari docuimus: siquidem nec cædes, nec exilia, nec vllum Reipub. detrimentum pariebât, sed leges & statuta conseruandæ publicæ libertati salutaria. Quod si quis autem, hâc non fuisse veram rationem constituendæ Reipub. contendat, nec legitima media leges bonas impetrandi: quoniam periculosum est & propè horrendum, cernere, in eadem ciuitate, populum cum Senatu, & Senatum cum populo rixantem: concurrere plebem: tabernas per vrbem claudi: populum vniuersum denique Roma cedere: huic ego respondeo, singulis vrbibus suos quosdam modos contigisse, quibus ambitionem potentiorum & insolentiam

optimatum restinguere potuerint. Quod eo tempore potissimum apparuit, quo in rebus arduis, populi opera opus fuit. Romani igitur suum etiam modum habuerunt, noua statuta & leges necessarias à Senatu impetrandi: vt vel concurrerent vndiquaque, vel, quando milite opus erat, nomen imperatori dare nollent, aut aliquid aliud simile conarentur. Quibus in tumultibus, si Senatus populum sibi recóciliare vellet, necessum habebat, ei aliqua ratione gratificari & satisfacere. Nec sunt vsqueadeo periculosi liberi populi motus: quoniam tunc demum excitantur, cum oppressi fuerint homines, aut opprimi videbuntur. Et si frustra id metuerint, facile remedium tumultui adhibetur, per viros bonos & prudentes, qui in publica cócione demonstrent, falsam esse amittendæ libertatis suspicionẽ, propter quam tumultuentur. Nam etsi populus ignorantia laboret, tamen capax est veri, si id per aliquem probatæ fidei virum, ei aperiatur. Itaque minimè vituperanda est Rom. Reipub. institutio, sed cogitandum potius, tot res ab illa pręclarè gestas, non nisi ex bonis causis originem habuisse. Ex Tribunorum electione autem, summam laudem meruerunt, quod ea res non modo cum Democratia,

cratia, optimatum & Consulum potentiam temperârit: sed ad conseruandam toti Reipub. libertatem, plurimum conduxerit: sicuti in sequentibus ostendemus.

Vtrum Libertatis custodia Optimatibus, an populo tutius committatur: & vtrum item maiorem causam tumultuandi habeant ij, qui conseruare res iam ante partas cupiunt, aut qui nouas acquirere volunt.

CAPVT V.

QVI Rempub. prudenter constituerunt, id inter cætera maximè curandum sibi existimarunt, vt libertatis fundamentũ quoddam ab initio ponerent: quod quidem eam tantò melius diutiusq; conseruare solet, quantò firmius fuerit. Quoniam verò ex optimatibus atq; Plebeis hominibus cõstare solent Respub. quæsitum est non immeritò, vtrum his an verò illis hominibus tutius hoc libertatis fundamentum custodiendum committatur. Et apud Lacedęmonios quidem olim, nostra verò ætate etiam apud Venetos cernimus, id patricijs esse demandatum: Romanos autem scimus ęcontrà, plebem cu-

Fundamẽtum libertatis apud Venetos, Romanos, & Spartanos.

ſtodiendæ libertati præfeciſſe: Itaq; nobis quærendum erit hic, vtri prudentius fecerint? Quod ſi argumenta igitur expendamus, quibus moti vtrinque, tales libertatis cuſtodes deligēdos cenſuerint: nō deerunt in vtramque partem rationes. Sed euentus ipſos ſi intueamur. Magnates ad hoc magis idoneos eſſe æſtimabimus, quoniam diutius durauit libertas in Venetorum & Lacedæmoniorum, quàm in Romanorum Republica. At Romanorum quoque conſilium interim, hiſce argumentis probare poſſumus: quoniam vna quæque res, ei quam tutiſsimè cuſtodienda tradatur, qui eam ſibi vſurpare minimè cogitet. Cernimus autem, in Plebeis hominibus, hanc vnam ineſſe cupiditatem, ne ſeruitute opprimantur: imperium ſibi vſurpare non cogitant: quia id fieri non poſſe facilè intelligunt. In præpotentibus magnum eſt dominandi deſiderium, maiorque ſpes imperij conſequendi, quàm in Plebe. Ex quo ſequitur, tutius Plebem quàm Magnates cuſtodiendæ libertati præfici poſſe, quæ neq; eam opprimere cogitat: neque ſi cogitaret, illam inuadere poſſet: cùm Magnatibus econtrà magna inſit cupiditas dominandi, neque exigua conſequendi Imperij ſpes. Qui verò Spartanorum & Venetorum inſtitutum

ſtitutum laudant, eos aſſerunt, qui cuſtodiam libertatis nobilioribus demandant, duabus de cauſis rectius agere. Nam & illorum dominandi cupiditati, aliqua ratione ſatisfaciunt: vt cum intelligãt ſe in Reipublicę adminiſtratione Plebem hac ratione ſuperare: tali prærogatiua acquieſcant. Et Plebis inconſtantiæ eam adimunt potentiam, qua multas Reipublicæ perturbationes excitare poteſt, cum alias, tum etiã tales, quibus Optimates ad magnum aliquod facinus tandẽ impellere poſſet. Quarum rerum exempla, abundè nobis Roma ſuppeditauit, in qua vrbe, cùm Tribuni plebis ad eam potentiam euecti fuiſſent, non ſatis eſſe duxerũt, ſi vnus Conſul Plebeius eſſet, ſed ambos voluerunt: atq; hinc paulatim ad Cenſuram, Præturam, & alios dignitatis gradus aſpirârunt: tandemque eò dementiæ peruenerunt, vt ſi quos patricijs infenſos eſſe, aut aptos ad illos infeſtandos, cognoſcerent, eos ad cœlum vſq; eueherent: quæ res & Marij potentiam peperit, & Reipub. ruinam. Hæc cum ita ſe habeant, dubium profectò videri poteſt ei, qui rem in vtramque partem diligẽter expenderit, vtri potius libertatis cuſtodiæ ſint præficiendi? præſertim ſi nondum cõſtet, An qui res ſuas ac partam iam antea

dignitatem conseruare, aut qui ad ea, quæ nondum habent, consequenda, aspirant, magis Reipub. noxij sint? Mihi sanè consideranti rem omnem, ita pronuntiandum videtur: vt in hac libertatis custodia, diuersa ratio sit ijs obseruanda: qui Imperium comparare, quàm ijs qui præsenti rerum statu contenti ad maiores opes & dignitates non aspirant. Nam priores illi Romanos debent imitari: posteriores hi Venetorum & Spartanorum consilium, hac in re, sequi debent: veluti id proximo capite à nobis ostendetur. Ad eam autem quæstionem, qua disputatur, num ij perniciosi sint tranquillitati Reipubl. magis, qui acquirere quippiam desiderant, an verò qui res partas cupiunt conseruare? Conferet nobis M. Menenij exemplum. Qui ex Plebeis ipse Dictator creatus, cum Marco Follio magistro Equitum, itidem Plebejo, ad inuestigãdam coniurationem, quæ Capuæ aduersus Rempub. facta fuerat, missus: simulque mandatum à plebe accepit, vt in eos animaduerteret, qui Romæ largitionibus & ambitione ad Consulatum cæterosque honorum gradus aspirarent: in Patriciorum inuidiam incidit. Nam cum ij existimarent, hoc mandatum imperiumque Dictatori, aduersus sese traditum à plebe fuisse:

An qui acquirere, aut qui parta volunt tueri maiores motus in Repub. excitent.

fuisse: conqueri cœperunt, nõ Nobiles eos esse, qui per ambitionem ad honores aspirarent: sed plebeios, quos, quod neq; maiorum splendori, neque propriæ virtuti confidere possent, oporteret largitione & malis artibus eò eniti. Atq; has calumnias cùm in Dictatorem præcipuè conijcerent, tantum vtique effecerũt, vt Dictator Concione aduocata, conqueretur de calumnijs patriciorum, depositaque Dictatura, se populi Iudicio submitteret. In cuius causæ tractatione, eiusdem huius quæstionis mẽtio facta est, ipse tamen fuit absolutus. Cum autem & eius qui parêre, & qui parta tueri cupit, desiderium, permagnos motus in Repub. excitare queat: maior tamen est vis eorum qui iam posſident: nam amittendi metus eosdem impetus in ijs excitat, atq; in alijs acquirendi studium. Nec videtur cuiquam, quod satis tutò res suas posſideat, nisi easdem simul augere queat. Quibus accedit quod propter potentiam maiorem vim habent Rempub. turbandi: & largitionibus suis, in tenuioribus excitant varias cupiditates, variosq; animi motus.

Vtrum Romæ potuerit talis Reipub. forma institui, qua discordiæ illæ & inimicitiæ inter patres & plebem, tollerentur.

CAPVT VI.

QVID perpetuæ illæ Senatus, populique contentiones Romæ efficerent, iam disseruimus: Sed quia illæ ad Gracchorum tempora vsque perdurarunt, & tandem amittendæ libertatis causæ extiterunt: meritò quærere quis posit, nùm Roma ad tantum fastigium euehi potuerit, alia aliqua forma Reipublicæ, qua huiusmodi Senatus populique dimicationes euitari licuisset? Cui quæstioni satisfaciemus, si inspexerimus formam Reipublicæ earum vrbium, quibus & longo tempore frui libertate contigit, & huiusmodi contentionibus tamen atque disidijs abstinere: simulque considerauerimus, nùm Romæ quoque talis forma reipub. introduci potuerit. Exemplorum loco esse nobis poterunt, ex Antiquis vrbibus Sparta: Et recentiorib. Venetię: quarum ante quoque facimus mentionem. Ac Sparta quidem à Rege & Senatu exiguo gubernabatur. Venetijs, qui Reipub. præsunt, à cæteris ciuibus senatoris vocabulo non distinguuntur;

gũtur: sed quotquot in vniuersum ciuibus licet ad Reipub. gubernacula aspirare: ij vno nomine omnes appellãtur Nobiles Veneti. Cui appellationi occasionem dedit casus potius quàm prudẽtia legislatorum. Nam cùm ad eos scopulos, in quibus ea vrbs nunc sita est, permulti cõuenissent, ob causas à nobis prius commemoratas: ijq; successu temporis, eò vsq; aucti essent, vt absque legibus pacificè viuere non possent: formam Reipubl. instituere coacti sunt. Qua de re cùm sæpè conuenirent, ac de Repub. consultarent: tempus obseruârunt quando eò vsq; aucti esse viderentur, vt ad libertatem conseruandam, & replendam ciuitatem sufficerent: ac tunc sancita lege, omnib. reliquis, qui porrò ad eos habitandi causa peruenirẽt, aditum ad Rempublic. capescendam præcluserunt. Itaque cum temporis successu deinde permulti alij eò peruenissent, quibus non licebat ad Rempub. aspirare, Vt antiquis illis ciuibus autoritas aliqua conciliaretur, eos omnes Nobiles Venetos nuncupârunt: cæteros qui posterius accessissent, populi nomine insigniuerunt. Atque hec ciuium distinctio & constitui, & conseruari sine tumultu potuit. Nam cùm primùm præcluderetur aditus ad Rempub. ijs, qui porrò essét eò ven-

Nobilium Venetorũ origo.

turi: nemini eorum qui tunc illic agebant, fiebat aliqua iniuria, cùm ex æquo omnes ad Republic. gubernationem admitterentur: Qui postmodum eò commigrârunt, cum talem reipub. formam iam institutam, confirmatamque inuenirent, nec causam nec occasionẽ tumultuandi habebãt. Nam causa illis deerat, quod iure conqueri non possent, sibi, qui nondum illic fuissent, in tali Reip. constitutione aliquid ademptum esse: & quoniá ab ijs, qui præerant Reipub. gubernationi, in officio continebãtur, nec vsurpabatur illorum opera in rebus, quib. aliqua autoritas ipsis posset cóciliari, omni tumultuandi occasione destituebãtur. Atque id quidem ijs tantò minus contingere poterat, quod non essent numero superiores antiquis ijs, qui Rempub. poterant administrare, & Nobiles vocabantur, sed aut æquales, aut inferiores: ob has igitur causas Veneti, talem Reipub. formam constituere, eamque sine tumultibus diutissimè conseruare potuerunt. Spartani vt prius monuimus, à Rege paucis Consiliarijs stipato gubernabãtur: & pacem diutissimam habuerũt, primò, quod exiguus esset eorũ numerus, simulque prohibuissent, ne quisquá peregrinus in ciuium numerũ cooptaretur; deinde à Lycurgo leges cũ singulari quadam

Spartanorũ respub.

quadam Veneratione acceperant, ex quarum prę̨scripto viuẽtes, omnẽ tumultuandi occasionem euitabant. Nam cũ perpauca officia Lycurgus cõstituisset, quibus qui prę̨ficerentur, cę̨teros gradu dignitatis antecederent: æqualem verò frugalitatem omnib. præscripsisset: ambitionem è plebe sustulit: nam perpauci erant qui munerib. publicis præficiebantur, ijdemque procul à reliquorũ hominum consortio viuebant, neque plebem iniurijs lacessebant, Reges item in medio Consiliariorum suorum cõstituti, nullam tuendi sui rationem meliorem habebant, quàm si plebem ab omni iniuria defenderent: nam sic fiebat vt neque imperantes vllo modo metuerent, neque ipsi imperare cuperent: atque hac ratione omnis æmulatio inter nobilitatem & plebem euitabatur, vt longo tempore pace, ac tranquillitate frui potuerint. Itaque binæ potissimum fuerunt, longæ Spartanorum tranquillitatis causæ: exiguus ciuium numerus, qui à paucis regi potuerit: & quod peregrinos non cooptarent in vrbem, quibus vel aliquid in forma Reipub. immutari, vel ciuitas tantopere augeri potuisset, vt à paucis illis regi nequiuerit. Quæ cùm ita se habeant, cernimus non potuisse Romanorum legislatores aliter instituere

talem

Causa tumultuum plebis & populi Romæ.

talem Reipub. formam, quę dissidijs ac tumultibus careret, quàm si aut Venetos, aut Spartanos imitarētur: & vel sicuti illi opera plebis in bellis non vterentur: vel sicuti Spartani peregrinos nullos in vrbem reciperent. Cùm autem neutros imitati sint, occasionem dedêre populo, vt & quantitate & viribus augeretur: quæ proinde causa fuit, vt persæpè tumultuaretur. Quo loco cernere est, populum Rom. nō potuisse magis quietum tranquillumque effici, nisi simul etiam fieret imbecillior: qua ratione deinde pręcludebatur ei aditus perueniēdi ad id fastigium, ad quod peruenit. Itaq; sicuti Romæ accidebat, vt sublatis tumultuum occasionibus, simul etiam tolleretur ratio augendi imperij: ita in cæteris rebus humanis, si quis rem diligenter perpendere volet, comperiet semper euenire, vt sublato vno aliquo absurdo, aliud deinde consequatur. Nam si gentem aliquam instituas præclarè in disciplina militari, vt eius opera ad acquirendū imperium cōmodè vti queas: vix eam postea ex animi tui sententia gubernare, ac domare poteris. Sin verò, vt ex animi sententia ei imperare queas, non patiaris illam viribus, ac militari disciplina augeri: facilè amittes, si quid per eam acquisiueris imperij: & eris prædæ

cuique

cuique hostium, qui te adorietur. In omni ergo deliberatione, quæ de rebus politicis instituitur, considerandum, vnde maiora aut minora absurda consequi posſint: idq́; cōsilium pro optimo deligendum, ex quo pauciora mala cōsequi queant. Neq; enim tale inuenies, quod omni malo careat. Potuiſſent igitur Romani Lacedæmoniorum exemplum imitari, & ita Rempub. à principio instituere, vt Regem eligerent, eique paucos aliquot consiliarios adderent: sed cùm ad eam Imperij magnitudinem niterentur, non poterant impedire populi incrementum: itaque neque Rex ille exiguo consiliariorum numero stipatus, ob solam concordiam ciuium electus, illis multum prodeſſe potuiſſet. Si quis igitur de nouo, Reipubl. formam instituere velit, ei perpendendum est, nùm illam ita instituere cupiat, vt augere vires, & imperium acquirere posſit, sicuti Roma: an vt sua sorte cōtenta, suisque limitibus se tranquillè & pacificè contineat. Nam si cupias, vt crescat, & imperium acquirat, Romanorum exemplum imitari oportet, & tumultus ciuium quàm fieri potest modestisſimè ferre, cum absque magno numero benè ornatorum ciuium, & in re militari præclarè institutorum Respubl. neque crescere, neque si cre-

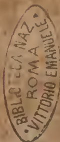
uerit, conseruari poterit. Quod si eam pacificam, & paruam efficere velis, Venetorum, & Spartanorum exempla sequi oportebit: sed eædem hæ respub. cum imbecillæ sint, non nisi magno cum periculo imperium acquirunt: itaq; si diutina pace eas frui velis, in id maximè incumbendum est, vt prohibeas, ne ditionem multam acquirant, quam periculosum enim sit imperium Reipub. quæ populum habeat imbellem, apparuit cùm in Venetis, tùm Lacedæmonijs: quorum hisce, cũ vniuersa Græcia paréret: statim deficientibus Thebis, authore Pelopida, reliquæ ciuitates idem exemplũ sequutæ sunt, vt vno quasi momento vniuersa eorũ Respubl. interierit. Veneti quoque cum magnam Italiæ partem acquisiuissent, idque pecunijs & astu magis quàm bellica virtute: periculum facturi de suis viribus, vno prælio omnia amiserũt. Ideo credo Reipublicæ quam plurimùm prodesse posse, ad longissimam pacem conseruandam, si primùm instituatur ad normã Reipub. Spartanorum, aut Venetorum: deinde vrbs ipsa, loco natura admodum munito, quique difficillimè expurgari queat, condita sit: denique si non habeat tantas vires, quæ vicinis sint formidabiles. Nam duplici de causa solent homines Reipubl.

cuipiam

cuipiam bellum mouere: vt vel ipsi eam occupẽt, aut ne sub illius imperium ipsi redigantur: Quod si igitur eo qui diximus modo instituta fuerit aliqua vrbs, vtriq; causæ belli repugnabit: quoniam ob difficultatẽ eius expugnandæ, nemo facilè illam adorietur: & cùm intra suos limites sese contineat, ita vt experientia constet, eam imperandi cupiditate non teneri: nemini formidolosa esse poterit, nec erit quisquam, qui ei bellum moueat, ob metum, ne ab ipsa occupetur. Hęc omnia autem tali Reipub. longè fœlicius contingent, si legibus quoque in ea caueatur, ne imperare cupiant. Quo modo equidem, si quæ vrbs instituèretur & adhibita diligentia conseruaretur: eam verè fœlicem fore crederem, quæ vera tranquillitate frueretur. Verùm enimuerò cum res humanæ omnes sint in perpetuo motu, nec quicquam sit in ijs firmum atq; durabile: necesse est, eas omnes aut incrementum, aut decrementum accipere: multaque persæpè, ipsa necessitate vrgente facere cogimur, quæ ratio omittenda esse suadebat. Quo fit vt etsi talem Reipub. formam constitueris, quæ imperium nõ ambiendo, tranquillitate fruatur: possit tamen occasio quædam occupandi alicuius imperij ei cõtingere, quàm negligere

gere nequeat: atque hoc ipso eidem euenire, vt tranquillitatis suæ fundamenta labefactet, & interitũ acceleret. Quin etiamsi eidem Reipub. contingeret tanta cœli clementia frui, vt nunquam bellum haberet: potest illi nihilominus euenire, vt ex otio ciues effœminati, aut etiam discordes euadant, quæ binæ causæ & coniunctæ & singulæ seorsim, sufficientes sunt ad illius ruinam promouendam. Hæc cùm ita se habeant, & difficillimum sit huiusmodi Rerumpubl. constitutionem ad amussim mediam conseruare, quæ omni & inuidia, & ambitione careat: danda opera vtique fuerit in constituenda Repub. vt id quod honestius est, semper præferamus: quamobrem eò spectare oportet, vt si per occasionem cõtingat aliquod imperium adipisci, id quoq; Respub. cõseruare queat. Quamobrem vt eò redeamus vnde sumus digressi, melius institui posse Rempub. sentio ad exemplum Romanorum, quàm vel Venetorum, vel Spartanorum: quod vix posit medius quidam modus inter extrema inueniri, aut conseruari: Tumultus quoque illos Populi aduersus Senatũ, ferre oportet tanquam absurdum aliquod; sed tale, quod in Populo qui ad tantum imperij fastigium sit emersurus, euitari nequeat. Hęc deprę-

de præsenti quæstione dixisse sufficiat. Deinceps de Tribunitiæ potestatis necessitate, pro conseruanda libertate Reipub. & vtilitate accusationum, quæ coram Tribuno instituebantur, differemus.

Quàm necessum sit, ad conseruandam Reipub. libertatem, vt liberè possis ciuem aliquem accusare.

Capvt VII.

Is, qui custodiendæ Reipubl. libertati præficiuntur, nihil æquè curę esse debet, quàm vt potestatem habeant ciues, qui contra libertatem aliquid deliquerint, liberè accusandi coram populo, magistratu, aut alia aliqua concione. Id enim Reipub. duabus de causis plurimùm prodest. Nam primùm non facilè quis contra libertatem aliquid tentabit, metu ne accusetur: & si tentauerit quippiam, poterit sine magno motu facilè reprimi. Deinde eadem hac ratione instituitur modus extinguendi odia & suspiciones, quæ in vrbibus sensim contra ciues quosdam accenduntur: quorum restinguendorum, si non extet ratio aliqua legitima: ad media quædam absurda confugiunt homines, ex quibus persæpè Rerumpub. ruina consequitur. Quamobrem

existimare oportet, multum interesse ad conseruandam Rempubl. vt ratio quædam legibus cõstituatur, qua odia illa restingui, ac satiari queant. Id permultis exemplis demonstrare possem: & præsertim Coriolani, de quo scribit Liuius. Cum patricijs aliquando non admodum benè cum plebe conueniret, quoniam ex Tribunorum creatione videbatur nimium aucta esse eius potentia: magnam Annonæ caritatem Romæ ortam esse. Senatum itaq; frumentum è Sicilia aduehi Romam curasse: Sed Coriolanus, occasionem adesse ratus, populi nimiam licentiam castigandi, suasit patribus, ne frumentum ei distribuerent. Quod cùm Populus intellexisset, magnoperè indignatus, Coriolanũ Senatu egredientem per seditionem oppresʃisset, nisi ei Tribuni plebis subitò ad dicendam causam diẽ dixissent: Quo casu manifestè apparuit, quãtum intersit Reipub. vt ratio extet, qua Populi iracũdia aduersus aliquem concepta, secundum leges extinguatur. Quæ si non extet: confugitur ad inordinata quædam media, quorum euentus multò peiores sunt. Cùm enim modo, legibus præscripto, ciuis punitur, non impendet magnum Reipub. periculum, quamuis illi iniuria fiat: cùm exequutio non fiat, neque seditio-

ſeditioſè per priuatos, neque exterorum hominum auxilio, ex quibus libertatis amittendæ periculum maximè ſolet impendere: ſed autoritate publica, & ſecundum leges. Quid enim, ne à Coriolani exemplo diſcedamus, ſi is per ſeditionem à populo fuiſſet interfectus, Romæ accidiſſet? videlicet multæ priuatorum offenſiones, metus vindictæ, coniurationes, atque hinc deniq; Reipubl. ruina: quæ omnia interueniẽte publ. autoritate, euitari potuerunt. Hiſce omnib. cõſentiunt, quæ noſtra ætate fieri cernimus: quantas enim mutationes Florentiæ pepererunt Franciſci Valerij factiones? quæ caueri omnes potuiſſent, ſi legitima quædã ratio in Republ. extitiſſet, qua populus potuiſſet reſtinguere odiũ, quod aduerſus illum cóceperat. Erat enim is veluti princeps ciuitatis, itaque in multorum odiũ inciderat, qui eum ambitioſum eſſe æſtimabant, quod magnanimitate, & audacia ſua, ciuilem viuẽdi rationẽ excedere velle videretur. Itaque cùm non extaret in Repub. alia eum coërcendi ratio, quam factione, quæ illi contraria eſſet, cœpit ipſe ſibi clientes, atque fautores conciliare, quib. defendi poſſe ſperabat. Aduerſa verò illius factio idem tentare coacta eſt: vt tandem ad arma ventum ſit: quibus

Coriolanus.

Franciſci Valerij ſeditio.

accidit, vt Valerij potentia (quæ solo ipsius damno, si legitima ratio eius efficiendi extitisset, reprimi potuisset) non nisi multorum nobilium ac præstantiss. ciuium internecione opprimi potuerit. Hoc idem comprobauit Florentiç etiam exemplum Petri Soderini, cuius causa tota ab eo pendebat, quod non esset in Repub. vsitata ac legibus constituta ratio quædam, præpotentium ciuium ambitionem accusandi. Nec sufficit, vt coram octo iudicibus præpotentem aliquem accusare possis: quod vbi pauci iudices sunt, facilè à paucis corrumpi & in suam sententiam pertrahi queant. Quod si igitur talis ratio accusandi Florentiæ tunc extitisset: ciues Soderinum turpiter viuentem accusassent, nec opus habuissent Hispanorum exercitum aduocare. Quod si idem Soderinus rectè vixisset, non accusare illum ausi fuissent, quod metuendum foret, ne vicissim ipsi quoq; accusarentur: atque ita euitari potuisset illa æmulatio, quæ tot malorum causa extitit. Quò fit vt quando cernimus à factione aliqua, in vrbem aduocari externum auxilium: id pronũtiare possimus, fieri proptereà, quòd ea Reipublicæ forma malè instituta sit, nec habeat legitimam rationem sedandi huiusmodi ignes, qui in illa accéduntur. Quibus omni-

Petrus Soderinus.

omnibus rebus remedium adhibetur, si ratio instituatur accusandi coram multis iudicibus, magnæ autoritatis atque potentiæ. Hisce rebus ergo prospexerant Romani tam benè, vt tot patrum plebisque dissensionibus, neque plebs, neque Senatus, neque alius quisquam externum auxilium desiderarit, cùm domi haberent remedium hisce malis pręparatum. Superiorib. exemplis possumus & illud ex Liuio addere, qui narrat, cùm in Clusia, quæ tunc erat nobiliss. Tusciæ ciuitas, à Lacumone quodam Arnutis soror fuisset vitiata: nec is, propter illius potentiam, posset iniuriam vindicare, ad Gallos confugit, qui tunc eam Italiæ partem tenebant, quæ hodie Longobardia nuncupatur, eosque impulit, vt secum Clusiam proficiscerentur, ad iniuriam vindicandam: quod certè nunquam fecisset, si domi per leges ciuitas id facere potuisset. *Lacumo & Arnus.*

Verùm enimuerò, sicuti iusta accusandi ratio in Repub. salutare est libertatis remedium: ita calumniæ occasio perniciosa est: sicuti proximo capite dissere- mus.

Vt iusta accusandi ratio Reipubl. salutaris est: ita pernitiosæ sunt calumniandi occasiones.

CAPVT VIII.

QVAMVIS Furij Camilli virtus, post libertatem à Gallorum obsidione vrbem, apud ciues Romanos ita innotuisset, vt cæterorum nemo esset, qui illi honorem quouis loco deferendum esse non existimaret: Manlius Capitolinus tamẽ, hunc honorẽ illi atq; gloriam magnopere inuidebat, putabatque se conseruato Capitolio ęquè benè, atq; Camillus, de Repub. meritum, neq; etiam virtute bellica illo esse inferiorem. Ea inuidia cõmotus ergo, cùm apud patres illum in inuidiã vocare non posset, ad plebem sese conuertit, & apud eam de Camillo, cæterisq; patrib. varia cõqueri cœpit: inter cætera autem asserebat, Aurũ, quod ciuitas cõtribuisset, vt à Gallis sese redimeret, Gallis rursus ademptum, apud primores patrum conseruari, quod quidem si recuperaretur, sufficere ad liberandam ære alieno plebem. Hisce verbis fides à multitudine populi habebatur, augebaturque Manlij existimatio, vt ad illum iam concursus fierent, libereq; per vrbem tumultuari inciperet. Quibus rebus

cum

cum Patres vehementer commoti essent, ac suspicarentur ne quid inde grauius oriretur, creato Dictatori mandant, vt cognita ea causa, Manlij impetum cohærceret. Dictator viatore ad Manlium misso, illi dië dicit: comparuit ille ad tribunal, ingëti plebis agmine comitatus: Cumq; iam conuenisset, Senatusq; Dictatorem, Plebs Manlium, vt ducem suũ in Comitio intueretur: Dictator silentio facto, ex Manlio quæsiuit apud quem ex Patrib. thesaurus ille custodiretur? Senatũ enim æquè, atq; Plebem id cognoscere velle. Ad id verò cum Manlius nil certi responderet, sed subterfugia quærendo, assereret, non esse opus, vt ea quæ ipse sciret, publicè aperiret: à Dictatore in vincula duci iussus est. Quo loco satis cernere licet, quàm perniciosæ sunt, cùm in liberis, tùm alijs Rebusp. calumniæ ad quas euitãdas, tollendasq; nullo labori parcere oportet. Euitantur autem calumniæ commodissimè, si liberum sit vnumquemque accusare: nam vt libera accusandi ratio Reipubl. prodest: ita nocent calumniæ. Differunt accusationes à calumnijs, quod calumniari posit vnusquisque quemcunq;, & vbicunque volet: neque ad id probandum, quod impingit aduersario, probatione vlla aut testibus vtitur, Accusare autem

Calumnia vt differãt ab Accusatione.

legitimè non poteſt vnuſquiſque: quòd in accuſationib. opus ſit probatione, teſtibus, cæterarumq; rerum circumſtantijs, quibus pateat id, quod accuſator impingit. Præterea non ſolent inſtitui legitimæ accuſationes niſi coram magiſtratib. aut concione totius populi. Calumniæ nullum certũ locum habent: quod vel in foro, vel hinc indè per plateas, atq; tonſtrinas de hominibus ſparguntur: ac plerumque locum habent in Rebuſpubl. malè inſtitutis, & in quibus non ordinata quædam accuſandi ratio extat. Quò fit, vt qui Rempublic. rectè inſtituere velit, in id præ cæteris incumbere debeat, quò liberum tutumque ſit legitimè ciuem quemcumque accuſare: atque id vbi legibus conſtitutum fuerit: ferri non debent calumniæ vllo modo, ſed puniri ſeuerè: quod cum liceret eum quē calumniatur, legitimè & ſine ſuſpicione accuſare: id non faciat calumniator, ſed clandeſtinas calumnias ſpargat. Quod ſi hiſce rebus nõ rectè in Repub. proſpectum ſit, multa mala patrantur: quoniam locus calumnijs datur, quæ ciues non caſtigant, ſed commonent, atque perturbant, ita vt quæ de ipſis ſparguntur non metuant, ſed calumniatores odio proſequantur. Hiſce de rebus pręclara ſtatuta habuêre Romani; Florentini nequa-

Accuſationũ & Calumniarũ ratio Romæ melius quam Florentiæ instituta.

nequaquam, quo factum est, vt sicuti Romanis illa rectè instituta multum profuêre, ita à Florentinis neglecta plurimum nocuerunt. Nam historias horum intuenti, apparet facilè, quantis calumnijs obnoxij semper fuerint, quicunque è Florẽtinis ciuibus aliquid magni pro Repub. gesserunt. De hoc enim spargebant, quod pecuniam publicam in suos vsus conuertisset: de illo asserebant, quod corruptus munerib. hostem non vicisset: & de alio, quod ob ambitionem hoc aut illud perpetrasset: atque ex hisce vndequaque clandestina odia nascebantur: ex odio factiones: atque ex hisce seditiones atque tumultus quibus pessundabatur Respub. Quæ omnia euitari potuissent, si Florentiæ statuta quædam atq; leges extitissent, per quas legitimè accusare reos, & calumnias vitare licuisset. Nam qui accusati fuissent rei, siue damnati, siue absoluti essent, Rempublicam non euertissent: neq; etiam tutum fuisset tot instituere accusationes, quot calumniæ de varijs ciuibus sparsæ fuerunt: cum Accusationes argumentis egeant, calumniæ clanculum spargantur: Quibus accedit hoc etiã, quod in eadem Republica per calumnias multi indigni ad summam potentiam euecti fuerũt: ad quam cum aspirarent, fautores suos

habuerunt, qui in populi multitudine eos calumniabantur, qui ipsis resisterent. Harum rerum multa exẽpla adducere possemus: sed tamen vnum tantum proponam. Cum Florentinorũ exercitus, Ioanne Guiciardino duce, Lucam obsedisset: accidit vel ob rem malè & imprudenter administratam, vel ob aduersam fortunam, vt eam occupare nequiuerit. Sed quacunque de causa id acciderit, de Guicciardino sparsa fama fuit, quod à Lucensibus corruptus, vrbem expugnare lubens noluisset. Quæ calumnia ab eius aduersarijs aucta, atque approbata: Guicciardinum furijs propemodũ exagitauit. Nam etsi seipsum in vincula tradere vellet, vt se purgaret à crimine, quod impingebatur: tamen eam suspicionem de se amouere non potuit: tantum ob id: quod Florentiæ non esset ratio quędam legitima, audiendarum defensionum, accusationum, & puniendi calumnias. Itaque orta odia & indignationes inter eius familiares (qui erant omnium ciuium potẽtissimi) & eos qui calumnias, rerum nouarum cupidi, spargebant, eò vsque processerunt, vt cùm ob hanc rem, cùm alia quædam, sequuta sit Reipubl. ruina. Manlius igitur Romæ, cùm hæc, quæ iam narrauimus, de patribus spargebat, non

erat

erat accusator, sed calumniator: eoque exemplo præclarè docuerunt Romani, qua ratione calumniatores punire oporteat. videlicet vt illos cogamus ex calumniatorib. accusatores fieri, & siquidem publicè probare queant, id verum esse, quod clanculum impingebant: vel præmio aliquo, vel certe nullo damno afficere: si probare nequeant: sicuti Manlium punire.

Quàm multum intersit, in instituenda Repub. planè noua, vt omnis potentia ab vno solo dependeat?

CAPVT IX.

VIdebitur cuipiam me de Romanorum rebus, totaque Reipub. institutione plura hîc disputasse, quã oporteret: cum de ipsius vrbis cõditore & legislatore, itemq; de legib. ad religionis cultũ, ac disciplinam militarẽ pertinẽtibus, prius differere decuisset: Non differemus igitur amplius lectorem: sed hanc rem iam aggrediemur. Quo loco primùm occurrit considerandum, quod multis videtur mali fuisse exempli, Romulum primum vrbis conditorẽ, statim ab initio Remum fratrem interemisse: & paulò post in T. Tatij Sabini, quẽ regni sociũ elegerat, cædẽ consensisse. Potuis-

Potuisse enim posteros id factum imitari, & cum ad principatum aspirarent, simili ratione aduersarios suos aut æmulos interficere. Quod quidem etsi probabiliter dicatur, necesse tamen est considerare scopum, qui Romulo in hac fratris cæde propositus fuerit. Atque hîc primùm pro certo statuere oportet, nullam Rempublicam ac nullum etiam regnum, siue à primis initijs rectè institui: siue iam ante malè formatum & institutum, nouis plane legibus rectè emendari posse: nisi huius rei potentia ab vno solo dependeat: ex cuius animi senté- tia omnes ordines ac leges nouæ promulgentur. Quicunq; igitur prudens est, idemque ita Rempub. instituere cupit, vt publicæ vtilitati potius, quàm sibi prosit, & patriæ toti potius, quã suis posteris: in id incumbere debet, vt solus potentiam habeat nouas illas leges & ferendi & rogandi. Neque quisquam prudens, quempiam facilè accusare debet, qui vt solus Rempubl. aliquam recte instituere posfit, insolens aliquod factum patrauerit: aut si maximè factum ipsum damnet, ex ipso scopo tamen & fine qui inde consequitur, idem ipsum excuset. Nam bonus euentus, vt qui ex cæde Remi sequutus est, factum semper excusat: neque is qui benefaciendi, sed is qui male-

malefaciendi causa vim infert, reprehensione dignus est. Sed interim permultum interest, vt ille idem qui sibi hanc potentiam vsurpat, vir bonus sit, neque illam posteris suis hæreditatem faciat. Nam cum homines ad malum magis quám ad bonũ natura procliues sint, facilè accidere poterit, vt quam potentiam quis sibi boni publici causa vsurpauit, eandem eius posteri ad malos vsus conuertant. Præterea, etsi Rempublicam vnicus rectè instituere possit: custodia eorum tamen, quæ ab vno homine benè recteque instituta non sunt, non vni sed pluribus committenda est: quod plures simul, id quod optimum est in Reipublicæ institutione, ob diuersas sententias apprehendere certè nequeant: sed ijdẽ si iam optimas leges sancitas, omniaque rectè instituta esse intellexerint: nō patientur facile de ijs quicquam aboleri. Ad Romulum verò vt redeamus: dicimus eum, quod fratrem interemerit, & in Tatij cædẽ consenserit, excusari posse: eo quod id non ambitione, sed boni publici causa fecisse videatur: neque enim aliàs subitò Senatum creasset, cuius consilio in rebus agẽdis vteretur. Nam si rem diligenter consideres, comperies Romulum eam tantum potestatem sibi soli seruasse, vt patres conuocaret, &

ret, & si ijdem communi consilio, bellum alicui faciendum suasissent: ipse esset exercitus imperator. Neque cum successu temporis, eiectis Tarquinijs, ciuitas libertatem consequuta fuisset, abolita fuit ea potentia, quam sibi Romulus conseruauerat, cum in locum Regis, bini Consules fuissent creati: ex quo apparet, Romulum ab initio in instituenda Reip. forma, magis Remp. liberã cõstituere voluisse, quam ad Monarchiam, aut Tyrãnidem aspirasse. Possemus hoc loco etiam adducere exempla multorũ aliorum, Mosis scilicet, Lycurgi, & Solonis, qui omnes boni publici causa, solis vsurparunt sibi potentiam ferendarum legum, & constituendæ Reipu. Quæ notiora sunt, quàm vt de ijs disputare sit opus. Vnum hoc silẽtio non est prætereundum, quod Agides Spartanorum Rex, considerãs quantũ suis ciuib. de antiqua virtute decessisset, ob id, quod à Lycurgi legibus recessissent: decreuit Rempub. emendare, & in Pristinum statum reuocare: sed cùm id moliretur, ab Ephoris interemptus est, tanquã si id, tyrannidis occupandæ causa, facere conaretur. Cleomenes, qui illi in regnũ successit, Agidis cõsilio, scriptisque institutus, idem tentauit. Sed cum interim facilè intelligeret, se non posse patriam suam tanto bono affi-

cere,

cere, nisi deriuata ad se vniuersa potentia: quod vel paucorum ambitio obstabat, quo minus publicum hoc bonum promoueri posset: idcirco arrepta occasione, cùm Ephoris, tùm cæteris omnib. quos sibi impedimento fore timebat, in vnum locum conuocatis, ipse Lycurgi leges reuocauit, & populo propositas de nouo cófirmauit. Quæ res vt Spartanorum vires, virtutemque restaurare, & ipsi perinde, vt alteri Lycurgo gloriam conciliare facilè potuisset, nisi Macedonum potentia nimis aucta, & cæterarum Græciæ ciuitatum vires tantopere debilitatæ fuissent. Nam cùm nó longo post tempore à Macedonibus inuaderetur, & adhuc infirmior esset, quá vt ipsis resistere posset, nec suppeterent aliunde auxilia, superatus est, antequam ex legum Lycurgi illa iusto cósilio suscepta renouatione, dignum labore fructum percepisset. Quæ cùm ita se habeant, concludo, quod in præclarè instituenda aliqua Reipub. forma, necesse sit potentiam ferendarum legum, penes vnicum hominem existere, & Romuli facinus in fratris, socijque cæde patratum, cum eò spectarit, excusari, non damnari planè debere.

Vt lau-

Vt laude digni sunt, quicunque aut Regni aut Reipub. alicuius iusta fundamenta ponunt: ita vicissim vituperandos esse omnes, quicunque instituunt Tyrannidem.

CAPVT. X.

Qui homines laude aut vituperio digni.

INTER viros excellentes illustresque summa laude digni sunt, qui Religionis cultum rectè constituerunt. Secundum locum tenent, quicunque Reipub. aut Regni alicuius fundamenta posuerunt. Tertium exercituum duces, qui sua virtute vel suum ipsorum, vel Patriæ imperium auxerunt. Quartum locum obtinent viri literati omnis generis, secundum studiorum diuersitatem, singuli sua laude celebrãdi. Denique ex infinita reliquorum hominũ multitudine, quibuscunque artis quam exercent præstantia, aut longus vsus aliquam nominis celebritatem comparauit. Excellentibus hisce atque Illustribus viris ex aduerso respondent obscuri, aut etiam infames: inter quos summopere vituperandi sunt Religionis contemptores, & corruptores: deinde qui Regna atque Respubl. destruxerunt: deniq; qui virtuti, literarum studijs,

ſtudijs, cæteris ingenuis artib. quæ humano generi vtiles honeſtæque ſunt, inimici fuerunt, in quorũ numero ſunt impij, ſeditioſi, ignorantes, inertes, deſides, otioſi & inutiles. Et quamuis ita natura comparatũ ſit, vt ex vniuerſo hominum genere, nullus ſit, ſiue ſtultus, ſiue ſapiens: ſiue bonus ſiue malus, qui ex iam propoſitis binis excellentium atq; obſcurorum hominum differentijs, non laudet excellẽtes, & obſcuros vituperet: nihilominus tamẽ plerique, neſcio qua falſa boni ſpecie, aut inani gloria decepti, relicto excellentium virorum ordine, ad eos deſcendunt qui vituperio digni ſunt: eumq; in inſtituenda Republ. ijs, magno cum honore ac gloria, vel regnum, vel liberam aliquam Reipub. formam inſtituere liceret: Tyrannidem efformant: nec animaduertũt interim, quantam gloriam, honorem, tranquillitatem, atque quietem amittentes, in pericula, vituperia, infamiáque incurrant. Nec dubiũ eſt, quin omnes homines, quicunque vel priuatá vitam degunt, aut quos fortuna principes fecit, ſiquidem hiſtorię rerum antiquarum cognitionem haberent: non malint priuati quidá in ſua Repub. Scipiones eſſe, quàm Cæſares, aut Principes: Ageſilai, Timoleontes ac Diones haberi potius, quàm vel Nabi-

des,vel Phalares aut Dionysij:cum cernere sit illos summa cum laude celebrari, hos verò summoperè vituperari.Præterea constat etiam Timoleontem, & cæteros illi similes,in sua quemq; Rep. non minus potuisse, quã vel Phalaris vel Dionysius, sed interim tamẽ quietè, & sine omni metu vitã traduxisse. Neq; verò est vt quisquã, nominis celebritate deceptus, Caij Cæsaris fœlicitatẽ admiretur, ob id quod eius laudes à multis scriptorib. decantare audit. Id enim propter ipsius potẽtiam factũ est, sub qua etiã qui vixêre scriptores:non ausi fuerunt, quæ de illo sentiebant, verbis exprimere. Quod si viris ingenuis tutum fuisset, illa omnia de ipso scribere,quæ sentiebant, procul dubio de illo perinde vt de Catilina scripsissent, quò Cæsar tãtò adhuc deterior fuit,quantò peior existimandus est, qui facinus patrauit, eo qui id patrare desiderauit.Quod vt ita se habere intelligas: considera quantis laudibus Brutum Cęsaris hostem extollant: nam cum Cæsarem ob potentiam vituperare nõ liceret, ausi sunt tamen eius hostem laudare. Postquam verò Romanorum res in vnius Imperatoris potentiam redactæ fuerunt: si consideraueris quanta cum laude imperauerint principes boni, qui seipsos legibus submiserũt, & ex

earum

earum præscripto vixerunt:comperies Tytum, Neruam, Traianũ, Adrianum, Antoninum, & Marcũ charos omnib. fuisse, neq; ad sui custodiã opus habuisse vel legionib. multis, vel prætorianis militib. quod ipsorum boni mores, & populi Senatusq; beneuolentia ipsos defenderet, atq; custodiret. Econtrà verò Caligulam, Neronẽ, Vitellium, cæterosq; sceleratos Imperatores, opus habuisse geminis exercitibus, partim ad Orientem, partim ad Occidentem instructis, quibus ne defendi quidem potuerunt ab aduersarijs, quos malis moribus, & scelerata viuendi ratione sibi comparauerant. Quæ quidem si rectè considerentur, omni principi documento esse possunt, vsque adeò, vt ex illorum rebus gestis, totaque vita: rationem consequendæ veræ gloriæ atque laudis intueri, & vituperij truculentiæque vitandæ modum habere facilè possent. Quid enim magis memorabile esse potest, quàm quod ex XXVI. Imperatoribus, qui Caium Cæsarem ad Maximinum vsque sequuti sunt XVI. truculenta morte interempti, soli autem decem, secundum communem naturę legem ex hac vita migrarunt? Quod si qui etiam ex bonis, cruenta morte interierunt, vti Galbæ & Pertinaci accidit, id factum est propter

malitiam prædecessorum, qui milites prauis morib. corruperant: & si quibusdã malis ac sceleratis, contigit secundum naturæ legem ex hac vita migrare, veluti Seuero: id rursus vel fortunæ prosperitati, vel alicui qualicunq; tandem virtuti debuerunt. Ex eadem hac Romanorum imperatorũ antiqua historia, cognoscere licet, quæ ratio sit Monarchiæ bonæ constituendæ: cum videamus omnes Imperatores, quicunq; hęreditario iure successerunt in imperiũ: sceleratos homines fuisse, vno Tito excepto: qui verò eligebantur, viri boni erant, sicut cernere est in ijs quinque, qui Neruam ad Marcum vsq; sequuti sunt. Rursus que postquam ad hæredes imperium redijsset, cœpit in peius ruere. Rectè igitur feceris in instituendo principe, si tempora contuleris, quæ inter Neruam & Marcum fuêre, cum ijs quæ & ante fuerunt, & postea sequuta sunt: eique optionem dederis, malit ne his, aut illis tẽporibus regnare. Videbit enim, quo tempore boni Imperatores regnarunt, eos inter suos subditos tutos pace ac tranquillitate frui: Ius ex æquo omnibus dici: Magistratus omnis generis in honore haberi: viros virtute præditos suis laudibus illustrari, omnes ciues in vniuersum, res suas sine periculo possidere. Sublata
verò

verò populi licentia,ambitione,nullas esse factiones neque seditiones : Aurea esse secula,quibus tutò liceat de quacunque re in vtramque partem disputare , principem sua gloria,populum pace , ac tranquillitate omnium applausu frui. Quod si tempora iam ingrediaris reliquorum Imperatorum, eaque diligẽter consideraueris : sceleribus & atrocitate plena comperies : tot bella ciuilia,tot seditiones , tot principes ferro interemptos : Italiam miserrimè afflictam, tot calamitatibus vndiquaque oppressam, eius vrbes partim dirutas , partim spoliatas , Romã toties incensam , Capitolium à proprijs ciuibus dirutum,templa antiquissima destructa , Religionis cultus prophanatos , adulterijs totam vrbem repletam : Mare exulibus plenum , scopulos vndique sanguine conspersos:in vrbe infinita scelera summa crudelitate patrari : maiorum splendorem , opes , honores , ipsam denique virtutem pro vitijs haberi : Calumniatores præmijs affici : seruos contra dominos suos instigari : liberos contra parentes insurgere : & si quibus hostes desint , eos ab amicis opprimi. Quæ omnia si quis secum diligenter animo contempletur, non potest, nisi natura humana planè exutus, non ab omni recordatione horum tempo-

rum abhorrere : aliorum autem desiderio accendi. Quæ cum ita se habeant, nulli principi maior occasio consequendæ summæ gloriæ contingere potest, si quidem vir bonus esse velit, quàm ei, qui cum ad principatum euehitur: subditorum mores corruptos deprehendit, vt eos componat, & Rempublicam dirutam, non vt C. Cæsar planè destruat, sed rursus restauret, & vt fecit Romulus, instituat. Quod si quis ad principatum euectus nō possit corruptam Rempub. benè instituere, nisi amisso principatu: excusationem aliquam meretur quod id non faciat: sin & principatus dignitatem retinere, & nihilominus corruptam Rempubli. emendare possit, nec faciat: is nullo iure excusari debet. Quibus igitur dij huiusmodi occasionem dederūt, ij cogitare debent, duplicem sibi viam esse patefactam: alteram qua benè Rempub. instituentes, tranquillam vitam degant, & post obitum, honestam nominis sui commemorationem posteris relinquant: alteram qua malè rem administrantes, in perpetuis molestijs viuant, nec vnquam post obitum, illorum honesta mentio fiat.

De

De Religione Romanorum.

CAPVT XI.

QVAMVIS à Romulo Roma primam originem traxerit, eumq; vt filia patrem meritò agnoſcere debeat: nihilominus tamen viderunt dij immortales, quod leges à Romulo latæ & inſtitutæ: ad tantum imperium acquirendum non ſufficerent. Quamobrem, eo ex hac vita migrante, Senatum mouerunt, ad Numam Pompilium ſucceſſorem eligendum: vt is videlicet ea ſuppleret, quæ à Romulo neglecta fuiſſent. Cùm is ergo ad Imperium perueniſſet, populum Romanum ad belli artes inſtitutum, ferocemque deprehendit: quem cum ad pacem, & tranquillitatem inſtituere cuperet, ad religionis cultum inſtituendũ, omne ſtudium cõuertit. Quem tam præclarè inſtituit, vt multis ſeculis, nuſquã gentiũ tantus timor Dei extiterit, quantus apud Romanos, ex Numæ inſtitutione erat: quę res omnia illa inſtituta permultum promouit. Atque hæc quidem ita ſe habere intelliges: ſi eorum res geſtas ſingillatim perpẽderis, cùm publicas, tùm quæ à quibuſdã etiam priuatis patratæ ſunt, quos magis iureiurando, quã legibus promoueri ſolitos nouimus, ob id

nimirum quod diuinam potentiam pluris facerent, quàm humanam. Id in Scipionis & Manlij Torquati exemplis euidentissimè apparuit. Quorum ille post cladem, quam P. Romanus ad Cannas acceperat, cùm permulti nobiles iuuenes L. Cæcilio Metello duce, tāta clade pauefacti, Italiam deserere, & conscensis nauibus ad regem aliquem transfugere decreuissent: stricto ferro eos coëgit iurare, quod patriam deserere nollent. L. Manlio autem qui postea Torquatus fuit dictus, à M. Pomponio Tribuno plebis dies dictus erat: quod cum resciuisset Titus eius filius, Pomponium adiuit, strictoque ferro necem minatus est, nisi iuraret se à patris accusatione desistere velle: quod cum ille mortis metu facere cogeretur: tantopere iusiurandū veneratus est, vt & odium vetus, quod illi cum patre intercedebat, & recenter acceptam à filio, mortem minitante, iniuriam neglexerit, & causæ dictionem remiserit. Quemadmodum etiam nobiles illos iuuenes, cum neque patriæ amor, neque leges in Italia retinerent, retinuit iusiurandū, quod vi coacti præstiterant. Quæ omnia à Reuerendo illo Religionis cultu dependebāt, quem Numa Pompilius Romæ instituerat. Tantum scilicet populo Romano profuit cultus religionis,

gionis, cùm ad frenandã militum licentiã, tùm ad plebẽ reconciliandam, & omnes in vniuersum viros bonos in officio cõtinendos, & peruersos à malitia deterrendos. Vsq; adeò, vt si quis argumenta in vtramq; partem ponderans, quærat cui Roma plus debere videatur, Romulo ne an Numæ Pompilio? credo hũc plus laudis meruisse: quod vbi religio hominib. inest, illic etiam disciplina militaris percõmodè introduci posit: vbi carẽt religione homines, quamuis disciplinam militarem habeant, ad eam tamen nunquã rectè instituuntur. Romulus etiam ad Reipub. institutionem, Senatum constituendum, & alias leges sanciendas, non opus habuit diuinam aliquam autoritatem prætendere: quod tamen Numæ necessarium fuit: ob quas causas fingebat se cum Nympha consuetudinem habere, & ab ea edoceri illa omnia, quæ populo Romano præscribere oporteret: quod quidem ob eam causam faciebat, quoniam ad nouas leges de cultu religionis sanciẽdas, non existimabat suam autoritatẽ apud populũ satis ponderis habere. Idipsum quoq; ab alijs factitatum legimus, quotcunque planè nouas leges in Rempublicam introduxêre: neq; enim aliàs potuissent persuadere hominibus vt illas amplecterentur:

Quamobrem si qui viri sapientes tale aliquid moliuntur, dant operam vt id diuino instinctu facere videatur: quemadmodum Lycurgum & Solonem fecisse nouimus. Pop. Romanus igitur Numæ Pompilij bonitatem simul atq; sapientiam admirationi habebat, & quicquid ille consuluisset, amplectebatur. Sed neq; hoc illi parũ profuit, quod ijs temporibus essent homines natura magis religiosi, atq; simplices, quib. quęcunque oportebat, persuadere facilè poterat. Nam si quis etiamnum quærat, qui homines faciliores sint, ad amplectẽdam nouam Reipub. cõstitutionem, optimis legibus instructam? Respondere oportet simplices illos, quales sunt qui loca montana incolunt: nam qui in vrbib. habitant, corruptis moribus sunt, & quæ ignorare debebant, nimis peruersè sciunt. Aptiores sunt igitur Simplices illi, vt rectè instituantur, & bonam disciplinam amplectantur, quemadmodũ etiam marmor rude, & nullo modo dolatũ, aptius est ad suscipiendam statuæ formam, quã id quod à malo artifice dolatum, & cui lineamenta sinistrè impressa fuerunt. Quę cum ita se habeant, cõcludo cultum religionis à Numa Pompilio institutũ, vnam è primarijs causis extitisse, propter quas Romani in rebus gerẽdis tam felices

felices

felices fuerint. Nam vbi religio est, locum habent bonæ leges, ac bona disciplina, ex quibus fortunati, felicesq; rerum euentus, in expeditionib. pręsertim bellicis nascuntur. Sicuti ecōtrà etiam, sublata religione, corruere Rempub. oportet: quoniā sublato Dei timore, sequitur impietas, ex eaque ruina imperiorum. Nam etsi princeps ipse fortasse pius sit, & subditorum impietatem virtute sua aliquo modo compenset: quia tamen is est mortalis, & fortè etiam vitæ breuis, necesse erit, vt eo moriente, virtus quoque, quę supererat sensim vna cum imperio labatur. Quæcunq; enim imperia vnius tantum hominis virtute fulciuntur, diuturna esse nequeunt, quod rarissimè cōtingat, vt illa eadem virtus in nouo successore deprehendatur. Qua de re Dantes Poëta Italus sic cecinit:

Non sicut in ramos ex imo stipite succus
Influit: in liberos sic orta parentibus ipsis
Descendit Virtus.——— ——

Cùm igitur res ita se habeat, non existimare debemus eum fortunatam, felicémq; Rempubl. instituisse, qui illā ita ordinauit, vt quandiu ipse viuit, rectè sub suo vnius imperio gubernetur: sed si quis eam ita instituit, vt etiamsi ipse intereat, extet tamen nihilominus ratio, qua conseruari queat: is

verum

verum finem fuerit assequutus: Huiusmodi verò formam reipub. planè nouam: etsi difficilius sit persuadere hominib. ciuili vitę quocumq; modo assuefactis, quàm simplicibus, & sparsim montana loca incolentibus: non tamen pronuntiamus planè impossibile esse, quin & illi eam amplectantur. Florentinus populus certè neque simplicem, neq; ignorantem se esse arbitratur: at eidē huic Hieronymus Sauanarola monachus persuasit, sese cum Deo colloquia habere. Quod non in eum finem dico, vt verum ne, an falsum fuerit, pronuntiare ausim: neq; enim de tanto viro aliter quàm cum quadam reuerentia loquendum existimo. Sed affirmo infinitos homines Florentiæ extitisse, qui id pro certo crediderint: quãuis ab illo nihil miraculosum patrari vidissent: quod vitæ sanctimonia, doctrina, & res ipsa quam tractabat, omnia talia erant, vt fidem ei adhibendam testarentur. Quæ cum ita se habeant, non debent, qui bonam sanctamq; Reipub. formam instituere cupiunt, desperare, ne sint finem suum consequuturi, cum id alijs persæpè contigerit: quoniam homines, vt in procœmio huius libri docuimus, semper ijsdem naturæ legibus oriantur, viuant, & intereant.

Quantum interſit ad conſeruandam Rempub. vt ratio diuini cultus atque Religionis habeatur: & quod in Italia propter Romanam Eccleſiam, deficiente eadem religione, ruina imperij ſequuta ſit.

CAPVT XII.

QVICVNQVE Principes atque Reſpub. ſemetipſas conſeruare cupiunt, in id vnum præ cæteris incumbere debent, vt verum religionis cultum rectè inſtituant, & venerentur: nec certius indiciũ de Religionis alicuius ruina atque interitu vnquam habere poteris, quàm ſi in ea, diuinum cultum deſpectui haberi ac ſperni cognoueris. Id verò vt ita ſe habere intelligas: obſerua cui fundamẽto Religio innitatur eius loci, in quo vnuſquiſque naſcitur: quod omnis cultus religioſus alicui fundamento inſiſtat. Gentilium religio innitebatur reſponſis Oraculorum, Aruſpicum, & Coniectorum, ex quorum inſtituto omnes cæteræ ceremoniæ, atque ſacrificia dependebant. Nam cùm crederẽt, eum Deum, qui tibi vel fauſtum vel infauſtum quippiã præſagire nouiſſet: idipſum quoq; tibi poſſe largiri: tẽpla,

pla, sacrificia, ac supplicationes illis decreuerunt, quibus eos varijs ritibus venerabantur: atque ita fiebat vt Oraculum Delphicũ, & Iouis Ammomij, in vniuerso propè orbe, hominibus timori & venerationi esset. Sed postquã eadem hæc oracula cœpere imperiosè respondere: animaduerterunt homines dolum subesse, nec modò vllam illis fidem amplius habuerunt, verùm etiam impij ex ea re facti sunt, & ad omnia perturbanda prompti. Itaque in id diligenter incumbere debent, quicunq; Reipubl. aut regno alicui imperant, vt eius Religionis quam ipsi colunt, & venerantur, fundamenta sarta tectaque conseruent: qua quidem re ciues suos pios, deuotosq; efficiẽt, & aptos ad concordiam colendam. Quæcunque ergo in Repub. eò spectant, vt ad fidem fundamentis Religionis eius conciliandam facere videantur, ea omnia sapientes Reipub. gubernatores fouere debẽt, etsi non vsque adeò constiterit omnib. quod certa veraque fuerint: quod quidem tantò magis etiam curare debent, quantò magis sapientes & rerum naturalium periti fuerint: cùm id à sapientib. viris obseruatũ esse nouerimus: ita quidem vt in falsa quoque religione miracula approbarint falsa, si modò eò spectarent, vt hominib. Religio quędam

dam ac pietas imprimeretur. Huiusmodi apud Romanos multa extiterunt: veluti cū Veientum ciuitatem diriperent, & eorum aliqui Iunonis templum ingreſsi, eius ſimulachrum interrogaſſent, vellet ne cum illis Romam ire? tunc viſum eſt quibuſdam annuiſſe: quibuſdam verò etiam verbis idipſum affirmare. Quæ omnia illis contigerūt, quod templum ſine tumultu, & ſingulari quadā deuotione animi ingreſsi ſunt, vt apud Liuium legere eſt: Itaq; cum tanta veneratione interrogaſſent: viſum eſt ipſis tale reſponſum audiuiſſe, quale ſe audituros prius ſibi pollicebantur: nec eam opinionem ex illorum animis eripere voluit aut Camillus, aut cæteri viri principes: ſed eam confirmandā potius cenſuerūt. Quod ſi hæc tam diligens cura diuini cultus à Reipub. Chriſtianæ principibus obſeruata eſſet, ſecundum primam inſtitutionem, & præcepta eius, qui illam nobis primùm tradidit: longe maiori fœlicitate, ac pace in orbe Chriſtiano frueremur. Nunc cùm nuſquam minus vel pietatis vel religionis ſit, quam in ijs hominib. qui Romæ viciniores habitarent: eaque Chriſtianæ religionis caput cenſeatur: facilè conijcere potes, Chriſtianum orbem magnoperè periclitari. Quod ſi quis etiam diligenter cōſideret eum

De princip. Chriſtianæ religionis.

eum religionis cultum, qui nostra ætate in vsu est, eumque conferat cum Prima Christianæ religionis institutione, ac veris fundamentis: is nō potest vel illius interitum non metuere, vel diuinam vltionem non formidare. Et quamuis non desint qui opinantur, omnem quam Italia habeat fœlicitatem, ab Ecclesia Romana dependere: tamen cōtrariam sententiam quis veriorem existimauerit: cōsiderando eos, qui in Romana Ecclesia nequaquam secundū Christianæ religionis præcepta viuunt, sed ea adulterant atque corrumpunt. Quibus hoc etiam accedit, quod eadem hæc Romana Ecclesia in causa est, cur Italia in partes diuisa, diuersis principibus pareat: cum tamen nulla regio verè fœlix sit, nisi sub vnius siue Reipub. siue Principis imperio pareat, vt nostra memoria Galliæ, Hispaniæque accidit. Cuius rei ratio est, quod cum non modò in res sacras, sed etiam in res humanas imperium sibi vendicauerit Romana Ecclesia: non habuit illa quidem tantas vires, vt vniuersam Italiam occupare potuerit: sed neque interim tam debilis fuit, quin euocare posset ad se aliquem prępotentem principem, aduersus eos, quorum potentia illi in Italia formidolosa videretur. Id multis exemplis patet, cùm vetustis, tùm recenti-

centibus. Nam & Caroli magni auxilio, Longobardos expulit, qui propemodum toti Italiæ imperabant & patrum nostrorum memoria Gallorum auxilio, Venetorum potentiã fregit: eosdemq; Gallos postmodum Heluetiorum copijs ex Italia eiecit. Ecclesia Romana igitur, cum neq; tantas vires habuerit, quibus ipsa potuerit vniuersam Italiam occupare: neq; etiam alteri, vt eã occuparet permiserit, causa fuit, ne sub vniùs imperium redigeretur, sed in varias partes diuisa, multis Principibus parêre cogêretur: ex eo accidit, vt ob discordias principum debilitata, non modo Potentum atq; Barbarorum; sed cæterorum quorumcunq;, qui illam inuadere ausi sunt, libidini in prædam cesserit: quod quidem nos Itali soli Romanæ ecclesiæ debemus. Quod si quis hæc omnia, quæ de Romanæ curiæ deprauatione narraui, certo experimento cognoscere vellet, eum tam potentem esse oporteret, vt illam ad Heluetios, qui soli nostro tempore veterem religionis cultum & disciplinam militarem cõseruare videntur, ad habitandum cogere posset: concessa illi videlicet isthìc eadem potentia, quam in Italia habet. Nam certum est, si id fieret, breui temporis spatio, illorum quoque hominum mores, huius Curiæ

prauitate tantopere corruptos iri, quantopere id illis, ex vlla alia causa contingere vnquam queat.

Romanos persæpè Religionis prætextu vsos esse: cùm ad instituendam Rempub. tùm ad suscipienda bella, sedandasq. seditiones, atq. t us multius.

CAPVT XIII.

NOn abs re facturum me puto, si propositis exemplis ostendam, Romanos ope Religionis sæpe perturbatam Rēpub. instituisse, & expeditiones quasdam suscepisse. Huiusmodi exempla cum apud Liuium multa sint, ego tamen pauca hæc tantum adduçam. Postquam Pop. Romanus tribunos plebis consulari potestase creasset: ijque omnes, præter vnicum plebei essent: orta est eodem anno Romæ, pestilentia grauis, atque annonæ caritas, præterea alia quædam portētosa apparuerunt. Hinc igitur Patricij sumpta occasione, asserebant has calamitates Pop. Romano à dijs immortalibus immissas, ob abusum maiestatis Imperij, & malè vsurpatam tribunitiam potestatem, neque eos placari posse

posse aliter, quàm si legitima tribunitię potestatis ratio restitueretur: qua re pauefacta plebs, tribunos omnes ex Patriciorum ordine creauit. In Veiorũ obsidione lõgissima etiam, cùm milites tędio pertæsi Romam redire vellent, religionis quodã prętextu, ad obsidionem continuandàm à ducibus retenti fuêre. Nam cùm Albanus lacus excreuisset: Oraculũ Apollinis ita sunt interpretati, ac si illa aquarum innũdatio, vrbem eo anno expugnatam iri nunciaret: adhibitusq; ad Albani huius prodigij procurationem, & placandos deos, Vates, qui Romæ captiuus tenebatur. Quibus omnibus miles persuasus, patienter belli molestias tolerauit: atque inde factum, vt Camillus Dictator creatus vrbem expugnarit: quam Pop. Romanus toto decennio oppugnauerat. Quę quidem Romani nũquam tam fœliciter perfecissent, neq; tribunitiam potestatem ad Patricios reuocare potuissent, nisi religionis prætextu adiuti, cùm milites, tùm plebem in officio sciuissent continere. His exemplis simile est, quod accidit tunc, cum Terentillus tribunus plebis legem Terentillam, de qua postea disseremus, promulgare vellet: nam etiam tunc ad sedandos illos motus, quos ea rés pepererat, vsi sunt patres

Liuius lib. 5.

Liuius 3.

religionis quodam prætextu , duplici ratione. Primum enim Sybillinos libros per duumuiros adire iusserunt: atque inde nũtiarunt periculum imminere ciuitati, libertatis eo anno amittendæ, nisi seditionibus abstineretur. Quod etsi Tribuni criminarentur, à patribus factum ad impediẽdam legem: plebis animos tamen vsque adeò permouit, vt Tribunos tanto ardore non amplius sequeretur. Deinde, cum per eosdem tumultus Appius Herdonicus quidã, ope exulum atque seruorum, quos quater mille & quingentos secum habebat, noctu Capitolium atque arcem occupauisset, periculumq; esset, ne si aut Æqui aut Volsci, Romani nominis hostes perpetui, adventassent, vrbem essent expugnaturi: nec desinerent etiam tum tribuni , legis promulgationem vrgere: assererentq; id quoque à patribus fictum esse, vt legem impedirent : tum è Senatu egressus P. Valerius consul, vir grauis atque disertus, minas argumentis miscens, demonstrauit populo, quæ pericula vrbi ob Capitolium captum imminerent : quam intempestiua illa esset legis ferẽdę occasio: tantumq; effecit vt iuramento omnes astringerentur, se à Consulis voluntate non discessuros : Eum ergo sequuta plebs Capitolium recuperauit.
Sed

Sed cum in ea expugnatione P. Valerius fuisset interfectus, eique L. Quintius Cincinnatus in Consulatu succesisset: ne plebi ocium relinqueret, aut ansam præberet eandem Terentillam legem meditandi, atque vrgendi, in Volscos & Æquos legiones ducere decreuit. Sed cum id Tribuni eludere conarentur, quærerentque quonam pacto exercitum educturi Consules essent, quod delectum habere Tribunorum nemo passurus esset? Tum Quintius, nobis verò nihil delectu opus est, inquit, cũ quo tempore P. Valerius, ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba iurauerint: conuenturos se iussu Consulis, nec iniussu abituros: edicimus itaque vt omnes qui in verba iurastis, crastina die armati ad lacum Regillum adsitis. Quibus dictis etsi Tribuni resisterẽt, plebemq; exolvere Religione conarentur, quod id iuramentum non Quintio, qui tunc priuatus homo erat, sed Consuli præstitissent, tamen plebs permota religionis reuerentia, maluit cõsules sequi, quàm videri in iusiurandum vlla ratione peccasse: vsque adeò scilicet fœlicia erãt illa tempora, hominesque minimè mali: & vt Liuius inquit: Nondum hæc, quæ nunc tenet seculum, negligentia deûm venerat, nec interpretando

ſibi quiſque iuramẽtum, & leges aptas faciebat, ſed ſuos potius mores ad ea accõmodabat.

Hiſce ita conſtitutis cũ Tribuni cernerent, ſe non poſſe reſiſtere Coſſ. in eorum voluntatem & ipſi deſcenderunt, metu amittendæ dignitatis: pactumque vt toto anni ſpacio, neque ipſi de lege Terentilla quicquam agerent, nec conſules plebem ex vrbe ad bellum euocarent. Atque hîc quoq; cernis, Senatum religionis ope, turbulentos hos tribunitiæ poteſtatis motus ſedaſſe, & præſentes difficultates ſuperaſſe: neq; eas ſine illa ſuperare potuiſſe.

Romanos interpretari ſolitos auſpicia, ita vt ad illorum inſtitutum atq; voluntatem accommodarentur: Quod ſi quando Religionem negligere cogebantur, prudenti quadam explicatione, ſe eam obſeruaſſe ſimulabant. Si quis tamen illam temerè contempſiſſet, eum puniebant.

CAPVT XIIII.

ERANT apud Gentiles Auguria, vt ante diximus, religionis, quã illi colebant, fundamentum: apud Romanos autem

autem permultum ad res bene gerendas etiam conferebant: atque hinc fiebat, vt illorum potissimam curam haberent: nam & in comitijs consularibus ijs vtebātur, & in suscipiendis expeditionibus, & in prælijs committēdis, & omni deniq; Actione, quæ magni momenti esset domi militiæque: nec vnquā expeditionem quampiam suscepissent, quin prius militibus persuasissent, id deorum immortalium instinctu à se fieri, qui victoriam Pop. Romano promisissent. In exercitu autem variorum auspiciorum vsus erat, & inter cætera, genus quoddam habebant, quod à Pullis Pullarium vocabatur, eoq; antequam prælium committerent, semper vtebantur: ac siquidem pascerentur bulli, bonis auspicijs se prælium committere putabant: sin minus, à dimicatione abstinendū iudicabāt. Quæ ratio auspitiorum, etsi talem significationem habere putaretur: si quando tamen euidentes rationes dimicandum esse suaderent, id faciebant persæpè etiam contra Auspiciorum præsagia: sed interim eadem præsagia, contra communem significationem, dextrè interpretabantur, ne se contra illam quicquam fecisse, aut religionem contempsisse viderentur. Tale quiddam præstitit Papyrius consul, in prælio, quod

Pullaria auspicia.

apud Aquiloniam contra Samnites maximum commisit,& quo vires illorum quam maximè fregit. Nam cum ad pugnandum ipse,atque in exercitu omnes prompti paratique essent, & ex prælio victoriam certam sibi pollicerētur:pullarium auspicium tentauit. Sed cum pulli non pascerentur,& tamen Pullarius ipse, & qui cum illo erant nouissent,quam prompti paratique essent, cùm ipsius Imperatoris, tùm cæterorum omnium animi ad pugnandum: ne ijs rei benè gerendę occasionem præriperent,ausus est Pullariorum primarius auspicium mentiri, & tripudium Solistimum Consuli nuntiauit,ac bonis auspicijs prælium cōmitti posse indicauit. Quibus ita cognitis, Papyrius aciem summa diligentia instruit. Sed interim dum his intentus esset Imperator,altercatio inter Pullarios orta de auspicio eius diei: exauditaque ab Equitibus Romanis, qui rem haud spernendam rati, Sp.Papyrio fratris Cósulis filio,de eius diei auspicio à pullarijs ambigi renuntiarunt: quod cum ille inquisiuisset, & rem ita se habere intellexisset, ad Consulem detulit: Cui ille,Tu quidem macte virtute diligentiaque esto: Cæterùm qui auspicio adest,si quid falsi nuntiat,in semetipsum religionē recipit: mihi quidem tripudiū nuntiatum,

Liuius lib. 10.

Pop.

Pop.Romano, exercituique egregium auspicium eſt. Quæ cum dixiſſet, vt euentus ſuo præſagio reſponderet, mandauit centurionibus, vt Pullarios inter prima ſigna conſtituerent. Itaq; dum ſigna promouerent aduerſus hoſtes, priuſquã clamor tolleretur, & concurreretur, emiſſo temerè pilo ictus Pullarius ante ſigna cecidit, quod vbi Conſuli nuntiatum eſt, Reſpondit, iam omnia bonis auſpicijs ſucceſſura, cum Pullarius ſuo interitu mendacium expiaſſet: iamq; deos placatos exercitui adfuturos. Quo loco cernis manifeſtè, Papyrium ita interpretatum eſſe auſpicia, vt nec pugnandi occaſionem omiſerit, contrà quam illa viderentur ſuadere: nec tamẽ quis illi poſſet etiam obijcere, quod auſpicia, & religionem contempſiſſet. Contrariũ accidit Appio Pulchro, cum primo bello Punico in Sicilia prælium committere vellet. Nam poſtquam Pullarij reſpondiſſent, pullos nõ paſci. Videamus, inquit, num fortè bibere velint? & in mare coniectis pullis, cum hoſtibus manus conſeruit: ſed cum victus eo conflictu ſuccubuiſſet: Romæ damnatus eſt, non tam ob aduerſam fortunam, quàm quod auſpicia temerè contempſiſſet. Papyrio verò, quod prudenter auſpiciorum ſignificationem fuiſſet interpretatus, hono-

tes decreti fuerunt. Eò autem ſpectabant huiuſmodi auguria omnia, vt miles ad dimicandum alacrior redderetur: ex qua alacritate victoria vt plurimum ſequebatur. Fuitque hæc auſpicandi ratio, non modò Romanis vſurpata, ſed alijs quoq; gẽtibus, cuius exemplũ capite ſequẽti ſubijciemus.

Samnites ad R. ligionem, ceu ad ſummum extremumq́; remedium, rebus afflictis, confugerunt.

CAPVT XV.

SAMNITES à Romanis perſæpè prælio ſuperati, & demum in Thuſcia amiſſo exercitu ac ducibus militaribus, planè fracti eſſe videbantur, cum neque à Tuſcis, Gallis, aut Vmbris, qui ſocij fuerant & vnà cum ipſis erãt ſuperati, auxilium expectare poſſent. Eoque iam redierat illorum res, vt de illis Liuius dicat: Nec ſuis nec externis viribus iam ſtare poterant, tamen bello non abſtinebant, adeò ne infeliciter quidem defenſæ libertatis tædebat: & vinci, quam non tentare victoriam mallebant. Ad huiuſmodi anguſtias adducti, cum extrema quæque tentare decreuiſſent, & intelligerent tamen ſe vincere non poſſe, niſi obſtinatiſsimos haberent ad dimicandum mili-

Liuius lib. 10.

militum animos: ad Religionē ceu extremum remedium confugerunt. Nam ex libro vetere, ſacerdote Ouio Pacio, homine magno natu, ſacrificiū ex antiqua Samnitium religione petierunt. Sacrificio perfecto, eorū Imperator per viatorem iubebat acciri nobiliſsimum quemque. Apparatus Sacri talis erat, qui animū religione perfundere poſſet. Nam locus erat cratib. cōſeptus in medio caſtrorum, puteisq; ac linteis cōtectus, patens ducentos pariter pedes in omnes partes: In medio Aræ, victimæque circa cæſę, & circunſtantes centuriones ſtrictis gladijs. Admouebatur altaribus miles, vt victima magis, quàm vt ſacri particeps: adigebaturque iureiurando, quæ viſa auditaque in eo loco eſſent, non enūtiaturum: deinde iurare cogebatur diro quodam carmine, in execrationem capitis familiæque & ſtirpis compoſito, niſi eſſet in pręliū quò imperatores duxiſſent: & ſi aut ipſe ex acie fugiſſet, aut ſi quem fugientem vidiſſet, nō ex templo occidiſſet. Id primum quidam abnuentes iurare: obtruncati circa altaria ſunt, iacentes deinde inter ſtrages victimarum, documento cæteris fuerunt, ne abnuerent. Hoc ſacramento aſtrictos, vt maiore religione tenerentur, varijs etiā ſignis ornauerūt: nam ex qua-

Sacrificiū veterum Samnitū.

quadraginta millibus, quos collegerãt, mediam circiter partem vestimentis albis induerunt, ijsque arma, insignia, & cristatas galeas attribuerunt, vt inter cæteros eminerent: tandemque ad Aquiloniam consederunt. Sed aduersus eos tamen Papyrius Consul dimicaturus, ea omnia parui fecit, & suos ne huiusmodi religioso sacramento tenerentur, alloquens. Non, inquit, Cristas vulnera facere, sed per picta, atque aurata scuta transire Romanũ pilum, & candorem vestium fulgentemque aciem, vbi res ferro geratur, cruentari. Hæc omnia denique in illorum caput transitura, cum nephando sacro, hominum, pecudumque cædem miscuerint, & ob fracta toties fœdera, deos, ciues, atque hostes aduersus sese irritarint. In conflictu tandem vicére Romani, quod illorum virtus, maiorem Samnitibus metum incussisset, ob memoriam toties acceptę cladis, quàm ijs religio potuerit vel virtutis vel pertinaciæ ad pugnandum infundere. Quod etsi ita sit, videmus tamen manifestè, quod rebus tantopere afflictis, ad religionem tãquam extremum remedium confugerint: nec in vlla alia re tantam spem recuperandæ virtutis posuerint: ex quo intelligere licet, quantum præsidij quis in veræ religionis

recto

recto vsu habere queat. Itaque de hac re, hoc loco disserendum putaui, tanquam de ea, quæ ex maximè necessarijs Romanæ Reipublicę constitutionibus dependebat.

Si quis populus consueuit sub Principis imperio viuere, non posse eum libertate frui, nec eam conseruare, quamuis illam casu aliquo acquirat.

CAPVT XVI.

SI quis populus sub Principis imperio viuere consueuit, & casu aliquo acquirat libertatem, vt Romanis accidit, postquam Tarquinios expulissent: ei difficile est libertatem conseruare: vt historicis exemplis quamplurimis probari potest. Neque caret hæc res suis causis, & rationibus: nam plebs habet simile quiddam cum fera, quæ etsi sua natura in syluis pastum quærere, & latebras suas habere soleat: si quæ tamen captiua à teneris annis, in carcere nutrita fuerit: ea deinde si in liberos campos libera dimittatur, neque pastum quærere, neque latebras, in quibus se occultet, inuenire nouit: itaque facile rursus incidit in casses cuiusuis, qui illã deinceps venari conabitur. Idem accidit populo, qui con-

consueuit sub aliorum imperio viuere, & ad nutum aliorum gubernari. Nam etsi casu quodam libertatem consequatur: tamen neque rationes nouit quibus se defendere, aut alios offendere possit, nec cum Principibus vicinis aliquam notitiam habet, per quos auxilium aliquod sperare queat, ad conseruandam libertatem. Itaque spontè redit sub idem iugum aut etiam deterius quàm id, quod modo excusserat: idque illi accidit quamuis non sit omnino corruptis moribus. Quod si planè corruptis morib. fuerit, tunc ne pauxillum quidē temporis poterit frui libertate: vti postea docebim9. De eo populo ergo nostra sit instituta oratio, in quo si non omnes, attamen maior pars viri boni fuerint. Nā & in eo alia quędam & quidem præcedēte maior difficultas sese offert: Quoniam excusso iugo tyrannidis, si quando libertas acquiritur: nō fieri potest, quin hostes simul acquirantur, quorum interest ne libertas duret: econtrà autem non acquiruntur amici, quorum interfit vt illa cōseruetur. Id ita intelligas velim. Quicunq; durante tyrannide Principi familiares erant, & muneribus ab eo præfecti illius opib. fruebantur: ij omnes ęgrè ferunt, se excusso tyrānidis iugo, loco motos esse: quamobrem operam dant, si quæ

occa-

occasio se offerat, vt in prioré dignitatem restituantur, atque ita libertatis hostes, ad tyrannidé rursus aspirant. Amici verò, quorum interfit vt libertas conseruetur, quique tanto studio eam tueantur, excussa tyrannide, non acquiruntur: quoniam in libera Repub. honores, officiaque ijs tribuuntur, qui vel sua virtute, ac benefactis erga Rempub. vel alia aliqua honesta ratione eos meriti esse videntur. At si quis id, quod videtur meritus esse, à Repub. obtinet: nihil singulare ei debere se putat, quoniam id suis meritis, nó Reipub. liberalitati, aut gratiæ tribuendum æstimat. Præterea nemo est etiã, qui communem illam libertatis vtilitatem ex æquo ad omnes redundantem, rectè agnoscat: quique rectè æstimet, quam bonum iucundumq; sit, vt res suas liberè possidere sine cuiusquam metu possit, & vt cóiuges, liberosque suos ab omni iniuria tutos conseruare queat. Nemo enim est, qui se fateatur quicquam ei debere, à quo non læditur, eò ipso quod non lædatur. Quæ cum ita sint, nulli conciliantur nuper partæ libertati tales amici, qui putent tantum interesse sui, vt libertas conseruetur: quãtum putant interesse sui hostes illi, qui excussa tyrannide, suis muneribus priuati deiectiq; de illo dignitatis gradu, fuerunt. Quod si

ratio-

rationem quæris,qua poſsit quis in Repub. quæ fortè ex caſu libertatem acquiſiuit,remedium opponere ijs malis,quibus libertas amitti queat per huiuſmodi domeſticos hoſtes? Ad id ego reſpondeo, Romanorum exemplum imitari oportere : qui Bruti filios necauerunt, quod ipſi vnà cum alijs quibuſdam è ſumma nobilitate aduerſus patriam coniuraſſent: eò quod ſub Cóſulum imperio nō liceret ipſis frui ea licentia, qua durante Tarquiniorū regno fruebantur : exiſtimarentque populi Romani libertatem in ſuam ſeruitutē vertiſſe. Quod ſi quis ergò Populum quempiam gubernare cupiat, ſiue ita vt liber ſit; ſiue vt ſuo imperio pareat:in id præcipuè ſtatim à principio incumbere debet, vt tutus ſit ab ijs, quos exiſtimabit huic ſuo imperio hoſtes eſſe : alioquin enim neutiquam diu regnabit. Sed interim neque hoc ignorare oportet,quod is Princeps infœlix ſit,qui id non poſsit aliter facere, quam per cædes, & homicidia : Nam eum populo inuiſum fieri certum eſt: & quo maiori crudelitate ad ſui defenſionem vti cogitur, tantò magis infeſtam ſemper habebit populi multitudinem: & hoc ipſo infirmiores vires habebit: nec vllum maius remedium eſſe poteſt imperij confirmandi, quàm vt tibi populi

puli beneuolentiam concilies. Et quia ex disputatione de Repub. per occasionem ad Monarchiam digressi sumus, ne opus sit alibi de hac re disserere: hîc quoque ostendam breuiter, quid de prima illius institutione sentiam. Quod si quis patriæ suæ imperium fortè obtinuerit, cupiatque populum qui illi offensus sit, reconciliare, sibique beneuolum efficere: is considerare debet, quidnam sit, quod is populus maximè appetat. Deprehẽdet autem eum duas res maximè desiderare: nam & vindictam aduersus illos, qui amittẽdę libertatis causa fuerunt, optabit, & vt in pristinam libertatem restituatur. Horum alterum populo largiri potest, eumq; voti planè compotem efficere: alterum etsi nõ possit omnino cõcedere, potest tamen eius aliquam speciem dare. Prioris exemplum in promptu est. Clearchus Heracliensium tyrannus semel in exiliũ pulsus fuerat: sed cum ciuitas recuperata libertate intestinis factionibus laboraret, cernerẽtq; optimates, se à plebeis vinci: cõiuratione facta, vrbem, erepta populo libertate, Clearcho tradiderũt. Clearchus occupato vrbis imperio, cum se in media cùm plebeiorũ, tùm optimatũ turba constitutum cerneret, simulq; animaduerteret se, cum horum immensis cupiditatib.

ſatisfacere,tum illorum rabiem,qui amiſſæ libertatis dolorem conquerebantur, ſimul non poſſe ſedare: decreuit ſpreta optimatum ſuperbia, plebem ſibi conciliare: arreptaq; occaſione, optimates omnes interfecit: eaque in re pręclarè ſatisfecit iracundiæ plebis, quam ob amiſſam libertatẽ aduerſus optimates conceperat. Alteri plebis deſiderio, quo in priſtinam libertatem reſtitui cupit, cum Princeps per omnia ſatiſfacere nequeat: cauſas certè expendere debet, propter quas id plebs expetat: quæ quidem duæ ferè erunt. Quidam enim, ſed perpauci, id petẽt, vt ipſis dominari & publicis munerib. pręfici liceat: Cęteri omnes non niſi propterea liberi eſſe cupiũt, quàm vt rebus ſuis tuto & pacatè frui queant. Ex priorum numero perpauci eſſe ſolent, cum in libera Repub. raró plures quàm quadraginta aut quinquaginta eſſe ſoleant, qui rerum potiãtur, quamobrem ſe aduerſus has munire poterit princeps, partim eos è medio tollẽdo: partim etiam illorum operam in adminiſtrandis rebus vſurpando. Poſteriores longè plures ſunt, quibus ſatisfieri poteſt, ſi leges ferantur quibus & de Principis potentia, & plebis ſecuritate eadẽ ratione caueatur. Id enim ſi Princeps fecerit, neq; deinde haſce leges vllo modo violauerit;

uerit: efficiet breui tempore, vt populus se totum esse intelligat, & pacificè quieteque viuat. Exemplo nobis esse potest Galliç regnum, quod ob eas causas pacatum est, quia Reges eius multis legibus ad conseruandam populi securitatem obligantur. Nam à principio ita institutum fuit hoc regnum, vt reges & redditibus pro arbitrio fruerentur, & quæ ad rem bellicam pertinent pro libito administrarent: de cæteris nihil, nisi secundum leges disponerent. Si quis Princeps ergo, aut Respublica, non se statim à principio aduersus huiusmodi pericula muniuerit: tunc saltem id faciat oportet, quod Romani necatis Bruti filijs facere, prima quaque occasione: eam si quis neglexerit, seram pœnitentiam aget. Populus Romanus certè expulsis Tarquinijs, oblatam libertatem non nisi ijs rationibus, de quibus iam disseruimus, conseruauit: ad quam rem illi plurimum profuit, quod nondum essent corrupti ciuium mores: quod si corrupti fuissent, neque hisce, neque vllis alijs remedijs id facere potuisset. Nam neque alibi id fieri potest, vt capite proximo differemus.

Quam difficile sit vt populus, qui corruptos mores habeat, partam nuper libertatem conseruare possit?

CAPVT XVII.

NISI Reges statim fuissent expulsi Roma, necesse erat, vt mihi certè videtur, vrbem debilitari, & pristinam virtutem roburque amittere. Cõsidera enim quam prauis corruptisque morib. essent iam tum reges illi? Quod si eadẽ corruptela ad tertium vsque successorem propagata fuisset, facilè serpsisset etiam in populum, eoque infecto, nunquam potuisset ciuitas restaurari, & vires, virtutemq; suam recuperare. Sed quoniã pernicies hęc occupauerat quidẽ Reipubl. caput, membra cætera nondum infecta erant: potuere, sublato pernitioso illo capite, reliqua membra sanari, & parta libertas cõseruari. Pro certo enim statuere oportet, ciuitatem eam, quæ principis imperio consueuerit parere, & in qua mores hominũ planè sunt deprauati, nõ posse cõseruare sibi libertatẽ, si eam occupauerit, ne quidẽ si vniuersa eius principis familia extirpetur: sed subinde nouis dominis parêre cogetur, qui se mutuo expellent: absq; principe verò nunquam subsistet:

ſiſtet:niſi vnus aliquis fortè in ea ciuis extiterit : cuius tùm virtus heroica, tùm bonitas illam aliquandiu conſeruet. Sed neq; id quidem diutius durare poterit, quam vita eius qui illam conſeruat: vt Syracuſanis accidiſſe nouimus: qui Dionis, & Timoleontis virtute diuerſis temporibus libertatem conſeruarunt: ſed ijs vita functis, ſub antiquum tyrannidis iugum redierunt. Omniũ vero euidentiſsimum eſt exemplũ Romanorum, qui eiectis Tarquinijs, rationem conſeruandæ libertatis ſtatim apprehẽderunt: ſed interempto C. Cęſare, ſublatoque C. Caligula, atq; Nerone vnâ cum tota Cæſarum ſtirpe, nec cõſeruare libertatem, nec eius aliquod principiũ introducere potuerunt. Cuius diuerſitatis ratio ex eo tantum pendebat, quod Tarquiniorũ tempore nõ eſsẽt corrupti populi Romani mores, ſicuti poſtea C. Cæſaris, Caligulę, atque Neronis ætate fuerunt. Id autem vel ex eo colligere potes, quod tunc, ad conſeruandum populi aduerſus tyrãnidem ſtudium, ſufficiebat iuſiurandum, quo iurauit nunquam ſe conſenſurum, vt quis Romæ regnaret : ſed interfecto C. Cæſare, nec Bruti autoritas, atque ſeueritas, neque legiones ad Oriẽtem diſpoſitę, populũ permouere potuerunt, vt libertatem, quam ad primi illius Bruti imi-

rationem in vrbem introduxerat, constanti firmoque animo defenderet. Tanta scilicet corruptela infecti iam erant popul. Romani mores, præsertim eorum, qui Marianæ factionis fuissent: in qua cum C. Cæsar principatum obtinuisset, plebem sibi conciliauerat, sensimque subiecerat, tanto artificio, vt iugum quod ceruicib. eorum imponebatur, non sentirent. Hoc Romanorum exemplũ propositæ disputationi conuenientissimũ est: sed neque desunt exempla eorum populorum, quibus idem quod Romanis, nostra quoq; ætate accidit. Nam Mediolanenses & Neapolitani, quocunq; modo seruitutis iugo liberentur, libertatem nunquam conseruare possunt: idque illis accidit ob deprauatos corruptosque omnium mores. Mediolanenses ipsi, mortuo Philippo vicecomite libertatem consequuti erant: eiusque conseruandæ rationem introducere voluerũt, sed conseruare non potuerunt. Romanis ergo faustum fortunatumque fuit, quod eorũ reges mox insolescere & deprauatis moribus esse cœperint: nam ita factum est, vt expulsi fuerint, antequam illa morum corruptela etiã in populum serpere potuerit: quæ si eum etiam infecisset, non potuissent tot plebis senatusque contentiones postmodũ ortæ,

tam

tam felicem finē ſortiri, vt vrbi profuerint potius, quàm damnū vllum attulerint. Ex quibus nō inferri poſſe dicimus, lōgè pluris intereſſe, vt populus probatis moribus ſit, quàm vt bonas leges habeat. Neq; enim illæ in corrupta ciuitate prodeſſe poſſunt, niſi ab aliquo præpotenti ſeueroque ciue cuſtodiantur, vrgeanturque eò vſq;, donec homines ijs parere conſueſcāt. Sed idipsū quam difficile eſt? Nam etſi quæ ciuitas ob corruptelam populi, declinare verſus interitum incipit: eam quoque reſtaurari non poſſe oſtendimus, niſi fortè ſingulari alicuius ciuis virtute, qui bonas leges in vsū reuocet: Idipſumque non diutius durare monſtrauimus, quam idem hic vir ſuperſtes ſit: eo vita functo redeunt denuo omnia in antiquum ſtatum: ſicuti Thebanis accidiſſe legimus, qui Epaminondę auxilio atque virtute, Rempubl. rectè inſtitutam conſeruarūt tandiu, quandiu ille vixit: ſed poſtquam ille ex hac vita migraſſet, ad antiquam morum prauitatē redierunt. Ratio eſt, quod nemo tā longæuus eſſe poſsit, vt malis morib. lōgo tempore aſſuetā ciuitatē, ea morum prauitate exuere queat, & alijs bonis moribus aſſuefacere. Oporteret enim eum qui tale quiddam prętare conetur, longiſsimæ vitæ eſſe, aut certe plures

eadem virtute sibi mutuo succedere: quod vbi non accidit, ad interitum rursus omnia tendere oportebit; nisi quis multis cædibus, atq; periculis in huiusmodi deprauatam ciuitatem, planè nouam Reipubl. formam, eamque meliorem introduxerit. Sine magnis enim motibus nequit rectè institui ciuitas, ad conseruandam libertatem, quę ad ipsũ ob prauos populi mores, inepta erat: propterea quod in ea soleat esse magna distributiuæ iustitiæ inæqualitas, quæ sine magnis motibus ac vehementib. remedijs, emendari non potest: & perpauci sunt qui ijs rectè vti, aut velint aut nouerint, qua de re alio loco differemus.

In ea ciuitate, cuius populus corruptos mores habeat, si quæ occasio libertatis se offerat, qua ratione quis eam vel conseruare præsentem, vel absentem aucupare, atq; instituere queat?

CAPVT XVIII.

NON ab re mihi facere videor, si ijs quæ hactenus à nobis disputata sunt, quæstioné adiungam, qua quæritur, nũ in ciuitate, quæ corruptos habeat ciuiũ mores, vlla ratio sit cõseruandæ libertatis, si quan-

ſi quando ex aliquo caſu illi contingeret? aut ſi illa non ſponte ſe offerat, num aliquis eius comparandæ modus eſſe queat? Hac de re ego certè pronuntio, vtrumque propoſitæ quæſtionis membrum difficillimũ eſſe: & quamuis in re tam dubia, difficulter certi quippiam cóſtituere queamus, quod in moribus ciuitatis corruptis, etiam magnum diſcrimen ſit ſecũdum magis & minus conſideratum; tamen cùm de cæteris omnibus ſubtiliter diſputare decreuerimus, neq; hoc problema negligere decreuimus. Quod ſi ergo corruptelam morum ciuitatis ſummam eſſe: tantò quoque maiorem difficultatem confiteri oportebit, ad id quod propoſitum eſt conſequendum: quod vix vllæ leges ſummam populi corruptelam frenare queant. Nam neque boni mores, in ciuitate abſque bonis legibus: neque bonæ leges niſi per benè moratos homines conſeruantur. Sed neque leges, quæ in ipſo ortu Reipub. à bonis viris latæ ſancitæque ſunt, ſufficientes vtileſque ſunt ad eos ciues frenandos, qui in eadem Republ. à maiorum virtute degenerarunt, & praui facti ſunt. Quibus deinde hoc etiá accedit, quod etſi leges in Repub. quandoque mutentur, & ad præſentem neceſsitatem accommodentur, antiquę tamen con-

ſuetudines atque ſtatuta rariſsimè immutantur: eoque fit vt leges nouæ minus prodeſſe queant, ad tollenda vitia quæ regnāt. Quæ vt rectè intelligas, ſic accipe. Romæ antiqua conſuetudo antiquumq; ſtatutum erat, quo Reſpubl. in Senatum atque Populum diuiſa erat, pendebatq; omnis poteſtas vel à populo, vel à Senatu, vel à Conſulib. vel denique à tribunis plebis. ratio item creandi magiſtratus ferendarumque legum antiqua quadam conſuetudine dependebat. Hæ conſuetudines in Repub. ex nullo vnquam motu, vel certè parū omnino immutatæ ſunt: certæ leges ſubinde fixæ & refixæ fuerunt, prout, quæ ſubinde graſſabantur vitia, idipſum poſtulare videbantur. Atque hæc ratio fuit legis de Adulteris, legis item Sumptuariæ, Ambitus atque aliarum hiſce ſimiliū, quæ ſubinde ferebantur, prout occaſio id poſtulabat. Sed eædem tamen non poterant in tanta morum corruptela, ſolæ bonos ciues efficere: quod eos tunc non aliter ad frugem reducere liceret, quā ſi cum nouis hiſce legibus etiam antiquæ illæ conſuetudines atq; ſtatuta immutata fuiſſent, & noua planè forma Reipu. introducta. Nam quod antiquæ illæ conſuetudines nō amplius ex vſu Reipubl. eſſent, cum ciuitas in tantam morum corru-

corruptelam incidiſſet: id ex modo creandorum magiſtratuum maximè, ac ferendarum legũ ratione manifeſtum eſſe poteſt. Quod enim nec conſulatus neque reliquæ ſummæ dignitates cuiquam conferebantur, qui non ad ea ex profeſſo aſpiraret, eaq; peteret: id antiquitus quidem rectè vſurpabatur. Neque enim quiſquam indignus ad illa officia aſpirabat: & ſi qui digni illa petijſſent, non facilè patiebãtur repulſam, quod cum boni ciues eſſent, non ea ignominia quemquam afficerent. Sed hæc ipſa conſuetudo, poſtquam corrupti fuiſſẽt ciuium mores, Reipub. nequaquam amplius ſalutaris aut vtilis erat: nam hinc fiebat, vt ad hos magiſtratus aſpirarent, non qui virtute ſed qui potentia, & gratia reliquos ſuperabant: qui tenuiores erant, quamuis virtute excellerẽt, huiuſmodi honores petere non audebant, metuentes repulſam. Atq; hic creandorum magiſtratuum abuſus, non ſubitò, ſed ſenſim, vt & in cæteris rebus euenire ſolet, irrepſit in Remp. Nam poſtquam domaſſent Aſiam, & Africam, totamque ferè Græciam in ſuam poteſtatem redegiſſent: ſecuri eſſe videbantur, neque hoſtes ſe habere putabant à quibus libertati ſuę aliquod periculũ impẽdere poſſet. Hæc ipſa autẽ ſecuritas, & quies effecit,

Creandi magiſtratus ratio apud Romanos.

vt in

vt in creandis magiſtratibus, Pop. Romanus primo Conſulatum non tam ijs cõferret, qui virtute excellerent, & hoſtes ſuperare poſſent, quam ijs, qui gratia valerent, quique homines præhenſare, & eorum beneuolentiam ſibi conciliare nouiſſent. Secundò adhuc in peius ruens, eundem conferebat illis qui potentia valerent: ſicque paulatim factum eſt, vt virtutis nulla ratio haberetur. In ferendis autem legibus licebat Tribuno plebis, & cæterorum quoque ciuium vnicuiq;, legem, quam ex vſu Reipub. eſſe putaret, Populo diſputandã proponere, vt omnes ac ſinguli ciues, quid de ea ſentirent, publicè pronunciare poſſent, antequam illa ſanciretur. Quæ conſuetudo olim, cum ciues omnes viri boni beneque morati erant, Reipubl. vtique proderat: cum interſit, vt ſi quis eſt cæteris prudentior, id poſsit in communem ciuium vſum conferre, quod nouit Reipu. vtile eſſe: & refert etiam non parum, vt de eo quod publicè rogandum ſit, vnicuique ſententiã dicere liceat, vt plebs, auditis omnium ſententiis, optimam quamque eligere queat. Sed poſtquam ciues deprauati, & in tãtam morum corruptelam lapſi ſunt, non vtilis, ſed pernicioſa fuit eadem cõſuetudo, quod ſoli potentes leges proponere auderent, &

Ratio ferendarum legum Romæ vt in abusũ venerit.

eas

eas quidem tales, quibus magis ipsorũ potentia confirmari, quam libertas publica conseruari posset: nec audebat etiam contra hasce eorum leges quisquam disputare, quòd illorum potentia formidabilis esset: atque ita fiebat, vt eas populus in suam ipsius perniciem amplecteretur. Hæc vnica ergo ratio erat, qua Roma in tanta morum corruptela libertatem potuisset conseruare: si & nouis legibus vitia, quæ grassabantur, subinde emendassent: & legum fundamenta ipsas antiquiss. ferendarum legum creandorumque magistratuum consuetudines planè immutassent, & præsenti tempori accommodassent. Neq; enim possunt eadem fundamenta legum conuenire ei Reipubl. quæ ciues habet malè moratos, malosque, vt conueniebant ei, quæ ciues bonos ac benè institutos habebat: quod contraria subiecta non debeant eodẽ modo tractari. Sed quoniam huiusmodi antiquarum consuetudinum mutationem, necesse est vel simul ac statim fieri, postquam cognitæ fuerint præsenti tempori nõ conuenire: aut sensim paulatimque antequam ab omnibus id animaduertatur: dico vtrumque difficillimum esse. Sensim enim si mutentur huiusmodi antiquę consuetudines: necesse est id ab aliquo sapiẽte ciue institui,

ſtitui, qui è longinquo videat, quam ſint futuræ Reipub. periculoſę. Sed quã facile rurſus huic ſapienti, ſe alij ciues opponere poterunt? quibus non perſuadere poterit, id quod ipſe è longinquo cernit. Præterea omnes ita ſumus affecti, vt ab antiqua viuendi conſuetudine non libenter diſcedamus. Quod ſi emendandæ ſunt hæ antiquę conſuetudines tunc, cum iam conſtat eas Reipubl. inutiles periculoſasque eſſe, & proinde ſimul tollẽdas è medio: ne id quidem ſine magno periculo atque difficultate fieri poteſt: quod ad eam rem non ſufficiant media legibus conſentientia, quę neque ipſa quidem periculo vacant: ſed confugiendum ſit ad nouas quaſdam rationes, adeoque ad arma ipſa veniendum. Nam antequam Reipub. formam plane innouare poſsis, eamque ex animi tui ſententia inſtituere: neceſſe eſt vt ipſe, vel per vim, imperium eius obtineas. Sed quia is qui Rempub. ad libertatem conſeruandam inſtituere informareque vult, vir bonus eſſe debet: Vrbis imperium verò occupare per vim, non eſſe ſolet viri boni officium: idcirco vix inuenietur qui propoſitum habẽs tam bonum Reip. benè inſtituendæ finẽ, vt id efficere queat, eius imperiũ per vim occupare conetur. Neque etiam facilè inue-

niea

nies eum, qui imperium vrbis malis artib. ſibi comparauit, poſtea velle hanc ſuam potentiam, quam malè quæſiuit, ad populi ſalutem vſurpare. Ex hiſce cauſis omnib. ergo dependet difficultas, propter quam ciuitas corruptis deprauatisque moribus, libertatem vix conſeruare, ac multò minus etiam comparare eam poſsit. Quod ſi autem vlla ratio extet id efficiendi: ad eam exiſtimo plurimum cõferre, ſi Reipub. forma ita inſtituatur, vt ad Democratiam vergat: nam hoc modo fortaſſe licebit inſolentiam ciuium, quæ legibus frenari nequit, propoſita neſcio qua potentia, quę illis regia videbitur, corrigere, & in officio continere. Quod ſi quis per vim id tentet, nequaquam effugere poterit crudelitatis notam. Nam etſi Cleomeni, qui Ephoros interemit, & Romulo, qui fratrem Remũ, ac poſtea etiam T. Tatium Sabinum è medio ſuſtulit, res benè ſucceſſêre, quod benè, & ad Reipub. ſalutem potentia ſua vſi fuerint: tamen id obſeruare oportet, quod neuter illorum ciues haberet ea morum corruptela imbutos, de qua hic diſſeruimus: eaque cauſa fuit, vt potentia ſua benè vti: & crudelitatem bonitate euentus excuſare potuerint.

Si Prin-

Si Principi, quae excellenti animo, & virtute fuit, succedat is, qui ei virtute inferior sit: posse eum subsistere: sed si huic rursus alius succedat, qui itidem parum excellens sit: non posse eum conseruare imperium.

CAPVT. XIX.

SI virtutem Romuli diligenter quis cõtempletur, & vitæ rationé item eorum, qui ei successerunt, Numæ Pompilij, Tulli Hostilij, & aliorum, non potest non admirari, quàm fortunata Roma ijs Regib. fuerit. Primus ferox fuit, & bellicosus. Secundus tranquillus, & religioni deditus. Tertius primo similis, belli potius, quàm pacis studiosus. Necesse quidem erat Romanis, vt ad politicam viuendi rationem à principio vrbis constituerentur, quod Numa præstitit: sed tamen nisi reliqui Reges postea, Romuli virtutem imitati fuissent, eodemque belli studio flagrassent, effœminati fuissent ciuium animi, & vrbs alicuius vicini principis præda extitisset. Atque hîc obseruandum est, si præpotenti, ferocique principi alius succedat, qui non sit tãta virtute, vt antecessor erat: posse eum tamé vel sui prędecessoris virtute imperium conseruare.

uare. Sed si vel ipse diuturnioris vitę fuerit, aut post illum alius succedat, qui non insistat vestigijs primi, eiusq; virtutem imitetur: necesse erit eius imperiũ ruere. Quod si verò ecõtrà bini excellenti virtute se mutuo consequantur, quam plurima præclarè præstare possunt, vt eorum nominis gloria latissimè extendatur. Dauid proculdubio vir fuit cùm doctrina, tùm rei militaris peritia & prudentia insignis: tantaq; fuit eius virtus, vt deuictis omnibus suis vicinis, Regnum Salomoni filio pacificum quietumq; tradiderit: qui id pacis non belli artib. conseruauit, ob paternæ virtutis memoriam, qua fruitus est. Non potuit tamen id regnũ Rhoboamo filio tale relinquere, quale ipse à patre acceperat: nam cùm is neque eiusdem cum Auo virtutis esset, neque eadem vteretur fœlicitate, qua pater Salomon vsus erat vix sextam eius regni partem possidere potuit. Baisettus Sultanus Turcicus etiam, quamuis pacis magis quam belli studio delectaretur: potuit tamẽ imperium, quod à Machomete patre, principe bellicosissimo firmissimum acceperat, conservare: sed nisi filius eius Selymus, qui nostra ætate regnat, Aui artes denuo sequutus fuisset, collapsum fuisset eius imperium: sequitur autem hic aut etiam superat aui sui

gloriam. Itaque vel ex hisce exemplis colligere licet, quod post principem bellicosum atque excellentem, imperium conservare posſit etiã ſucceſſor puſillanimis: ſed ſi eundem puſillanimum atque infirmum ſequatur alius ſimilis, is non poteſt imperium conſeruare, niſi fortè, vt in Galliæ regno cernimus, antiquæ conſuetudines atque leges id muniant atq; defendant. Infirmos autẽ dico eſſe omnes principes, qui belli artibus non ſunt exercitati: tantã autem fuiſſe Romuli virtutem & rei militaris peritiam, vt qui eum ſequutus eſt Numa Pompilius, pacis artibus vrbem per multos annos prædeceſſoris ſui beneficio gubernare potuerit. Numam ſequutus eſt Tullus Hoſtilius, qui eadem cum Romulo ferocitate atque animi magnitudine, idem quoque nomen apud exteros mox ſibi cõparauit. Huic ſucceſsit Aruus, qui & pacis & belli artibus pollebat. Sed cum primo pacis ſtudio ſe dedidiſſet: animaduertit ſe à vicinis contemni: & pro effœminato homine haberi: oportere ergo ad vrbis imperiũ conſeruandum Romuli potius, quam Numæ veſtigijs inſiſtere. Atque hic licet exemplum deſumere omnibus Principib. vtile: quicunque enim ex illis Numæ veſtigijs inſiſtere volent, ij aut conſeruabunt,

aut

aut non conseruabunt imperium, prout fortuna illis fauerit: Sed qui Romulum imitari potuerit cùm armis, tùm prudentia: is semper imperium conseruabit, nisi summum aliquod infortunium eum opprimat. Certum est etiam, quod nisi Tertius Romanorum rex talis extitisset, qui sibi armis autoritatem nomenque Romuli comparasset: vix vnquam potuisset ea vrbs ita emergere, vt tot tantasque res patraret. Quandiu enim Regibus paruit, tandiu obnoxia fuit periculo, ne sub aliquo aut infirmo, aut pernitioso rege pessundaret.

Quod si bini Principes excellenti virtute continua serie in imperium succedant: posse eos multa præclara facinora præstare. In liberis quoque Rebuspubl. necesse esse ad illarum fœlicitatem augmentúmque imperij, vt continua serie boni gubernatores sequantur,

CAPUT XXX.

POstquam Reges Roma pulsi fuissent, liberata est vrbs ijs periculis, de quibus ante diximus: ne si quis aut infirmus aut infœlix, pernitiosusque succe-

deret, ruinam pateretur: nam summa imperij ad Consules redacta est, qui nec iure hæreditario, nec malis artibus aut ambitione, sed liberis ciuium suffragijs maturo consilio eligebantur: Cum ergo illi essent semper viri virtute præstantes, non difficile fuit vrbi Romæ, vt eorum virtute innixa, adiuuante etiam eorum temporum cõstitutione, quæ illis fortunata esse videbatur: tanto temporis spacio, quanto sub Regibus fuisset, ad illud imperij fastigium ascenderet. Quod si enim binorum principum virtute excellentium continua successio, vt Philippi & Alexandri magni, orbis propemodum totius imperium occupare potuit: multo magis contingere idipsum potest tali Reipub. penes quam est eligere, non binos sed infinitos principes virtute excellentes, qui sibi continua serie succedant: cuius rei cura in Repub. bene instituta, præcipua esse debet.

Vituperandum esse illum Principem, atq; eam Rempub. quæ non possit proprio milite vti, neque ciues ad militiam idoneos habeat.

CAPVT XXI.

QVi Principes atque Respub. nostro tempore imperant, si ad sui defensionem,

sionem,aut etiam cum alijs bellum inferẽdum est, non possint proprio milite vti, neq; suis subditis cõfidere ausint: eos merito pudere debet.Et Tulli Hostilij exemplo cognoscere licet,eius rei causam non à subditis pendere,quoniam vbiq; gentium nascantur homines apti ad arma tractanda: sed ab ipsis magistratibus, qui populũ militari disciplina instituendum non curauerunt.Nam cum Tullus in regnum Numæ successit, pacem habuerat vrbs annis quadraginta,nec quisquam ciuiũ erat, qui vnquam in bello fuisset:nihilominus tamẽ cum bellum gerere decreuisset, neque Samnitum opera vti voluit, neq; Tuscorum, neq; vllorum aliorum, quicunq; tandem essent,quamuis in armis perpetuo fuissẽt: sed vt erat prudentiss. proprijs ciuibus vti voluit:itaque eos etiam disciplina militari ita instituit,vt breui tẽporis spacio præstantissimos eos effecerit milites.Ex quib. facile intelligis,verissimum esse quod pronunciaui prius,sicubi homines sint inepti ad arma tractanda:id neque à loci natura, neq; vlla alia causa,quã Principis negligẽtia pẽdere,qui non instituit disciplinã militarem,qua subditi exerceantur.Huius rei extat exemplũ aliud adhuc recẽs. Omnes enim scimus Regẽ Angliç, superiorib. an-

nis cum Galliæ regnũ inuasisset, nullo alio milite quam Anglico vti voluisse: quamuis Angliæ regnũ triginta annos pacẽ habuisset, nec extaret in eo quisquã aut miles aut dux, qui in militia fuisset: cum ecõtrà Galli tunc in bellis Italicis diutissimè versati, & exercitati essent. Quæ omnia facere ausus fuit tunc Rex prudentissimus, quod sciret se ita regnũ suum instituisse, vt etiã pacis tẽpore belli studia tractarentur, & disciplina militaris exerceretur. Pelopidas etiã atque Epaminondas Thebani, liberatis Thebis ex seruitute Spartanorũ, quãuis ciues haberent, qui seruire, & imperio aliorum parére cõsueuissent, ac proinde effœminati viderentur, ita eos tamẽ disciplina militari instituerunt breui tẽpore, vt illlorũ opera ꝓdire in campũ & cum Spartanis congredi, eosq; vincere potuerint. Quo factũ est, vt occasionẽ dederint scriptoribus, id de ipsis prędicandi, ꝗ satis superq; monstrauerint, non tantũ apud Lacedæmonios nasci milites: sed quocũq; loco nascũtur homines, illic quoq; milites nasci, si modo extet, qui eos disciplina militari instituat: sicuti Tullum Romanos instituisse legimus, quã rem Vergilius præclarè expressit his versibus:

———Residesq; mouebit
Tullus in arma viros———

Quid

Quid potiβimè obſeruandum in historia de trium Horatiorum Romanorum,& trium Curiatiorum Albanorum conflictu.

CAPVT XXII.

CONVENERAT inter Tullum Romanorum Regem, &Metium Suffetium dictatorem Albanorũ, ex binis populis is alteri imperaret, cuius tres ciues, quorũ iam meminimus, alios tres viciſſent. Curiatij Albani tres omnes interierunt: ex Horatijs Romanis vnus victis interemptiſq; Albanis omnibus,euaſit:atque ita factũ vt Populus Albanus ſub imperium Romanorum redactus fuerit. Cùm autem Horatio huic victori in vrbem redeunti,ſoror, quæ vni ex Curiatijs Albanis deſpõſata fuerat,ante portam occurriſſet, & ſponſi mortem cognouiſſet: ſparſis crinibus eius nomen flebiliter inclamaret: ægrè ferens ferox iuuenis, eamque verbis ſimul increpans gladio transfigit. Quod factum patribus plebique atrox viſum eſt: itaq; Duûmuiris ad iudicium traditus eſt,à quibus cum ad populum appellaſſet, patris precibus ac recenti merito, virtutis admiratione magis, quàm iure cauſæ fuit abſolutus.In hac Hiſtoria autem tria ſunt quæ obſeruari Liuius l.1

debent. Primum est, ne omnes nostras fortunas in periculum adducamus tale, quod non omnibus etiam viribus propulsare queamus. Alterum quod in Repub. benè instituta nō debeant bene merita scelerib. compensari. Tertium denique, quod ea pacta nequaquam sapiēter paciscamur, de quibus dubitari possit, ne non obseruentur. Nam cum tantū intersit, num Respub. aliqua præclara alteri imperet aut pareat: nō existimare debebat quisquam, eos Reges atque Populos, fortuna illa contentos fore, quam ipsis trium suorum ciuium dimicatio peperisset. Quod in Metio statim apparuit. Nam etiamsi, victis suis Curiatijs, Romanis se dedidisset, eorumque imperio parere promisisset: tamen in prima expeditione, quam aduersus Veientes susceperunt, Tullum decipere voluit: videlicet quod eum serò iam pœnituisset eius, quod cum Romanis imprudenter pactus fuisset. De cæteris duobus quæ in hac historia memorabilia sunt, sequentibus binis capitibus disseremus.

Nō debere nos omnes fortunas nostras adducere in tale aliquod periculum, quod nō possimus omnibus viribus nostris propulsare: ob eandemq́ causam persæpè periculosum esse, cum angustis locorum præclusis, transitus exercituum impediuntur.

CAPVT XXIII.

IS nunquam iudicari debet sapienter fecisse, qui omnes suas fortunas in periculum adduxit tale, cui nequeat se opponere omnibus suis viribus. Id cum pluribus modis fieri queat, præcipuè tamen accidit, si quis Tullum, atque Metium hoc loco imitetur: qui tot præstantissimorum virorum, quos vterq; in exercitu habebat, virtutem, ipsamque patriam vniuersam, fortunæ commiserūt, quæ ex sola ternorum vtriusque exercitus virorum dimicatione pendebat. Neque enim animaduertebant, se hac ratione irritos facere omnes maiorum suorum labores, quibus defuncti fuerāt in Repub. ad libertatem instituenda: ac potestatē facere tam paucis viris ea omnia perdendi, quæ maiores sui summo labore peperissent, vt non absurdius quicquā videantur vnquam bini illi principes consu-

fuiſſe. In idem abſurdum autem videntur ij etiam incidere, qui aduenientibus hoſtib. ſe opponunt, præcluſis itinerum locis anguſtioribus, quæ res, ſiquidem nequeas id omnibus viribus tuis præſtare, ſemper periculoſa eſt: quod ſi quæ locorum anguſtię tales ſunt, vt eas præcludere queas, adhibitis riteque diſpoſitis omnibus copijs tuis: eas non incommodè præcludes: ſin loca fuerint aſpera, in quibus præcludendis nequeas adhibere omnes vires, periculoſum eſt ea intercipere velle. Hoc vt ita pronuntiem mouent me exempla eorum, qui cum regionem montibus circundatam incolerent, tamen cum à præpotente hoſte bello peterentur: non exiſtimarunt ſibi in locis aſperis, & anguſtijs montium cum illo eſſe dimicandum: ſed aut vltra montes progreſsi hoſti obuiam profecti ſunt, aut eum domi in planitie intra montes expectarũt. Cuius rei cauſa ea eſt, quam iam commemorauimus: neq; enim in huiuſmodi mõtium anguſtijs multi homines hoſtem pręporẽtem expectare, & ſe ei opponere poſſunt, cum neq; loca multos capere queant, neque commeatus multis hominibus ob montium aſperitatem ſuppetere. Hoſti autem potenti per eaſdem locorum anguſtias tranſire, magno etiam cum exercitu non

non eſt difficile,cum non in ijs hærere: ſed tranſire quam citiſsimè contendat. Ei qui hoſtem expectat, difficile eſt in huiuſmodi locis magno cum exercitu hærere , cum illum expectare cogatur,neque ſciat quando ſit venturus:atque interim commeatus deficere ſoleat. Quo fit vt cum vel ex huiuſmodi neceſsitate, ea loca deſerere coguntur in quibus maximè confidebant: magno timore percellantur hominum animi,vſque adeò, vt eorum virtutem amplius experiri nequeas : atque ita exigua parte tuarum virium, adducis omnes fortunas tuas in ſummum diſcrimen. Quanta cum difficultate Annibal tranſiuerit alpes,quæ Galliam ciſalpinam à tranſalpina diuidunt:atque eas etiam quæ ciſalpinam Galliam à Tuſcia ſeparant , omnes nouimus : Romani tamen illi non in eorum montium anguſtijs occurrerunt : ſed expectarunt in planitie, ſemel quidem ad Atheſin fluuium : deinde in Campis Aretinis:ac maluerunt exercitus ſuos vel occumbere in planitie : in qua liceret virtutem ſuam demonſtrare:quàm eos in Montium anguſtias adducere,& locorum aſperitate conſumere.Idem factitatum eſſe cóperies ab omnibus præſtantibus ducibus: cum ob rationes,quas iá adduximus, tùm quod

quod etiam plures viæ inueniri queāt, huiusmodi montes transeundi, quæ hostibus ab incolis demonstrari solēt, vt ne sic quidem transitu prohiberi queant. Huiusmodi exemplum recens extat, nam cùm Anno salutis nostrę M. D. X V. Franciscus Galliæ rex, in Italiam transire, ad Galliam Cisalpinam recuperandam, decreuisset: qui se illi opponebant, summum præsidium in eo ponebant, vt Heluetij locorum montanorum angustias illi præcluderent, ac trāsitu prohiberent. Sed mox apparuit quàm vanum hoc consilium fuisset: nam rex declinauit per alia loca prius incognita, ijs quæ custodiebantur præteritis, ac prius in Italia fuit, quàm ij qui loca custodiebant, id animaduertissent: quæ res subitò tantū timorem omnibus incussit, vt exercitus omnes Mediolanum sese receperint: ipsæ verò ciuitates Mediolanensi imperio subditę, statim Gallis se dediderint: postquam se videlicet frustratos esse intellexissent ea spe, qua putabant, Gallos in alpibus transitu prohibitos iri.

Quæ Respub. benè institutæ sunt, eæ & bonis præmia, & pœnam malefactis seorsim constitutā habent, neq; alterum altero compensant.

CA-

CAPVT XXIIII.

PRæclarum erat Horatij de Republica meritum, cum sua virtute Curiatios superasset: sed & facinus eius atrox erat, cum sororem suam interemisset: idque vsque adeò Romanis displicuit, vt recens meritum non curarint, sed Duûmuiris eū, vt perduellionem secundum legem iudicarent, tradiderint. Quod quidem si quis superficietenus consideret, videbitur ingratitudinis populi Romani exemplum esse: At si rem diligenter intueamur, & expēdamus, quibus legibus in Repub. nos viuere deceat: comperiemus populum Romanum ob id potius vituperio dignum, quod illum absoluerit, quàm quod ad iudicium rapi eum curauerit. Ratio huius rei ex eo pendet, quod nulla Respub bene instituta cuiusquam facinora, eius qui illa patrauit beneficiis atque meritis compensare, atq; tegere debeat: sed bonis operibus præmia seorsim constituta habere, & sceleribus itidem seorsim pœnas: & postquam præmiis quempiam benemeritum affecerint, si idem peccarit, punire. Hæ rationes si legitimè obseruentur, conseruari potest Reipub. libertas: in alterum alteri misceatur, corruere eam oportet. Nam si quis ciuis e-

gregium quippiam pro Republica patrarit: ac eo ipso non tantummodo præmium, atque laudem ob rem hanc præclarè gestam, acquirat: sed audaciam quoque, atque securitatem, vt existimet si quid praui commiserit, se non punitum iri: efficietur insolens, petulans, atque ita tolletur ciuilis æqualitas. Necesse est profectò, vt vitia suis pœnis iure afficiantur, præmijs quoq; virtutem donare: quod Romæ certè obseruari solitum videmus. Et quamuis Respub. tenuis sit, conuenit tamen vt de illa quoq; tenuitate, bene meriti ciues præmijs donentur: qui si egregij sunt, etiam exigua dona pro magnis meritis boni consulunt, & eo ipso se honore affectos esse existimãt. Nam vt ex historia nouimus, Horatius Cocles, & Mutius Scæuola de Repub. præclarè meriti erant: cum ille solus dimicando, hostes in ponte Tybridis eò vsque sustinuisset, donec pons post se fractus, deiectusque, omnem transeundi potestatem illis ademisset: alter Porsenam regem adoriri cupiens, ac pro eo scribam, errore quodam necans, dextram suam coram rege, vt Romanorum virtutem, constantiamque testatam faceret, exussit. Sed eadem hæc tam præclarè merita Senatus agro remunerauit, Mãlius Capitolinus pulsis Gallis, qui

Liuius lib. 2.

qui noctu Capitolium occupauerãt, egregium virtutis specimen ediderat: eidem verò vniuersi milites qui vnà cum illo obsessi erant, selibras farris, & quartarios vini, ad ædes eius quæ in arce erant contulerunt. Quod munus, vt se tunc habebant Romanorum res, nequaquam exiguum æstimabatur: Cum autem idem Manlius postmodum seditionis apud populũ autor fuisset, & regnum inuidia motus affectasset: nulla habita fuit ratio prioris meriti, sed damnatus, & de eodem Capitolio, quod prius magna cum gloria cõseruauerat, deiectus in præceps: vt idem locus in vno homine & eximiæ glorię monumentum, & vltimæ pœnæ fuerit.

Si quis antiquam Reipub. formam innouare rectéq; informare velit: eum oportere, vel vmbram saltem antiquarum legum retinere.

CAPVT XXV.

QVi Reipub. formã innouare vult, in id incumbat necesse est, si hãc innouationem non ingratam populo esse velit: vt si res ipsas, sicuti ante erant, non retinere queat, earum saltẽ vmbram retineat: sic enim

enim efficietur, vt plebs non putet quicquam esse immutatum: quamuis omnia rē ipsa innouata sint: nam populus non solet res profundius intueri, sed quę videntur & foris ita esse apparent, eas perinde ac si reuera ita sint accipit. Animaduertêre id Romani, cum pulsis regibus libertatem comparassent: itaque in locum regis binos Cōsules suffecerunt: sed ne duplicatus terror videretur, vt vnus tantum fasces haberet voluerunt, & quidem totidem numero, quot reges vsurpare solerēt. Et quia etiam quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi Regum desiderium esset: Regem sacrificulum creant, qui hisce sacris præesset, idque sacerdotium pontifici subiecerunt, ne additus nomini honos, libertati aliquid officeret. Quo quidē modo effecerunt, vt plebei, ne hisce quidem sacris quicquam ademptum esse sibi persuaderent, neque causam vllam haberent Reges expetendi. Exemplum iis omnibus imitandum, qui antiquas leges statuta que abolere, ac nouam planè liberamque Reipub. formam introducere cupiunt. Semper enim in rerum mutationibus eò spectandum, vt antiquarum rerum vmbra aliqua retineatur: & quamuis exempli gratia, magistratus quidam planè noui creentur

tur, planeque noua munera hominib. imponantur: sunt tamen illa eadem nominibus antiquorum cùm magistratuum, tùm munerum insignienda, vt eadem cum illis esse putentur. Quod cum in omni Rerumpubl. mutatione sit obseruandum, tamen ab illo non ita sunt consideranda, qui Monarchiã, quam aliqui tyrannidem vocant, instituere in animo habet: in ea enim res omnes innouare oportet, vt proximo capite disseremus.

Si quis Princeps nouus aut vrbem aut regionem aliquam occupet, & Reipub. formam planè nouam instituendam esse.

CAPVT XXVI.

QVI vrbis aut regionis alicuius principatum occupat, quantò se virib. infirmiorem esse intelligit ad imperium conseruandum, siue legitimè regnando, siue liberam Rempub. instituendo: tantò magis in id vnicè incumbat oportet, vt sicuti ipse nouus princeps est, ita in suo principatu omnia innouet: nouos magistratus nouis nominibus insignitos creet, ad eosque eligat nouos homines: bona opulentorum hominum pauperibus distri-

buat, eosq; ditet: & vt de Dauide rege fertur, sic de illo dici queat: Esurientes impleuit bonis, & diuites dimisit inanes. Eidem huic nouæ vrbes condendæ, antiquæ diruendæ, habitatores transferendi de vno loco in alium: adeoque ita omnia erunt innouanda, vt neque opes, neque honores quisquã in ea prouincia possideat, qui non cogatur cõfiteri se illa ab ipso Principe obtinere. Exemplo nobis esse potest Philippus Macedonię Rex, Alexandri magni parens: qui hisce rationibus totius Græciæ imperium comparauit, cũ prius exiguum regnum possedisset. Crudelis est hæc dominandi ratio, & non modo Christianæ, sed humanæ quoque vitæ aduersa: quamobrem ab omnibus fugienda, ac longè magis præferenda vita priuata, quàm vt cum tanto hominum dispendio, atque calamitate regnare velis. Quod etiamsi ita sit, tamen si quis est, qui alia ratione imperium conseruare non posit, nec tamen id amittere velit: cum felicem viuendi rationem ingredi nequeat, in infaustam hanc incidat, oportet. Multi ignorantes mediam viam ingrediuntur, nec planè boni, nec omnino peruersi esse volunt: quod illis nequaquam prosperè succedit.

Rarum

Rarum quiddam esse, vt homo possit aut omninò prauus, aut omninò bonus esse.

CAPVT XXVII.

IVLIVS Pontifex eius nominis secundus, anno salutis M. D. V. Bononiam exercitum duxit, vt Bentiuolorum familiam, quę eius vrbis imperium centum iam annos tenuerat, loco moueret. Eademque in expeditione etiam Ioannem Pagosum Baglioneum tyrannum Perusinum sua sede expellere decreuerat, vt cæteros item qui vrbes Ecclesiæ per vim tenerent. Eius rei causa cum ad Perusinam vrbẽ accessisset, & notũ iam omnib. esset quid in animo haberet: tamen impatiens moræ, noluit exercitum expectare, sed inermis quasi vrbem ingressus est, in quã Ioan. Pagolus defendendi sui causa, nõ exiguas copias contraxerat. Is autẽ, eodem furore quo res suas administrare solebat, vnà cum milite, cui custodiam sui corporis demandarat, sese in Põtificis potestatẽ dedidit: à quo abductus est, relictusq; alius qui Ecclesiæ nomine vrbem gubernaret. Hac ipsa in re magnopere admirati sunt viri sapiẽtes, qui Pontificem comitabantur, cùm Põtificis ipsius temeritatem, tùm abiectum, vilemq; Ioann-

Pagoli animum: nec causam intelligebant ob quam permotus idem Pagolus, hostem suum inermem (quod illi cum perpetua nominis sui memoria facere licebat) non subitò oppresserit, & tam præciosa spolia diripuerit? cum Pontifex vrbem ingressus fuisset, Cardinalibus tantum suis stipatus, qui præciosissimas quasque suarum rerum secum habebant. Neque enim credebatur Pagolus à tanto facinore, vel sua bonitate, vel animi conscientia abstinuisse: quod in hominem sceleratum, qui & propria sorore vtebatur, & consobrinos, nepotesq; dominandi causa è medio sustulerat, huiusmodi pij affectus cadere non viderentur. Cum igitur hac de re variæ essent Sapientum virorum sententiæ: concluserunt tandem id ei accidisse, quòd ita comparatum sit, vt homines neq; planè praui esse queãt, neque perfectè boni. Praui perfectè esse nequeunt, propterea quod vbi tale quoddam scelus est, in quo aliquid magnifici, ac generosi insit, id patrare non audeant. Nam cum Pagolus neque incestum prius horruisset, neque parricidio abstinuisset: tamen cum oblata esset occasio, praui quidem, sed memorabilis, atque æternæ memorię facinoris patrandi: id attentare non ausus fuit; cum id sine infamia præstare licuisset,

euiſſet, quod rei magnitudo omnia priora ſcelera obtegere potuiſſet, & à periculo cõſeruare. Quibus accedit, quod illi gratulati fuiſſent etiam quamplurimi, ſi primus auſus eſſet Pontificibus monſtrare, rationem dominandi, totiuſque humanæ vitæ vſum, ab illis nimis parui pendi.

Qua cauſa Romani erga ſuos ciues minus ingrati, quam Athenienſes erga ſuos fuerunt?

CAPVT XXVIII.

QVI diuerſarum Rerumpub. res geſtas conſiderat, ſubinde exempla quædam ingratitudinis earum, erga ſuos ciues deprehendet: ſed pauciora tamen Romæ, quàm vel apud Athenienſes, vel apud aliam aliquam Rempub. Cuius rei rationẽ fuiſſe exiſtimo, quod Romani cauſam non habuerint, toties ſuos ciues ſuſpectos habendi, quoties Athenienſes eandem habuerunt. Nam poſt exactos reges nunquam amiſit Roma libertatem, vſq; ad tempora Syllæ & Marij: itaque neque occaſionem habebat de ciuibus ſuis ſuſpicandi, quod quiſquam eorum tyrãnidem affectaret: & quia deerat ſuſpicio, nõ habebat occaſionem in quemquam quicquam durius

patrandi Contrarium accipit Athenienſibus,quos in ipſo flore Piſiſtratus oppreſſit, & ſub ſpecie declarandæ beneficentiæ ijs libertatẽ ademit.Itaq; poſtquam libertatem deinde recuperaſſent, memores erant iniuriarum atque ipſius ſeruitutis,quã perpeſsi fuerãt: & vel ex leui occaſione de ſuis ciuibus malè ſuſpicabantur: cumque ſeueri libertatis defenſores eſſe vellent,non delicta ciuium ſolummodo, verumetiam delictorum ſuſpicionem,perſæpe puniebant. Hinc factum eſt vt tot viri excellentes partim exilio, partim etiã morte fuerint mulctati. Hinc leges Oſtraciſmi & aliarũ mulctarum, quibus populus aduerſus optimates vtebatur, natæ ſunt.Nam vt ijdem ſcriptores teſtantur, populus qui libertatẽ recuperauit, ſeuerior eſt illius vindex, quàm is,qui eam à maiorib. ſuis acceptam cõſeruauit.Hęc ſi quis diligenter conſideret:neque Athenienſes ob haſce res vituperãdas, neque laudandas Romanos intelliget:ſed damnandas eſſe ſolummodo cauſas, quæ Athenienſes ad tantam auſteritatẽ permouerunt: quæ ſi in vrbẽ Romam incidiſſent, nõ magis quã Athenæ, erga ſuos ciues aut pia, aut miſericors extitiſſet. Id exemplo Collatini & P. Valerij conſtat, quorum illę ob Solum Tarquiniorum nomen, quo vocaba-

vocabatur in exilium missus est: cum tamē expellendis regibus strenuam operam impendisset. De P. Valerio autem, malè suspicari cœperunt, ob id quod Consul cum esset, domum in summa Velia, loco vrbis editiori, extruere decreuisset: ob quam rem parum abfuit, quin eodē modo vt Collatinus puniretur. Quæ cum ita sint, dubium nó est, quin Roma si eodé modo, quo Athenarum vrbs, sensisset aliquos suorum ad tyránidem aspirare, aut aliquoties ab aliquo oppressa fuisset, erga suos ciues non se aliter, quàm Athenienses, gessisset. Sed de hac Rerumpub. erga suos ciues ingratitudine, sequenti capite copiosius agemus.

Vtrum populus, aut principes erga subditos benemeritos, magis ingrati esse soleant?

CAPVT XXIX.

QVONIAM hanc de ingratitudine disputationem ingressi sumus: non abs re mihi facere videor, si quæramus porrò, vtrum populus, an viri Principes erga benemeritos, magis ingrati esse soleant? Id vt commodius explicare queamus, obseruare oportet, Ingratos solere homines esse, aut auaritia, aut suspicione.

Nã si quis aut Populus, aut Princeps quempiam insigni virtute virum, gerendo alicui bello, exempli gratia, præficiat, isque id præclarè conficiat, eaque re & sibi gloriam, & principi aut Magistratui suo honorem atque virtutem comparet: dignus est, qui ab eodem aut Principe aut Populo, pro re benè, fœliciterq; gesta remuneretur. Quod si autem illi nec gratiam referant, sed aut auaritia, aut aliqua suspicione mori, eum vel dehonestent, vel ostendant, vel etiam debitum stipendium denegent: ingratitudo est perpetuis contumelijs damnanda. Quot etsi omnes ita se habere confiteantur, non desunt tamen permulti, qui à tanto vitio abstinere nequeunt. Nam, vt Cornelius Tacitus inquit, Procliuius est iniuria quam beneficio vicem rependere, quia gratia oneri, vltio in quæstu habetur. Quod si autem non auaritia, sed suspicione aliqua motus aut Princeps, aut Populus, benemeritũ ciuem remunerationis loco offendant: suspicione ipsa aliquo modo excusantur: multaque admodum inueniuntur huiusmodi ingratitudinis exẽpla. Nam si quis militaris dux singulari virtute hostes deuicerit, & imperium domino suo pepererit, simulque militem ditauerit, tunc tanta esse solet eius nominis celebritas, cùm

cùm apud hostes, tùm apud suos, & vniuersos sui Principis subditos, vt victoria principi non tam grata deinde esse posit: quoniam suę glorię aliquid detrahi videtur, ob honoré qui victori militi attribuitur. Quibus etiam accedit, quod cum natura simus omnes aliquo modo ambitiosi, & facilè itē suspicari soleamus: non potest huiusmodi militaris dux, post partam tantam gloriā, non augere, aliquo dicto aut facto, conceptam sui principis de se suspicioné: ex quo deinde sequitur, vt Princeps muniendi sui rationes meditetur, ac cogitet de illo vel è medio tollendo, vel saltem minuēda illius autoritate, quam apud exercitum atque alios omnes acquisiuerat, in quem finé spargere solent hinc inde, quod huiusmodi victoria non tàm ipsius virtute & industria, quàm fortunæ prosperitate, aut hostium metu, aut aliorum militarium ducum, qui illi adfuêre, prudentia, parta fuerit. Exemplo nobis esse potest Vespasianus, qui cum esset occupatus in bello Iudaico, à suis militibus imperator est renunciatus: Per idē tempus Antonius primus cum exercitu erat in Illyrico, ac Vespasiani partes sequutus, in Italiam traiecit aduersus Vitellium, qui Romę iam dominabatur: fractisque binis illius exercitibus, singulari virtute Ro-

Vespasiani ingratitudo.

mam occupauit: vt cum Mutianus Vespasiani iussu ad hoc bellum conficiendum eò peruenisset, omnes difficultates Antonij virtute superatas inuenerit. Sed ingrata fuit eius virtutis remuneratio: primũ enim exercitũ illi Mutianus ademit: deinde sensim eò reduxit, vt priuatus Romæ viueret: cuius rei causa, cum ad Vespasianum in Asiam profectus esset, ab eo ita inhumaniter tractatus est, vt breui tempore ab omnibus publicis munerib. remotus, propè desperabundus ex hac vita migrârit. Huiusmodi exemplis pleni omnes sunt libri. Nemo est qui nesciat, quanta cum virtute, nostra memoria, Consaluus Ferdinandus regnum Neapolitanum, expulsis Gallis, Ferdinando Arragoniæ regi comparauerit: sed pro tantis meritis eam mercedẽ retulit, quod Ferdinandus Arragonicus Neapolim appellens: primum exercitum, deinde loca munita præsidijs, illi ademerit: denique illum in Hispaniam secum abduxerit, vbi absque vllo publico honore viuens, mox deinde obijt. Vsqueadeò scilicet procliues esse solent viri principes, ad malè suspicandum de illis, qui illorum nomine aliquid magni ac præclari patrauerint: vt gratos sese erga ipsos exhibere nesciant. Quod si ergo ab hoc vitio abstinere, neque Princi-

Pòpuli erga benemeritos ingratitudo.

pes

pes viri posſint: nemini mirũ videri debet, ſi ab eodem Populus cauere ſibi nequeat. Is enim in libera ciuiate duplicem finem habere ſolet, vt & fines dilatare, & libertatem poſsit conſeruare: vtrumq; autem nimio deſiderio ab illo expetitum, efficit, vt in hoc ingratitudinis vitium incidat. De finibus dilatandis alio loco dicemus. Libertatis verò conſeruandæ nimio amore, perſæpè eos lædit, quos præmijs afficere decebat, & quibus confidere debebat, de illis malè ſuſpicatur. Quæ res incorrupta ciuitate tam pernitioſa eſt, vt quandoque benemeritos, qui ſuis præmijs fraudantur, ad Tyrannidem inuadendam impellat, vt Romæ C. Cæſari accidit, qui ſponte ſua arripuit ea, quæ ſibi à Pop. ingratitudine negari exiſtimabat. In ciuitate, qua mores hominum integri ſunt, perſæpè etiam ſolet hic ingratitudinis metus ciues coercere, & in officio continere, vt minus mali, ambitioſique ſint, & libertas diutius conſeruetur. Ex omnibus autem Rebuſpub. quæ amplum imperium poſſederunt, Roma mihi ab hoc ingratitudinis vitio, maximè videtur abſtinuiſſe: neque illius vllum aliud exemplum ſingulare extare puto, quàm id quod aduerſus Scipionem ediderunt. Coriolanus enim &

Liuius lib. 28. Furius Camillus exilio iure mulctati fuerunt, propter iniurias, quibus plebem affecerant: Et Coriolanus quidem hostilem aduersus Pop. Romanum animum conseruauit, nec proinde in vrbem reuocari potuit. Furius Camillus non modò reuocatus ab exilio, sed per reliquum vitæ tempus singulari in honore habitus fuit. Aduersus Scipionem ingratissimi fuerunt: idque illis accidit propterea, quod de illo nescio quæ suspicarentur, propter rerum ab illo gestarum magnitudinem, & singularem beneuolentiam honoremque, quem illi apud omnes sua virtus conciliauerat: quæ omnia tanta erant, vt ipsius autoritas etiam senatoribus ipsis formidabilis videretur. Hæc cum prius Romæ inusitata fuissent, multis sapientibus displicebant, vsque adeò, vt M. Porcius Cato, vir tantæ autoritatis ipsius Magnitudinem allatrare soleret: eoque autore existimantur Tribuni & viuo diem dixisse, & mortuo rogationem promulgasse: asserebat enim is, eam Rempublicam liberam esse non posse, in qua vnius viri potentia, etiam senatoribus ipsis formidabilis esset. Huius autoritatem si Pop. Romanus sequutus, id aduersus Scipionem patrauit, aliquam vtique excusationem meretur: quemadmodum etiam

viros

viros principes venia quadam dignos esse docuimus, cum propter suspicionem erga suos ingrati sunt. Sed iam vt finem de hac quæstione disserendi faciamus: dicimus, cum & principes, & liberi populi erga benemeritos ingrati esse soleant, partim auaritia, partim suspicione: Populum propter auaritiam, in hoc vitium incidere nunquã, propter suspicionem verò etiam longè rarius, quàm Principes soleant: quoniam eas suspicandi causas non habet, quæ principibus contingunt, vt paulò post ostẽdemus.

Qua ratione viri principes & Respub. ingratitudinis vitium euitare poßint. Et benemeriti ciues item, atque duces militares, ne ab ijsdem opprimantur, cauere?

CAPVT XXX.

SI quis Princeps huiusmodi suspicionũ occasiones euitare velit, ne pro beneficijs erga suos ingratus esse cogatur: eũ oportet ipsummet rebus gerendis interesse: quemadmodum primi Romanorũ imperatores olim, & nostra ætate Turca, cæterique insigni virtute principes facere solent. Nam si præsentes sint, & rem præclarè fœ-

rè fœliciterq; gerant, ad eos omnis laus atque gloria pertinet: Sin ipsi absentes, per alios rem benè gerant: tūc quia videtur summa laudis penes eum esse, qui negótio interfuit, non putant se parta victoria ex animi arbitrio frui posse, nisi extinguant laudē illius, per quem res tam benè gesta est: atq; ea ratione iniusti ingratiq; euadunt. Et quā uis ipsi sibi videātur laudem lucrari eorum, quos hoc modo offendunt: tamen si quis rem diligenter expendat: comperiet illos plus amittere quam lucrari. Quod etsi ita sit, tamen fieri non potest, quin in huiusmodi errores incidant, quicunque aut per imprūdentiam, aut negligentiam domi otiosi manent, rerum administrationem autem alijs ducib. suis demandant: nec vlla ratio est eos iuuandi, quo minus eò, quò natura ipsos ducit, ferantur. Qui verò dux militaris, re præclarè gesta, euitare vult sui principis ingratitudinem, duorum alterum faciat oportet. Nam postquam victoriam obtinuit, aut statim, exercitu tradito alteri, ipsè se in sui principis clientelam supplex committat oportet, sibique ab omni superbia, atque ambitiòne temperet: qua sola ratione principis animum demulcere poterit, ne de illo quicquam suspicari queat, sed causam manifestam habeat illum præmio

afficien-

afficiendi, non autem lædendi. Aut si facere non velit, sciat tamen ingratum principem se habiturum: vnicum habet præsidiũ se aduersus ingratitudinem tuẽdi, si victoriam partam sibi reseruet forti animo, nec eam ad principem pertinere ostendat: militum & præcipuorum exercitus ducum animos vel sibi conciliet, vel si quos nequit benignè conciliare, eos muniendi sui causa è medio tollat: cum vicinis populis amicitiam contrahat, loca munitiora subinde occupet, prę sidijsque confirmet. Hac enim ratione ingrato domino vicem rependere poterit. Hæ solæ sunt rationes quibus benemeritus ciuis cauere potest, ne ab ingrato domino opprimatur: sed quia ita comparatũ est, vt homines nesciant esse vel planè boni, vel excellenter mali: itaque neque post victoriam partam, exercitum statim reddere nouerunt, nec modestè atque humiliter se gerere: nec excellenti ac magnifica quadam malitia vti sciunt: itaq; dubij inter duo extrema hærentes opprimuntur. Liberæ autem Reipubl. non præscribi possunt eæ euitandæ ingratitudinis rationes, quas iam viro principi prę scripsimus, quod in ea necesse sit, vt ciuis aliquis ad cõficiendum bellum eligatur: itaque hoc vnum illi superest remedium, vt Romam imitetur

eo ipso, quo illam ostendimus cæteris ciuitatibus minus ingratam fuisse erga suos. Id totum à Reipub. forma dependebat: nā cum in militia vterentur omni genere ciuium, siue nobiles siue plebei essent: nec à bellis quietem vnquam haberent: facilè accidebat, vt ex assiduo armorum exercitio, subinde excellentes virtute viri multi orirentur, varijsque decorati victorijs: cumque eorum tot, tamque multi essent, qui se mutuo obseruarent: non habebat Populus occasionem quicquam de illis suspicandi: ipsimet enim cauebant, ne ambitione aliqua laborare viderentur: vsq; adeò, vt qui illorum vel ad Dictaturę fastigiū conscēdissent, ij plurimum laudis inde reportarent, qui rebus quàm citissimè compositis, sese mox ea abdicassent, ob quas causas neque suspicionibus locus dabatur: neque ex suspicione ingratitudo sequebatur. Romam igitur, ceu optimum exemplum ad imitandum sibi proponant omnes illæ Respublicæ, quęcunque cauere sibi cupiunt, ne in benemeritos ciues ingrati esse cogantur: eiusdemque vrbis ciues etiam intueantur, quicunque de patria benemeriti, ne pro gratia referant ingratitudinem, eaque opprimantur, cauere cupiunt.

Romanorum exercituum duces, non vehementer puniri solitos, quamuis aliquando in rebus agendis capiendisq́; consiliis errârint: ne tunc quidem quandò eorum mala consilia Reipub. damnum aliquod pepérissent.

CAPVT XXXI.

ROMANI non modò minus, quàm cæteræ ciuitates erga suos ciues ingrati fuerunt, vt prius ostẽdimus: sed in puniendis etiam ducum militarium erroribus, magis clementes & considerati, quam vllæ aliæ Respub. Nam si qui malitia sua quippiam deliquissent, eos puniebant clementer: Si error ex ignorantia natus esset: non modo non puniebant, sed præmijs potius, perinde ac si rem benè gessissent, afficiebant. Idque non sine graui consilio faciebant: nam permultum interesse putabant, vt qui exercitui prçficerẽtur, ab omni metu liberi essent, & rerum agendarũ consilia ex ipsis occasionibus arriperent: nec haberent quod formidarent. Rei enim quę per se ardua atque difficilis est, alię difficultates atque pericula adiungenda non sunt, ne virtuti impedimenta objiciantur. Nam

si quem, exempli gratia, aut in Græciam aduersus Philippum Macedonem: aut aduersus Annibalem in Italiam: aut aduersus alios aliquos populos, quos vicêre iam olim, cum exercitu miserunt, ei cura iam incumbebat eorum omnium, quę ad rem benè gerẽdam requiruntur: quæ cum sint per se graues atque difficiles: nequaquam alijs curis aut periculis aggrauari debuerunt. Nam si præter harum rerum curam, is dux etiàm ante oculos posita habuisset exempla eorum, qui ob rem minus prosperè gestam, à Senatu graui supplicio affecti fuissent: nequaquam tot curis periculisq; circundatus, rem fortiter aggredi ausus fuisset. Quæ cum ita se haberent, existimârunt eòs qui fortunæ aduersitate rem minus fœliciter gessissent, ipsius rei dedecore atque pùdore iam satis punitos, nec alijs pœnis esse deterrẽdos. Eorum qui malitia potius, quàm ignorantia rem malè gesserũt, exemplum extat Sergij, & Virginij. Nam cum ad Veios castra haberent, & exercitum ita partiti inter sese fuissent, vt Sergius ex vna parte ad Tuscos sustinendos cum suis consedisset: Virginius ex altera parte castra metatus esset: Sergius fortè à Faliscis alijsq́ue populis oppùgnatus, non prius auxilium à Virgino petijt quàm amisso exercitu in fugam

fugam ſe conieciſſet. Neque Virginius illi ſpótè ſuppetias tulit, ſed maluit Romanorum exercitum cum patriæ dedecore fractum videre, quàm ei, qui non ſupplex petijſſet, auxiliari. Memorabile ſanè exemplum, quod ſi Reſpublica non punijſſet, argumento fuiſſet magnæ corruptionis morum. Puniti ergo fuerunt ambo, ſed nõ niſi mulcta pecuniaria: cum hoc delictum ab aliqua alia Republ. facilè capitali ſupplicio fuiſſet affectum. Romani mitiores in hiſce eſſe voluerunt, non quod delictum maiorẽ pœnam nõ mereretur: ſed quod nihil facere vellent præter cõſuetudinem, quæ apud ipſos multis rationibus approbata videretur. Erroris in bello per ignorantiam commiſsi, euidens ac memorabile exemplũ eſt Varronis in pugna Cannenſi, cuius temeritate Romani ab Annibale victi, tantam cladem acceperunt, vt in diſcrimen amittendæ libertatis adducti fuerint. Sed quia tamen id non dolo malo ſed per ignorantiam ei contigiſſet. Romani illum non modò punire noluerunt, ſed honore potius afficiendum cenſuerunt: quamobrem aduenienti illi proceſsit obuiam Senatus vniuerſus, & cum ob rem benè geſtam illi gratias agere non poſſent: ob id tamen eum laudarunt, & gratias egerunt, quod

Liuius lib. 22.

Liuius lib.8.

rebus eorum tantoperè afflictis, nō desperasset, sed in vrbem rediisset. In eādem sententiam, cùm Papyrius Cursor Dictator de Q. Fabio magistro equitum supplicium sumere vellet, quod contra suum mandatum cum Samnitibus dimicasset: Fabij pater inter cætera argumenta, quibus Dictatoris furori respondebat, populum Romanum ad eum vsque diem, nunquam tales pœnas, ob rem malè gestam, à quoquam exegisse dixit, quales ipse à Fabio, qui fœliciter pugnasset, exigeret.

Viros Principes & Rerumpub. gubernatores non debere beneficia, quæ subditis præstare volunt, eò vsque differre, donec videantur necessitate compulsi ea præstitisse.

CAPVT XXXII.

Liuius lib.2.

ROMANIS fœliciter successit liberalitas illa, quam plebi declararunt post Regis Porsennæ aduentum: qui Romam cum infesto exercitu venerat, vt Tarquinios reges restitueret. Tunc enim senatus metuens, ne plebs Romana metu perculsa, receptis in vrbem regibus, pacem cum seruitute acciperet: multa ei blandimenta

menta dedit. Annonæ imprimis habita cura, ſalis vendendi arbitrium, quod impenſo præcio venibat in publicum, omni ſumptu adepmto, conceſſum: portorijs quoque & tributo plebe liberata: pauperes enim ſatis ſtipendij pēdere, ſi liberos ſuos Reipub. educarent. Quæ omnia in eum finem fecēre, vt populus ad ferenda belli onera promptior eſſet. Sed hoc exemplum nemini ita cenſeo imitandum, vt beneficia illa, quibus conciliatur plebis animus, eò vſque differantur, donec ea præſtare coacti videantur: neque enim alias tam feliciter ſuccedet, vt hoc loco Romanis ſucceſsit. Nam qui beneficia à te, in tanta neceſsitate acceperint: ij non tam tibi quàm aduerſario tuo, gratiam debere ſeſe putabunt: metuentque ne, poſtquam ea neceſsitate liberatus fueris, quicquam amplius illis ſis largiturus. Quod autem Romanis proſperè ſucceſſerint tarda illa blandimenta plebi data, cauſa manifeſta eſt. Noua enim erat adhuc illa Reipub. forma, nec dum confirmata, & ſenſerat antea quoque populus leges quaſdam ferri, quibus autoritate ſuam augeri cenſebat: veluti erat lex de prouocatione ad populum: atque ob has cauſas putabant à Senatu ſibi hæc beneficia conferri, non tam metu noui hoſtis, quàm beneuo-

lentia, qua ipsos complecterentur. Quibus hoc etiam accedebat, quod recẽs adhuc esset expulsorum regũ memoria, à quib. multis iniurijs affecti fuissent. Sed rarũ est, vt tot causas concurrentes & coadiuuantes, quis in huiusmodi tardis beneficijs habeat: quáobrem debent omnes magistratus & principes, statim ab initio considerare tempora & casus, quos fortunæ aduersitas parere illis posit: & aduersus illa ita se munire, vt cogitet quorum hominum opera ijs temporibus opus sit habiturus: eosq; sibi conciliare maturè, & ita cum illis viuere, & adueniente necessitate promptos eos paratosq; habeat. Nam qui magistratus & Principes præsertem aliter agunt, existimantque cum Necessitas venerit, se eos beneficijs sibi conciliare, quos longè prius offenderant: nõ modo fine suo frustrabuntur, sed ruinam, interitumq; suum accelerabunt.

Si quod malum vel domi in Repub. vel aduersus Rempub. foris vehementer auctum sit: satius esse id ferre aliquandiu, quam in id eniti, vt violenter extirpetur.

CAPVT XXXIII.

CVM Romana potentia cresceret, vicini populi, qui parum ab initio considera-

ſiderauerant, quantum noua hæc Reſpub. ſi caput extuliſſet, ipſis nocere poſſet: errorem ſuum tardè agnouerunt. Cui cum remedium adhibere vellét, fœdus inter ſeſe, aduerſus Romanos, quadraginta ferè populi pepigerunt. Sed Romani periculo cognito, præter ea quibus ante vti ſolerent, nouum aduerſus hoc malum excogitarunt remedium. Dictatorem enim creare decreuerunt, cui poteſtatem dabant, vt ex animi arbitrio conſultaret, & ea quæ ex vſu Reipub. fore putaret, abſque impedimento exequeretur. Atque id ipſis, & ad præſens periculum ſuperandum, deuincendoſque populos illos omnes vtile fuit: & ſequentibus temporibus, cum auctũ imperium fuit, in multis procellis ſedandis, & ſuperandis difficultatibus ſalutare. Quæ res nobis documento eſſe debet, vt ſi quod malum, vel domi in Repub. vel aduerſus Rempublicam foris, tãtopere auctum fuerit, vt timorem incutiat: tunc ſatius eſſe id aliquandiu ferre, & occaſionem expectare: quam vt nos ſubitò ei magna cum violentia opponamus, & extirpare conemur: quoniam ſi extirpare id ſubitò enitemur: maius incendium efficiemus, & id quod ex illo malo metuebatur, plerunque promouebimus. Huiuſmodi incendia perſæpè

in Republica accenduntur, & quidem ab internis causis citius quam externis: veluti eum permittimus vt vnius ciuis potentia, plusquam ex vsu Reipublicæ sit, augeatur: aut leges aliquæ paulatim aboleantur, quibus libertas innitebatur: quod malum aduertente nemine eò vsque incrementum accipit, vt satius sit ferre id postea, quam extirpare conari. Tantoque etiam difficilius est, talia & quę huiusmodi sunt morborum initia obseruare, quantò magis optimus quisque nascentibus rebus fauere cōsueuit: præsertim cum honestæ videantur, & à iuuenibus patrentur, in quibus aliqua virtus enitere videatur. Nam exempli gratia, si in Repub. iuuenis alicuius nobilisque viri virtus emergere videatur: in eū omnes homines intentos habent oculos, fauoreq; eius studia prosequuntur: quod si ille clàm ambitiosus sit, eo hominum fauore ad tantum fastigium ascendit, vt antequam errorem suum agnoscant ij, qui tantopere ei fauebant: non amplius extet remedium, nimiam illius potentiam minuendi: & si quis aduersus eam quippiam tentarit, augendæ illius potius, quàm minuendæ occasionem dabit. Huiusmodi rerum permulta exempla in medium producere possem: sed vnū sufficit ex nostramet Florentina vrbe desum-

ſumptum. Coſmus Mediceus, à quo Medicea familia nobilitatis & potentię ſuæ originem traxit, ob prudentiæ exiſtimationem, cæterorum verò ciuium ignorantiam, tantum fauorem omnium ſibi conciliauit, vt eius potentia Reipub. formidabilis eſſet: atque hinc fiebat, vt & periculoſum videretur aliquid aduerſus illum tentare, & horrendum ſi illius potentiæ non aliquod frenum inijceretur. Viuebat per id tempus Nicolaus Vrzanus vir prudentiſsimus, & cuius autoritas plurimùm valebat: qui cum primum errorem ſuum cæterorumque ciuium agnoſceret, quod nimis tardè obſeruaſſent, tanto hominum fauore, nimis auctam iri Coſmi potentiam: à ſecundo certè errore Senatum retinuit: nec quandiu ipſe vixit, vnquam permittere voluit, vt aduerſus eum quicquam tentaretur: quod præuideret, ſi quid tale fieret, ruituram iri Reipub. libertatem. Eo vita functo, diſceſsêre reliqui ab illius præcepto, & collectis viribus Coſmũ Florentia expulerunt. Sed non longo tempore pòſt, qui ipſius factionis erant, hanc iniuriam ægrè ferentes, eum ab exilio reuocarunt, & Florentiæ Principem effecerunt: ad quem gradum nunquam aſcendiſſet, ſi hanc aduerſus illum ſeditionem, prius ciues non concitaſſent. Idem

Romanis cum C. Cæsare contigit, cuius virtus à principio, cùm Pompeij tùm aliorum fauore adiuta, postmodum illis terrori fuit. Sed nimis tardè, vel Ciceronis testimonio, cùm cæteri, tùm Pompeius ipse Cæsarem timere cœperunt: nam cum postea de minuenda eius potẽtia cogitassent, eo ipso Reipub. ruinam accelerarunt. Quæ cum ita sint ac difficile sit huiusmodi morborũ initia obseruare: quod rerũ omnium principia dubia sint: melius est, auctos iam eò vsque hosce morbos, vt agnosci possint, ferre, & commodam aliquam occasionem expectare, quàm eos subitò oppugnare: quod temporis successu fieri queat, vt vel spontè extinguantur, vel certè vt hæc mala non tam cito erumpant. Id autem vel imprimis viri principes obseruare debent, ne si cuius vicini nimiam potentiam supprimere conentur, occasionem dent illi, vt maius incrementum accipiat, ac semetipsos in discrimen adducant. Metiri igitur oportebit te, vires tuas simul atque hostis: ac si te hoste superiotem esse certò cognoueris, forti animo illum adoriri licebit: sin minus, tutius est eum relinquere, ne tibi idem contingat, quod ijs populis, qui vicini populo Romano habitantes, fœdus aduersus eum pepigerant: quibus vt ex euentu

euentu apparuit, longè satius fuisse à bello abstinere, & pacis artibus illorum amicitiam conciliare, quam auctam iam illorum potentiam irritare, & ad excogitandas nouas artes bellicas impellere. Nunquã enim Romani ad tantum fastigium ita subitò ascẽdere potuissent, si illa coniuratio illis occasionem non dedisset extrema quæque experiundi, & Dictaturæ rationem instituendi, quæ res illos successu temporis, à quam plurimis difficultatibus liberauit.

Dictaturæ imperium Pop. Romano vtile, atque salutare fuisse: neque solere perniciosam esse Reipub. eam ciuium potentiam, quam legitimè per suffragia acquirunt: sed illam, quam sponte & per ambitionem sibi sumunt.

CAPVT XXXIIII.

EXtitêre quidam scriptores qui reprehendêre pop. Romanũ, ob introductã creandi Dictatoris rationẽ: existimarunt enim ex ea successu temporis ortã esse tyrannidem: & primum eorum, qui vrbis imperiũ sibi vindicauit, sub Dictatoris no-

mine imperasse: nec potuisse C. Cæsarem, si Dictaturæ nomen non extitisset, vllo honesto titulo tyrannidem occultare. Sed id ab illis minus prudenter dictum censeo: neque enim Dictatura vrbem seruituti obnoxiam fecit: sed autoritas illa, quam Cæsar diuturno imperio sibi apud ciues conciliauerat, & si Dictatoris nomen defuisset, aliud aliquod inueniri facilè licuisset: cum non ex nomine potentia, sed ex potentia nomen facilè concilietur & inueniatur. Dictatura quandiu ex præscripto legum vsurpata fuit, nec eam quis propria potentia sibi assumpsit: semper Reipubl. profuit. Nam qui magistratus præter legem præscripta occupantur, ij solent esse perniciosi: non autem qui secundum leges hominibus conferuntur: idque experientia ipsa Romæ comprobauit: in qua vrbe Dictatores tanto temporis spacio nil vnquam nocuerunt. Sed neque rationes desunt. Primùm enim eis, qui Dictaturæ titulo imperium inuadere voluissent, in vrbe libera, in qua mores hominum nondum corrupti essent: ingentibus opibus opus fuisset: & quamplurimis clientelis, & qui consilij essent participes: quæ in libera ciuitate, nemini simul omnia contingunt, quandiu leges obseruantur. Præterea non credebatur Dictator, nisi vrgente

gente

gente aliqua necessitate, nec durabat eius magistratus diutiùs, quàm eò vsque, donec eam rem confecisset, propter quam dictus fuisset. In qua conficienda potestatem habebat absolutam atque liberam, cùm sontes puniendi, cùm cõsultandi, & ea quæ consultasset expediendi, nec à Dictatore vlla cuiquam prouocatio dabatur. Sed ad alias res non sese extendebat ipsius potentia: quæ ad immutandum statum Reipub. facerent: non antiquas leges abrogare, & nouas condere, nec Senatus maiestatem minuere. Quæ cum ita se haberent, ac Dictaturæ potentia certo tempore, certisque limitibus circumscripta esset, in populo moribus integris, nunquam fieri potuisset, vt Dictator extra suos fines egressus, tyrannidem inuasisset. Dictatura ergo rectè vsurpata pop. Romano semper profuit: vsque adeò, vt inter summa Reipub. pręsidia connumerari debuerit, & ad eas caussas referri, quibus ad tantam imperij magnitudinẽ ascendit. Sed neque in magnis vrbibus, absque tali præsidio ex vrgentibus periculis promptè vnquam euadere licet: cum nullus ciuium sit, qui solus imminentia pericula auertere possit: sed referenda sint omnia ad multorum consilia, quæ & plerumque diuersa sunt, & longo tempore o-

Dictatoris officium.

Dictaturæ vsus.

pus

pus habent ad deliberandum, antequam inter ea cóueniat: quæ res, cum imminentia pericula celeritate indigeant, sępe plurimũ detrimenti afferunt. Quamobrem ex vsu Rerumpub. vel maximè fuerit: aliquod aduersus subita pericula remedium, Dictaturæ simile, constitutũ habere. Veneti certè, quorum Respub. hodierno die celeberrima est, paucis quibusdam talem quandam potentiam attribuerunt, vt in subitis vehementibusque periculis, soli deliberare, & quod facto opus illis videatur, exequi possint. Nam vbi tale remedium in ciuitate deest, necesse est, si ingruant subita pericula, vel antiquum modum consultandi sequentes, vehementer periclitemur: vel eum tunc vrgente necessitate immutantes, occasionem demus etiam alia, non sine detrimento Reipub. innouandi. Neque enim perfectè instituta est ea Respubl. quæ non de omnibus aduersis casibus, quicunque incidere queant, certis legibus prospexerit. Et in vehementibus periculis necesse est Remp. ruere: si non vel ad Dictaturam, vel ad quid aliud Dictaturæ simile liceat confugere. Romani verò, non modò vt Dictator suo tempore crearetur, prospexerunt: sed modum illum eligendi percómmodum constituerunt. Nam cum maiestas

Venetorũ Dictatura.

Dictatoris electio apud Romanos.

iestas consulum, Dictatura quodammodo imminui videretur, quod ipsos quoque Dictatori, perinde vt cæteros ciues parere oporteret: idcircò Dictatoris eligendi potestatem penes ipsos Cósules esse voluerunt, ne causam haberent ægrè ferendi regiam illam potestaté, quam ipsi ad pericula euertenda, ex vsu Reipub. esse existimassent, ac ciui cuipiam contulissent. Nam natura ita sumus affecti omnes, vt minus doleamus ab ijs rebus, quas ipsi nobis fecerimus, quam ab illis, quæ aliunde nobis contigerunt. Successu temporis autem, persæpè tradita fuit etiam ipsis Consulibus regia illa Dictatorum potestas, quando nimirum Senatus in hanc sententiam decernebat: *Videat Consul ne Respub. quid detrimenti capiat.* Quæ cum ita se habeant, cernimus eos populos qui aduersus Romanos coniurauerant, eò ipso quod illos opprimere conabantur, potentiam illorum excitasse, fortioresq; effecisse, cùm ad defendendam, tùm augendam Rempub.

Qua de causa Decemuiratus apud Romanos publicæ libertati noxius fuerit, cum tamen publicis suffragijs eligeretur?

CAPVT XXXV.

SVperiori capite docuimus, illam potentiam, quæ secundum leges & ipsa populi suffragia alicui confertur, Reipub. periculosam non esse: sed illam solum, quam quis sibi per vim arripiat. Cui disputationi obstare videtur Decemuirorum electio, qui à populo Rom. ad cōdendas leges statutaque Reipub. electi & paulò post, sua malitia imperium Reipub. occupârunt, libertatemque sustulerunt. Itaque limitandum est id quod pronuntiauimus, habendaque ratio cùm modi, quo potentiam in aliquem conferimus, tùm etiam temporis, quo illa duratura sit, vtrum in longum aut breue tempus alicui concedatur? nam quæ in longum tempus conceditur summa potentia, vel in vnum annum saltem, periculosa est, & ad tales effectus producendos accommodata, qualis est animus eorum, quibus conceditur. Erat autem Decemuirorum potentia longè maior, quàm illa, quæ Dictatori tribuebatur: nam electo Dictatore, stabat nihilominus Consulum atque Senatus Maiestas, & potentia tribunorum, quibus septum videbatur Dictatoris Imperium. Et quamuis Dictatori liceret quempiam vel Consulatu remouere, vel

vel à tribunitia potestate deponere: non poterat tamen is in vniuersum vel Consules, vel ordinem Senatorium, vel Tribunitiam potestatē abolere & nouam Reipubl. formam introducere: sed cum horū omniū oculos intentos in sese haberet: cogebatur vel nolens ea tantum tractare, quæ ex vsu Reipub. forent. Sed diuersa fuit Decemuirorum ratio, quod in hos omnē P. Rom. imperium translatum fuisset, sublatis consulib. atque Senatu, & consopita quasi etiā Tribunorum plebis potentia. Itaque cum essent creati sine prouocatione, solique omne imperium obtinerēt, neque quisquā alius magistratus esset, qui illos obseruaret: facile illis fuit, vt altero, postquam creati fuissent, anno, Appij Claudij ambitione commouerentur, & in tantam insolentiam inciderent. Quæ cum ita sint, eam potentiam secundū leges & populi suffragia collocatam, dicimus Reipub. perniciosam esse non posse, quæ iustis de causis tribuitur, quæque suis limitibus ac certo temporis spacio terminatur: non eam quam Populus, vel largitione, vel sua imprudentia persuasus, absolutā & nullis terminis circumscriptam, largitur, cuiusmodi illa fuit, quam Pop. Romanus Decemuiris contulit. Id ita se habere intelliges, si commemoratas iam

causas expenderis, propter quas & dictatores benè, & Decemuiri Rempublicam malè administrauerint. Et modum etiam obseruaris, quo alię benè institutę Respub. magnam potentiam suis attribuerint: veluti Spartani suis Regib. & Veneti suis Ducibus tradiderunt: vtriq; enim limites eorum potentiæ constituerunt, & custodiam quandam illi præfecerũt, ne si mali essent, possent potentia sua in pernitiem Reipub. vti. Neque enim sufficit si huiusmodi potentia in viros bonos conferatur: quod vbi summa potentia est, ibi facilè corrumpantur boni mores, contrahanturque amicitiæ, opes acquirantur, clientelæ comparentur, & infinita alia eius generis breui temporis spacio oriantur: quemadmodum ex Decemuirorum historia apud Romanos satis superque apparet.

Si quis ciues summos magistratus gesserunt, eos non debere postmodum aspernari minores.

CAPVT XXXVI.

MArco Fabio, & C. Manilio Coss. præclaram de Veientibus, Hetruscisque victoriam populus Romanus obtinuit: sed in conflictu occubuit Q. Fabius

bius Marci Frater, qui superiori anno Consul fuerat. Quod loco sese offert p̄clara occasio, admirandi præclaram Rom. Reipub. formam, statutaq́; ad imperiũ augendum quam maximè accomodata: à quorum institutis, quo magis recedunt Respub. quæ nostro tempore florent, tantò magis eas aberrare certum est. Romani ciues certè etsi gloriæ quam maximè auidi essent, non dedignabantur tamẽ quandoq́; ijs in exercitu parêre, quib. ante ipsi imperassent, & in eo exercitu quandoq́; stipendia mereri, cuius ante duces fuissent. Huic rei aduersantur nostro tempore homines, vsq; adeò, vt Venetijs etiam publicis legib. quis recusare possit munus aliquod in exercitu, si prius cum maiori dignitatis gradu militaverit. Quæ res etsi ad priuatorum hominũ dignitatem tuendam facere videatur, Reipub. tamen inutilis est: Primum enim ei qui maius aliquod munus administrauit, facilius audebit Respub. minus demandare, quam ei maius committere, qui nõ nisi in minoribus se exercuerit. Nam iuueni, ac nouo homini non tutò committuntur res tanti momenti, nisi stipati fuerint viris virtute cõspicuis, quorũ consilio eas administrare possint. Quod si apud Rom. idem q̃ Venetijs, & in alijs Rebuspub. obseruatum

fuisset: nec quicquam qui semel Cósul fuisset, aliter quã vt Consul militare voluisset: multa ijs accidissent, quibus libertas periclitari potuisset. Preterea si nouis hominibus tantum imperium solis fuisset demandatum, nec ij secum habuissent qui sæpe alijs muneribus præfuissent, quos obseruare deceret: multa in Reipub. pernitiẽ perpetrare facilè potuissent.

Legem agrariam populo Romano multas seditiones turbasq́, peperisse, sempérque periculosum esse Reipub. si quis legem condat antiquæ consuetudini aduersam.

CAPVT XXXVII.

OBseruatum est ab antiquis scriptoribus homines ab aduersa fortuna affligi solere, sed à prospera deinde occæcari: & ab vtroque eosdem postmodũ affectus dimanare. Quando enim homines nulla necessitas ad pugnam impellit, ambitione impelluntur: quæ tantum potest in hominum animis, vt ad quemcunque gradum ascenderis, nunquam tamen contentus sis, sed altius semper enitaris. Atque id hominibus propterea accidit, quod natura omnes apti sint ad appetendas

tendas res quasuis, sed non ad eas consequendas: cumque maius sit desiderium, quàm vis comparandi res desideratas: non acquiescit animus ijs, quę iá possidemus. Hinc nascitur deinde omnis fortunæ varietas: nam cum semper plura omnes appetamus: ijdemq; etiam metuamus, ne illa quæ iam possidemus, amittere queamus: in suspiciones incidimus, atq; hinc in inimicitias, ac funebre bellum descendimus: ex quo ruina Reipub. consequitur. Hæc in eum finem disputauimus, vt melius Romanæ plebis naturam cõtemplareris: quæ necessitate quadam impulsa sese aduersus Patritios, Tribunitia potestate, munire coacta fuit. Sed postquam hoc obtinuisset, ad quod appetendum necessitas vrgebat: ambitione ipsa commota, honorib. & opibus etiam cum Patricijs certare voluit: ex qua re seditiones ortæ sunt de lege Agraria: ac demùm Reipub. interitus. Cæterùm quia necesse est, vt in Repub. rectè instituẽda, ratio potior habeatur publici, quam priuati boni: non potuêre Romani, in ijs quæ ad hanc legẽ pertinebant, non errasse à principio vrbis: quod illam non talẽ cõstituerint, vt de ea successu temporis non opus esset tot altercationib. dimicare: nisi fortè pronuntiare velimus: rectè quidem à

principio omnia, quæ ad illam pertinebāt constituta esse: sed temporis successu fuisse obliterata. Vtut se res habeat, Romæ certè nunquam facta mētio est huius legis, quin magnæ controuersię atque turbæ sequutę fuerint. Duo autem erant illius capita. Primum, ne cuiquam ciuium Romanorum liceret possidere amplius, quàm certum quendam iugerorum agri numerum. Alterum vt agri qui ex hostib. capti essét, P. Romano viritim distribuerentur. Vtrumque autem patrib. aduersabatur: nam cum plerique plus agri possiderent, quam hæc lex illis permitteret: publicabantur hoc plebiscito illorum fortunæ: & cum viritim diuidendi agri essent, qui ex hostibus caperentur: auferebatur ijsdē patribus occasio, quo minus ditescere possent. Quæ cum ita essent atque hęc lex patrum potentiæ tantopere aduersaretur: nunquam eius mentio à tribunis fiebat, quin ijs patres sese magno conatu opponerent tanquam pro aris & focis dimicaturi: Cæterùm tribunitijs furoribus prudentia occurrebāt: nam cum eam rogationem promulgare vellent: patres vt impedire possent, expeditionem suscipiebant, exercitū conscribebāt, aut per aliorum tribunorum intercessionem, eorum qui rogationē promulgassent potestatem

tem dissoluebant: aut nouas Colonias deducebant. Quemadmodum accidit tunc, cum Antium Colonia deduceretur : quo tempore quum in magno Agrariorum Patrumq; certamine, hoc remedium vnicum pacis inuentum fuisset: perpauci tamẽ fuere, vt Liuius inquit, qui ad accipiendum agrũ nomina darent, vt ad explendũ numerũ Coloni Volsci adderẽtur: cætera.n. multitudo poscere agrum Romæ malle, quam alibi accipere. Subinde tamen repullulabant huiusmodi agrariorum cõtentiones, vt cogerentur, earum sedandarum causa, exercitus ad extremas Italiæ oras, atque etiam extra Italiæ fines educere: ita enim accidebat, vt cum agri qui ex hostib. caperentur, procul ab vrbe distarent, nec plebi eorum colẽdorũ ratio aliqua, nisi difficillima superesset, sopirẽtu Agrariarũ legum rogationes. Cæperunt etiam mitiores esse Romani in mulctandis agro hostibus: & si qui tamen agro suo expellerentur: tunc eò Colonias deducebant. Hisce artibus illas contentiones sopiuerunt vsq; ad Gracchorum tempora, à quibus de nouo excitatæ, Reipublicæ causam præbuerunt, amittendæ libertatis. Nam cum firmiores iam essent Patriciorum vires: tantum inter eos & Plebem certamen effecerunt, vt ad arma

perueniretur:quibus cum Magistratus obuiam ire nō posset,& partium studia exardescerent:eò vsque ventum est,vt vtraque pars de eligendo sibi principe cogitaret. Plebs ergo Marium sibi delegit, eumque quater Consulem fecit:atque ille deinde auctus imperio,&potentia, rursus seipsum ter consulem creauit.Aduersus huiusmodi incendium,cum patres non aliud remediū haberēt, ad Syllam sese conuerterunt, quē cum suarum partium ducem creassent,bello ciuili exarsit Respublica, ac varia fortuna,sæpiusque multo sanguine pugnatū est, donec patres superiores euaserunt.Vltimò denique eadem studia C. Cæsaris & Cn. Pompei temporibus excitata,ruinam Reipublicæ pepererunt.Nam cum Marianarū partium C.Cæsar,& Pompeius Syllanarū princeps esset: vicit Cæsar,& primus fuit qui tyrannidē Romę occupauit,post cuius tempora,nunquam amplius libertatem ea vrbs consequi potuit. Huiusmodi fuit cōtentionum de Agraria lege initium:huiusmodi etiam finis fuit,quibus repugnare videtur illa disputatio,qua capite quarto huius libri contendimus,discordias,quę Romæ inter plebem & Senatum fuerunt, ad augendum Imperium & conseruandam libertatem conduxisse, cum subinde occa-

sionem

ſionem darent bonis legibus ſanciendis, quæ ad libertatem populi conſeruandam facerent. Ad quod ego reſpondeo: Nil impedire legis Agrariæ exitum, quo minus vera ſint, quę eo loco diſſeruimus: tanta eſt enim magnatum ambitio, vt niſi illa varijs modis in ciuitate frenetur, mox ſit imperiũ occupatura. Et cum viderimus Agrarias contentiones graſſatas eſſe trecentos annos, antequam Reipub. libertatem euertere potuerint: exiſtimare oportet, Patriciorum ambitionem eam longè citius corrumpere potuiſſe, niſi plebs ei, cùm hiſce Agrarijs, tùm aliarum rerum contentionibus frenum inieciſſet. Quo loco obſeruare oportet etiam opes ab hominibus magis in pretio haberi, quàm honorum gradus: nam patres Romæ cum de honoribus cum plebe certarent, ſine vehementi motu ceſſerũt. Sed cum de opibus certari cœptum eſſet, tanto conatu eas defenderunt, vt maluerint ad incendia illa peruenire, quàm eas amittere. Eorum incendiorum cauſam Grachi ferè ſuppeditarunt, quorũ voluntas & ſtudium erga plebem melius, quàm prudẽtia laudari poteſt. Nam extirpare velle malum aliquod, quod lõgo tẽpore in Republica durauit, & ſancita lege tempora emendare dudum præterita, res

est periculo plena,& quæ ad id malum augendum potius, quàm tollendum facere queat: quod si verò id patienter feratur, nõ tam citò ad extremam pernitiem pervenire solet,& quandoq; etiam sponte aboleri.

Respublicas debiles plerunque consilio destitutas esse, & quæ facienda sibi decernunt, ad ea necessitate magis quàm prudenti consilio impelli.

CAPVT XXXIII.

CVm Romæ pestilentia olim grassaretur, existimarunt Volsci & Æqui oblatam sibi occasionem vrbis opprimendæ, quamobrem coniunctis viribus Hernicos Latinosque inuaserunt infesto exercitu. Id illi populo Romano significare coacti, auxilium ab ipso petierunt. Sed Romani pestilentia afflicti responderunt, se illis eo tẽpore subuenire non posse: darent igitur operam, vt ipsimet sese defenderent. Quo loco admirari licet, Senatus, Populique Romani Sapientiam, atque prudentiam, qui ipsemet quidem statuere voluit de ijs, quæ fieri oporteret, quicunq; fortunæ status esset, sed interim non dedignatus est, for-

fortunæ aduersitatem moderatè ferens,id cōsilium arripere,ad quod occasio duceret, quamuis non videretur esse ex sua dignitate.Nam cum ijsdē hisce populis aliàs interdixissent, ne ipsimet arma caperent,ac sese defenderent:potuissent eis videri,nisi præsentem rerum statum considerassent,quod eo ipso,quod illis defendendi sui potestatē facerent,de suo iure cedere viderentur. Ac populus imprudentior & minus consideratus ob hasce causas id illis non permisisset : sed Romani prudenti consilio omnia administrantes,id malum quod altero minus esset, necessitate coacti,tanquā si bonum esset admiserunt & acceptarunt.Nam cum neq; ex ipsorum dignitate esset,quod subditos suos ipsi defendere nequirēt,neque Reip.cōmodum, vt ijdem subditi proprijs viribus sese hostib. opponerent: tamē cum intelligerēt fore omnino , vt oppressi arma caperēt,ac se defendere etiam iniussi conarentur: Id consilium, quod honestius erat, arripuerunt,& permiserunt ipsis vt arma caperent, saltem vt pop. Romani iussu id facere viderentur: neq; alias pro suo arbitrio aut libidine idem auderent tentare per se.Quod consilium per se bonum, etiā tale videtur,vt quælibet Respublicæ in huiusmodi casibus illud sint amplexuræ: sed

eum Florentinis, se illis Pisas recuperaturũ, si quadraginta millia aureorum illi solverent: ob eamque causam versus Pisas exercitũ suum misit Boemontio Gallo duce, cui Florentini non parum confidebant. Hic cum inter Cascinam & Pisas iam esset, & ea quæ ad expugnandam vrbem pertinerent, instrueret: peruenêre ad eum Pisani Oratores, & obtulerunt Boemontio vrbem, si regia fide promitteret, quòd eam antè quatuor menses non esset Florentinis traditurus. Sed cum hoc pactum Florentini nõ admisissent, vrbem obsedere frustra, & tandem ab obsidione cum summo dedecore discedere coacti sunt. Respuerunt aũt id factum Florentini, quod de regia fide dubitarẽt, quamuis necessitate coacti, se in illius Clientelam dedidissent, nec interim aduertebãt, facilius esse regi, vt Pisas illis traderet, si illas possideret, quàm promittere, se eas traditurum, quas nondum occupasset: quibus accedit, quod si constituto tempore eas non retinuisset, certum argumentum habuissent regiæ erga se voluntatis, nec promissiones eius tãta pecunia comparassent. Itaque longè magis è re Florentinorum fuisset, vt Boemontium passis essent Pisas, quacunque tandem cõditione occupare, quàm vt ea pacta respuerent

rent. Idq; experientia ipsa tertio anno post comprobauit. Nam cum Aretini defecissent, & rex Galliæ ad eos subigendos Iubaltum quendam Florentinis auxilio misisset, postquã is aliquandiu eos obsedisset, cæpit cũ illis de deditione consilia tractare. Illi igitur perinde vt Pisani sub certis conditionibus Iubalto se dedere cupiebãt, quod etiam si Florentini denegarẽt, Iubaltus tamen Florentinorum imprudentiam admiratus, sua sponte ac nescijs Florentinorum legatis, cũ Aretinis vt potuit transegit, confectisque pactis cum exercitu suo Aretium ingressus, Florẽtinis significauit, eos esse imprudentes & rerum bellicarum imperitos, quod si Aretium habere vellent, id à Rege peterent qui ipsis illud iam, cum in eo exercitum habeat, melius tradere possit, quàm ante, cum illud foris obsiderent. Florentini etsi à principio Iubaltum calumniari non desinerent: tamen cognoverunt tandem, quod si Boemuntius Iubalto similis fuisset, Pisas quoque sicuti Aretium fuissent recuperaturi. Hæc igitur illis, sicuti cæteris quoque Rebuspubl. quæ infirmæ sunt, ob consilij inopiam acciderunt, nunquam enim benè consultare possunt eæ, neque consilia acceptare, in quibus aliquid scrupulosè videtur inesse,

nisi scrupulus illis externo quodam casu eximatur.

Eosdem casus sæpe diuersis gentibus accidere.

CAPVT XXXIX.

SI quis præsentes res conferat cum præteritis,& quæ iam olim gesta sunt,cum ijs comparare volet, quæ subindè fieri videmus : is facile intelliget eadem & nunc & olim vitia regnare, easdem cupiditates, eosdem denique furores hominum animos exagitare.Quò fit,vt qui in Reipublicæ administratione,res aliquas diligenter examinet,facilè queat de futuris prouidere,& futura pericula ijsdem remedijs auertere,quibus veteres vsi sunt, siquidem illa in promptu fuerint:aut si non suppetant, de ijs cogitare queat. Sed quia negligitur hæc contemplatio, aut certè ab ijs qui res antiquas legunt,non intelligitur:ab ijs verò qui Rempub.administrant planè nescitur: idcircò fit , vt subindè eadem incendia,eademque mala vt olim oriantur.Anno Seruatoris nostri 1 4 9 4. amiserant Florentini magnam imperij sui partem, cum inter cætera Pisæ quoque defecissent: idcircò vt id recuperarent, bellum gerere coge-

cogebantur: sed quia præpotētes erant hostes, à quibus hæ fuerant ablatæ, magnos sumptus faciebant Florentini, nec tamen quicquam præclari gerebant. Sumptuum magnitudo populo grauis erat, atque illinc multæ querelæ oriebantur aduersus Decemuiros, qui antiquá consuetudine in Republica Florentinorum rebus bellicis præfecti erant, quæ res eò vsque aucta est, vt publicè omnes auderent in Decemuiros referre causas & bellorum & onerum, quę ob bella ferēda essent, assererentque, si hic Magistratus é Republica tolleretur, fore etiam vt finis bellorum sequeretur. Hinc accidit, vt cum tempus esset Decemuiros eligendi, nullos prioribus subrogare voluerint, & rei quoque bellicæ curam Senatui commiserint. Sed hoc ipsum Reipublicæ tam perniciosum fuit, vt non modò finem bellis imponere, vt vulgò putabatur, nequiuerit, verùm nouas bellorum causas pepererit. Nam sublatis ijs, qui prius bellum prudentia quadam, ac rei militaris peritia administrabant, præter Pisas, etiam Aretiū amiserunt, & multa alia loca: quamobrem agnito suo errore Florentinus populus, & animaduerso quod ea mala, non ex medico, sed ipso febris incendio nascerentur: intermissum Decemuirorum Magistratū, resti-

restituerunt. Huic casui similis alius fuit Romę,cum aduersus Consules Plebs odio flagrare cœpisset.Nam cum illic quoq; subinde noua bella repullularent,vt ne respirandi quidem facultas dari videretur: existimare debebant id accidere sibi propter ambitionem vicinorum,qui eos opprimere conarentur: sed ipsi causas in Consules reijciebāt, &Patriciorum cupiditates ,tanquam si ij, cum Romæ plebem Tribunitia potestate munitam vexare satis nōpossent: eam extra vrbem educere,& sub consulum imperio fatigare,vel planè opprimere vellent.Idcircò necesse esse aut tolli consulum imperium,aut certe legibus ita limitari, vt neque domi, neq; militiæ plebi molestum esse posset. Qui primus ea de re legem rogauit, fuit Terentillus Tribunus plebis, qui suadebat, vt quinq; viri eligerentur ad limitandam Cōsulum potentiam. Ob eam rem quamuis patres vehemētissimè indignarentur,ac imperij maiestatem imminutam contenderent, si sua dignitas ipsis non aliter conseruaretur: tamen vicit Tribunorum pertinacia,vt extingui consulum nomen oportuerit. In quorum locum cum tribuni cōsulari potestate crearentur, consulis appellationem odio prosequebātur, rem ipsam atque potentiam retinebāt, sub

Comparatio binorū Casuum in Romana & Florentina Republica.

alio nomine:idque eò vſque obſeruatum, donec errore cognito, ſicuti Florentini ad Decemuiros, ita illi ad Cõſules redierunt.

Quæ fuerit ratio Decemuiratus Romæ? Quid in eo memorabile? Et quantum tale quoddam inſtitutum poſſit, cùm ad opprimendam, tùm ad conſeruandam Rempublicam.

CAPVT XL.

Liuius lib. 3.

DEinceps diſſeremus de ijs, quos Decemuiratus Romæ peperit, motibus quod vt melius facere queamus, modum & cauſas enarrabimus, quib. permotus populus Romanus ad Decemuiros imperium traduxerit: Deinde quid in ea re memorabile ſit, & obſeruandum, cùm ab ijs qui patriȩ libertatem conſeruare cupiunt, tùm ijs etiam, qui occupandæ tyrannidis deſiderio tenentur. Nam multa ac memorabilia exempla in hac hiſtoria continentur errorum, quos & Senatus Populuſq; Romanus publicæ libertati pernitioſos, & Appius Claudius Decemuirorum princeps ad tyrannidem aſpirans, inſtituto ſuo aduerſos, commiſerunt. Poſt multas variaſque patrum ac plebis concertationes, vt finem tandem certaminum facerent, & Rempubli-

Publicam huiusmodi legibus formarent, quæ vtrisque vtiles & acquirendæ libertati commodæ forent: missi legati Athenas Sp. Posthumius Albus, A. Manlius, & Sulp. Camerinus, iussique inclytas Solonis leges describere, vt ad illarum normam ipsi quoque Rempublicam formare possent. Postquam ij cum legibus redijssent, deliberatum est de ijs, qui has leges intueri, cõtemplarique deberent, & ad illorum normam Romanas condere, ad quam rem, decem ciues elegerunt, & inter eos Appium Claudium nobilem, sed inquietum hominem, vt anni spacio has leges conderent. Quod vt maiori cum autoritate ab ijs præstari posset, voluerunt ne quis alius eo anno magistratus esset vllus, eosque sine omni prouocatione crearunt, quo fiebat, vt vniuersum vrbis imperium penes ipsos iã esset, cum neque consules neque tribuni vlli iam extarent. Hæc cum ita se haberent, totius Imperij principatus iam penes Appium erat fauore plebis, qui nouum ingenium induerat, vt plebicula repente, omninoque auræ popularis Captator euaderet, pro truce sæuoque insectatore plebis. Per cætera tamen summa æquitate erga cæteros omnes vtebantur, modesteque sese gerebant, fasces non nisi duodecim erant, qui

ei præferebantur, qui tum cæteris præiret, adeoque vnius rei exemplo, licet eorum moderationis argumentũ sufficienter desumere. Nam cum sine prouocatione creati essent, tamen cum homicidam quendam deprehendissent, ei apud populum diem dixerunt, & populum id iudicare voluerũt, & antequam reges sancirent, populum in concionem aduocarũt, cuius ipsi legitimi iudices essent. Ius decem tabulis comprehenderunt, quod fœlix faustum q; sit Reip. & ipsis liberisq; eorum, ire & legere leges propositas iussere: se quantum decem hominum ingenijs prouideri potuerit, omnibus summis infimisque iura æquasse: plus pollere multorum ingenia, itaq; perpenderent singuli, quid in vnaquaque re plus minusue esset: Eas leges populum Romanum habiturum, quas consensus omnium inuexisset, ne iussisse leges magis, quã tulisse eas videretur. Sed cũ hę leges satis correctæ viderentur, perlatęq; essent, vulgatur Appij Claudij arte per vrbem rumor, deesse adhuc binas tabulas, quib. adiectis, absolui posset veluti corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio cum dies Comitiorum appropinquaret, desiderium decemviros iterum creandi fecit: cui rei plebs facilè assensit, cum & Consulum nomen perinde

Ius duodecim Tabularum.

inde vt regium odisset, neque tribunitium auxilium desideraret, cum decemuiri tanta moderatione vti viderentur. Itaq; cum iam Decemuiris creandis comitia indicta essent, magna exarsit inter primores patrũ ambitio, vsq; adeò, vt honorem quem ipsi prius impugnassent, à plebe, cum qua contendere solerent, vndiquaq; supplices peterent. Sed inter omnes Appiũ Claudium maximè stimulabat continuãdi magistratũs desiderium, quamobrem vt candidatus potius, quàm Decemuir in foro versabatur, cum infimis quibusque se plebi venditans, eamq; vndique prehensans, vt eius collegę, qui prius illi addictissimi fuerant, nihil in eo synceri suspicarẽtur: neq; enim gratuitam in tanta superbia comitatẽ esse solere. Itaq; vt eius institutum impedirent, ipsi habendorum comitiorum munus iniungunt, ne ipse seipsum creare posset, neque enim eò vsq; quẽquam id ausum fuisse. Sed ille pro occasione hoc illorum impedimentum arripuit, & se imprimis Decemuirum creauit, non sine magna omniũ bonorum admiratione, neq; enim quisquã id ausurum crediderat. Hisce peractis, cæpit animaduertere populus Romanus errorem suum, Appio enim iam finis erat ferendæ alienæ personæ, suoque deinceps

viuere ingenio cœpit, & nouos collegas, priusquam inirent magistratũ, in suos mores formare. Initio igitur Magistratus, primum honoris diem, denũtiatione ingẽtis terroris insignem fecerunt: Nam cum ita priores Decemuiri seruassẽt: vt vnus fasces haberet, & hoc insigne regium in omnes per orbẽ iret: ipsi subito omnes cum duodenis fascibus prodière, centum viginti Lictores forum impleuerant, & fascibus securis illigatas præferebant. Atque hic terror aliquãdiu adæquatus inter omnes fuit, paulatim vertere in plebem cœpit. Si quis ab vnius Decemuiri redditũ sibi ius, collegæ appellatione corrigi petijsset, vt priores Decemuiri permiserãt, ab eo ab quem venerat, ita discedebãt vt pœniteret, nõ prioris decreto stetisse. Hinc iã circumspectare patriciorum vultus, plebei & inde libertatis captare auram, vnde seruiturẽ timendo, in eum statum Rempub. adduxerant. Primores patrum Decemuiros oderant, nec probabant illa quæ fierẽt, sed haudquaquam indignis plebeis ea accidere putabãt, cum auidè ruendo ad libertatem, in seruiturẽ sese præcipitassent: gratas ergò illis esse eas iniurias, vt tædio præsentiũ, Consules duo & status pristinus in desideriũ venirẽt. Iam processerat maior pars anni, & duæ tabulæ legum

legum ad prioris anni decem tabulas erãt adiectæ, sed nondum tamen centurias comitijs perlatæ. Decemuiri comitiorũ nullam mentionem faciunt: sed qui prius tribunitios homines circum se ostentauerãt plebi: patritijs iuuenibus iam sepserant latera, quib. bona eorum donabant, qui ab ipsis supplicio affecti fuissent: qua mercede iuuentus nobilis corrupta, non modò Decemuirorum iniurijs non ibant obuiã, sed ꝓpalã licentiam suã malle, quã omniũ libertatem affirmabant. Hæc cũ ita agitarentur, Sabini & Æqui magna manu incursionem in agrum Romanum fecerunt. Decemuiri quid facto opus sit cõsultant agnoscuntq; se inter patrum & plebis odia destitutos: nam absq; Senatu bellum ritè suscipere non poterant, & Senatũ conuocãtes imperiũ suum amittere videbãtur. Necessitate tamen coacti Senatũ cõuocant: is varia aduersus Decemuirorũ tyranndẽ disputauit, præsertim L. Valerio, & M. Horatio autoribus: sublataq; tunc fuisset eorum potentia, nisi obstitisset odiũ plebis. Nam Seniores ac Cõsulares ab residuo tribunitię potestatis odio, cuius desideriũ plebei multò vehemẽtius quã Cõsularis imperij esse rebantur: malebant postmodũ sponte sua Decemuiros magistratu abire, quàm

illorum inuidia exurgere plebem rursus: sperabantque si per interualla, & interiectis bellis res leniter ad Consules redijsset, posse plebem in obliuionem tribunorũ adduci. Silentio patrum ergo tandem educitur delectus, eductique gemini exercitus Decemuirorum ductu. Appius Claudius ad componendos vrbanos motus relictus, Virginiæ plebeiæ Virginis amore nephãdo captus est, quam, cum per vim sibi vt seruam adiudicasset, Virginius pater tuendæ pudicitiæ causa, necauit. Atque hinc ortus tumultus, cùm Romæ, tùm in exercitu, effecit, vt plebs in sacrum montem secederet, à quo discedere noluit, donec creatis Consulibus & Tribunis plebis, Respublica pristinum statum, & antiquam libertatẽ recuperasset. Hæc est Decemuiratus apud Romanos historia summatim comprehensa, in qua obseruare oportet, Pop. Romanũ ob easdem ferè causas sub huiusmodi iugũ incidisse, propter quas & nunc multis Rebuspublicis contingit in seruitutem prolabi. Huiusmodi sunt nimirum libertatis desiderium in plebe, nimiaque dominandi cupiditas in patricijs, ob quas causas, si quando altercantur, vt non conuenire inter eos possit, conuertuntur vtriusque studia in vnum aliquem cui vtriq; confidunt,
atque

atque is postmodum tyrannidē occupat. Decemuiros crearunt Romæ tanto patrū plebisque consensu, tantaque cum potentia, propter odium, quo illi Tribunitiā potestatem, hæc verò consulare imperiū prosequebatur. Vbi creati fuissent, simulauit Appius, se popularem esse, & pro causa plebis strenuum futurum: itaque plebem facilè sibi conciliauit. Quotiescunq; autem in vrbe populus eò adducitur, vt extollat eueharq; eum, per quem aduersarios suos puniri posse sperat: tunc si hic industrius gnauusque est, imperium vrbis occupare potest. Nam populi auxilio optimates opprimet, & sublatis optimatibus, populum quoque sub iugū seruitutis redigere poterit, cum non habeat iam, ad quē deficere queat, aut cuius auxilium implorare possit. Antequam autem optimates extinxerit, nunquam se ad opprimendum populū cōuertere debet. Hac ratione vsi sunt, quicunque cum quadam industria patriæ tyrannidem occuparunt: quam si Appius sequi potuisset, non tam citò malè partū imperium amisisset, sed is impotentia quadā animi, contrariam viam ingredi voluit: nā cum retinere tyrannidem decreuisset, nil tam stolidè ab illo fieri poterat, quā quod populum, cuius fauore eam occupauerat,

& cõseruare potuisset, opprimere conatus, sibi infensum reddidit: & patres qui neque eam illi concedere, neque conseruare potuissent, placare, & amicos sibi facere eos voluerit, qui amici esse nunquã potuissent. Nam etsi optimates atq; nobiles libenter imperitent & tyrannidem exerceant: tamen cum tyrannus aliquis vrbis imperiũ per vim occupat: tunc quotquot illorum participes esse nequeunt fructuum tyrannidis: neq; opima munera administranda obtinent: ij omnes tyrannum cane peius & angue oderũt: neq; potest etiã fieri, vt tyrannus omniũ volũtati, ambitioni, & auaritiæ satisfaciat, cum neq; tantę opes, neq; honorum gradus suppetant. Hisce accedit, quod necesse sit eum, qui vim facere velit, fortiorem esse eo, quem opprimere nititur. Itaq; si quis in retinenda tyrãnide populũ amicũ, optimates verò infensos habuerit: fortior tutiorq́; erit, quam is, qui populum infensum, & optimates amicos habet, maiores enim semper sunt populi, quam nobilium vires in ciuitate, vt tyrãnus solis ijs absq; externis auxilijs se tueri queat. Id in Nabide Spartanorum tyrãno apparuit, qui cum amicum haberet populũ, paucos autem optimates hostes, sublatis optimatibus populi fauore, sed aduersus pop. Romanum

num vniuersamq; Græciā defendit, quod nunquam facere potuisset sine populi fauore. Qui verò optimatib. stipatus populū habet inimicum, absque externo auxilio se tueri non potest, quamobrem & Satellitib. indigebit ad custodiam sui corporis, & milite armato, & denique amicitia vicinorum principum ac populorum, quorum Clientela defendatur. Hisce tribus instrumentis fortè seipsum defendere poterit, & malè partum imperium conseruare, quam plebem aduersam habuerit. Sed Appius cum nihil horum fecerit, aut facere potuerit, in primo tyrannidis initio statim corruit. Sed neq; minores fuêre Senatus Populiq; Romani errores, quos aduersus libertatem in creādis Decemuiris cōmiserunt. Nam etsi prius ostenderimus, cum de Dictatore disserebamus, eos tantum magistratus libertati publicæ perniciosos esse, qui ipsi per vim imperiū occupant: nō eos, qui populi suffragijs, ac secundum certas leges eliguntur: necesse tamē est, vt cun Populus nouos magistratus eligit rationem simul excogitet, ne ij facile possint ad tyrānidē degenerare. Romani autem cum Decem viris custodiam quandam præficere debuissent, ne si fortè cuperent tyrānidem exercere, liceret: ijs potius licentiæ occasionē dederunt,

cum illos solos eo anno imperare voluerint, sublatis omnibus cæteris Magistratibus? Quę quidem omnia admiserunt quod occæcati essent nimio desiderio opprimédi se mutuo, cum & patres tribunitiam potestatem, & populus imperium consulare tantopere sublatum cuperet. Accidit igitur Romanis hoc loco id, quod Ferdinandus Arragoniæ rex sępè dicere solebat, Hominibus perinde accidere, cum se mutuo oderunt, vt accidit auibus, dum prædam magna cupiditate persequuntur: nam minores aues in prædam incitatæ, nó obseruant alias maiores ceruicib. suis imminétes, à quibus æquè citò dilaniandæ sint. Sed hæc iá satis à nobis sunt disputata, de malo cósilio Populi Romani, quod ad Decemuiros conseruãdæ libertatis causa imperium traduxerit: & Appij Claudij stultitia, qua malè partum imperium amisit.

Imprudenter facere eum, qui cum esset humanus & humilis, statim superbus fit: & eum etiam, qui statim ex bono, crudelis fit sine intermedijs.

CAPVT XLI.

INter cætera quę Appius, postquam occupatam tyrannidem conseruare conabatur,

batur, imprudenter egit: non parui momēti fuit subita eius morum mutatio. Astutè ille quidem, & callidè se, vt popularem, à principio plebi venditauit: id enim ad tyrannidem occupandam commodum erat: quemadmodum etiam modus, quo effecit: vt Decemuiri in alterum annum crearentur, ad suum institutum præclarè faciebat: nec imprudenter fecit, quod præter omnium optimatum expectationem, seipsum Decemuirum creare, sibiq; tales collegas, quibus confidere posset, adiungere ausus fuit. Sed postquam hæc omnia perpetrasset, stultè egit, quòd mores tam subitò mutauit, plebiq; ex amico hostem se declarauit: Quod si id tamen facere decreuisset, non tam subitò fieri oportebat, sed sensim, ne dolus patefieret, vtq; aliquas eius mutationis causas reddere posset. Nam qui boni viri speciem aliquandiu prę se tulit, decreuitque prauus esse: is hanc mutationem instituere debet secundum occasiones, vt antequam amicos perdas, qui tibi prius, vt bono viro fauebant, alios hisce contrarios, malefaciendo sensim compares. Nam si hoc neglexeris, ac statim nequitiam tuam patefeceris omni amicorum auxilio destitutus, peribis.

Quam

Quam facile mores hominum corrumpantur.

CAPVT XLII.

DIGNVM obseruatione est atiã hoc in historia Decemuirorum: quam facile hominum mores mutentur, & in contrariam quasi naturam degenerent, quamuis boni prius, ac benè educati fuerint. Cum intelligamus nobiles illos iuuenes, quos Appius sibi adiunxerat, munerib. corruptos, tyrãnidi fauere, & licentiam illam suam, quam publicam libertatem malluisse. Q. Fabium autẽ virum optimũ, inter secundos Decemuiros, ambitione quadam & Appij malitia persuasum, Appio similem effectũ. Quę res si diligenter obseruẽtur, legislatores monere debẽt, vt hominũ cupiditates frenent legib. ne quisquã qui Reipub. gubernandę pręficitur, sperare queat, se impunè laturum, si quid tale deliquerit.

Eos esse bonos ac fidos milites, qui gloriæ ac laudis comparandæ studio dimicant.

CAPVT XLIII.

EX eadem hac Decemuirorum historia animaduertere licet, quantum intersit ad rem benè ac prosperè gerẽdam, vt militum

militum animi paccati sint, & parati ad dimicandum pro gloria comparanda, nō autem inquieti , & pro cuiusuis ambitione pugnare coacti. Nam cum exercitus Pop. Romani Consulum imperio ducti, semper victoriam de hostib. reportare consueuissent: sub Decemuirorum insignib. semper victi cæsiq; fuerunt. Atque hinc etiam cognoscere licet, quam parum tutum sit, mercenario milite vti, quem nil aliud ad virtutem incitare potest, quam exiguū illud stipendij, quod à te sperat: Id autē non tanti momenti est, vt eum tibi tam fidum efficere queat, vt mortem pro te oppetere velit. Nam in quo exercitu miles , erga eum pro quo militat, non singulari quadam beneuolētia affectus est, vsq; adeò vt particeps esse videatur victoriæ, quæ comparabitur: is hosti præpotenti vix vnquam resistere poterit. Huiusmodi autē amor militū erga imperatorē, non esse potest, nisi tunc, quando subditi pro bono principe , aut legitimo magistratu , aut pro aris & focis dimicant. Itaq; necesse est eā Remp. aut principē, qui sese suaq; tueri velit , suosmet subditos disciplina militari instituere, vt eorū opera tutò vti posit, cū opus fuerit: idq; ab omnibus ijs vsurpatum esse nouimus , quicunq; in re bellica præclari quippiā præstituerūt,

Inerat

Inerat certè P. Romani exercitibus eadem virtus sub Decemuiris, quam & olim sub Consulibus declarauerant: sed quia non ita erga Decemuiros affecti erant, vt erga Consules & patriam prius: idcirco non eadem virtutis specimina, vt olim edebant. Sed postquam extincta fuisset Decemuirorum tyrānis, & patriæ libertas recuperata: tunc eodem, vt prius erga Rempub. animo affecti, eadem iterum virtutis specimina ediderunt.

Populi multitudinem sine ductore nil proficere: nec oportere ei minari, à quo sis quippiam petiturus.

CAPVT XLIIII.

CVm plebs Romana, cæde Virginiæ excitata, in Sacrum montem armata secessisset, Senatus missis ad illam binis consularibus suis, quæsiuit qui sibi vellent, quod armati Auentinum obsedissent, desertoque bello patriam suam cepissent? Tantum autem valebat apud plebem Senatus autoritas, vt cum nondum ducem haberet, nemo responsum dare auderet: & vt Liuius inquit: Non defuit quid responderetur: deerat qui responsum daret, nullo dum certo duce, nec satis ardētibus singulis

Liuius libro 3.

gulis inuidiæ se offerre. Quo loco obseruare decet, quam parum proficere queat populi multitudo absque certo duce: idq; iam tum, cùm à cæteris, tùm Virginio præcipuè obseruatum est: quamobrem curauêre tunc, vt ex ipsis, viginti tribuni militum crearentur, qui summæ rerum præessent, & cum Senatu de ijs agerent, quæ postularent. Cæterùm cum ante creatos hos viginti tribunos à multitudine cõclamatum esset, non daturos se responsum, nisi ad eos mitterentur Valerius atq; Horatius: Placebat Senatui Valerium Horatiumq; in Auẽtinum ire: sed illi negabant se aliter ituros, quã si Decemuiri deponerent insignia magistratus eius, quò anno iam ante abissent. Quôd cum Decemuiri post multam concertationem facere coacti fuisset: Valerius Horatiusq; ad Plebem profecti, intellexêre, id eam velle vt tribunitium auxiliũ sibi restitueretur: præterea vt deinceps ab vno quoque magistratu, liceret ad populũ appellare: Decemuiros denique sibi ad supplicium tradi, quos viuos igni crematuros minabatur. Ad quæ Legati, placere sibi cætera postulata, eaq; vltrò illis offerenda: vltimũ damnarũt: nam crudelitatẽ, inquiunt ad plebẽ legati, metuitis, crudelitatis odio in crudelitatem ruitis: & priusquam liberi

ſitis, dominari iam in aduerſarios vultis. Non oportere ergo nunc eius rei facere mentionem, cum recuperatis magiſtratib. legibusque, iudicia eſſent penes eos futura: ac tunc de vniuſcuiuſque capite atque fortunis, prout cauſa fuerit, cõſtituere poſſe. Hîc verò obſeruare oportet, quàm ſtultè agant, qui cum impetrare quippiam conantur, antequam id obtineant, oſtendunt in quos vſus eam conuertere decreuerint, præſertim ſi illi futuri ſint formidoloſi. Perinde enim eſt ac ſi dicas, concede mihi arma vt te iugulare queam: ſatis eſt arma ſolum poſtulare, cum ea obtinueris, ea facere quod libebit.

Mali exempli rem eſſe, ſi Legiſlator eam quam ipſe tulit legem, non ſeruet: præterea, admodum periculoſum eſſe vrbis moderatori, ſi antiqua odia nouis iniurijs ſubinde res nouet.

CAPVT XLV.

COMPOSITIS motibus qui ex Decemuirorum tyrannide orti fuerant, & reſtituta in priſtinam libertatem Repub. Virginius Appio diem dixit. Cumque ijs patricijs iuuenibus ſtipatus, in forum

rum descendisset: Virginius eum in vincula conijci iussit: Appius ad Populum prouocat, Virginius negat eum, qui iura prouocandi sustulisset, prouocare posse: neque fidem illius populi implorare, cuius omnia iura obruisset. Appius e contrà, implorare lenes de prouocatione eo ipso anno latas. Contra ea Virginius, vnum Appium Claudium & legum expertem & ciuilis & humani iuris esse aiebat. Inter has contentiones Appius in carcerem coniectus, & antequã dies iudicij adesset mortem ipse sibi consciuit. Atq; hic pronuntiare oportet, Pop. Romanũ leges iam iam ab sese latas, ne in Appio quidem violare debuisse, quãuis eius vita omni genere sceleris cõtaminata fuisset. Nihil equidem tam mali exempli in Repub. esse credo, quam si leges nuper latę nõ obseruentur, ne ab eo quidem qui illas tulit. Cum Respub. Florentinorum annò Domini 1494. in pristinum statum restituta fuisset, auxilio Hieronymi Sauonarolę monachi, cuius scripta de ipsius sapientia, doctrina, atque animo satis testantur: isque legem obtinuisset magno labore ad ciuiũ libertatem defendendam, qua prouocare licebat à Senatu, & Octouiris ad Pòpulum, accidit paulò post, vt quinque ciues à Senatu damnati ad populum prouocarent:

nec tamen ijs id permiſſum fuerit. Quæ res Monachi huius autoritatem vehementer imminuit. Nam ſi ex vſu Reipub. erat lex illa de prouocatione, nunquā pati debuiſſet, vt contra illa ſtatim delinqueretur: ſi non ex vſu Reipub. erat: nō debuiſſet prius eam tanta contentione obtinere. Atque id in illo Monacho tantò magis fuit obſeruatum, quod in tot cōcionibus, quas habuit, poſtquam in eam legem peccatum fuerat, neque vnquam eos reprehēdit, qui in eam peccauerant, neque excuſauit: tanquam ſi id peccatum, quod tunc in ipſius commodum cederet, excuſare non vellet: quæ res eum ambitionis inſimulauit, autoritatem imminuit, & deinceps multas moleſtias peperit. Periculoſum eſt etiam Reipubl. cū nouis ſupplicijs veterum iniuriarum redintegratur memoria: quemadmodum Romę factum eſt, cum plebs, Decemuiris deiectis, tribunitium auxilium recuperaſſet. Nam & Decemuiri omnes, & ciues inſuper alij accuſati ſenſim damnatiq; fuerunt, vt ingens metus patres inceſſerit, neq; tribunos iam aliter, quàm prius Decemuiros formidarent. Quæ res magnum Reipub. periculum certè peperiſſet, niſi M. Duellius tribunus plebis, inhibito ſalubriter modo nimiæ poteſtatis, finem ſupplicijs impoſuiſſet:

fuiſſet:is enim edictum promulgauit,ne eo anno cuiquam amplius diem dicere, aut in vincula quemquam cōijcere liceret, eaque moderatione Patrib.metum dempſit. Atq; hinc cognoſcere licet, quàm periculoſum ſit,cùm in libera ciuitate adminiſtranda, tū gubernanda monarchia,ſi ſubditorum animi perpetuo ſuppliciorum metu ſolliciti ſint: quod hinc ad varias cogitationes atq; conſilia, de conſeruandis ſe ac rebus ſuis moueātur: audaceſq; fiant, minuſq; horreant etiā grauiſsima facinora patrare. Quod ſi ergo huiuſmodi motus aliquando oriantur,eos ſedare oportebit,aut abſq; cæde & ſanguine vllo: aut ſi plane fieri nequeat, quin de quibuſdam ſupplicium ſumendū ſit:in id certè incumbendum,vt ſimul & ſemel puniantur omnes, quos punire oportet,& poſtea quieti operām dare, vt placētur hominum animi, tutique à periculis eſſe videantur.

Homines ſubinde magis magiſq; ambitioſos fieri: primò enim eò ſpectare,ne ab alijs opprimantur, poſtea eò etiam eniti: vt ipſi alios opprimere poſſint.

CAPVT XLVI.

POSTQVAM Populus Romanus recuperata libertate in priſtinū ſtatum

redijsset,tantoque etiam maiora tuendi sui fundamenta posuisset,quantò plures leges aduersus patriciorum potẽtiam obtinuisset:occasionem habere videbatur iustamq; causam quiescendi, & concordiam colendi: Quod etsi ita esset, tamen subinde noui motus oriebantur: quarum rerum causas & rationes cum Liuius mihi videatur præclarè exprimere: non ab re fore putaui, si summam eorũ, quæ de hac re disputat hoc loco recensuerim. Alter semper ordo, inquit,grauis alterius modestię fuit:quiescẽti plebi ab iuniorib.patrum iniurię fieri cœptæ.Vbi tribuni auxilio humiliorib. essent, imprimis parum proderat: deinde neque ipsi quidem inuiolati erant. Seniores cõtrà patrũ, vt nimis feroces suos credere iuuenes, ita malle, si modus excedendus esset, suis,quã aduersarijs superesse animos. Adeò moderatio libertatis, cum æquari velle simulãdo,ita se quisq; extollit,vt deprimat aliũ,in difficili est: cauendo ne metuãt homines,vltrò metuendos se efficiũt, & iniuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, iniungimus alijs. Hæc Liuius. Nos verò ex hisce colligere iã possumus,causas diuersarum consultationum, quæ in ciuitate instituuntur, eò quod homines subindè magis magisque ambitiosi

Liuius lib.3.

euadant.

euadant. Vt verisſimum eſſe videatur quod apud Saluſtiũ C. Cæſar inquit: Omnia mala exempla ex bonis initijs orta eſſe. Nam qui ciues in Rep. ambitioſi ſunt, ij primum muniendi ſui rationes tales ineunt, ne ipſi vel ab alijs ciuibus, vel etiam ipſis magiſtratib. lædi & iniuria affici queant, ob quam rem amicitias ſibi atque clientelas comparant, cùm largitionib. tũ varijs officijs. Quæ res quia cum virtute coniunctæ videntur, idcircò tolerabiles ſunt: nec quiſquã eſſe ſolet, qui ſe à principio hiſce hominib. opponere velit: quò accidit eas ad tantum faſtigium quandoq; aſcẽdere, vt & priuatis hominib. poſtmodũ terrori ſint, & magiſtratib. ipſis formidabiles. Poſtquã ad tantam potentiam ambitioſi homines peruenerunt, nemine eorum principijs obſtante: periculoſum eſt eos inuadere, propter cauſas de quibus ſupra cap. 13. diſputauimus. Nam tunc eò res redijt, vt neceſſum ſit, aut magno cum periculo huiuſmodi homines opprimere, aut ſub illorum ſeruitutis iugum perpetuum reduci: niſi ſpes aliqua ſit, fore vt morte interueniente, olim ſponte intereat ipſorum potentia. Interim verò dum durat, nemine audente vel illos, vel ipſorum clientelas attentare: facile illis eſt de ijs, quę coram ipſorum tribunali propo-

buni, contenta plebs fuit, quod existimarent hoc modo extinctam iri Cõsulum potentiam, si ipsi quoque huiusmodi honorũ participes fierent. Cum autem creãdus hisce tribunis consulari potestate comitia indicta fuissẽt: populus omnes patricios creauit, contentus eo, quod ratio habita plebeiorum esset. Atque ita docuit eorum comitiorum euentus, vt Liuius ait, alios animos in contentione libertatis dignitatisque: alios secundum deposita certamina, in incorrupto esse. Cæterum dum mecum animo verso, quid in causa fuerit, quod cũ tanta contentione obtinuerint, vt liceret hos tribunos de plebeis quoque creare: tamen patricios postea omnes crearint: Inde illis hoc accidisse existimo, quod cum Populus de rebus generalibus disserit, errare vt plurimum soleat: sed cum ad singularia accedit, non facile aberret. Videbatur sibi Romana plebs, dum rem generatim, & in abstracto considerabat, æquè digna esse cõsulatu, atque essent patricij: cum plures plebei quàm patricij in vrbe essent, præterea cum in gerendis bellis hostium vim ipsi sustinere cogerentur, adeoque ij ipsi essent, quorum opera Romani imperij potẽtia augeretur, & liberè conuersaretur. Itaque summa contentione obtinuit, vt tribuni il-

li, qui consulari potestate creabantur, tàm ex plebeis, quàm ex patricijs eligi possent. cum iam accedēdum esset ad singulos plebeios, vt de ijs iudicaretur, quinam ad hūc honorem essent euehendi? agnouit suos homines patricijs inferiores esse, vsque adeò, vt quod munus plebs ipsa vniuersa mereri videretur, ad id sustinendum nullum plebeium hominem idoneum inuenirent: itaque ad patricios se conuerterunt, & ex illis tribunos illos omnes elegerunt. Quam iudicij æquitatem Liuius suo tempore admiratus his verbis extollit. Hanc modestiam, æquitatemque & altitudinem animi, vbi nunc in vno inueneris, quæ tunc populi vniuersi fuit? Huic exemplo simile est illud Pacuuij Calauij Campani, qui post cladem Cannensem, cum afflicta Italia, vrbs quoque Capua ad defectionem inclinare videretur, ob discordias quæ inter plebem, & Senatum erant: decreuit imperandi desiderio, rationem quandam inire, qua Senatum seruaret, & sibi plebique obnoxium faceret. Senatu ergo conuocato, periculum quod imminebat, aperuit, plebem enim eò spectare, vt per cædem Senatum vacuam Rempublicam pœnis traderet: eo se periculo liberare eos posse, si se permittant sibi, & certa-

Liuius lib. 23.

certaminum in Republ. obliti, credant. Cum omnes victi metu permitterent, claudam in curiam vos, inquit, & tanquam & ipse cogitati facinoris particeps, approbādo consilia, quibus nequicquam aduersarer, viam saluti vestræ inueniam. In hoc fidem, quam vultis, ipsi accipite. Fide data egressus, claudi curiam iubet; præsidium in vestibulo relinquit, nequis adire curiam iniussu suo, néve inde egredi possit. Tunc vocato ad concionem populo. Quod sæpius, inquit, optastis Campani, vt supplicij sumēdi, ex improbo ac detestabili senatu, potestas esset: eam nunc, non per tumultum expugnātes domos singulorum cum summo vestro periculo, sed tutam habetis ac liberam. Clausos omnes in curiam accipite, solos, inermes, Ac ne quicquam forte aut temerè faciatis: vobis de singulorum capite ius dicendæ sententiæ faciam, vt quas quisque meritus est, pœnas pendat. Sed ante omnia vos ita iræ indulgere oportet, vt potiorem ira salutem atque vtilitatem vestram habeatis. Etenim hos senatores odistis quidem, sed senatum tamen omninò nō habere nō vultis: quippe aut Rex, quod abominandum est, aut, quod vnū liberę ciuitatis cōsilium est, senatum habere oportet. Itaque duæ res simul

agendæ ſunt vobis, vt veterem ſenatum tollatis,& nouum cooptetis. Citari ſingulos ſenatores iubebo, de quorum capite vos conſulam, quod de quoque cenſueritis, fiet. Sed priùs in eius locum virum fortem ac ſtrenuum nouum ſenatorem cooptabitis, quàm de noxio ſupplicium ſumatur. Inde conſedit, & nominibus in vrnam coniectis, citari, quod primum forte nomẽ excidit, ipſumque ex curia produci iuſsit. Vbi auditum eſt nomen, malum & improbum pro ſe quiſque clamare, & ſupplicio dignum. Tunc Pacuuius, video quæ ſententia de hoc ſit data: eijcitur pro malo atque improbo: bonum ergo ſenatorem & iuſtum eligite. Primo ſilentium erat, inopia potioris ſubijciendi: deinde cum quis omiſſa verecundia quempiam nominaſſet, multo maior extemplò clamor oriebatur: cum alij negarent noſce, alij nunc probra, nunc humilitatem ſordidamque inopiam, & pudendæ artis, aut quæſtus genus obijcerent. Hoc multo magis in ſecundo ac tertio ſenatore factum eſt, vt ipſius pœnitere homines appareret: quem autem in eius ſubſtituerent locum, deeſſe videbant: quia nec eoſdem nominari attinebat, cum ad nihil aliud quàm ad audienda probra prius nominati viderentur, & cæteri multò hu-

tò humiliores, obſcurioresque eſſent. Ita dilabi homines cœperunt, notiſsimum quodque malum maximè tolerabile dicẽtes. Atque hinc Pacuuius occaſione ſumpta, qui intereſt, vt Senatum habeatis, inquit, eoque omnino carere non vultis: nec tamen in antiquorum Senatorum locum, meliores ſubſtitere poteſtis: ſatius erit, cũ ijs in gratiam redire. Nam & ij hoc periculo perculſi, vobis deinceps benigniores erunt, quàm ſi nouos in eorum ſubſtitueretis locum. Hac arte Pacuuius plebi, imprimisquè ſibi reconciliauit ſenatum: quo loco rurſus apparuit, quomodo plebs generatim differens de rebus erret: ſed ad indiuidua accedens errorem agnoſcat. Exiſtimabat indignos eſſe eo honore illos, qui tunc ſenatores erant: ſed cum ſigillatim deliberandum eſſet, qui noui quibus antiquis ſufficiendi eſſent: animaduerterũt poſteriores fore illis deteriores. Errat etiam populi multitudo generatim de rebus diſſerens, cum ex alijs cauſis illas oriri putat, quàm verè oriantur: quas rurſus particulatim intuens, & animaduertens agnoſcit. Anno Seruatoris 1494. pulſi erant Florentia principes eius Reip. nec erat vlla æquabilis rerum moderatio, ſed licẽtia quædam popularis, qua omnia in peius ruere, & mi-

nari ruinam videbãtur. Ea de re plebei per plateas & forum cursitantes disputabant, & potentium ciuium ambitionem accusabant, tanquam si illi hos inordinatos motus nutrirent in eum finem, vt tandem Rempub. ex suo arbitrio constituere, & publicę libertati quamplurimum detrahere possent. Hæc differentes quamplurimos calumniabantur, simulque minabantur, si ad gubernacula Reipub. peruenirẽt, se hos dolos patefacturos, & sontes punituros. Sed interim persæpe accidebat in eo statu Reipub. vt aliqui illorum ad summos magistratus peruenirent. Ac tunc, cum eo peruenissent, ac rerum causas viderent, easque considerarent: agnoscebant se prius errasse: neque enim aliquorum optimatum ambitionem, sed temporum eorum difficultatem, eos motus, eaque pericula parere: itaque alios animos induere, & aliter sentire quam prius solebant. Sed cæteri interim, qui eosdem hosce prius de Republ. differentes audiuerant, cum eos mutasse sententiam, & reliquis similes factos intelligerenr: à cæteris corruptos muneribus esse, non rerum ipsarum peritiores factos putabant. Hæc verò cum permultis euenirent: abijt res in prouerbium tandem, vt vulgò dicerentur ij, qui ad Rempub. adhiheban-

bebantur, alium animum in foro & alium in Senatu habere. Quod ſi igitur hęc omnia perpendamus: inueniemus hanc eſſe rationem, qua errantem plebem poſsimus eò perducere, vt errores animaduertat: ſi illam à generalibus, & rerum abſtractarum à materie diſputationibus, ad particularem rerum ſingularium intuitum reducamus: ſicuti vidimus Pacuuium Capuæ, & Romæ Senatum feciſſe. Quibus hoc etiam addendum puto, neminem ſapientem debere ſubterfugere populi iudicium in ijs rebus, quæ particulares ſunt, veluti quæ ad honorum diſtributionem, & collationem magiſtratuum pertinent: quod in hiſce ſolis populus ſanum iudicium habere ſoleat: & ſi quando illum errare contingat: id tamen vſque adeò rarum ſit, vt perpaucorum obſtinationi potius, quam communi populi iudicio attribui queat & debeat. Quæ cum ita ſe habeant, deinceps oſtendemus quem modum Senatus Romæ obſeruare ſoleret, ſi quando plebem in vniuerſalibus deceptam, ipſorum particularium experientia agnoſcere errores cuperent.

Qui vult cauere, ne Magistratus in humiles personas & viles conferatur: eum in id eniti debere, vt ad illum aspirent simul & summæ nobilitatis & insimæ conditionis homines.

CAPVT XLVIII.

QVando Patres Romæ metuebant, ne tribuni, qui consulari potestate eligebantur, ex plebeiorum ordine crearentur: duorum alterum facere solebant ad id præcauendum: nam aut efficiebant, vt primores patrum eum magistratum peterent: aut certè, vt reliquis plebeis candidatis, viris egregijs, alij sese immiscerent, itidem plebei candidati, infimæ sortis ac conditionis homines. Altero enim efficiebant, vt populus honorem petitum denegare non auderet: altero, vt puderet in huiusmodi homines sordidos conferre. Atque hæc omnia eò spectant, vt intelligas rectè à nobis pronuntiatum esse, plebem de rebus in genere differentem aberrare: sed de singularibus nequaquam.

Si urbes, quæ à prima origine liberæ fuerunt, tamen difficulter leges consequũtur, quibus libertas earum conseruetur, vt in vrbe Roma apparuit: necesse propemodum esse, vt quæ à principio aliorum imperio obnoxiæ fuêre, libertatem non possint consequi.

CAPVT XLIX.

ARDVAM atque difficilem esse rem, vt in constituẽda Reipublicæ forma, omnibus ijs prouideatur, quibus libertas, tẽporis successu, labefactari queat: id exemplo Romanorum satis manifestum esse potest. Nam etsi eorum libertati legib. prospectum esse videretur, cùm à Romulo primo conditore, tùm à Numa Pompilio, Tullo Hostilio, Seruio, & denique à Decemuiris, qui ad leges condendas creati fuerant: tamen in ipso rerum vsu, subinde apparebat aliquid desiderari eorum, quæ ad conseruandam libertatem facerẽt. Hinc quoq; orta est Censorum creandorum ratio, qui libertati, quam plurimum profuere. Nam cum morum arbitri quidã essent, prohibuerunt, ne morum tanta corruptela in Rempublic. citò irrumpere potuerit.

Et quamuis à principio non sine errore statutum esset, vt in quinquennium crearentur: tamen Mamerci Dictatoris prudentia, postmodum sublatus hic error fuit, ac constitutum, vt non nisi in octodecim menses crearentur. Id quod eos Censores, qui tunc erant, tam malè habuit, vt postmodum ab illis idem Mamercus senatoria dignitate remoueretur, non sine senatus ac plebis indignatione. Quo loco admirari licet, vtrũ historici negligẽtia omissa sit illius defensio? an verò per leges non potuerit se contra censores defendere? Iniquum enim est, eum qui legem publicæ libertati salutarem tulisset, ob eã ipsam causam, postmodũ ea iniuria affici posse, nec habere defendendi sui instrumenta. Sed vt redeamus eò vnde sumus digressi, ex eiusdẽ huius Censuræ institutione dicimus manifestum fieri posse: quod si ijs ciuitatibus, quæ à prima origine liberæ fuerunt, difficile est sese talibus legibus institutisque communire, quibus libertatem conseruare, & pacificè viuere queant: neminem debere admirari, si quę à principio aliorum imperio paruerũt, id successu temporis ex quocunq; tandem casu assequi nequeant. Huic rei documento esse potest Respub. Florentinorum, quæ à primis initijs Roman. imperio paruit, & ab ex-

Florentinorũ Reipub. origo.

ab exteris hominib. gubernata, lõgo tempore de libertate ne cogitauit quidẽ. Postmodum cum respirandi facultas quædam data esset, suis legib. viuere cœpit: quę cum mixtæ essent antiquis statutis ad seruitutem potius, quàm libertatem comparatis, non potuêre firmum ponere libertatis fundamentum. Hoc modo 200. ferè annos cõstituta, imperium tamen nullum sub ditione sua habuit, quantum quidẽ ex historijs eius colligi potest. Easdem quoq; difficultates perpessę sũt omnes illæ ciuitates, quæ à primis initijs aliorũ imperio subiectæ fuerunt. Et quamuis Florentię persępè eò vsq; peruentum sit, vt paucis quibusdam plena potestas concederetur, nouas planè leges condendi, ac nouam Reipu. formam instituendi: tamen pauci illi non tàm communem omnium libertatem ac publicum bonum, quàm proprium vsum in ferendis legibus spectârunt: ex qua re non ordo & æquabilitas libertatis in Repub. sed ataxia orta est. Nã vt de cęteris in pręsentia taceamus, hoc certè vel imprimis in Repub. obseruare oportet, in quorum potestate rerũ Capitaliũ iudicia, & ius supplicium de ciuibus sumẽdi cõstituatur. Cui rei Romani præclarè prospexerant, cum à quocunque tandem iudice liceret ad populum prouo-

care:& si quãdo prouocatio, propter exequutionis moram, Reipub. periculũ creare potuisset: remedium ei malo ipsam dictaturam excogitauerant, qua subitò mandabatur res iudicata exequutioni: nec tamen ad id remedium vnquam, nisi vrgente necessitate veniebant. Sed Florentini cæterique omnes, qui aliorum imperio subditi sunt, nõ in suis ciuibus, sed exteris hominibus, hanc potestatem positam habebant, ijs nimirum, quos Imperator illorum gubernationi præfecisset. Quam consuetudinem etiam post partam libertatem seruarunt, cum haberent exterum hominem rerum capitalium iudicijs præfectum, quem Capitaneum appellabant: eaq; res periculosa erat, cum à potentiorib. ciuibus vnius hominis iudiciũ facilè corrumpi posset. Successu temporis deinde, vt solent omnia mutari, successerunt in Capitanei locum, octo viri, rerum capitalium iudices: quæ mutatio non modo vtilior non fuit, sed priori statu longè deterior: semper enim pauci rerum gubernationi præfecti, optimatũ ministri esse solent, contempta populi multitudine. Huic rei Veneti longè melius prospexerunt: Nam etsi Decemuiri apud illos potestatem habeant quemcunque ciuium sine prouocatione puniendi; tamen quia
ad

ad potentiores ciues puniendos vix sufficerent: subsidium habent in alijs positum magistratib. maioribus, vt quod Quarantios vocant, & Concilium Prægaium, qui summus est magistratus: in eum finem, vt ad frenandam potentium ciuium libidinē, neque accusatores, neq; iudices deessent. Quod si igitur in Repub. Romanorum, quę à primis principijs libera fuit, & tot tamq; sapientum virorum consilijs instituta & legibus formata est: tamen ipso vsu rerum vrgente, subinde opus fuit noua quędam statuta excogitare, tanquam libertatis præsidia: nemini mirum videri debet, si in cæteris vrbibus id fieri oporteat, quæ neque à principio statim liberæ fuerunt, neque tot sapientibus viris instructæ, qui omnibus, quæ tempus afferre posset, incommodis, prouidere potuerint.

Nulli magistratui tantam potestatem attribui debere, vt consuetas Reipub. functiones sistere atque impedire queat.

CAPVT L.

T. Quintius Cincinatus, & C. Iulius Mentus Cōsules, cum propter exortam inter eos discordiā Reipub. nocerent, nec quicquam eorum expedirent,

quæ per ipsos fieri oporteret, iamq; omnia iura silerent cæteraque omnia negligerentur: Senatus hortabatur eos ad Dictatorem creandum, per quem Respub. rursus constitueretur & eorum discordiæ modus imponeretur. Sed Consules in cæteris rebus omnibus discordes, in hoc vno conueniebant, ne Dictator crearetur: ob quam causam patres, cum aliud remedium nō esset, tribunorum opem implorarunt, qui Consules ad creandum Dictatorem coëgerunt. Quo loco rursus apparuit tribunitiæ potestatis auxilium, non solùm ad patriciorum aduersus plebem insolentiam frenandam vtile: verum etiam ad compescendam inter optimates ipsos altercationem & ambitionem salutare. Atque hîc obseruare oportet, quod in republica maximè cauendum est: ne pauci quidam qui rerum potiuntur, cōsuetas necessariasq; Reipublicæ Actiones aut sistere aut tollere queant. Itaque si qui præficiuntur distribuendis honoribus, aut conferendis officijs, aut ad aliam aliquam rem expediendam: simul etiam illis necessitas quædam exequendi officij est imponenda, aut remedium quoddam constituendum, quo, si negligentes fuerint, cogi possint. Id enim nisi fiat, nequaquam benè constituta esse potest eius rei administratio:

ſtratio : veluti ex eodem hoc Romanorum exemplo cernere licet : ex quo facile apparet, ſi tribunorum auxilium Conſulum diſcordiæ opponi nequiuiſſet : quamplurima Reipub. negotia neglecta fuiſſe. In Venetorum Rep. penes ſenatum, quē magnum Conſilium vocant, ſita eſt poteſtas diſtribuendorum honorum, eligendorumque magiſtratuum, qui cùm in ipſa vrbe, tùm foris per ipſorum imperium ad rerum gubernacula accedunt. Accidebat autem quandoq; olim, vt Senatorum multitudo ex occaſione aliqua indignata, aut iracundia commota, nec domi neq; foris ſucceſſores, ijs qui magiſtratibus abijſſent, crearet : ex quo non ſine magno Reipubl. periculo fiebat, vt ciuitates ſuis iudicibus ac magiſtratibus carerent, idque eò vſque durare ſolebat, donec aliqua ratio inueniretur, eoſdē ſenatores placandi. Quæ res ſucceſſu temporis Reipubl. plurimum detrimēti afferre potuiſſet : niſi à ſapientib. viris huic malo remedium excogitatum fuiſſet : qui arrepta occaſione legem obtinuerunt, ne quiſquam magiſtratus ſeu domi, ſiue foris per ipſorum ditionem, ab ſua ſede & officij adminiſtratione diſcederet, priuſquā nouus in ipſius locum ſubſtitueretur : qua lege ſublata eſt iam occaſio, ne Senatorum

multitudo, ex aliqua causa incitata, remorari queat ea, quæ sine damno publici boni cessare in Republica nequeunt.

Si quid in Republ. aut Imperio tuo facere cogeris: simulandum esse, sponte tua id facere te, quod necessitas facere cogit.

CAPVT LI.

Liuius lib. 4. sub finē. SAPIENTES Viri gratiam sibi comparant etiam ex ijs rebus, quas necessitate inducti præstant: quæ res à patribus Romæ eleganter obseruata, magnam beneuolētiam illis apud plebem conciliauit: in eo præsertim negotio, quo decreuerunt militib. ex publico ærario stipendia, qui prius cogebantur proprijs sumptibus militare. Nam cū diuturna bella ante oculos posita cernerent, & oportere etiā exercitus suos ad eā conficienda procul à patria duci: facilè intelligebant, nisi ex publico stipendia soluerentur, nihil horū effici posse. Itaque necessitate vrgente Senatus stipendia militib. ex publico decreuit: sed id tanta industria fecit, vt ex eo, quod necessitas facere cogebat, magnam sibi beneuolentiam comparârit: nam id præstitit, antequam vel à tribunis, vel à plebe vlla eius rei

rei mentio facta esset. Itaq; nihil acceptum vnquam à plebe tanto gaudio traditur: cõcursum enim ad curiam esse, prehensasque exeuntium manus, & patres verè appellatos: effectumque esse, vt nemo, pro tam munifica patria, donec quicquam virium superesset, corpori aut sanguini suo parceret. Sed tribuni plebis, communis ordinũ lætitiæ concordiæque soli expertes, negare tam id lætum ac prosperum consilium fore, quam ipsi crederent: id enim specie iam melius esse, quam vsu apparíturum: vnde enim eam pecuniam confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur patres esse largitos querebantur. Sed quicquid illi dicerent, plebi id gratissimum fuit: quod vt patres perseueranter tueri possent: cum ex censu summa fide contulissent, de suo primi contribuerunt: post quos, primores plebis, nobilium amici, ex composito conferre incipiunt: quos vt & à patribus collaudari, & à militari ætate tanquam bonos ciues conspici vulgus hominum vidit, repente spreto tribunitio auxilio, certatim in militaria stipendia conferre cœperunt.

Eam vnicam esse tutam rationem reprimendæ nimiæ ciuis alicuius potentiæ, atque insolentiæ in Repub. si via illi præcludatur, ne ad eam potentiam peruenire queat.

CAPVT LII.

EX superiori disputatione licet obseruare, quantam beneuolentiam patres sibi apud plebem cóciliarint, cùm ex decreto de militari stipendio, tùm modo contribuendi in publicum, vt stipendiũ solui posset. Itaque si deinceps eandem beneficentiam declarassent populo in cęteris rebus, dubium non est, quin eum sibi tantopere deuinxissent, vt omnium tumultuũ ac seditionum tribunitiarum causas sustulissent: quod in patres potius quam tribunos salutis suæ spem posuisset: sublataque Tribunorum apud plebem autoritate, sublata simul fuisset eorũ aduersus Patres potentia: vt tot tantasque procellas excitare amplius nequiuissent. Neque enim vlla tutior meliorque ratio est opprimendæ nimiæ ciuis alicuius potentiæ atque ambitionis, quam si impedimentum obijcias rationibus & instrumentis, quib. ille ad eam potentiam peruenire conatur: idque maximè tunc faciendum, cum mores hominum

in

in Repub. corrupti fuerint. Quam viam si ingreſsi fuiſſent, aduerſus Coſmum Mediceum Florentini, qui illi aduerſabantur: lōgè plus præſtitiſſent, quam dum illum vrbe per vim expulerunt Oportebat enim populi fauorem, quo ille nitebatur, beneficijs ad ſeſe conuertere: qua ſolaratione ex illius manib. potentiam eripuiſſent, ſine tumultu, & abſque armis. Petrus Soderinus per idem ferè tempus collatis in plebem beneficijs, magnam ſibi apud populum autoritatem conciliauerat: vt ab omnibus vndique publicæ libertatis defenſor, protectorque haberetur. Qui igitur illi inuidebant ciues Florentini, tutius longè ſe illi oppoſuiſſent, ſi eadem, qua ille vtebatur, ratione, plebem beneficijs ſibi conciliaſſent, quam quod ſuum ſtudium atque operam Mediceo, Soderini aduerſario, cōferentes, in cauſa fuerunt, vt Reſpub. tota euerteretur. Nam ſi populi fauorem in ſeſe conuertiſſent beneficētia aliqua, potentiā, cui ille nitebatur, ſine ſtrepitu, & abſq; armis minuiſsēt: & in ſenatu deinde apertè eius ſententijs contradicere, & abſque vllo populi metu reſiſtere potuiſſent. Quod ſi quærat hîc aliquis, num eadem ratione Soderinus ipſe, aduerſariorum inuidiæ obuiam ire potuerit, impedimenta obijciendo inſtru-

mentis,quibus ab ipsis oppugnabatur? Ad id ego respódeo: potuisse illum quidem id tentare : sed neque honestum nec facile factu fuisse. Nam qui Soderino aduersabantur, vtebantur Mediceorum opera, quorũ auxilio eum tandem oppresserunt. Non licebat igitur illi, qui publicæ libertati conseruandæ pręfectus esset: derelicta publicę libertatis defensione, ad Mediceorum partes transire. Quibus accedit, quod neque Mediceorum fauorem sibi tam subitò & clanculum conciliare potuisset, quin populus eius rei certior factus, beneuolentiam, qua eum prosequebatur, in odium conuertisset : atque ita aduersariorum impetum minus sustinere potuisset. Nam quicunque se Mediceis fauere quocunq; modo ostendisset: is statim in odium plebis incidebat. Necesse erit igitur in rerum gerendarum deliberatione, occasiones rerum considerare, & diligenter perpendere, quantum vna quęque periculi, aut vtilitatis secum afferat: & ea consilia vitare, quę plus periculi, quàm vtilitatis continere videntur: quãuis ad scopum nobis propositum facere videantur: ne idem tibi contingat quod M. Tullio accidit: qui eo ipso auxit M. Antonij vires, quo illas frangere conabatur. Nam cum ab Senatu Antonius hostis Reipub. iu
dicatus

dicatus fuisset:&magnas copias tamen secum haberet, ex ijs militibus, qui Cæsaris castra sequuti fuerant: suasit Cicero, vt Octauium cum nouo exercitu ipsis Consulibus comitatum aduersus Antonium mitterent: sic enim fore, vt quamprimum Antonij milites Octauij nomen audirent, ad ipsum, qui Cæsaris nepos esset, & iam se Cæsarem nuncupabat, deficerent: & Antoniũ inermem facile opprimi posse. Sed ea res illi præter spem euenit:nã Antonius cognito rei periculo Octauiũ in suas partes pertraxit, relictisque Tullio & Senatu, coniunctis viribus Rempub. oppresserunt. Optimatum verò potentiam planè sustulerunt. Quam rem à principio coniecturis apprehendere oportebat, aut Cæsarem ipsum, qui tanta virtute hostes suos expugnauerat, & principatum in vrbe occupauerat, aut eius agnatorum quemquam pro publica libertate aliquid præclari gesturum fuisse.

Persæpe accidere, vt Populus vana quadam spe deceptus, suam ipsius ruinam atque interitum appetat: eum enim magnis promissionibus facillimè moueri.

ſæpe decipi falſa quadam boni ſpecie, & ſuum ipſius appetere interitum: eamque rem, cauſam exiſtere poſſe multorum malorum in Republ. niſi plebs ab aliquo, cui ipſe confidat, erudiatur, & ab errore ſuo reuocetur ad ſanum iudicium. Quod ſi quando plebs prius aut ijſdem rebus, aut hominibus decepta, benè in præſenti caſu monentib. cõfidere nõ auſit, aut nolit: tum fato quaſi in pernitiem ſuam trahitur: ex quo accidit illi, veluti Dantes de Monarchia loquitur, vt perſæpè interitum ſuũ clara voce expetat: ſalutem abhorreat. Hinc perſæpè etiam accidit vt Reſpublicæ in deliberationibus, ſaniora cõſilia contemnãt: ſicuti Venetis accidit cum, vt ante docuimus, à tot hoſtibus ſimul impeterentur: Nam tunc nunquam auſi ſunt tentare, ſi quempiam ex hoſtib. in ſuas partes pertrahere poſſent, reſtituendo illa, quæ alijs per fas & nephas ademiſſent, & quorũ cauſa bellũ illis eſſet indictum, antequam ab illis opprimerentur. Quod ſi rationes intelligere cupis, quibus, ſuaderi ne aliquid populo poſsit an non? cognoſcere queas: in id oculos intentos habere oportet, vt obſerues: id quod ſuaſurus es, ſit ne vtile an non: deinde videatur ne honeſtatẽ quandam atque animi magnitudinem præ ſe ferre: an verò turpitudi-

tudinem? Nam si populo proponas rem, quæ prima frõte vtilitatem & lucrum præsens videatur continere, itemque animi magnitudinem quandam: facilè illam persuadebis, quamuis re ipsa & penitus introspecta, nec vtilis nec honesta sit. Contrà autem, si quid reuera Reipubl. vtile, & salutare sit: tamen si id nõ ita euidẽs sit, vt omnibus manifestè appareat: nunquam sine summa difficultate plebi persuadebitur. Hæc plurimis exemplis probare possem, cùm antiquis, tùm recentibus, domesticis & peregrinis. Hinc Romæ tot olim de Fabio Maximo suspiciones, qui Pop. Romano persuadere non poterat, satius esse cunctando sensimque progrediendo Annibalem distinere, quam vt subitò vniuersus exercitus periculum fortunæ subiret. Quæ quidem propterea illi accidebãt, quod Populus Romanus turpes existimaret esse illas cunctationes: nec quam vtiles Reip. forent, recta ratione metiretur. Sed neq; Fabio argumenta suppetebant, quibus consilia sua populo persuadere posset. Vsque adeò enim cæci quandoque sunt homines, cum laudis atque gloriæ præmia proposita esse videntur: vt tunc Populus Romanus Magistro Equitum potestatem fecerit, cõtra Dictatoris imperium, dimicandi: qua

occa-

occaſione prælium ſemel committens, in ſummum diſcrimen rem Romanam adduxiſſet, niſi Dictatoris prudentia malo conſilio remedium inueniſſet. Atqui Varronis Conſulis exemplo eos edoceri oportebat, qui cum vndiq; per plateas publicis locis promitteret, ſe Annibalem victurum, ſi ei poteſtas fieret cum illo dimicandi: tandem autor fuit cladis ad Cannas acceptæ, qua Romanum imperium propemodū interijt. Huic exemplo ſimile eſt & illud M. Centenij Penulę Centurionis, qui poſtquam Annibal decem iam annos in Italia bellum gerens, tot Romanorum ſtrages ediſiſſet: in Senatum venit & à patribus petijt, vti ſibi quinque millia militum darentur, ſe, peritū & hoſtis & regionum, breui tempore operęprecium & facturum: & quibus artib. Romani duces & exercitus ab Annibale capti & cæſi eſſent, ijs ſe aduerſus eum, qui illas inueniſſet, vſurum. Quod etſi ſtolidè ab eo promitti Senatus intelligeret: metuebat tamen, ne, ſi hoc illi fuiſſet denegatum, populus infenſus ſibi redderetur: ſatius ergo eſſe periculo committere illos, qui eum vel ſponte ſequerētur, quā vt nouam aliquam diſsenſionum inter plebem & ſenatum, cauſam præberent. Itaque pro quinq; octo millia cōceſsit, quibus ex agris acceſſerunt

Liuius lib. 25.

&alij voluntarij: collecto ergo ex exercitu M. Centenius, qui magna ex parte tumultuarius ac semiermis erat, Annibalem sequutus est, cumq; statim adortus prælium cómisit, & cum omnib. suis interijt. Apud Atheniéses Nicias vir grauissimus ac prudentissimus, dissuadere populo nó potuit, quin Siciliam inuaderent: itaque suscepta est illa expeditio cótra sapientum virorum consilium: & simul Atheniensium interitus causa fuit. Scipio quoque cum Africam Consul sibi designari à patrib. peteret: Carthaginemqué deleturum se esse promitteret, nec ei Senatus, Fabij Maximi sententia permotus, vellet assentiri: minatus, se id Populo propositurum: quem sciebat huiusmodi magnis ausis gauisurum. Possumus etiam exempla adducere ex nostra Florentinorum vrbe in eandem sententiam: cuiusmodi illud est Herculis Brentiuoli, qui cum esset exercitus nostri imperator, & ab Antonio Iacomino adiutus Bartholomeũ Aluianum ad S. Vincétium superasset: persuasit militi se Pisas quoque occupaturum, ad eamque obsidendam se accinxit, contrà quàm multi sapientes ciues illi suaderent: populus enim magnis illius promissionib. occæcatus, quin illi assentiretur impediri nón potuit. Atq; hinc facile videmus, eam

vnicam

vnicam esse ac facilem viam augendæ Reipub. si quis populum eius, qui liber sit & alicuius virtutis, in re militari perpetuò exerceat, facile enim parebit cum illi aliqua gloriæ, & vtilitatis spes proposita fuerit: nec cõtrarium suadenti obtemperabit. Quod si autem in huiusmodi rebus gerendis fortuna aduersetur, vt Reipub. ruina sequatur: tunc vel imprimis periclitantur illi, qui suasores huiusmodi expeditionum, aut duces militares fuerunt: neque enim tunc cum res malè successit, in fortunę aduersitatem causa refertur, sed in imperatorum ignorantiam maliciamque: quo fit, vt eos vt plurimum, vel in vincula conijciant, vel necent, vel in exilium expellant: quod multis egregijs Carthaginensium ducibus accidisse videmus. Nec solet in huiusmodi casibus ratio haberi earum rerum, quæ prius benè præclareque gestæ, gratiam meruisse videtur. Sicuti vidimus Antonio Iacomino accidisse, qui cum, vt se facturum persuaserat populo, Pisas expugnare nequiuisset: in tantum populi odium incidit, vt non suis meritis prioribus, sed gratia quorundam, qui pro illo intercesserunt, vitam conseruârit.

P

Quanta esse soleat viri alicuius grauis autoritas in sedandis tumultibus.

CAPVT LIIII.

EX eadem hac P. Romani disputatione & concertatione, qua quærebatur, num esset transmigrandum ad Veios: dignũm obseruatione est, quãtum viri grauis autoritas apud populum valeat ad tumultus sedandos: vt non immeritò Virgilius cecinerit:

Tum pietate grauem ac meritis si forte virum quem
Conspexere silent, arrectisq; auribus astant.

Snaserim autem ei, qui meritis ac virtute excellens, forte ad huiusmodi tumultus sedandos accedẽdum sibi esse videbit, siue domi, siue militię fuerit, vt habitu ipso corporis etiam atque insignibus membris, se quam maximè poterit reuerẽdum efficiat. Erat ante paucos annos Florentia vniuersa in binas factiones diuisa: quarũ vna à Monacho Monialsi, altera à rabie, qua furere videbatur, Rabiosa vocabatur. Ventum est ad arma & Moniales victi, inter quos erat Paulus Antonius Soderinus, vir ijs temporibus summæ autoritatis: ad eius ædes diripiendas cum miles contẽderet: forte domi habuit, fratrem suum Franciscum Volatera-

lateranum Episcopum, qui nunc est Ecclesiæ Romanæ Cardinalis. Is audito tumultu, Episcopali habitu indutus, ipsamq; Pótificiam mitram in capite gestans, armato militi obuiam iuit, & cùm vultus sui reuerentia, tùm grauitate atq; eloquentia eum continuit, ne domum fratris diriperet, nō sine magna totius vrbis admiratione. Nihi enim estl ad sedandos tumultus accommodatius vtiliusque, quàm grauis alicuius viri autoritas: idque tum maximè apparuit, cum plebs Romana furore concitata, Veios transmigrare conabatur: & aduersus Senatum, qui recta ratione metiebatur detrimentum, quod inde Reipub. nasci poterat, permota, arma capere volebat. Nulla enim res tunc alia plebem à manib. temperare coëgit, quam quod vbi rixæ committendæ clamor oriretur: solerent principes Senatus, primos sese turbę offerre, seque peti occidi ac feriri iubentes: à quorum ætatibus dignitatibusque & honoribus violandis dum abstinebatur, ad reliquos quoque similes conatus verecundia iræ obstabat, atque sedebatur tumultus.

Facile administrari posse Respub. in quibus mores hominum probati atq; integri fuerint: neque Monarchiam introduci posse, quando æquabilitas quædam inter ciues existit: nec Aristocratiam, vbi nulla est æqualitas.

CAPVT LV.

SVPRA à nobis disputatum est, quid de corruptis ciuium moribus sperari in ciuitate queat, cui disputationi adiungendum puto Furij Camilli institutum, quo post expugnationem Veiorum decretum est, vt decima pars prædæ Veientanæ Apollini sacra esset. Est enim in ea re admodum memorabile, quod cũ populus illam prædam iam haberet, & de ea vnusquisque tantum, quantum inter diripiendum cuique fortuna attulisset: audebat tamen senatus decernere, vt vnusquisque decimam partem eorum quæ fuisset prædatus, in medium conferret. Nam etsi Senatus post modũ euitandi odij plebeiorum causa, aliã rationem inuenerit, qua se religione exolueret: debemus tamẽ existimare eum, non ob aliam causam id decreuisse, quam quod certò confideret religioni ciuium, quos spera-

Liuius lib. 5.

ſperaret omnino decimam partem omniũ eorum quæ cuique contigiſſent, collaturos in medium. Sed neque huic edicto ciues fraude obuiam ire decreuerunt: quum poſſent tanto minus conferre, ne ipſis illa contributio onerosa foret: ſed apertè indignati. Principes ipſos & Camillum præ cęteris, Veientanam prædam publicando ſacrandoque ad nihilum redigiſſe querebantur. Hoc igitur exemplum vnà cum alijs iam ante à nobis adductis, eò pertinent, vt intelligamus, quã integri fuerint ciuitatis mores ijs temporibus, quam religioſi homines & quanta de ipſis ſpes iam tum concipi poſſet. Neque eſt quod in prouincijs, quæ noſtro tempore tantam habent morum corruptelam, quicquam tale quis, vt iam tum de pop. Romano, ſperare aut expectare debeat. Summa corruptela morum eſt ętate noſtra in Italia & in Gallia, Item & Hiſpania, quę Italię proximæ ſunt: nec tam hominum bonitate (quæ apud ipſos propè nulla eſt) quam regum ſuorum imperio & antiquis eorũ regnorum legibus continẽtur, quo minus tot tamq; inſignia turpitudinis ac ſcelerum exempla committant, vt in Italia committi atque patrari quotidie videmus. In ſola Germania extant adhuc antiquæ illius Romanorum virtutis atque *Germaniæ laus.*

bonitatis insignia quædam exempla, quo fit vt multæ in ea vrbes libertate fruantur: bonarum legum enim tam studiosi sunt, vt ea res sola illos conseruet, ne seruitute opprimantur. Quod si Argumentum aliquod insigne habere cupias de probitate, quæ etiamnum apud Germanos viget: exemplum adducam, simile ei Romanorum decreto, de quo paulò ante disseruimus. Si quando enim pecunia opus habent ad vsus publicos: tunc tributum indicunt: iubentque vnumquemq; prout ditior aut minus diues est, plus aut minus soluere, videlicet centesimam vnam, aut duas suorum bonorum partes. Qua re per magistratus ita constituta: vocantur singuli & iuramento primum astricti, se tantum soluturos, quantum se debere intelligant, pro quantitate suarum opum ratione, in arcam illud conijciunt quod se debere putant, nec quisquam testis adhibetur ad probandum, quod iustè soluerit tantum, quantum eius opes requirant, quam cuiusquam conscientia: ex quo facile est cognoscere, quantum in hisce hominibus antiquæ pietatis, & morum bonitatis adhuc insit. Neque enim dubium est, quin singuli iustam portionẽ soluant: quod alioquin totam summam contributæ pecuniç minorem fore oporteret, quam aliàs esse

esse soleret: atque illinc patefacta fraus, aliã indicendi colligendique tributi rationem suasisset. Atque hæc morum integritas tantò magis admirationi esse debet, quod nostra ętate in sola Germania superesse videatur. Idque ei regioni contigisse propterea censeo, quod à commercijs & negotiationibus abstinuerit: nec conuersati sint eius incolæ cum vicinis regionibus corruptissimis siue Gallis, siue Italicis, aut Hispanicis: sed domi mansêre, contenti ijs cùm cibis, tùm vestimentis, quæ illorũ terra suppeditat, nec peregrinos mores didicêre. Præterea quę ipsorũ vrbes libertate fruuntur, in ijs est ciuium æquabilitas quædam: nec tulêre eos nobiles, qui nobilium Italorum more vitam degunt, ex redditibus suis fastum pompamque præ se ferentes, nullis vtilib. negotijs occupati. Nam qui in Germania tales sunt, ij ab omnibus odio habẽtur, tanquam principes omnis corruptelæ morum, ob quas causas persæpe in liberis ciuitatibus è medio tolluntur. Vocamus enim Nobiles in Italia eos homines, qui ociosi sunt & ex suis prouentibus victum sufficientem habent: neque vllis negotijs vtilibus, siue mercaturæ, siue agriculturæ, siue alijs operam nauant: eiusmodi Reipublicæ planè inutiles sunt: & inter reli-

Nobiles Italorum.

quos omnium maximè perniciosi ijs, qui non modò prouentus illos sufficientes habent, verum etiam subditos quosdam obtinent & arces atque vicos possident, quibus pro animi libidine imperant. Plurimi autem huiusmodi nobiles habitant per regnum Neapolitanum, Latium, Æmiliam, Flaminiam atque Insubriam: quo factũ est, vt in ijs regionibus nulla Respublica cum quadã æqualitate iuris institui vnquã potuerit: tantum scilicet aduersantur huiusmodi homines politicis viuendi rationibus: nec vllus modus existit in regionibus iam commemoratis legitimam politiæ rationem instituendi, quam si sub vnius Monarchę imperium omnes redigantur. Nam cum tantopere corrupti sunt mores hominum, vt ad eos frenandos leges non sufficiant: necesse est vim quandam adhibere & Regia potestate potentiorum hominum libidinem & ambitionem cohercere & in officio continere. Hæc verò, quæ iam diximus ita se habere, vel Hetrurię exẽplo quis discere queat, in qua regione minimè ampla, tres amplissimæ Respub. Florentia, Sena & Luca libertatem diutissimè cõseruarunt, & cæteræ eius ciuitates etsi imperio pareãt aliarum, homines tamen habẽt qui toto animo & libertatem amant & legibus

itidem

itidem instructæ sunt, quæ eodem spectāt. Quæ omnia ob eam caussam huic prouinciæ contigerunt, quod in ea paucissimi nobiles sint, & ex eorum numero nulli, qui arces & subditos possideant: sed magna incolarum æqualitas, vsque adeò, vt si illis sapiens aliquis vir contingeret, qui singulari rerum antiquarum & iuris cognitione polleret, facile eos ad veram politiæ rationem reducere posset, & ad libertatem conseruandam instituere: Hactenus tam fortunati certe nō fuerunt, vt talem quempiam virum habere, aut ex sese producere potuerint. Nobiles verò ex tota hac disputatione hoc colligere licet: quod si quis liberā Rem pub. illic instituere velit, vbi permulti potentes nobiles habitant: ei necesse est vt omnes hosce opprimat, priusquam quicquam operæprecium præstare possit: Sed neque Manarchiam introducere licet eo loco, vbi est magna æqualitas ciuium: itaque necesse tunc fuerit ambitiosos homines ex æqualitate illa ad altiorem gradum euehere, eosq; opib. potius quam nomine ipso nobilitare & potentia augere, vt Monarchia illis stipatus tutus esse, & ipsi sub Monarchæ tutela ambitionis & libidinis suæ habenas laxare: Cæteri verò deinde illud seruitutis iugū ferre cogātur, quod vix

& potentia principis imposuit:atque hæc gubernationis forma eò vsq; durare solet, donec iusta proportio Imperantium potétiæ cum subditorum tolerátia fuerit sublata. Difficile autem est, liberam Reipub. formam introducere in eam gentem, quæ sub vnius Monarchæ imperio viuere consueuit: sicuti etiam ecōtrà, illam gentem quæ suis legibus vixit, liberaque fuit, sub vnius imperium reducere: Et opus est ad id præstandum, singularis ingenij atq; autoritatis viro: quo fit, vt multi id tentarint, sed pauci ad felicem finem perducere potuerunt: sed ipsa operis magnitudine aut oppressi aut terrefacti, in ipsis principijs destitere. Sed ad id quod pronuntiauimus hoc loco: non posse liberam Reipub. formam constitui in ijs locis, vbi multi nobiles habitant: obijci posse videtur Respub. Venetorum, in qua honores & magistratus solis nobilibus conceduntur. Verum si rectè consideres, nihil id disputationi nostræ repugnare comperies: quod Veneti nobiles, sint nomine potius quam re ipsa: cum neq; arces singuli, neque subditos: nec iurisdictionem vllam habeant, sed prouētus colligant ex Mercatur & rebus mobilibus, in quibus sitæ sunt summæ illorum opes. Est enim Nobilitas apud Venetos honoris & dignita-

Nobiles Veneti.

dignitatis appellatio,ſed quæ nulli earum rerum inſiſtit, propter quas in reliquis ciuitatibus nobiles viri nuncupantur. Nam vt in cæteris vrbibus, ciues diſtingui in quoſdam ordines cernimus:ita tota Venetorum ciuitas diuiſa eſt in Nobiles & plebeios:quorum illi apti ſunt ad Reipub. adminiſtrationem, & ad honores quoslibet adeundos,plebei ad nulla munera publica adhibentur.Id verò Rempub. nullo modo perturbat,propter cauſas ſupra à nobis cõmemoratas. Itaque cùm hæc ita ſe habeãt, neceſſe eſt eò ſpectare Politicũ hominem, vt liberam Rempublicã ijs locis inſtituat, quibus eſt magna æqualitas incolarum: Monarchiam verò in quib.multi ſunt præpotentes,& reliquis lõgè ſuperiores:quod ſi contrariam viam ſequatur, Reipub.formam inſtituet minimè durabilem.

Magnos motus prædici ſolere, cùm in vrbibus,tùm prouinciis:idq́; ſignis quibuſdam,aut hominum præſagiis denuntiari.

CAPVT LVI.

VT cauſam facile confitebor me ignorare: ita rem ipſam cùm ex antiquis tùm nouis exemplis agnoſcere oportet,&

confiteri omnes magnos motus, quicunque aut vrbi alicui aut regioni euenerunt, vel à coniectoribus, vel à reuelatione aliqua, prodigijs aut cælestibus signis prædici ac prænuntiari solere. Et ne procul petitis exemplis hoc demõstrare velle videar: domesticis vtar. Nouimus omnes Florentiæ, Caroli viij Galliæ Regis aduentum in Italiam, ab Hieronymo Sauanarola longè antè prædictum fuisse: & eundem per Hetruriam multis alijs signis præsagitum, & inter cætera, supra Aretium visos esse exercitus prelium committentes. Quid deinde notius est, quam paulò ante obitum Laurentij Medicei, qui sapientia sua Italiam in pace conseruabat, tactam esse cœlesti igni supremam partem summi templi, & maximum ei ædificio detrimentum inde ortũ. Quis ignorat præterea antequam Petrus Soderinus Florentini populi signifer loco moueretur, & vrbe pelleretur: prætorium igni cœlesti percussum esse. Possem huiusmodi rerum plurima alia exempla adducere: sed vnum ex veterib. tantum adijciam. Narrat Liuius ante Gallorũ in Italiam aduentum, è M. Cæditio homine Plebeio nuntiatum tribunis, se in noua via, per noctis silentium, audiuisse vocem clariorem humana, quæ magistratibus dici iuberet Gallos

Gallos aduentare. Huiusmodi rerum causas ab iis explicari posse credo, qui rerum naturalium ac supra naturalium cognitione insignes sunt: à qua me alienum esse fateor: nisi forte cum philosophis quibusdam pronuntiandum censeamus, aërem plenum spiritibus & intelligentijs esse, quæ res futuras præuidentes, & casibus humanis condolẽtes, eas hominibus per huiusmodi signa prænuntient, vt se aduersus eas tẽpestiuius præparare & cõmunire queãt. Vtvt se res habeat, Experientia certè compertum habemus, taliã signa sequi solere magnos aliquos motus.

Plebem vniuersam simul fortem ferocémque esse: singulos plebeios esse debiles & timidos.

CAPVT LVII.

Post cladem à Gallis acceptam, cõcesserant multi Romanorũ Veios, ad habitandum cõtra edictum magistratuum: Senatus itaque publico mandato iussit eos omnes intra certum dierum spacium redire Romam, ne vrbs deserta foret. Sed illi primum magistratus iussa contemnere: postquam verò cõstituta dies adesset, obedire omnes magistratui voluerunt

& vt

& vt Liuius eo loco inquit, Ex ferocib. vniuersis, singuli metu suo obedientes fuêre. Quo loco percommodè licet plebis naturam obseruare: quæ vniuersa simul ac primo impetu audax est, vsque adeò vt etiam principum decretis contradicere ausit: sed postmodum cum ante oculos positos pœnas vident, non fidunt singuli singulis, sed dilabuntur, & principum mandatis obedire metu ipso coguntur. Habenda ergo ratio est eorum, quæ à plebe iactantur, quando, quomodo & quo tempore dicantur: & vtrum pro te an aduersus te faciant. Et si pro te faciunt, eodē fauore, vt porro te prosequantur prouidendum: sin tibi aduersentur, cauendum à primo impetu, ne obruaris. Idque vel imprimis considerandum est in ijs motibus, quos populus excitat, vel dolore amissæ libertatis, vel amore pulsi principis sui, quem vnicè diligere soleret: nam hi motus præ cæteris omnibus maximè formidabiles sunt, nec sine magnis remedijs sedari queunt. Reliqui populi tumultus non magnopere metuendi sunt, præsertim si plebs nullum ducem habeat. Nā etsi nil propè horribilius esse videatur, plebe sine certo duce concitata: tamē idem ille furor exiguas vires habet, & facile euitari potest, si modo facultas detur primum

eius

eius impetũ effugiendi. Poſtquã enim primus iracundiæ furor ille deferbuit: cogitare ſolent ſinguli, de ſalute ſua ſuisq; fortunis conſeruandis: itaque paciſci cum hoſte cogitant aliqui, nonnulli dilabuntur, alij alio aliquo modo ſibi conſulunt. Quod ſi quis populus ergo neceſsitate aliqua excitatus, operæpretium quippiam præſtare velit: ei prouidendum ab initio ſtatim fuerit, vt ducem aliquem habeat, cuius ductũ ſequatur, & in officio contineatur: id enim niſi præſtiterit, perinde ei accidet atq; Romanis ijs, qui Veios cõtra Magiſtratus edictum tranſmigrauerãt, quos Liuius inquit primo impetu feroces fuiſſe: ſed paulò poſt ex ferocib. vniuerſis, ſingulos metu pœnæ obedientes fuiſſe. Id autem præclárè animaduertit plebs poſtea, cum Virginiæ cæde excitata, Sacrum montem occupaſſet. Ibi enim vel Virginio ipſo monente ſtatim viginti tribunos militum creauit, penes quos ſumma rerum eſſet.

Populum conſtantẽ magis eſſe magisq́; prudentem, quam principes eſſe ſoleant.

CAPVT LVIII.

INCONSTANTEM, variam, ac mutabilem eſſe populi multitudinem, cùm Liuius multis in locis, tùm cæteri ſcri-

ptores testantur vno férè ore. Nam ex rerũ gestarum narratione constat, persæpe accidisse, vt qui à plebe concitata damnatus & morti traditus fuit, paulò post ab eadem summopere desideretur & expetatur: quod pop. Romano accidit in M. Manlij Capitolini causa: quem ob affectatum regnum damnauit & de Saxo Tarpeio deiecit: Sed
Lib. 25. eundem populum, breui posteaquam ab eo nullum periculum erat, desiderium eius tenuit. In sequentib. libris deinde eum motus enarrat Syracusis ortos, ob cędem Hieronymi regis, qui Hieronis nepos esset: inter cętera de incóstantia vulgi. Hęc, inquit, natura multitudinis est: aut humiliter seruit, aut superbe dominatur. Quæ cum ita se habeant, nescio an operæprecium facturus sim, quod hoc loco contrariã quasi partem defendendam susceperim: sed cum id rationibus, non vi præstare constituerim: vitio mihi non debere verti existimo. Itaq; quod hac de re sentio est. Varietatis eius & Inconstantię, cuius vulgus hominũ vbique accusatur: omnes singulosq; homines accusandos esse, & viros principes imprimis: quod horũ vnus quisq;, si legib. solutus sit, ex ijsdem causis permotus, eodẽ horum vitiorũ exempla edet, vti stulta populi multitudo. Quod vt planum facere queam, hinc exor-

exordiar. Ex earũ principum numero, qui legibus soluti fuerunt, plurimi mali, boni autem perpauci extitere. Id vt intelligas: distinguere oportet principes legibus solutos, ab ijs, quibus ab initio imperij, leges administrationis formam præscripserũt & frenum eorum cupiditati iniecerunt. Huiusmodi erát antiquissimi reges Ægyptiorum & Spartanorum, qui ex receptarũ iam confirmatarumq; legum præscripto administrabant regnũ. Nostra ætate simile quiddam in regibus Galliæ cernere licet, quod id regnum antiquas easq; bonas leges, prę ceteris habere videat.ur Qui igitur reges & principes sub huiusmodi legib. nascuntur, & ex eorum præscripto viuere coguntur: ij non conferendi sunt cum multitudine legibus soluta & concitata: vt ita expendas, in quibus inconstantia maior dominetur. Sed conferendi sunt cum populo iustis itidem legibus statutisque instructo: qualis erat populus Romanus ante ruinam Reip. quem facilè comperies, neq; seruire humiliter consueuisse, neque superbè dominari: sed cum quadam seueritate gradum dignitatemq; suam, magistratuum suorũ opera tueri voluisse. Siquando necessitas postulabat, aduersus optimatis alicuius nimiam potentiã insurgebat, eamq; frenabat: quod

Manlio, Decem viris, & alijs quibusdam accidisse nouimus, qui opprimere libertatem publicam conabantur: Interim tamē, prout decebat, Consulibus atque Dictatorib. suis, pro salute publica benè consulentibus, parere ritè nouerant. Nec mirum videri debet, quod Manlij desiderio postquã condemnatus fuisset, tenerentur. Id enim eius virtus merebatur, quam tantam alijs in rebus declarauerat, vt ob eam homines illi meritò condolere deberent. Idemq; accidere potuit vel optimo principi: quando, ex omnium scriptorum sententia, virtus in hoste quoque laudabilis sit. Quod si tunc, cum maximè desiderio eius Romani tenebantur, Manlius à mortuis resurgere potuisset: verisimile est, à populo eodem modo fuisse acceptum, vt prius cum vinctum eum ex carcere liberauerat: nam libertatũ ex vinculis, cum affectati regni conuinceretur, de Saxo Tarpeio deiecerũt. Nec defuerunt etiam sapientes principes, qui eorum summo desiderio caperentur, quos vel ipsi interfecissent, vt Alexandro ex Cliti cęde, & Herodi ex morte Mariamnis accidit. Non igitur eam multitudinem Liuius, aut seruire humiliter aut superbè dominari asserit, quæ legib. instructa est, vt pop. Romanus: sed illam quæ soluta est legibus &

effrena-

effrenata, veluti Syracuſana in ijs tumultibus, qui morte Hieronymi excitati fuiſsēt: in quibus perinde ſe geſsit, vt ſolent homines quoque cæteri, quando iracundia & furijs concitantur: vt de Alexandro & Herode paulò ante docuimus. Non igitur accuſanda multitudinis magis, quàm Principum inconſtantia aut furor: quando vtriſque ex æquo errare ac furere etiam contingit, præſertim cum nullus pœnæ metus ſubeſt. Cuius rei tot extant exempla apud Imperatores Romanorum, reliquos principes atque tyrannos, vt eos maioris incóſtantiæ & morum varietatis accuſare poſſis quàm vllam plebeiorum multitudinē. Quamobrem aſſero ego, contra cōmunem ſcriptorum ſententiam, Populum concitatum & pœnas nullas metuentem, eſſe quidem varium, inconſtantem atq; ingratum: ſed eadem hæc vitia, in principibus adhuc magis regnare. Quod ſi quis ex æquo, & Principes & populi multitudinem huiuſmodi vitiorum cauſa accuſet: is non procul aberrat: ſed qui principes alienos ab his vitijs putat, is vehemēter decipitur. Populus enim gubernationi rerum præfectus, ſi rectè legib. inſtitutus ſit, conſtans erit, prudēs & minimè ingratus: perinde vt quiſquam vel ſapientiſsimus princeps eſſe queat, &

ſapientiſsimos etiam ſuperat. Quod ſi ecõtrà princeps quiſpiam legibus ſolutus ſit: cum non minus inconſtantem imprudentem ingratumq; deprehẽdes, quam vel leuiſsimã plebem. Et ſi quæ diuerſitas eſt harum rerum in Principibus ac populo: ea nõ ex diuerſa vtrorumq; natura depẽdet, cum ex æquo omnes ſint hiſce cum vitijs, tum virtutib. obnoxij, niſi quod populus ſemper aliquantò melior eſt principibus: ſed prout magis aut minùs hi aut illi obſeruãtes fuerint legũ earum, ex quarum præſcripto videndum fuerit. Pop. Romanum certè ſi rectè conſideres: deprehendes quadringẽtos integros annos tyrãnidis, adeo que etiam Regiæ potentiæ hoſtem fuiſſe: gloriȩ verò atque laudis cupidiſsimũ: boni publici ſtudioſiſsimũ: idque ab illo quamplurimis exemplis eſſe demõſtratũ. Quod ſi obijcias mihi ingratitudinem erga Scipionem declaratam: ad eam reſpondeo idipſum, quod ſuprà copiosè de Principum atque Rerumpublicarum erga benemeritos ingratitudine cap. 29. diſſeruimus: quo loco oſtendimus principes ſæpius eo vitio laborare, quàm populum. Is enim per ſe conſideratus prudentior magiſque conſtans eſt, quam Princeps: vt non immeritò Populi bene inſtituti Vox, Diuinæ Voci ſimi-

ſimilis videatur: quod ſingulari quadā virtute, eum res futuras, cum fauſtas, cùm infauſtas præſagire ſibi ſæpe intelligamus. In pronuntianda de rebus dubijs ſententia, rarò cōperies populum errare, ſi binos de eadem re in contrariam partem diſſerentes audiat, qui æquales ſint in diſputando: eſt enim capax veritatis, quam explicari audit. Quod ſi in ijs rebus ſuſcipiendis quandoq; errat, in quibus laus quædam fortitudinis propoſita eſſe videtur, aut præmiū: errant etiam principes cùm in hiſce, tùm in alijs rebus, ob varias animorum perturbationes, quib. magis obnoxij ſunt, quàm populus. In eligendo autem dexterior eſt populus, quàm princeps. Neque enim vnquam perſuadebis populo, vt ad ſingularem honoris gradum, euehat hominē infamem, & quem conſtet corruptis morib. eſſe: cum id Principi vel mille modis perſuadere queas. Quod ſi quampiam rem populus vehemēter odio proſequatur, eadem in ſententia diutiſsimè durabit: ſed princeps ſententiam facile mutat. Quibus omnibus rebus argumento eſſe poteſt populus Romanus: qui tot ſeculis vix quater in creandis conſulibus aut tribunis tantopere aberrauit, vt illum facti pœniteret: Regium autem nomen tanto odio ſemper eſt proſequutus,

vt nulla virtus, nullaq; merita Reipubl. declarata, eum à debitis pœnis liberare potuerit, qui quocunque modo regnum affectasset. Hisce accedit, quod ex historiarum lectione cognoscere licet, eas vrbes, quæ libertatem habuerunt, maius incrementum accepisse & imperiũ acquisiuisse, quã quæ Principis imperio paruerunt: Id enim vel Romanæ vrbis exemplo apparebit, si conferas eius incrementum post expulsos Reges, cum illo quod sub Regum imperio habuit. Idemque Atheniensibus contigisse videbis, postquam Pisistrati tyrãnide liberati fuerunt. Quæ omnia inde oriri oportet, quod melior sit administrationis Reipub. ratio, quæ à libero populo instituitur, quam illa, quę ab vnius principis potestate ac voluntate dependet. Nec potest Liuij oratio, paulò ante, de Syracusanorum leuitate adducta, hãc nostram sententiam impugnare. Nam si quis omnes percurrat populi errores, quoscunq; fecit vnquam, aut facere solet: ijsque deinde Principum virorũ delicta ex aduerso opponat & conferat: longè vehementius errare principes quàm populos cõperiet: Et si econtrà, præclarè gestas res à liberis populis conferas cum ijs, quas Principes viri gesserũt, maiorem rursus esse illorum quàm horum gloriam

riam laudemque intelliges. Quod si magis industria esse videtur principum quam populorum opera in Rebuspubl. rectè instituendis, & legibus, quæ ad ciuilem vitam spectent, condendis: Populus deinde, in conseruandis ijs, quę semel rectè sunt instituta, Principes superat longo interuallo: Præterea cum & Monarchias inuenias, & liberas Resp. quæ longo tempore durarũt: necesse fuit sicuti illas, ita hasce bonos quosdam legum conditores habuisse: nam & princeps vir legib. solutus persæpè ineptit: & Populus dissolutus nullam legum rationem habens, non rarò parum sapit. Si conferantur igitur Principes ex præscripto legum imperantes, cum populis certis legibus institutis: plus in his, quàm illis virtutis deprehendes: Sin vtrosq; legib. solutos inter se comparare voles: inferiora longe minoraque comperies Populi, quã Principum delicta. Quib. accedit hoc etiã, quod ad sanandos morbos tumultusq; illos populares, faciliora magisque prompta semper remedia suppetunt, quàm ad principũ furores sedandos. Cum sciamus pop. seditiones vel vnius grauis atq; eloquentis viri oratione: sæpe esse compositos: sed iracundus princeps neminem audit, solo ferro irã extinguere solet. Ex qua re non leue argu-

mentum sumere licet: cum de populi tùm Principum malitia & bonitate: cum illius iras sola sedare queat oratio, horum excandescentia nõ nisi ferrum postulet. Maiores ergo sunt illi morbi, qui vehementiorib. remedijs egent. Præterea cõcitato ac tumultuante populo, non tantopere formidolosi esse solét eius, quos per seditionem cõmittit, errores: de ipso euentu tantum solliciti esse solemus: ne inde quis occasionem captans, tyrannidem occupet. Contrariũ accidit in Principe, qui corruptos prauosque mores habeat: cuius præsentiã omnes horrent formidantq;: de futuro tẽpore omnes meliora sperant, existimantque fore, vt aliquando sublato eo libertas recuperetur: vt ipso quoq; præsentium futurarumq; rerum discrimine, bonitas malitiaq; cùm principum cùm populi distinguãtur. Solet populi multitudo etiam, non nisi in eos crudelitaté exercere, quos ipsa metuit, quiq; bona publica inuadũt: sed Principes in eos, à quibus ipsi metuuntur: & quib. id, quod illorũ priuatum bonum est, adimunt. Sed quod de populi multitudine tam multa variaque iactantur, in causa est, quod liberius sit eius vitia quam Principum patefacere. De principib. n. nemo nisi cum metu quodã dicere audet quicquam: Sed iam hæc à nobis satis copio-

copiosè explicata esse videntur. Superest hoc vnũ nunc, vt occasione ex superiori disputatione sumpta, porrò differamus de fœderib. quæ fiunt vel cũ liberis populis ac Rebuspub. vel cũ Principibus & quęramus ex hisce quæ nã magis aut minus tuta sint.

Quibus fœderibus magis confidere ausis, ijs ne, quæ cum Reipub. libera, an cum Principe inita fuerint?

CAPVT LIX.

QVONIAM persæpè accidit vt & Principes cum Principib. & Respu. liberæ inter sese & cum Principib. fœdera percutiant & cõtrahant amicitiam: nõ abs re fore putaui, si hoc loco disquiramus, quorũ fides esse firmior soleat, Principúmne an Rerumpub. & vtris magis cõfidere queas? Quam rem dum mecũ ipse diligenter cõsidero: videor cernere multis in rebus, similiter cùm à principibus, tùm Rebuspub. seruari frangiq; fidem: in quibusdam aliquod esse discrimen. Primum enim quę vi cogẽte promittuntur, ea neutris seruantur. Quãdo etiam imminet periculum amittendi imperij, si pacta initaque fœdera seruentur: tunc nec principib. nec Rebuspub. cõfidere tutò queas, quod vtriq; & fi-

dem frangere & ingrati erga benemeritos esse soleãt. Demetrius Poliorcetes Atheniẽses infinitis beneficijs affecerat: sed postquã victus ab hostibus, ad eos tanquã amicos & cõfœderatos cõfugit: repulsus est nec in ciuitatẽ admissus: ex qua re maiorẽ sensit dolorem, quàm ex ea fortunæ aduersitate, qua imperiũ suum amisisset. Pompeius autem à C. Cæsare in Thessalia victus, ad Ptolomæũ Ægypti regem cõfugit, quem lõgo tempore prius in regnũ restituerat: sed ab eodẽ interfectus est. In binis hisce exẽplis videtur vtrobiq; eadẽ ingratitudinis causa: vehementius tamen Princeps Ptolomęus, quàm Atheniensiũ Respublica in benemeritũ peccauit: vtut sit, cum periculũ imminet, neutri fidẽ seruant. Quod si quis Princeps aut Respub. etiã cum interitus sui periculo, fidẽ aliquando seruare conetur: idipsum quoq; ijsdem de causis facere solẽt. Accidit enim quandoq; vt Princeps potentioris alicuius & amici Monarchæ partes sequatur, quamuis videat eum in præsentia defendi nõ posse, ac imperio suo pulsũ iri: sed id facit, partim quod speret eum, postmodum restitutum iri: partim quod existimet se, cũ illius hoste in gratiam redire non posse. Tale quiddam accidit omnib. Neapolitani regni principib⁹, qui Gallicas partes

tes

tes sequuti sunt. Et inter Resp. aliquid his principib. simile perpessę sunt, olim Saguntus in Hispania, cuius ciues vltimũ interitũ subire maluerunt, quã à fide Romanorũ deficere, & anno Seruatoris nostri M. D. XII. idem propemodũ passa est Respublica Florentinorũ, vt in fide Gallorũ permaneret. Quæ omnia si mecũ paulò altius repeto, & cogito quid facturæ sint cùm Respublicæ, tùm principes, si fidẽ seruantib. periculum impẽdere videatur: id vnum discrimen cõperio, quod Resp. paulò firmiores sint atq; cõstantiores, vel ob motus tarditatẽ. Nam magis lentè progrediũtur & diutius deliberant: atq; ita mora quędam interijcitur, antequã fidẽ frangant. Quando autẽ solius vtilitatis causa fœdera frangũtur, tunc Respublicæ in fide seruãda longè constãtiores sunt, quàm principes. Quarum rerũ exempla non desunt: nam constat quãdoq; principem exigui lucri causa fidẽ fregisse: Rempub. verò à fide discedere noluisse vel maximo præmio proposito. Themistocles, cũ aliquãdo in Concione se consiliũ dare posse Atheniensib. vtilissimum diceret: sed id nõ posse palàm proponi, ne cognito eo, rei gerendæ occasio tolleretur: ij Aristidẽ elegerunt, cui consiliũ aperiretur: vt prout illi videretur, de ea re consultarent. Themisto-

cles ergo Aristidi ostendit, totus Græciæ classem eo loco esse cõstitutam, vt facile ab Atheniensibus opprimi posset, atque inde Græciæ imperium comparari. Sed cum eadem Græciæ classis se prius in fidem Atheniensium commisisset: visum est hoc consilium Aristidi vtile esse, honestum autem nequaquam: Itaque cum Atheniensibus id retulisset: noluerunt illi vtilitatem honestati præferre. At si eadem occasio Philippo Macedoni sese obtulisset, aut alijs quibusdam principib us: nequaquam tantam habuissent curam honestatis, vt passi fuissent, rei tàm benè gerendæ occasionem è manibus suis elabi. Nam consueuerunt ij, & Philippus præ cæteris, fidem fallendo, rerum gerendarũ occasiones captare. Hæc de proposita quęstione à nobis disputata sufficiãt: nã de fœderibus quæ fictis de causis renũtiantur (vt cum à confœderatorum aliquo pacta non obseruata fuerint) hoc loco nihil differere constituimus: sed de ijs tantũ, in quibus fides data fallitur: qua in re Principes viros magis errare, quàm Populum arbitramur.

Ad Consulatum cæterósq́ magistratus euehi solitos ciues Romanos, nulla habita ratione ætatis.

CAP.

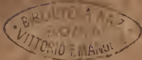
CAPVT LX.

NOVIMVS ex historia Romanorum: postquam Consulatus Imperiũ consequendi, plebeis quoque potestas facta fuisset: euectos esse ad id munus, cæterosq; magistratus, ciues Romanos, nulla habita ętatis ratione, aut generis: sed vnius virtutis respectu, siue illa in iuuenib. siue esset in senibus. Idq; in Valerio Coruino apparuit, qui annũ agens vicesimum tertium, Cósul creatus est: ob quã causam militẽ alloquens, dixit, Consulatum præmium esse virtutis, non sanguinis. Sed vtrum id ab ijs recte factum, ambigere quis potest. Generis atque Nobilitatis familię, non habendã esse rationem, in euehẽdis ad tãtos honores hominib. necessitas ipsa persuasit Romanis: idemq; obseruari oportet, vbicunq; propositum fuerit augere Rempubl. vt illi fecerunt: qua de re prius quoque est à nobis disputatum. Neque enim ad certum quendam scopum contendunt homines, nisi illis præmium proponatur: & sublata spe consequendi præmij, non ad scopum tanto conatu amplius contendunt. Æquum ergo erat, vt plebeis quoque hominibus spes proponeretur, cósularis imperij consequendi: qua spe longo tempore nutriti,

triti, tandem rem ipsam quoq; eos habere oportuit. In qua enim Repub. plebs ad nullas actiones adhibetur, quæ aliqua singulari laude dignæ sint, in ea facilius compescitur & damnatur illa, vt in principio huius libri disputatum est: sed Respub. quæ imperium augere cupit: Romanorum exemplũ imitari debet & plebi habenas aliquantò laxare. Temporis quoque non habendam esse rationem aut ætatis hinc constat. Nam vt ad insignem magistratũ quempiam eligatur iuuenis: necesse est eum insigni aliquo virtutis specimine populo innotuisse: quo in iuuenili homine senilem prudentiã demonstrarit. Qua re ita constituta, & concesso eo, quod iuuenis cum sit, tamen singulari virtute excellat: perniciosum esset institutum, si ob ætatem non liceret ei, virtutem suam in Reipubl. vsus conferre: sed expectandum foret, donec animi vigor ille consenesceret cum ipso corpore: nec Reipub. in ea ætate prodesse posset, qua Valerium Coruinum, P. Scipionem & C. Pompeium patriæ tantoperè profuisse nouimus, vt triumphos summa cum laude meruerint.

Finis libri primi, disputationum Machiauelli de Repub.

NICO-

NICOLAI

MACHIAVELLI DISPVTATIONVM, DE REPVBLICA ROMANORVM, EX PRIMA DECADE T. Liuij.

LIBER SECVNDVS.

Ad Zanobium Bondemontium & Cosmum Rucelaium.

PRÆFATIO.

Audant homines antiquitate semper, præsentia tempora accusant: at non vbiq; iustis de causis, vt mihi quidem videtur. Vsq; adeò enim rerum antiquarum studiosi sunt, vt non solùm, eas res, quæ literarum monumentis celebrantur, sed illas quoq; laudibus efferant, quas ipsi iã senes, olim in iuuentute viderũt. Ego vero hanc illorũ opinionem persæpe falsam esse existimo: varijsq; de causis adduci eos, vt ita sentiant. Primum enim absolutam vetustarum rerũ cognitionem assequi nequimus. Nam plerumq;

sit in rebus enarrandis, vt quæ turpitudinis quippiã continet, silentio prætereantur : quæ cum virtute coniuncta sunt & laudē merentur, ea & diligenter enarrantur & amplificãtur. Vsq; adeo enim multũ attribuere solent fortunæ Victorũ Historici, vt augendæ illorũ laudis gratia, non solũ res ab ipsis præclare gestas amplificent, sed hostiũ quoq; facta tantopere illustrēt: vt posteri deinde ea e longinquo intuentes, causam habeant antiqua illa tēpora, & hominũ, qui tunc vixerunt virtutē admirandi atq; amādi. Hisce accidit quod cũ aut timore aut inuidia alienam virtutē odio prosequi soleamus : & neutrũ horũ in rebus antiquitus gestis officere quicquã possit : duæ summæ causæ deesse videntur, in vetustate quicquam deprehendēdi: cum neq; amplius nocere possint: neq; inuidiæ cuiusquã obnoxiæ sint. Cõtrario modo se habent res præsentes : nã hæ quales sint vniuersæ, cognoscuntur: nec quicquã habent siue boni siue mali, quod latere possit. Itaq; accidit, vt quoniam vna cum virtute præstantiaq; rerũ quæ nunc geruntur, vitia etiã videmus : cogimur quodãmodo eas antiquis illis, quarũ sola virtus apparet, vitia latent, post ponere, quãuis persæpè præstantiores sint. Neq; hæc intelligi volo de artium pulcherrimarum præstantia & perfectione, quæ tanta est, vt temporũ mutatio parũ illis aut addere aut adimere queat. De moribus hominũ loquor & vita ciuili, in quibus non tam insignia virtutis exēpla ætate nostra apparent, vt apud veteres fuisse videntur. Non iniuria ergo laudatur vetustas : sed neq; iure vituperantur semper, quæ ætate nostra geruntur, & vetustis illis

deteriora putantur. perinde ac si nunquam suis erroribus carerent. Res humanæ omnes in perpetuo motu existunt, & necessario aut crescunt, aut sensim dilabuntur. Cernas vrbem aut regionem quampiā, si a quo excellenti viro semel recte instituta fuerit, augeri lōgo tempore virtute, opibus, & imperio. Qui igitur homines in ea prouincia nascuntur, interim dum omnia crescunt, siquidem res vetustas eiusdē regionis recentib. præferant, illas laudent, has vituperent: vehementer errant, & erroris sui causas habēt eas, quas iam cōmemorauimus. Qui vero in illa tēpora inciderint, quib. ad interitum vergunt omnia: ij nequaquam errant, si antiqua laudent & præsentia vituperent. Hæc dum mecum diligenter considero, Mundum video [illegible] existimo semper sibi similem fuisse, & tantundem olim atq; nunc boni maliq; cōtinuisse: sed permutari & transire de vna regione in aliam hæc bona mala q; ita vt in qua lōgo tempore virtus regnarit, postmodū virtutib. pulsis, sequātur aliis temporibus vitia. Id ex transmutatione regnorum & Imperiorū euidens esse potest: quæ prout hominum mores mutabantur, ita ipsa quoque de vna prouincia in aliam transferebantur. Mundus ipse [illegible] permansit [illegible] sed eius præcipua virtus [illegible] quidem apud [illegible] inde [illegible] transferebatur ad Medos [illegible] Persas: deniq; in Italiam ad Romanos peruenit. Post Romanorum imperium, si nullū adhuc extitit [illegible], vt totius Mundi virtus in eo sedem habuisse iure dici queat: tamen eadem virtus quæ prius in Romano imperio sita erat, post ipsius interitū, sparsa est in varias regiones & pro-

uincias atq; illinc uaria regnum Francorum: Regnu Turcicum: Regnu Sultanicum: Imperium Germanorum: Sarracenorum item Secta, quae olim eas regiones & puincias occupauit vastauitq;, vt oppressa imperij Romanorum virtus adhuc obtineat aliquid de antiquo illo fulgore, quod no sine iusta causa, aliter apud alios laudari potest ac debet. Qui igitur ita constitutis, si quis natus in ijs regionibus quibus Romani imperij vis diducta diuisaq; videtur, praesentia tempora vituperet, laudet autem eiusdem regionis vetustos incolas, is facile errat. At si quis in Italia habitet, nec Germanus, Turca, aut ex alijs gentibus sit, quibus aliqua Romanorum virtutis particula communicata videtur, is non immerito vetustatem summis laudibus efferre, praesentia tempora vituperare potest. Nam in illa admirabilem quandam virtutem intuebitur: in his autem temporibus omnis generis vitia grassari deprehendet: nullam religionis rationem haberi: nullam militarem disciplinam seruari: legum iuris atq; iustitiae cultum neglectum: omnia denique vario turpitudinis genere infecta & contaminata esse. Quae omnia tāto magis vituperāda detestandaq; sunt, quanto magis in ijs viget, qui pro tribunali sedentes, alios iudicare, & ipsi adorari cupiunt.

Sed vt eo vnde digressi sumus redeamus: obijciet nobis, no immerito quispiā, non debere senes viros tantopere aberrare, in coferendis praesentibus rebus cum ijs, quas in iuuentute gestas viderunt. Siquidem error iste praesentia damnandi, & vetustatem nimium extollendi, ex causa nobis paulo ante commemorata

dependet. Nam senes ex æquo intelligere potuerũt, & ea quæ iuuenes olim viderunt, & illa quæ iam fieri cernunt: nos autem in his quidem virtutem simul & vitia contemplantur, in virtutibus solum, quod cum virtute coniunctum est nouerunt. Cui rei respondeo, Homines non idem sentire ac iudicare semper, ne de vna eademq; re quidem, sed cum ætate mutari iudicium, mutari animi affectus atque cupiditates. Itaque mutatis animi affectibus & rationali anima aliter nunc, quam prius constituta: aliter de rebus iudicamus, quamuis tempora ipsa nõ mutentur: nam quomodo possint eadem res hominibus in iuuentute & senili ætate placere eodẽ modo ac displicere, cum diuersissima sint vtriusq; ætatis studia & cupiditates. Nam vt cætera omittamus quanto vires corporis senescentibus decrescunt, tãtò augetur prudentia & ratio recte de rebus iudicandi: atque hinc fit, vt quæ iuuenibus tollerabilia videbantur, senibus displiceant: quapropter non tempora accusare oportebat, sed falsum agnoscere iudicium potius, quo res malas, tunc bonas esse existimabant, quas nunc prudentiores facti malas esse intelligunt. His omnibus accedit hoc etiam, quod hominum cupiditates immẽsæ sunt nec satiari possunt: & natura ipsa apti sumus ad appetenda quãplurima, quæ fortuna postea singulis denegare solet: atque hinc fit postea, vt suis quisque rebus minus soleat esse contentus, quas dum fastidit, præsentia tempora vel absq; vlla ratione damnat, præteri-

ea laudat, de futuris optima quaeq; sperat. Quae cum ita sint, nescio ego sane, an ex eorum numero fuisse & ipse sim, qui in hisce meis disputationibus, nimium laudem tempora illa, & antiquos Romanorum mores, nostra autem vituperem. Et quidem si non esset virtus, quae in ijs hominibus elucebat luce meridiana clarior: vitia autem, quae aetate nostra omnis generis dominantur, nobilissima: paulo moderatius loquerer, ne in id vitium incurrerem quod in multis tam accusaui. Sed cum haec tam euidentia sint, audacter dicam quid de nostris & antiquorum temporibus sentiendum putem, vt iuuenum animi hisce nostris scriptis admoniti, euitare discant vitia, quae nunc grassantur, seq; praeparare ad virtutem illam antiquorum imitandam. Vt si fortuna aliquam occasionem offerret, in sua Repub. ad antiquorum normam quippiam instituendi, ex doctrina & institutione nostra aptior sit. Est enim viri boni officium, vt quae vel fortunae aduersitate, vel temporum inuidia ipse praestare Reipub. non potuisti: saltem alios doceas: vt si quando ex pluribus vnus foelici aliquo sidere excitatus, id praestare queat. Quamobrem absolutis ijs, quae superiori libro disputauimus de Romanorum institutis Vrbanis, quaeq; domi in pace ad Rempub. foeliciter instituendam pertinebant, deinceps alium librum subijciam, in eoq; dißeram de ijs, quae foris a Pop. Romano recte instituta, ad imperij augmentum conduxere.

Cohaerentia libri primi cum secundo.

VIRTVSNE AN FORTVNA maior causa extiterit Romanis acquirendi tanti Imperij?

CAPVT I.

EXistimarunt multi, & inter cæteros Plutarchus grauissimus author, Pop. Rom. in acquirendo tanto imperio, maiore fortunæ prosperitate, quàm virtute vsum esse, idque vel ipsiusmet Pop. Romani autoritate constare. Neq; enim fortunæ tot templa dedicasset, nisi ei victorias suas acceptas tulisset. Nam Romæ nulli deorum, dearúmve tot erant posita templa, vti fortunæ. Eidem huic sententiæ videtur Liuius quoq; suffragari, eo quod in recitandis orationibus imperatorum, nũquam solius virtutis mẽtionem facit, sed fortunæ auxilium adiungit. Ego verò contrarium sentio, neq; Plutarchi hanc opinionẽ defendi posse contẽdo. Nam si nulla extitit Resp. quę tantũ Imperium, vti Roma acquisiuit: cùr id fortunę potius, quã bonis ipsius legib. & institutis tribuamus? Virtus exercituũ, & imperatorum singularis industria, imperiũ Romanũ peperêre: res autẽ partas cõseruarunt bona Reipublicę institutio, rectaque gubernandi ratio à primo legislatore constituta: vti

deinceps copioſius differemus. Obijciunt, qui contrarium ſentiunt, fortunæ fuiſſe nõ virtutis Romanorum, quod nunquã geminis magnis ac difficilibus bellis, ſimul impliciti fuerint. Neq; enim cum Latinis bellum geſſerunt, donec Samnitum vires fregiſſent: neque cum Tuſcis dimicârunt, donec Latinos ſub iugum redegiſſent, Samniteſque plane oppreſsiſſent. Quod ſi à binorum horũ populorum, potentiſsimis exercitibus ſimul petiti bello fuiſſent, dubium non eſt, quin in ſummum diſcrimen Romanorum res adducta fuiſſet. Vtut res ſe habeat hoc certè conſtat, eos nunquam geminis maximis ac difficillimis bellis ſimul fuiſſe occupatos: ſed ſub finem vnius alterum cœpiſſe, & principiũ ſecundi priori finem impoſuiſſe. Id ex ſerie conſtat bellorum ab ipſis geſtorum. Nam vt de ijs nil dicamus, quæ ante captam à Gallis vrbem confecerunt. Interim certè dum bellum geſsêre cum Æquis & Volſcis, non habuere alios hoſtes, quandiu horũ vires firmæ fuiſſent His perdomitis, ortum eſt bellum cum Samnitibus: quod etſi primò non planè eſſet confectum, eò vſque tamen perductum erat, cum Latini bellum mouerunt, vt ad Latinos compeſcendos, auxiliũ Romanis tulerint. Latinis ſubiugatis redintegratum

gratum est bellum contra Samnites: Fractis Samnitibus, ortũ est bellum cum Tuscis: Rebus cum Tuscis compositis, tertiò redintegratum cum Samnitibus bellum, Pyrrhi in Italiã aduentu. Pyrrho Italia pulso, cœpit primum bellum Punicum: Eo cõfecto, Galli & qui trans alpes & qui cis alpes habitabant, omnes simul aduersus Romanos coniurârũt: Victis ijs, ac magna strage inter Pisas & Popoloniam, vbi nunc est Turris S. Vincentij, cæsis, pacẽ viginti propè annis habuerunt, quibus nil singulare gestũ est: tantùm Ligures & reliquiæ quædam Gallorum in Gallia Cisalpina deletæ. Postea ortum est secundum bellum Punicum, quod Italiam quindecim annos afflixit. Confecto hoc bello magna cum laude, ortum est Macedonicum: subiectis Macedonibus, ortum est bellum Asiaticum cum Antiocho: Victo Antiocho, nullus extabat iam amplius aut Princeps aut Respub. quæ vel sola vel cum alijs coniuncta, Romanorum potentiæ resistere posset. Ante vltimã hanc victoriam certè, si quis seriem bellorum à Pop. Romano gestorum diligenter intueatur, & modum progrediendi ab eo obseruatum consideret: fortunæ prosperitati immixtam deprehendet singularẽ virtutem, & rei militaris peritiam, ex qua feli-

cium succeſſuum cauſam potiùs deſumere,quam in vnam fortunam omnia referre malim.Poſtquam enim Monarcha aliquis, aut libera Reſpublica,ad tantam potentiā peruenit,vt vicinorum vel principum , vel Rerumpublicarum nulla ei ſola bellū mouere auſit : tunc liberum ſemper erit Monarchæ illi , ac potentiſsimæ Reipublicæ, cum quocunque volet ſuorum vicinorum bellum gerere , cæteros in amicitia continere:quod illi potentiam eius formidantes, & blanditijs deliniri, & facile placari queant. Qui verò lōgius illinc abſunt Monarchæ,aut Reſp. tanquam ſi ea res ad ſe nihil pertineat , parum curant,quid iſti inter ſe agant,permanentq́; in eo errore ,donec malum ad ipſos quoque ſenſim perueniat.Cum incendium ad ipſos vſq́; peruenit , non niſi proprijs ſuis viribus reſiſtere poſſunt; atque hæ ſi non ſufficiant, potentiæ illius reſiſtere nequeunt,& ipſi quoque opprimūtur.Nil dicam de Samnitib.nunc, quomodo paſsi ſint Volſcos & Æquos a Romanis ſuperari, tanquā ſi ea res ad ipſos nihil pertineret,ad Carthaginenſes accedā, quorum potentia magna erat eo tempore, quo Pop. Romanus cum Samnitibus & Tuſcis ,bellum gerebat. Nam vniuerſam Africam iam tùm poſsidebant: Siciliç præterea,

terea, Sardiniæ,& Hispaniæ imperabant. Eadem hac sua potentia decepti, & cum procul à Populo Romano abessent, nunquam in animum induxerunt tunc de bello ei faciẽdo, aut suppetijs Samnitibus, ac Tuscis ferendis: sed (vt plerunque facere solemus in rebus nouis & sensim crescentibus) fauore potius & amicitia Romanos prosequebantur, nec errorem suum animaduerterunt, donec Populus Romanus subiugasset omnes intermedios populos, & iam cum ipsis de Siciliæ & Hispaniæ Imperio contendere cœpisset. Quod Carthaginensibus accidit, Gallis quoque euenit, Philippo Macedoni,& Antiocho. Nam horum singuli existimabãt, interim dum Populus Romanus alijs bellis esset occupatus, fore vt vinceretur: & temporis adhuc satis superesse, vt se defendere vel armis, vel aliqua amicitia possent. Quæ cum ita sint, verisimile mihi certè videtur, eandem fortunæ prosperitatem contingere posse cuicunq; vel principi vel Reipublicæ, quæ eadem virtute & industria vti nouerit, qua Romanos vsos esse scimus. Atque hîc non incommodè etiam dicere possemus, de industria qua alienas prouincias inuaserunt: nisi de ea re copiosè disseruissemus in libro de Principum institutione,
Hoc

Hoc tamen silentio prætereundum non est, Pop. Romanum semper operam dedisse, vt in alienis prouincijs amicum quempiam haberet, qui ad illam inuadendam aditum patefaceret, & ad illam conseruandam postmodum auxilio esset. Sic Campanorum opera in Samnium ingressi sunt: per Camertinos in Tusciam: per Mamertinos in Siciliam: per Saguntinos in Hispaniam: per Massanissam regem, in Africam: per Aetolos in Græciam: per Eumenem & alios quosdã principes in Asiam: per Massilienses in Galliam: & aliorum denique amicorũ auxilio indicioque in alias regiones & prouincias ingressi sunt: & postquã eas occupassent, etiam retinuerunt. Hanc rationem, si diligẽter obseruetur, talem esse comperies, quæ secum fortunæ prosperitatem adiunctam habeat, vt non opus sit fortunam, illam deam, implorare. Quò autem hanc disputationem magis illustrare possimus: & demonstrare quod longè plus possit virtus, quàm fortuna ad Imperium comparandum, disseremus capite sequenti de populorum natura, quos Romani bello subegêre, & quam pertinaciter ijdem libertatem suam defendere conarentur.

Cum

Cum quibus Gentibus Romanis dimicandum fuit, & quàm obstinate illi libertatem suam defenderint? quanti item libertas sit facienda?

CAPVT II.

DIfficilem arduamque de vicinis & aliis quibusdam populis victoriam, Pop. Romano fecit amor conseruandæ libertatis, qui tunc multis gentibus insidebat. Eam enim tanto studio defendere conabantur, vt non nisi singulari quadam virtute vinci & superari potuerint. Cuius rei argumentum habes tot periculorum exempla, quæ adire eius defendendæ ac recuperandæ causa voluerunt: tot tamque horrenda supplicia de iis sumpta, qui illius amittendæ causam præbuissent. Sed neq; obscurum est ex lectione historiarum, quãti facienda sit libertas, & quãtum & quàm difficile sit Populo iugum seruitutis. Ætate nostra vnica gens superesse videtur, in qua liberæ ciuitates sint: olim per omnes mundi plagas extabant populi liberrimi. In Italia certe inter Alpes, quæ Galliam Cisalpinam à Tuscia diuidunt, & extremam Italiæ oram, multi liberi populi habitabant, Tusci, Romani, Samnites & alij: nec men-

tio sit vllorum Regum, qui tunc imperârint in Italia, præter Reges Romanorum, & Porsennam. De cuius stirpis excidio, etsi historiæ nihil memoriæ prodiderint: constat tamen Tusciam, cui Porsenna imperauerat, liberam fuisse eo tempore, quo Romani aduersus Veios bellum susceperunt, & libertate quidem tanta cum voluptate vsam, tantoque odio Monarchiæ appellationem habuisse, vt cum Veij defendẽdi sui causa Regem creassent, & auxiliũ à Tuscis contra Romanos petijssent, Tusci re diu deliberata, tandẽ censuerint non ferendas ijs esse suppetias, donec Regem haberent: neque enim decere ijs auxilium ferre, qui patriam vnius viri imperio subiecissent. Sed neque sine causa insidet populo omni libertatis amor. Testatur enim experientia, nullam ciuitatem suos ciues ditare, nisi tempore libertatis, neque etiam imperiũ comparare, aut publicas opes quocunque modo augere. Admiratione summa dignum est Athenienses Pisistrati tyrannide liberatos, centum annorum spacio, vires atque potentiam suam tantopere augere potuisse. Et longè magis stupendum adhuc, Romanorum Rempublicã, expulsis Regibus, ad tantum fastigium peruenire potuisse. Eueniunt autem hęc omnia, quoniam

niam non priuatorum opes, sed quę publica communiaque sunt, Rempublicam augent: neque habetur ratio boni publici, nisi in liberis ciuitatibus, in quib. id, quod ex æquo prodesse potest omnibus, aut quàm plurimis, semper decernitur, nec habetur ratio paucorum quorundam, quibus nocere forte posſit id, quod vniuersis prodest. Contrà quàm accidit in ijs ciuitatibus, qua Principis alicuius imperio parent. Nam in ijs plerunque fit, vt quod Principi prodesse potest, vniuersis ciuibus noceat. Quod fit, si libera Respublica sub tyrannidem alicuius redigatur, inter leuiſsima detrimenta, inde sibi orta, hoc numerare queat, quod iam neque opibus, neque imperio amplius augeri queat: Sed decrescere etiam paulatim incipiat. Nam etsi concedamus Tyrannum hunc, sub cuius imperium redacta est, virum esse industrium & bellica virtute præstantem: tamen id, quod ille comparat, in suum priuatum commodum, non in vsus publicos conuertit: cum neque ex subditis suis, quibus tyrannicè imperat, deligere ausit excellentiſsimos ac præstantiſsmos quosque, vt eos præficiat rebus gerendis, metu nimirum vindictæ. Quod si quas præterea vrbes occupabit, non certè huic tri-
butari s

butarias faciet: cum tyranni scopus sit, non augere potentiam subditorum: sed subditam sibi conseruare, & vires, quibus aliquando iugum excutere queant, opprimere. Qua de re multa præclarè apud Xenophontem, in libro de tyrannide, leguntur. Quæ cum ita se habeant, nemini mirum videri debet, veteres tanto libertatis studio flagrasse, & tyrannorum nomẽ tanto in odio habuisse: vt cum nũtius olim ad exercitum peruenisset, de interfecto Hieronymo Hieronis Siracusani nepote, ac milites omnes fremerent aduersus coniuratos: tamen cum paulò post nuntiaretur, proclamari libertatem publicè Syracusis: deposita iracundia contra coniuratos, de modo conseruandæ libertatis deliberare cœperunt. Ob easdẽ causas ingentibus supplicijs persæpe affecti sunt ij, qui amittẽdæ libertatis autores esse voluerunt. Quorum exempla cum plurima extent, hoc loco vnum tantùm, idque horrendum & memorabile adducam, quod in Corcyra accidit, tempore belli Peloponesiaci. Nam cũ tunc vniuersa Græcia in binas factiones diuisa esset, quarum vna Atheniensium, altera Spartanorum amicitiam retinere conabatur: & in Corcyra optimates superiores facti, populo libertatẽ semel eripuissent: factum

Pœna erepta libertatis.

ctum

ctum est postea, vt populus, Atheniensium auxilio adiutus denuò optimates deuicerit. Itaque seruitutis iugo excusso, optimates omnes in magnum quendam carcerem incluserũt: ex eo deinde denos singillatim educentes, tanquam si illos in exilium mittere vellent, varijs supplicijs afficiebant. Cuius rei tandem certiores facti reliqui in carcere: decreuerunt, quocunque modo se à tam fœdis supplicijs defendere: facto igitur impetu in eos, qui carceres ingrediebantur, illos repellebant, & aditu prohibebant. Sed ea re cognita populus, concitato tumultu, tabulatum carcerib. impositum aperuit, & ruina murorum vniuersos simul suffocauit. Huiusmodi crudelitatis exempla, pro defensione libertatis tunc plura quoque alia euenerunt: maiori tamen cum impetu solent homines ereptam libertatem vindicare, quàm in eos, qui eam eripere voluerunt ferri. Sed non immeritò possit quispiam hoc loco admirari causam, cur antiqui illi longè magis laborasse videãtur, pro libertate publica, quàm id ætate nostra fieri videamus. Ego verò ob eandem caussam id fieri puto, propter quam ijdem illi etiam fortiores viri erant, quàm nostri: atque illam maiore ex parte pendere ex ipsa educatione, & religionis illorum nostræq;

diuersitate. Nam cum ex religione nostra veritatem rerum intueamur: discimus ex illa statim honores & pompam huius mũdi cõtemnere. Sed Ethnici hæc omnia magni faciebant, & in ijs summum bonum situm esse putabant: quapropter promptiores ferocioresque erant huiusmodi rerum defensores. Id ex multis eorum institutis apparet: nam si vel eorum sacrificia cum nostris conferas: in illis magnificentiam quandam horrendam, in nostris delicatam quandam molliciem cernes. In illis, pompæ & magnificentiæ cędes multorum animalium adiungebantur, qui terribilis aspectus homines etiam feroces reddebat, nostra his omnib. caret. Ethnicorum religio non reddebat homines beatos alijs rebus, quã gloria & laude virtutis, pro rebus benè fœliciterque in bello aut pace gestis: ex nostræ religionis institutione, beatiores putantur humiles, & qui rerum diuinarum contemplationi dediti sunt, quàm qui res magnas gesserunt. Summum præterea bonum statuit in humilitate & contemptu rerum huius mundi. Ethnici omnia contrario modo se habere credebant: nam summum bonum existimabant in magnitudine animi positum esse, & corporis viribus cæterisque omnibus, quæ à fortissimis viris fie-

ris fie-

ris fieri solent. Hæc vitę institutio Christianum orbem imbellem fecisse videtur, vt sceleratis ac perfidis principibus certa pręda esse soleat. Nam plerique mortalium spe vitæ beatæ cogitant potius de tolerandis iniurijs, quam de ijsdem vindicandis: tanquam si oporteret cœlum sine armis vllis solo ocio comparare: sed non erat errore ista Religionis nostræ explicatio, & qui illam ita sunt interpretati, abiecti homines fuere, quibus otium potiùs quàm virtus cordi fuit. Nihil enim religioni Christianæ aduersatur patriæ defensio, imperijq; eius per legitimum modum actio: permitttitur omnibus Patriam amare, in honore habere, & ad illius defensionem se præparáre. Sed inepta illa educationis ratio efficit, vt si per vniuersum orbem ętate nostra percurras, neutiquam tot populos liberos, tot liberas Respub. vt olim erant, inuenire queas, nec homines libertatis amatores, atque eiusdem acres defensores. Equidem Romani imperij magnitudo, non parum etiam ad id fecit, cum per vniuersum orbem liberas Respub. sub suum iugũ subiecerit: sed neq; destructo imperio Romano tamen potuêre pristinam libertatem recuperare, nisi perpaucæ quædam. Quo tẽpore augebatur Romanum imperium, inue-

niebantur in omnibus regionibus multi liberi populi, multæ liberæ Respub. præclarè institutæ: & libertatis defensores acerrimi: nec proinde à Populo Romano absque singulari virtute vinci, ac superari potuerunt. Exemplo esse possunt vel soli Samnites: quos Liuius testatur tam potentes pace ac bello fuisse, & tam acres libertatis defensores, vt quadraginta sex annos bellum cum Romanis gesserint, nec vinci omninò potuerint, ante tempora Cósulatus Papyrij Cursoris, qui Papirij primi filius fuit: quamuis infinitas strages perpesſi fuissent. Quo magis miseratione dignum est, si quis eam regionem ætate nostra propemodum desolatá videat, quæ olim à tot liberis hominibus incolebatur, tot liberis & præclarè institutis ciuitatibus exornata erat. Quę omnia diuersitatis suæ causam habent, ex libertate & seruitute. Quæcunque enim ciuitates ac regiones libertate fruuntur, augentur opibus, & imperio, & hominum multitudine. Quis enim nó libentius procreet homines in ijs locis, vbi matrimonia, & opes liberæ sunt, quàm vbi metus est, ne si quid labore tuo ad educandos liberos comparasti, id tibi à tyranno aliquo auferatur? Vbi libertas est, non modo tibi polliceri potes, liberos fore non seruos, quos procreas

Libertatis laus.

creas filios, sed siquidem virtuti operam dent, etiam ad Reipub. gubernationē adhibitos iri. Augentur opes hîc, non ex agricultura modò, verum etiam ex omnib. alijs honestis artibus: quod omnes ita affecti simus, vt eo loco libenter acquiramus, quo speremus, rebus partis tutò frui posse: In huiusmodi locis omnes certatim, cùm publicorum, tùm priuatorum commodorum rationem habent, eaque augere conantur. At vbi seruitutis iugo oppressi sunt homines, contrario modo eueniunt omnia, idque tantò magis, quantò durior seruitus fuerit. Durissima videtur seruitus earum ciuitatum atque regionum, quæ imperio liberæ Reipub. parent. Primum enim diutissima esse solet, vt nulla spes consequendæ libertatis proposita sit. Deinde solent liberæ Respub. augēdarum suarum virium gratia, subiectarum imperio suo ciuitatum potentiam imminuere, & succum omnem propemodum exugere, secus quàm solent principes nō omninò barbari, quales sunt ætate nostra orientales omnis ciuilis vitæ corruptores. Cæteri humanis artibus instituti, æquiores esse solent, & subditos diligere consueuerunt, permittuntque non solùm, vt consuetis artibus rem faciant: sed statuta antiqua & leges reliquūt integras,

vt si ob hanc seruitutẽ incrementum amplius accipere nequeãt: conseruare tamẽ possint res prius à se partas. Et hoc quidem loco de principatu loquor, qui ab extero homine occupatur: de tyrannide quem patriæ ciuis inuadit, supra loquuti sumus. Quæ omnia si diligenter contẽpleris, haud mirum videri debet, Samnites, eo tẽpore, quo libertate fruebantur, ad tantã potentiam peruenisse: amissa illa ad extremũ fuisse redactos. Qua de re Liuius in bello Punico inquit, Samnites vnica Romanorũ legione apud Nolam, vsq; adeò oppressos fuisse, vt legatos ad Annibalem impetrandi auxilij causa mittere coacti fuerint: Legatos etiã de sua miseria apud Pœnum conquestos, se esse illos, qui proprijs viribus cũ Pop. Romano centum annos gesserint bellum, & sæpè binos exercitus Consulares sustinuisse: nunc eò miseriæ redactos, vt vnicam legionem sustinere nequeant.

Romanæ vrbis magnitudinem ortam esse, partim ex ruina vicinarũ vrbium, partim quod peregrinos homines ad honorum gradus, in vrbe facilè admiserit.

CAPVT III.

CRESCIT interea Roma Albæ ruinis, inquit Liuius. Nam qui potentem

tem vrbem quempiá efficere vult, aptamque ad imperium occupandum: in id vnicè debet incumbere, vt eam magno ciuiũ numero repleat, siue qua re nunquã ad fastigium aliquod peruenire poterit. Idipsum duob. modis præstabit, quorum vnus facilis & gratus, alter violẽtus esse videtur. Primus est, si aditum patefeceris omnib. peregrinis, vt tutò in vrbem tuam commigrare, & illic habitare, & ausint, & libẽter velint. Violentus alter est, si vicinas vrbes destruxeris. Ita enim compelles earum incolas in tuam vrbem commigrare. Vtrumque modum obseruârunt Romani, quamobrẽ tàm citò creuit Respubl. vt Sexto illorum Rege imperante, octuaginta millia ciuium illic habitarent, qui ad arma ferenda apti essent. Violẽtus ille modus similis est ei, quo agricolæ in excolendis arborib. vtuntur. Nam vt Plantæ altius consurgant, firmioresque fiant, atque fœcundiores, amputare solent primos ramos, & stolones omnes, videlicet vt succus in superiores plantæ partes vberior feratur, & plãta maior fœcundiorque fiat. Necessarium autem esse id in augenda viribus atque imperio Republ. vel Spartanorum & Athenien sium exemplum documento esse potest: quæ vrbes etsi munitissimę essent, & optimis legib. institutę,

non potuêre tamen Romanam potentiam adæquare, quamuis Roma minus benè instituta videretur, ob tot patrum plebisque contentiones. Cuius rei ratio est, quod Roma vtrumque modum in augendo ciuium numero seruans, potuit ex suis ciuibus ingentem exercitum producere: Athenienses & Spartani contrariam viam ingressi, nunquam potuêre plùs, quàm viginti millia ciuium suorum singuli proferre. Neque enim attribui debet id diuersitati situs locorum, solíve fœcunditati, sed causis iam expositis. Lycurgus enim, Spartanorum legislator, nulla re facilius abrogari posse leges suas existimauit, quàm peregrinorũ hominum aduentu. Itaque omnia in Repub. eò direxit, ne ciuib. suis occasio esset, cum exteris hominibus conuersandi, aut negotiandi. Ob quas causas ne peregrini reciperétur interdixit, & matrimonia, quæ cum exteris contraherentur, prohibuit: denique ne occasio exteris mercatoribus daretur, merces suas eò comportandi, mandauit, vt moneta ex corio vterentur, quib. omnibus de causis, nunquam potuit Spartanorum ciuium numerus vehemẽter augeri. Sed cum res humanæ, quæcunque aliquid artificij continent, naturam imitari debeant, nec fieri posit, vt planta tenuis, ponde-

ponderoſos ac magnos ramos ſuſtineat: nequaquam exiſtimare debemus, Rempubl. exiguo ciuium numero conſtantem, poſſe occupare, aut ſi quando occupauit, conſeruare, vrbes maiores & frequentiores, quàm ipſa ſit. Nam ſi quando tale quiddam ei contigerit, ex leui aliquo motu rurſus omnia perdet, perinde vt tenuis planta, ponderoſiores ramos habens, ex leui vento confringitur. Quamobrem Spartani, etſi Græciæ totius imperium occupaſſent, tã inepti fuerunt ad id conſeruandum: vt deficientibus Thebis, reliquæ ciuitates ſimul omnes defecerint: amiſſoque vniuerſo imperio, perinde affecti erant, vt planta ſine ramis. At id Romanis non contigit, quoniam domi plantam habebant firmam, quæ validos illos ramos facilè ſuſtineret. Hęc pręcipua cauſa fuit magnitudinis Romani imperij, quam Liuius, vt ante diximus, præclarè expreſsit, inquiẽs: creſcit intereà Roma Albæ ruinis. De cæteris, quæ etiam eò faciebant, inferius dicemus.

Reſpub. tribus modis ſolere imperium comparare.

CAPVT IIII.

RErum antiquarum hiſtoriam obſeruanti, tres modi apparent, quibus

Respubl. in vniuersum vsæ depræhenduntur, ad imperium comparãdum. Ex ijs primus est, quem Tusci olim obseruarunt, qui inito fœdere inter sese: quo æquali dignitate eorum ciuitates compræhenderentur, subindè plures in suam societatem, ditionemque pelliciebant, perinde vt faciunt ætate nostra Heluetij, & olim in Græcia Achæi, atque Aetholi: Quia autem multum negotij fuit olim Pop. Romano cũ Tuscis, hoc modo inter se confœderatis: explicanda est aliquãtò copiosius hoc loco illorum Reipubl. ratio, de qua etsi historiarum monumentis nil singulare proditum sit: nouimus tamen, quod ante tempora Romanorum Tusci potentissimi fuerint terra marique. Quorum potentiæ argumentum est, quod in Mare superum Atriam, Coloniam nobiliss. deduxerunt, ex quo Mari Adriatico postea nomen ex ipsa impositum remansit: vnius tantum literæ mutatione intercedente. Eorum imperij limites erãt ab ima parte, Tyberis fluuius, ab altera, summæ alpes, quæ Italiam à Germania diuidunt. Sed 200. annis tamen, antequam crescere inciperent Romani Imperij vires, accepere Tusci à Gallis magnam cladẽ, qui Bellouesо duce, siue necessitate quęrendarum se dum coacti, siue loci fertilitate moti, supera-

ſuperatis alpib.eam Italiæ partem occuparunt, quam vocamus Longobardiam, & à ſuo nomine eam Galliam Ciſalpinam nuncuparunt, expulſiſq; priorib. incolis, multas in ea ciuitates extruxerunt, quas poſſederunt eò vſq;, donec ipſi quoq; poſtea Romana potentia domiti, pellerérur. Hęc erat Tuſcorum imperandi ratio, comprehenſis æquali fœdere eorũ ciuitatibus, quæ duodecim numero erant, & Cluſium, Veij, Feſulæ, Aretium, Volaterra, inter eas præcipuæ. Sed nõ potuêre tamẽ illius ope, Italię limites excedere: neq; Italiã vniuerſam occupare, propter cauſas, quas poſteà cõmemorabimus. Alter imperandi & acquirendi imperij modus eſt, ſi ciuitati tuæ plurimas ciuitates ſocias adiungas, ita tamen, vt tibi imperij nomen, & poteſtas remaneat, cùm ad ſuſcipienda bella, tùm in eos, quos ſociorũ auxilio deinceps occupare, & ſubigere potueris. Quæ ratio à Populo Romano obſeruata eſt. Tertius eſt, quo vſi ſunt Spartani & Athenienſes, ij enim nõ ſocios ſibi vllos adiunxerunt: ſed quoſcunque occupârunt, omnes ſibi ſubditos fecêre. Quæ imperandi & acquirendi imperij ratio, omnium imbecilliima eſt, vt in ijſdem hiſce, binis præſtantib. Rebuſpub. apparuit. Neque.n. tàm citò, ob vllam aliam cauſam do-

ſtructæ fuerunt, quàm quod Imperium, ſuis viribus maius, comparâſſent. Eſt enim res per ſe ardua, atque difficilis, imperare per vim, & ijs præſertim, qui prius liberi eſſe conſueuerunt. Quod ſi ergo, neq; maximum habeas ciuium numerum, neq; ſocios adiungas, quorum auxilio imperij põdus ſuſtinere poſsis, vix domare imperio tuo ſubditos poteris. Cum autem Athenienſes & Spartani neutrum horum fecerint, nemini mirum videri debet, ſi ineptam eſſe diximus, eorum imperandi rationem. Romani vtrumque fecerunt: nec extare puto memoriam vllius Reipub. quæ tali modo imperandi vſa fuerit. Quamobrem creuit etiam illorum potentia, plùs quàm vllius vnquam Reipub. Multos illi ſibi per vniuerſam Italiam ſocios adiunxerant, qui ijſdem legibus, vt ipſi viuerent: exceptis imperij inſignibus, quorum ſedes Romæ collocata erat: ſed ita fiebat, vt ijdem ſocij ſenſim ſuiſque laboribus, ſemetipſos magis magiſque Pop. Romano ſubijcerent. Nam poſtquam idem Populus Italia egreſſus, regna in prouincias reduceret: neque ij, qui victi eſſent difficulter parerent, cum aliàs ſub Regibus viuere conſueuiſſent: neque preterea à ſocijs, ſed ipſomet Pop. Romano ſuperatos ſe eſſe putarent: nullũ preter

ter Pop. Romani dominium agnoscebant. Quo factum est, vt omnes socij, quicunq; in Italia essent, à tot Romanorum prouincijs, quæ se eorum imperio planè subiecerant, & vrbe munitissima ac potentissima oppressi: errorem suum tardè nimis agnouerint, quod nulla iam ratio esset, eorum potentiæ resistendi. Nam si qui illorum aduersus Romanos coniurarent, breui tempore opprimebantur, & ex socijs subditi fiebant. Hunc administrandi acquirendiq; imperij modum solus Pop. Romanus obseruauit, nec vllus eo præstantior inueniri potest, vel ipsa experientia attestante. Post hunc, secundum locum obtinet is, quem à Tuscis, Achiuis, atq; Ætholis obseruatum olim docuimus, & ab Heluetijs etiamnum obseruari. Nam etsi non magnum imperiũ facile sit consequi per hunc: quod Respub. disiuncta in plures ciuitates eodem fœdere compræhensas, nó tàm facilè de rebus gerendis consultare queat, nec tàm cupidos habeat ciues acquirendi imperj, quod in tot partes postmodum diuidi oporteat: tamen ob has ipsas causas duplici nomine prodesse solet. Primum enim, si quid semel est occupatum, illud diutissimè retinere solent: deinde non facilè bellis sese immiscent, & pace felicius vtuntur: diutius enim

de omnibus ijs, quæ occurrunt consultare coguntur, & lentius mouentur, quàm vbi vnis in mœnibus omnes comprehendun-tur. Solet prætereà hæc imperandi ratio, certos sui incrementi limites habere, quos non facilè excedit Nam postquam duodecim, aut quatuordecim vrbes sese eodem fœdere coniunxerunt: nō solent plures recipere in societatem, quod satis se esse, atque sufficere existiment ad sui defensionē: neque magnopere quærunt, vt alijs imperent, cum parùm singulis imperium illud prodesse queat: plurium verò sociorum multitudo, confusionem potiùs quàm defensionis auxilium allatura esse videatur. Itaque cum eò vsq; accreuerit fœderis eorū societas, vt tuti esse videantur ab exterorum incursionibus, & sufficiētes ad sui defensionem: binos scopos sibi proponunt. Nā aut vicinas ciuitates & regiones in suā clientelam recipiunt, certo stipendio dato, quod inter ipsos facilè diuidunt: aut modò huic, modo illi principi operam nauant in bello. Idq; cùm ab Heluetijs nunc, tùm olim ab alijs factitatum esse nouimus. Quamobrem narrat Liuius, cùm aliquando Philippus Macedoniæ Rex, præsente Aetholorum prætore, cum Tito Quintio Flamminio dissereret, obiecta esse illi præ-

tori

tori Aetholorum auaritiam, à Philippo: quod non eos puderet militem suppeditare vtrique hostium, vt in contrarijs castris sępè Aetolorum signa cernerentur. Quamobrem vel ex hoc exemplo, videtur ista administrandi, acquirendique imperij ratio, semper sibi similis fuisse. Alteram verò, qua subditi solummodò parantur, vt olim incommodam minimeq; firmam fuisse constat: Ita nostra quoque ætate Italicis ciuitatibus parùm salutaris fuit. Sola Romanorum illa admirabilis fuit, cuius exemplũ neque anteà ab vllo populo, neq; pòst vsurpatum esse nouimus. Tuscorum, Aetholorumque Rempubl. imitantur ætate nostra soli Heluetij, & Sueuorum confœderatio. Quæ cum ita sint, ac tàm multa Populus Romanus domi, militiæque præclarè instituerit, & ad augendam, & ad conseruãdam Rempubl. salutaria, quæ à nostris hominibus nec considerantur, nec ad imitandum proponuntur: mirum nemini videri debet, si eò res nostræ in Italia redierunt, vt præda simus cuicunque, qui nos inuadit. Nam, vt de cæteris taceamus, Tuscos certè nostros deceret, si non Romanorum illam disciplinam militarem, & augendi imperij rationem imitari se posse confiderent: eam saltem imitarẽtur, quam antiquissimi

illi

illi Tuſci excogitârunt: qua ſi nô magnum & Romanorum ſimile imperium compararunt: tamen in Italia potentiam acquiſiuerunt, quantam illa adminiſtrandæ Reipubl. ratio permittit: eamq́ue cum ſumma laude, & ęterna ſui nominis memoria, poſſederunt longo tempore: donec ea primũ à Gallis labefactata, & denique à Populo Romano oppreſſa deletaque, funditus caderet, vſqueadeò, vt ætate noſtra tanti illorum imperij vix vlla extent veſtigia. Atque hæc ipſa ratio fuit, vt ſequenti capite diſputare conſtituerim de cauſis, propter quas tantarum rerum memoria aboleri poſsit.

Mutationem religionis, linguarumq́, Diluuia item atq́, peſtilentiam efficere, vt magnarum rerum memoria aboleatur.

CAPVT V.

PHiloſophis ijs, qui Mundum ęternum eſſe contendebant, non incommodè obijci poſſe credo, obliteratam rerum antiquiſsimarum memoriam. Neq; enim veriſimile eſt, ſi Mundus ab æterno fuit, nos planè ignoraturos fuiſſe illa omnia, quæ ante quinque annorum millia geſta fuerunt. Sed non deſunt tamen etiam cauſæ

ſæ, quibus maximarum rerum memoria aboleri potuit, quas dum mecum conſidero, partim ab ipſa hominum natura, partim ex cœlorum influxu dependere cenſeo. Ex hominũ natura aboletur rerũ magnarum memoria, ob mutationem religionis & linguarũ. Nam qui nouum religionis cultum inſtituere vult, imprimis operam dat, vt quæ prior religio continebat, omnia deleantur, vtque ſuæ religioni fidem concilìet. Quod ſi illi igitur, qui hanc nouam religionem inſtituunt, etiam nouam linguam introducant, facile illis eſt omnes res antiquas abolere, & eorum omnem delere memoriam. Id ita ſe habere intelliges ex Chriſtianæ religionis inſtitutione: cuius primi autores in id vnicè incumbebãt, vt omnes Ethnicorum cæremoniæ ſtatutaque euerterentur & delerentur. Quod autem remanſit tamen aliqua memoria Ethnicorum religionis & veterum inſtitutorum: id factum eſt ob linguam non mutatam: nam Chriſtianam noſtram religionẽ Latina lingua explicarunt: quod ſi illam cum noua aliqua lingua introducere potuiſſent: facile aboleri potuiſſet omnis Ethnicorum diuini cultus memoria. Vſque adeò enim diligentes aſsiduique erant primi illi Chriſtianę Religionis inſtitutores & moderatores,

in extirpandis Ethnicorum superstitionibus, vt & Poëtas & Historicos quibus aliquid tale contineretur, comburendos iurarent, idola deijcerent, & quicquid superstitiones illas aliquo modo redoleret, id omne in vniuersum tollere conaretur. Cui illorũ diligentiæ si noua penitus lingua accessisset, facile potuissent antiquæ illæ res in obliuionem omnes trãsire. Quod igitur fecisse nouimus Christianæ religionis patres in ea constituẽda aduersus Ethnicorũ superstitiones: idipsum verisimile est ab ijs factum, qui Gentilismũ instituerũt, contra antiquorum aliquam religionem. Et quoniam quinque aut sex annorum millibus, fieri potest, vt religio bis aut ter planè immutetur: non mirũ est, si cum illa mutatione, rerum quoq; antiquarũ memoria aboleatur, vsq; adeò vt si quid earũ ad posteros peruenit, pro fabula habeatur: perinde vt accidit Diodori Siculi historijs, quæ pollicentur narrationem rerum ante 40. annorũ millia gestarũ, & proinde nõ iniuria pro fabulis habetur. Ex cœlorum influxu perit rerum antiquarum memoria, ipso humani generis interitu, qui propter pestes aut diluuia aut famem euenire solet. Maxima autem est vis diluuiorum, nam qui ex ijs conseruatur, ferè esse solent homines montani, historia-

historiarum & omnis antiquitatis imperiti: nec proinde posteris suis vllam earum cognitionẽ relinquere possũt: Quod si quis cõseruatur literatus & peritus antiquitatis: vt sibi nomẽ & autoritatem apud posteros relinquat, ex animi sui sententia potius, quàm vt res verè sese habuerint, scribere solet. Neq; verò dubitandum censeo, quin statis tẽporibus huiusmodi pestes, fames atq; Diluuia per orbem terræ grassentur, cùm earum mentionis pleni omnes sint libri historiarũ: tùm etiam quod abolitã rerum antiquarum memoriam, tanquam certum eorum effectum intelligamus. His accedit quod rationi consentaneum sit, vniuersum mundum quandoque expurgari oportere, perinde vt singuli homines expurgantur. Nam in his quoq;, auctis omnibus humoribus supra modum, natura si fortis fuerit, excretionem eorum molitur, sine qua interire hominem oporteret. Idem censendum de ipso vniuerso: nam cum omnes regiones terræ, incolis plenę sunt, nec vsquã nouus habitandi locus superesse potest: aucta insuper fuerit supra modum malitia hominum: necesse est purgari mundum aliqua magna clade: vt homines, numero primum imminuti, deinde pręsentis cladis intuitu consternati, meliores reddantur.

Quæ cum ita sint, non mirum est, si Tuscorum res, olim tàm belli, quàm pacis gloria celebres, à Romana potentia opprimi potuerint, & vsq; adeò aboleri, vt vix vlla amplius extent illarum vestigia.

Ratio progrediendi in bellis gerendis à Pop. Romano vsurpata.

CAPVT VI.

SVPERIORI capite disputauimus de modo acquirendi, administrandique imperij, quem Pop. Romanus obseruabat: deinceps differemus de ratione gerendorum bellorum: vt intelligatur quantum prudentia cæteros homines superârint, vtque methodo semper vsi sint quadam, ad tantam imperij molem cōparandam. Qui bellum gerit pro animi arbitrio, nulla coactus necessitate, propositum finem proculdubio habet, comparare imperium, & partum conseruare, non amittere: ditare patriam, non ad paupertatem reducere. Ex quo sequitur, rationem habendā esse sumptuum, ne nimis magni fiant: omnium horum naturā Pop. Romanus vno quasi fasce comprehendit, dum bella gerenda esse statuisset magnis viribus, vt breui temporis spacio conficerentur. Itaque magnis copijs in cam-

in campum prodibant, & hosti obuiam profecti statim dimicabant. Victis leges & pacis conditiones permittebant, aut eò Coloniam, quæ esset Romanorum finium custodia, deducebant: ex quo fiebat, vt breui temporis spacio bella conficerētur, & absque magno etiam sumptu. Nam interim dum apertè bellum indiceretur, sufficiebant Coloniæ ad fines eorum imperij tutandas: bello publicè indicto, magnis cum copijs prodibant, pugnabant & victis grauiores, quàm priùs conditiones, præscribebant: atque ita sensim eorum potentia augebatur, & hostium vires imminuebantur. Hunc gerendorum bellorum modum seruarunt, donec peruentum esset ad Veiorum obsidionem: tunc enim aucta Repub. stipendium ex ærario militibus constituerunt, vt diutius bellum protrahere possent, quæ res ante necessaria non erat, cum bella cum vicinis proximis gererentur, eademque breuissimè conficerentur. Id autem soluendorum stipēdiorum institutum, etsi eò pertineret, vt bella, quæ procul ab vrbe gerebantur, melius confici possent, & exercitus diutius sufficeret ad illa conficienda: nō tamen desierunt in id maximè eniti: vt illa quoque quàm fieri posset citissimè absoluerentur, & vt victis hostib.

cò Coloniæ deducerentur. Nam præter cõmunem Populi Romani consuetudinem, efficiebat etiam Consulum ambitio, vt quàm citissimè bella absoluerentur: quoniam annus erat eorum magistratus, nec triumphum ducere poterant, ni priùs confectum bellum fuisset. Vt deducendarum Coloniarum ratio conseruaretur, efficiebat vtilitas, quæ ex illis ad ciues Romanos dimanabat. Hæc progrediendi ratio igitur à Populo Romano perpetuo obseruata est in bellis gerendis, nec quicquam immutatum, prætérquàm in præda distribuenda, in qua liberaliores à principio fuerunt, quàm posteà, idque ob eam causam fecêre, quod cum stipendia militibus soluerentur, magis ærarij publici, quàm priuatorum vtilitatis rationem habendam putarent. Vt si ærarium ditesceret, stipendia solui possent, tributo ciuib. non indicto. Itaq; hisce rationib. factum est, vt Rom. Pop. ex bellis ditatus fuerit, non ad paupertatem redactus: cæteri principes & Respub. quæ Pop. Romanum imitari nesciunt, nó raró plura amittunt quàm acquirunt. Tanta erat autē Romæ ditandi ærarij apud omnes cupiditas, vt eò redacta fuerit res, ne cuiquam Consuli ducere liceret triumphum, ni simul magnam auri, argentiq; vim, & aliam

prædam

prædam multiplicem ærario inferret. Vniuersum igitur Populi Romani institutum eò spectabat, vt bellum breui tempore cõficeret, hostem aut vinceret, aut excursionibus & prelijs fatigaret & ad conditiones pacis petendas impelleret, ipse verò subinde magis magisque ditesceret.

Quantum agri distribuere solerent Romani singulis, qui in Colonias deducebantur.

CAPVT VII.

QVANTVM agri Pop. Romanus singulis Colonis diuidere soleret: vix memoriæ proditum esse credo? verisimile est autem aliquando plus, & aliquando minus cuique âssignasse: prout locus magis aut minus fertilis esset, in quem Colonia deducebatur: nec tamen vnquam id valdè liberaliter ab eo factum: cùm Reip. interesset, vt multi in singulas Colonias deduci possent, qui aduersus hostium incursus, tutandis finibus Romani Imperij præsidio essent. Deinde cum tenuiter viuerent ij Ciues, qui Romæ habitabant: verisimile est eos noluisse, vt qui in Colonias deducerentur, vehementer opulenti forét. Exẽplo potest esse Colonia Veij, qua post captos

Veios deducta, distributa fuere singulis Colonis terna iugera & septem vnciæ agri, Liuio teste. Existimabant enim non tàm magnitudinem agri, quàm bonam ipsius culturam ad victum suppeditandum conducere. Pascua certè & Syluas eos habuisse oportuit, cùm ad pecora nutrienda, tùm ad ligna ignib. & ædificijs suppeditanda: sine quibus Colonia rectè institui nō potuit.

Quibus de causis populi quidam, relicto solo patrio, aliàs regiones inuadere soleant?

CAPVT VIII.

EX præcedenti disputatione de modo acquirendi conseruandique imperij, & de Tuscorum antiquissimorū Repub. à Gallis euersa, sequi videtur, vt deinceps ostēdamus, bellorum duplex esse Genus. Alterum enim ex principū ac Rerumpub. libidine siue ambitione pendet, quod ij, augendi imperij gratia, cum vicinis bella suscipere soleant. Huiusmodi fuerūt bella, quæ & ab Alexandro Magno & à Pop. Romano etiam gesta sunt, & alia item, quæ etiam ętate nostra principes & Respub. inter se gerere solent. Periculosa illa quidem, sed huiusmodi tamen, vt omnes incolas ex regio-

regione bello deuastata expellere non soleant. Victori enim sufficit, vt victos in suam potestatem redigat, & cogat imperio suo parêre: quod vbi obtinuerit, non grauatur, si maximè antiquis legibus porrò vtantur. Longè difficilius magisque periculosum est alterum belli genus, quod inferri solet à gentibus exteris, quæ vniuersæ, cum liberis & coniugibus, siue bello siue fame coactæ, priores sedes deserunt, & alienas regiones inuadunt: non vt imperent ijs, qui iam illic habitant, sed vt illis aut interfectis aut expulsis, ipsi eas possideant. Horrendũ est autem huiusmodi bellum, vt Salustius sub finem belli Iugurtini pręclarè ostendit. Narrat enim illic, quod victo Iugurtha, Galli in Italiam transire voluerint: ac cum cæteris gentibus à Pop. Romano de Imperio tantum fuisse dimicatum: cum Gallis de singulorum hominum salute pugnatũ esse. In cęteris enim bellis victori sufficit eos remouisse aut sustulisse, qui imperabant: in hisce agitur de singulorum hominum salute. Nam quæ gentes alienas prouincias inuadunt, veteres Colonos omnes expellere & interficere conantur, vt ipsæ eorum bonis fruantur. Huiusmodi bella habuit Pop. Romanus terna. Primum à Gallis illatum est, qui vrbem occuparunt, & Thuscis iam

tus sæpè fuderunt, sed à Mario tandem victi, deletique fuêre. Quo loco obseruare licet antiquam Pop. Romani virtutem, quæ tria hæc tam periculosa bella confecit & hostes deleuit. At postquam antiqua illa virtus abolita fuisset, non potuere eiusmodi gentibus, quæ Italiam inuaserant, resistere. Nam cum Vandali & Gothi aduenissent, vniuersum occidentis Imperium occupârunt, nec quisquam eis resistere potuit. Causæ autem, quæ huiusmodi gentes excitare solent, vt relictis sedibus suis, alienas inuadant, partim à fame partim à bello pendēt, quibus in patria oppressi, discedere coguntur, vt nouas sedes quęrant. Quod si igitur ingenti hominum numero suscipiant huiusmodi expeditiones: alienas regiones inuadunt magno cum impetu, incolas priores expellũt & interficiunt: opes illorum diripiunt, nouum regnum condunt, regioni, quam occuparunt nomen nouum imponunt, quemadmodum iam olim à Mose, & postea ab ijs populis factum nouimus, qui Romanum Imperiũ destruxerunt. Neque enim aliunde sunt nouæ illæ Italicarum regiorum appellationes, quàm ab ijs populis inditę, à quibus illa oppressa, ac deuastata est, veluti hodierna die est Longobardia, quæ olim Gallia Cisalpi-

na vocabatur: Francia à Francis, qui illam occuparunt, quæ prius Gallia Transalpina dicebatur, Schlauonia, quæ Illyria prius appellabatur: Vngaria, quæ prius erat Pãnonia: Anglia, quę fuit olim Britannia, & Moses Iudæam appellauit illam Syrię partem, quam cum populo Israelis occupauit: & multæ aliæ eodem modo, vt hę, nouis subindè nominibus insignitę fuerunt: quas recensere omnes nimis laboriosũ foret. Cæterum eorum populorum, qui bello è suis sedibus pulsi, alienas regiones inuadere coguntur, & earum incolas rursus expellere, exemplum esse possunt Maurusij Syrię populi, nam cum hi de Hebræorum aduentu certiores facti fuissent, nec existimarent se eorum viribus resistere posse: satius esse putarunt, relicta regione, se suasque res mobiles, quantas secum auferre possent conseruare, quàm omnia periculo committere. Itaque relicta patria in Africam transierunt, & pulsis quibusdam populis, sedes suas illic posuerunt. Nec caret admiratione, eos qui patriam defendere non potuerunt, alienas regiones potuisse expugnare. Procopius in historia belli contra Vandalos à Belisario in Africa gesti, scribit se in columnis quibusdam legisse, ijs locis, quibus Maurusij isti consederant, hæc verba: Nos

Mau-

Maurusij sumus, qui fugimus à facie Iesu Latronis filij Naue. Videlicet vt appareret causa eorum, ex patria discessus. Cum igitur extrema necessitate pulsi cogantur huiusmodi populi sedes relinquere, horrendus est illorum aduentus: nec nisi ab excellenti virtute sustinentur, si magnis viribus veniant. Sin exiguus sit illorum numerus, non tantam vim inferre possunt. Itaque arte quadam tunc solent locum quempiam occupare, & contracto cum vicinis fœdere, illum conseruare: vt fecisse legimus Æneam, Didonem, Massilienses, & alios, qui vicinorum auxilio & amicitia ea, quæ occupassent loca conseruarunt. Qui populi autem è suis sedibus maximo hominum numero egressi sunt, fuêre Syri, deserta frigidaq; eius regionis loca incolentes: qui cum aucti essent numero tantopere, vt victum non haberent, coacti sunt sæpè loca mutare. Intra quingentos annos non audiuimus aliquem populum hoc modo migrasse, videlicet qđ illæ regiones vnde discedere solent, vehementer sint euacuatæ tunc, quando illorum aduentu oppressum fuit Romanum imperium. Deinde excultę sunt nunc illæ Germaniæ magnæ & Angliæ regiones, ex quibus olim migrare solebant, ita vt cômodè illic habitari queat;

nec opus sit illinc migrare. Quibus accedit, quòd qui in extrema Germania habitant, Poloni, Cimbri & alij viri fortissimi perpetuas habent dimicationes cum Scythis ac Tartaris barbarissimis hominibus, eosque prohibent ne transeant, & in Italiam venire queant; qua de re non immeritò etiam gloriantur, quod nisi ipsi resisterent, sæpè foret vt Romana Ecclesia ab illis nationibus peteretur.

Quibus ex causis potissimum soleant inter principes oriri bella?

CAPVT IX.

PRIMA inter Sabinos & Pop. Romanum belli causa, eadem fuit, quæ alios etiam principes & magistratus irritare consueuit, siue illa casu, siue ex instituto pẽdeat eius, qui bellũ mouere cupit. Samnitij belli causa fortuita fuit, neq; enim cõstituerant Samnites, cum Sidicinis bellũ mouissent, etiã ad Campanos venire, & ex Campanis bellũ Romam trãsferre, vt cum Pop. Romano, cum quo amicitia & societas vetus intercedebat, dimicarent. Sed accidit præter expectationẽ cùm Romanorũ tùm Samnitũ, vt Cãpanus populus à Samnitibus oppressus auxilium à Pop. Romano peteret,

teret, & cum id aduersus Samnites veteri fœdere vinctos aliter imperrare nō posset, sese in Pop.Romani ditionem potestatemque dederet. Iniquū esse visum est populo Romano tunc, Campanis vt socijs auxilia ferre, eosque aduersus Samnites vetustiori amicitia vinctos armis defendere: sed postquam se dedidissent, turpe etiam videbatur, si dedititios suos nō defenderent, aut si occasionē darent alijs, qui forte eodē modo, se essent in ipsorū potestatem dedituri, dubitādi de fide ipsorum. Id enim ei scopo magnoperè repugnabat, qui Pop. Romano à primo vrbis initio propositus fuit, ad gloriam & Imperij magnitudinem perueniendi. Eadem causa ferè etiam primum bellum Punicum excitauit, quod aduersus Carthaginenses Romani forte Messanenses in Sicilia defendissent. Sed non fortuita fuit secunda eiusdem belli occasio: quod Annibal Carthaginensiū imperator de industria Saguntinis Popul.Romani socijs in Hispania bellum mouisset: vt exciti ad illorum defensionem Romani, occasionem Pœno darent in Italiam traijciendi. Estq; vsitata admodum ista ratio arripiendarū belli occasionum. Nam vt fides nō violata esse videatur, quæ certis pactis diu firma fuit, nō bellum mouent aduersus confœderatū ipsum, sed

ſed ipſius amicum, aut clientem certò fore ſperātes, vt ad ipſius defenſionem ſeſe accingens, ipſis quoque cum illo dimicandi occaſionem præbeat: aut ſi clientem & amicum non defenderit, manifeſtè reprehēdi queat perfidiæ, atque hac quoque ratione, facilem ad oppugnandum ſe hoſtibus aditum exhibeat. Singulare autem eſt & præ cæteris illuſtre exemplum Campanorum, cùm ad belli ſuſcipiendi occaſiones intuendas & conſiderādas, tùm ad cognoſcenda arripiendaque extrema defenſionis remedia: vt cum manifeſtè cernis, te hoſti in prædam ceſſurum, in alterius potentis principis poteſtatem te dedas, à quo defendi queas, vt Campani fecerunt. Quorum exemplum Florentini imitati, cum Caſtrucij Senenſis impetum ipſi ſuſtinere nequiuiſſent, neq; eos vt amicos defendere vellet Robertus Neapolitanorū rex: in ipſius ditionem ſeſe dediderunt, vt ab illo tanquam domino defenderentur.

Pecuniam non eſſe neruum belli.

CAPVT X.

QVIA facilè eſt cuique bellum mouere: at non quiſque conficere poteſt id, quod mouit: idcirco decet, vt vires

res nostras recta ratione metiamur, antequam expeditionem aliquam suscipiamus. Sed opus est hic prudentia quadam, ne aut subditorum beneuolentia, aut situs locorum, aut quæ hisce similia sunt, id tibi persuadeant, quod armorum tuorum robore efficere nequeas. Prosunt illa quidē omnia, si cum strenuorum militum virtute cōiuncta fuerint: at seorsim, vires tuas parum augent. Sine strenuorum militum virtute nil prosunt thesauri ingentes, nec situs regionis natura loci munitus: beneuolentia subditorum non diutius durat, quam illos defendere potes. Omnes montes, omnia maria, omnia loca munitissima peruia fiūt, nisi viris fortib. defendantur. Pecuniæ magna vis, non modò nequit te sola defendere, sed maiori periculo adhuc te exponet: falsaq; est ea sententia, quæ dicit, *Pecuniam esse neruum belli.* Pronuntiauit eam primò Q. Curtius, in bello Antipatri Macedonis, cōtra Regem Spartanorum, videlicet quod Spartani pecuniæ inopia dimicare coacti fuerint, eoque prælio fracti: quod si protrahere bellum potuissent, futurum erat, vt nuntiata paulò post Alexandri morte in Græcia, victoriam sine sanguine obtinuissent. Sed quia pecunia deerat, metuebantque Spartani, ne miles difflueret, ob idque

prælium committere coacti, succubuerint: idcirco dicit Pecuniam esse neruum belli. Quam sententiam ætate nostra omnes principes in ore habent: at non vti mihi quidem videtur sapienter. Nam huic veluti fundamento innixi, existimant thesauros sufficere ad sui defensionem, nec animaduertunt, quod si thesauri sufficerent ad hostes vincendos, Darius potuisset Alexandrum superare: Romani a Græcis vinci: & nostra memoria Heluetij à Carolo Burgundico superari. Et ante paucos dies, Pôtifex cum suis, cum Florentinorum viribus, non tanta difficultate apud Vrbinum debellasset Franciscum Mariã Iulij II. Pôt. nepotem. Sed omnes ij quos iam commemorauimus, ab ijs victi sunt, qui in fortitudine militum potius, quàm Pecunia præsidium posuere. Crœsus Lydorum rex Soloni Atheniensi monstrauit ingẽtem thesaurum, quæsiuitque quid de tanta potentia sentiret? Cui ille, bella geri & prælia committi ferro solere, non auro, respondit: ac fieri posse vt is thesaurus ei ferro eriperetur. Post Alexandri Magni interitum, traiecit in Græciam Gallorum exercitus quidã, & ex Græcia postmodum etiam in Asiam: tandem missis ad Macedoniæ regẽ Legatis, cum illo de pace agere cœpit. Rex vt il-

los

los terreret, & potentiam ſuam demonſtraret, theſauros ſuos oſtendit: quos cum Galli conſpexiſſent, magno deſiderio eorũ flagrãtes, nil amplius de pace agere voluerunt: & tandem eò ventum, vt per ea ipſa in quibus præſidiũ omne defenſionis ponebat, victus ijſque ſpoliatus fuerit. Et Veneti, ante paucos annos, cum ingẽtes theſauros cumulaſſent, ſtatim vniuerſam ditionẽ perdiderunt, nil adiuuante vel auro vel argento. Contra communem ergo vulgi opinionem pronuntio: Non Pecuniam ſed militum virtutem eſſe neruum belli. Neq; aurum ſufficere ad ſtrenuos milites comparandos: ſed per hos aurum & argentum comparari poſſe. Quod ſi Pop. Romanus nõ ferro magis, quam auro bellũ geſsiſſet: tam magna ac difficilia bella, ne vniuerſis quidẽ mundi theſauris cõfeciſſet. Sed cum ferro non auro dimicaret, ne auro quidem caruit: quod illud in caſtra vſque afferretur ab ijs, qui Romanorum arma metuerent. Quod ſi Spartanorum rex, ob deficientem pecuniam fortunæ periculum ſubire & infœliciter pugnare coactus fuit: accidit illi ob pecuniæ defectum, quæ ex alijs etiam cauſis cõtingere potuiſſent cùm illi, tùm alijs. Sæpè enim accidit, vt deficiẽte cõmeatu, aut pugnandũ ſit, aut fame moriendum

& solent in huiusmodi casibus prudentes Imperatores, in eam partem inclinare, quę honestior est, & vbi aliquantum spei vel in fortuna ipsa positũ esse queat. Accidit nonnunquam, vt cum Imperator intelligit, hostibus suppetias allatas iri, deliberet, satius ne sit, iam fortunam pugnando experiri, quàm si auctus viribus hostis fuerit, maius periculum expectare. Contingit aliquando etiã, vti Asdrubali in Picœno, contra Claudium Neronem & alterum Consulem Romanum bellum gerenti, vt aut fugiendum sit aut dimicandum: & tutius in hoc quoque casu existimat, cum periculo pugnam subire, quam fugiendo omnia certò perdere. Quæ cum ita sint, multas esse videmus causas, quæ Imperatorem incommodam pugnam subire cogunt, inter quas, si quando Pecunię defectus reperitur: nõ est quod propterea existimemus. Pecuniã esse neruũ belli, magis quam reliquas res, quib. idem efficitur. Nõ est igitur, Pecunia neruus belli, sed strenuorum militum virtus: Requiruntur quidem ad bellum pecuniæ, sed nõ vt primum instrumẽtum: estque earum indigentia talis, quam strenui milites sæpe vicerũt: nec solent nisi raro, deesse strenuis militibus pecunię, quod ipsi eas spontè inueniant & comparent. Hæc ita se habere, testan-

testantur mille in locis historiæ. Pericles Atheniensibus suaserat, vt cum vniuersa Peloponeso bellum gererent: idque ipsos industria sua potius, quam aut virib. aut pecunia cóficere posse. Quam expeditionem ij suscipientes, industria illa sua aliquandiu prosperè rem gesserunt: sed tandem apparuit, plus valere Spartanorum militum virtutem, quàm industriam aut pecuniā Atheniensiū. T. Liuius nobis hác quęstionē pulcherrimè omnium decidit, in ea ducum cōparatione, qua sciscitatur, si cū Alexandro Magno bellatum foret, qui euentus Romanis rebus futurus fuerit? Plurimum, inquit, in bello pollere vidētur militū copia & virtus: ingenia Imperatorū: fortuna per omnia humana, & maximè in res bellicas potēs. Vtrum igitur in horū singulis P. Romanus, an Alexander plus potuerit, cōside rat: & ex ea consideratione propositā quæstionem soluit: Pecuniæ ne mentionē quidem vllam facit. Credibile autem est Populum Campanum, de quo priori capite diximus, cū Sidicinis aduersus Samnites suppetias ferret, vires suas pecuniæ multitudine potius, quàm militum virtute metitum esse: sed eidem accidit, vt re duplici prælio malè gesta, sese in Populi Romani ditionem potestatemq; reddere cogeretur.

dijque habuerunt. Idem contingere queat alijs quoque Italiæ principibus, vel si cum Maximiliano Imperatore, vel alijs Monarchis procul hinc distantibus amicitias cõtraxerint: nam omnes hæ, necessitate vrgente, perinde vt Campani Sidicinis, plus nominis quàm viriũ præsidijq; afferre solẽt. Quemadmodum igitur erraſſe nouimus Campanos, quod cum ne seipsos quidem defendere poſſent, non dubitabant tamen Sidicinorum tutelam defensionemq; suscipere: ita etiam eos omnes errare existimãdum est, qui Campanorum exemplũ imitantur. Huiusmodi fuerunt etiam Tarentini, qui ausi sunt se interponere inter Samnites & Romanos, vt pacẽ inter vtrumque populum conseruarent. Nam cum oppugnaret Samnites magno exercitu Pop. Romanus: misere Tarentini Legatos ad Consulem qui Senatus Tarentini nomine indicarẽt: Tarentinos velle pacem habere inter Samnitium & Romanum populum & arma aduersus illum sumpturos, qui primus pacem violaſſet. Sed ad ea Consul re potius, quàm verbis respondẽs, iussit claſsicum sonare, vt & præsentib. legatis prælium iniretur & ostenderetur quo loco habenda eſſent Tarentinorum postulata.

Cum metuis ne bello petaris: satius ne sit praeuenire, ita vt tu prius hostem adoriaris, quàm ille te?

CAPVT XII.

SVPERIORI capite disputatum est de ijs quæ rectè aut sinistrè fiant in suscipienda amicorum ac sociorum defensione: nunc differemus de modo, quem in defendendis nobis ipsis vsurpare coueniat. Ea de re ego persæpe viros rei militaris peritissimos, differentes audiui: eratq; totius disputationis caput hoc: Si bini sint Principes viribus æquales, quorum vnus alteri bellum indixerit, Vtrum satius sit ei, cui bellum indictum est, hostem domi expectare, an ipsius fines ingredi, & veluti præueniendo prius illum domi suæ adoriri? Argumenta sunt in vtramque partem. Et illi, qui existimant satius esse prænenire, & hostium fines ingredi, quàm domi illos expectare, Crœsi consilium adducunt, Cyro regi Persarum datum, cum Massagetarũ gentem inuaderet. Nam cum Thamyris Massagetarum regina, audito Cyri aduentu, ei significaret, optionẽ se illi dare, mallet ne in suum regnum ingredi, an se foris expectare? Si enim venire mallet, paratam se esse domi eius impetum sustinere: si non veni-

veniret: se prodituram illi obuiam. Qua de re cum in Cyri castris disputaretur, suasit Crœsus contra aliorum sententiam, ipsam Reginam inuadendam. Nam si illa procul à suo regno vinceretur: posse nihilominus regnum ipsi conseruari, & exercitus nouos comparari. At si intra regni sui fines id fieret: neque fugę neque nouarum copiarum vllam superesse rationem: atque ita regno exui posse. In eandem sentētiam aiunt Annibalem Antiocho suasisse, si Pop. Romanum subigere vellet, bellum in Italiā transferret: neque enim aliter eum vinci posse quàm erepta Italia, in qua nouorum præsidiorum penum quendam haberet perpetuum, quandiu extra Italiam esset ac bella gereret. Oportere igitur primo omnium Romam inuadere, deinde Italiam, postmodum ad reliquas eorum prouincias veniēdum. Agathoclē etiam, cum Carthaginensium impetum domi sustinere non potuisset, bellum in ipsorum fines transtulisse, & illos ad petendam pacem compulisse, Scipionem eadem prudentia militari, bellum ex Italia in Africam transtulisse. Sed qui cōtrariam sententiam tuentur, aiunt nō posse commodius labefactari exercitus vires, quàm si procul à patria abducatur, idque vel Atheniensiū exemplo notum esse pos-

ſe, qui, quandiu domi hoſtes expectarunt, ſemper vicerunt: at poſtquam procul à patria bellum gerere cœpiſſent, & exercitus in Siciliam transferre, & libertatem & cætera omnia amiſerunt. Huc pertinere etiam Antæi Libici regis fabulam. Antæum enim ab Hercule Ægyptio petitum, tandiu fuiſſe ſuperiorem: quandiu eius impetus domi ſuſtineret: ac poſtquã Herculis aſtutia extra regni fines prodijſſet, ſuccubuit: vitamque cum regno amiſit. Id enim ſibi velle, quod Poëtæ de eo fabulantur: quod cum eſſet Terræ filius, quandiu terræ hæreret, amiſſas vires inter dimicandũ ex matre reſumeret: ſed cum ab Hercule in altum proiectus fuiſſet, ne matrem contingeret: victum eſſe. Exempla præterea rerum, quæ patrum noſtrorum noſtraque etiam memoria geſtæ ſunt, idem arguere. Nouimus omnes, quanta fuerit Ferrandi Neapolitani regis prudentia, cùm in bello, tùm in pace. At idem cum biennio ante obitum cognouiſſet Carolum VIII. Galliæ regem aduentare, & multos apparatus feciſſet: in morbum incidens, ante obitum Alfonſo filio, qui in regnum ſucceſsit, in mandatis dedit, vt hoſtem intra Regni fines expectaret cum omnibus ſuis viribus, nec vſquam prodiret cum vllis copijs. Sed ab Alfonſo

poſtea

postea cum nõ esset obseruatũ patris præceptum, vt qui in Insubriam exercitum hosti obuiam præmisisset: accidit vt vniuersum regnum subito & absque vlla dimicatione amiserit. Præter hæc, quæ vtrinque adducuntur argumenta, obijci solet hoc etiam, quod qui hostem inuadit audacior fortiorque esse solet, quam qui eum expectat domi: quo fit vt qui exercitus in eum finem producitur, maiores vires habeat. His accedit, quod is qui hostis sui agrum inuadit, multis eum incommodis afficiat, quę ipsi non euenirent, si illum domi expectaret. Nam cum agri deuastantur, bona subditorum diripiuntur: nec eorum opera tutò vti queas, nec tributum indicere absque magna difficultate possis: atque ita exiccatur fons ille, vt Annibal dicebat: vnde belli præsidia manant. Præterea si tuos milites in alia regione habueris: magis vrgebuntur pugnandi necessitate, & proinde fortiores audacioresque esse cogentur. Sed hisce rursus responderi solet: hostem commodius domi expectari posse, quam vbi sit inuestigari: cum & commeatu & omnibus rebus necessarijs isthic te possis sine periculo munire. Præterea cum situs locorum peritiam habeas: eius consilia facilè impedire & impedimenta suis locis

obijcere licet. Deinde cum omnibus viribus tuis, ſimul & ſemel illi progredi obuiá, & cum illo pugnare: quod certè extra fines tuos facere nunquam licebit. In prælio etiam, ſi res minus proſperè gereretur: plures ſibi fuga conſulere poſſent: atque inde facilius eſſet vires reſtaurare, quàm ſi omnes aut plurimi perijſſent, vtq́ue res omnes ſummatim comprehendantur. Si domi hoſtem expectes, ita cum eo poteris dimicare, vt etſi omnes vires tuas ſimul in periculum adducas, non tamen periculo fortunæ omnia tua committas: cũ ex infelici quoq; pugna, quàm plurimi conſeruari queant in patria. At ſi foris pugnandum ſit, non licebit id facere omnibus viribus, quáuis fortunæ periculo ſimul omnia tua commiſeris. Ego verò his omnibus diligenter conſideratis, non puto eandem eſſe rationem vbique, hoſtem aut domi expectandi, aut forás ei obuiam progrediendi. Sunt enim quædam regiones munitiſsimæ, cum natura locorum, tum robore virorum, & vrbium: quemadmodum erat olim Italia, & Roma præſertim: ætate noſtra autem Heluetiorum & omnium cæterorum, qui eodem fœdere continentur ditio. Quædam econtrà, nec locorum natura nec robore vallorum, ac multò minus virorum fortiſſimo-

ſimorum copia munitæ ſunt: cuiuſmodi erat olim Carthaginenſium regio, & noſtra ętate Italia, & Gallia ferè vniuerſa. Quod ſi igitur regio tua talis ſit, vt neq; virtuti ſubditorum, neque locorum munitionibus confidere auſis; ſed neceſſe ſit belli fundamentum ex pecunia deſumi, quæ ex indictis tributis colligitur: procul à patria arcere hoſtem oportet: aliàs enim omnem cōficiendæ pecuniæ modum amittes, & ſtatim opprimeris. Exemplo ſint Carthaginenſes, qui ex redditibus, indictiſq; tributis ſufficientes ſumptus colligebant, vt extra patriam bellum cum Romanis gerere poſſent. At cum bellum domi haberent, ne Agathoclem quidem ſuſtinere potuerunt. Florentini noſtri, cum domi bellum illis faceret Caſtrucius Lucenſis, non potuere illius impetum ſuſtinere: ſed in cliētelam ac deditionē Roberti Neapolitani regis ſubmittere ſeſe coacti ſunt, vt aduerſus illum defenderentur. At Caſtrucio vita functo, auſi fuerunt ijdem, Mediolanenſium duci bellum mouère, & de eripiendo illius imperio agere: vſque adeò ſcilicet in domeſticis bellis abiecti fuerunt: & in longinquis virorum fortium ſpecimina ediderunt. At ſi quę regiones aut vrbes munitiſsimę fuerint, vt olim Roma erat, & ętate noſtra Cō-

fœderatorum regio: tunc tantò difficiliùs vincuntur eorum incolæ, quanto fuerint patriæ propinquiores: quod hoc modo vires coniungere, & vel maximos impetus sustinere queant: quos certè extra patriam hostes inuadendo, illis inferre nō possent. Nec me mouet hic Annibalis autoritas, qui Antiocho suadebat, vt Italiam primum inuaderet. Id enim vtilitatis suæ suorumque Carthaginensium causa potius dicebat, quā quod Antiocho id vtile futurum esset. Nam si pop. Romanus ternas illas clades, quas ab Annibale accepit in Italia, eodem temporis spacio extra Italiam accepisset, siue in Gallia, siue alibi: perijsset eorum res vniuersa. Neq; enim potuissent cæsi exercitus reliquias colligere: vires restaurare, & ad bellum denuo se præparare, & tantis rursus viribus se hosti opponere. Non existimo extare exemplum exercitus pop. Romani, ad occupandam prouinciam extra Italiam missi, cuius numerus quinquaginta hominum millia excederet: sed ad defendendam patriam armarunt in Italia contra Gallos octodecim centena millia. Neque eodem tanto ac tam magno exercitu, eum hostem quem in Hetruria vicerunt, quod Gallia Cisalpina vincere potuissent, quod tantę vires procul à patria educi nequeant.

Cim-

Cimbri copias Romanorum in Germania superarunt: sed postquam in Italiam venissent, rursus cæsi deletique fuerunt: quod ijs magnis copijs in patria se possent Romani opponere. Heluetios extra patriam vincere queas: quod nequeant plus, quam triginta aut quadraginta hominum millia producere. Domi inuicti sunt, quod isthic centum millia armare queant. Itaque cum res ita se habeant, de proposita quæstione sic pronuntio, vt censeam eum Principem, qui fortibus viris abundat, & regionē munitam habet: sapienter facere, si in difficili & periculoso bello hostem domi expectet: non ei obuiam progrediatur. Quod si & regio minus munita sit, & homines inermes & bellis insueti: tutissimum est, vt hostem à tuis finibus arcendo te defendere coneris.

Ex tenui fortuna ad magnum fastigium euehi homines solere, fraude magis, quàm per vim.

CAPVT XIII.

VERVM esse comperio, quod aut nunquam aut certe rarissimè soleant homines, ex humili fortuna, ad altum fastigium conscendere, absque vi aut frau-

fraude: dummodò non vel iure hæreditario, vel donatione aliqua partum imperiū fuerit. Et vim solam ad id sufficere, vix cõperies: fraudem solam plurimum profuisse deprehēdes, si vel Philippi Macedonis, vel Agathoclis Siculi vitam inspexeris: prçterea aliorum multorum, qui ex humili loco, ad magnum imperium ascenderunt. Hanc fraudis necessitatem explicat Xenophon in vita Cyri, & in prima præsertim eius expeditione, quam aduersus Armeniç regem suscepit, fraude & dolo plenam: qua ratione potius, quam viribus, ei regnum extorsit: ex quibus omnibus, id mihi significare videtur Xenophon, quod necessaria sit ars quædam decipiendi, si altum fastigium ascendere, & insignes aliquos progressus efficere velis: neque etiam Cyrum ad tantam Imperij magnitudinem potuisse peruenire, nisi per hoc decipiendi artificium, quo & alios & Medorum Regem auunculum suum imprimis fefellit. No existimo etiam fuisse quemquam, qui per solam ingenuáq; vim, ex humili loco ad magnum imperium peruenerit: sed sola fraude eripuit Io. Galeatius Mediolanense Imperium Bernardo Patruo suo. Quemadmodum autem fraude vti videmus viros principes, in imperiorum suorum initijs confirmandis: ita faciunt

ciunt etiam Respub. & quidem necessitate ipsa cogente: donec res suas tantoperè confirmarint, vt apertam ingenuamq; vim inferre queant. Romæ habita ratio est omnium eorum, quæ possent ad Imperij magnitudinem cōparandam spectare siue id fortuitò, siue ex ciuili quadam prudentia ei vrbi contigerit. Itaq; neq; hæc decipiendi ars à Pop. Romano neglecta fuit. An non enim insigni dolo constabat ea acquirendi imperij ratio, quam vsurpârunt, & de qua cap. 4. huius libri docuimus? Nam quos æquo fœdere in societatem admisissent, eos sensim sub imperium suum redigebant, ijs id non aduertentibus, donec seruitute planè oppressi essent. Huiusmodi fuerunt Latini & alij vicini populi: quorum armis & auxilio Pop. Romanus hostes suos subegit, qui circum habitarent: quib. subactis, aucta est Romanorum potentia tantoperè, vt socios iam non, vt cōfœderatos, sed vt dedititios tractarēt. Neque animaduertere potuêre Latini, se falsò societatis nomine, sensim in Pop. Romani ditionem redigi: donec vidissent Samnites duplici prælio cæsos, ad Pacem petendam coactos esse: quæ victoria vt insignis fuit, ita etiam P. Romani gloriā apud exteros Reges & Principes vehementer auxit, & illu-

strauit. Ex qua re Latini cæteriq; socij inuidia, ac metu etiam eius, quod ipsis impédere cernebant, commoti, vnà cum quibusdã Coloniis Latinis & Campanis etiam, qui non longe prius in Romanorum ditionem se dediderant, coniurarunt, & bellum Pop. Romano inferre decreuerunt. Id verò movere coniurati secundum artes illas, quas cap. 9. explicaui: neque enim bellũm directè indixerũt: sed Sidicinis aduersus Sãnites auxilia tulerunt, cum quib. illi permissũ & voluntate Pop. Romani bellum gerebãt. Neq; verò vllà alia de causa tunc aduersus Romanos coniurarunt socij illi, quã quod inciperent iam dolum subolfacere, & intelligere, se paulatim, falso societatis nomine, in seruitutẽ redigi. Quod quidẽ Annius Setinus pretor Latinus, habita ad suos oratione, his verbis præclarè expressit. Nã si etiam nũnc sub vmbra fœderis æqui, servitutem pati possumus : quid obest quin proditis Sidicinis, nõ Romanorum solùm, sed Samnitium quoque dicto pareamus? Quæ cum ita se habeant, mani festè cernimus Populum Romanum in primis Imperij incrementis, eadem fraude vsum esse, quam necessariam esse putamus omnibus, quicunque ex paruis initijs crescere, & ad magnum quoddam fastigium cõscendere conan-

conantur : quæ tantò minus turpis est, quantò quis magis illam poterit occultare,& honesto aliquo prætextu tegere.

Multi decipiuntur, dum sub quadam humilitatis umbra, superbiam euitare conantur.

CAPVT XIIII.

SÆpe fit, vt modestia atque humilitas, nō modo nil prosit, si tibi agendum sit cum insolentibus hominibus, & qui te inuidia atque odio prosequantur; verum etiam noceat plurimum. Cui rei argumento esse potest eadem consultatio Romanorũ de conseruandis in pace Latinis, à quibus bellum illatum iri sibi metuebant. Nam cũ quærerentur Samnites in Senatu,se à Latinis bello peti : Senatus ne ipsos iam sua sponte ad bellum commotos,magis irritaret,& ab se alienaret : respondit in fœdere Latino nil esse,quo bellare, cum quibus ipsi velint,prohibeantur. Ex quo responso Latini non modo reconciliati nō sunt,sed ferociores facti : vt per speciẽ belli aduersus Samnites parandi,crebris consultationibus bellum Romanum meditarentur,& paulò pòst manifestè se hostes esse profiterentur.In quã sententiã idem Annius præ-

tor apud ipsos sic loquutus est: Tentâstis patientiam Pop. Romani, negandi militē. Quis dubitat exarsisse eos? Pertulerunt tamen tunc dolorem. Exercitus nos parare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt, nec mouerunt se ab vrbe. Vnde hæc tanta modestia, nisi ex conscientia viriū & nostrarum & suarum? Hæc Liuius. Vt hinc manifestè cernere possis, ea Pop. Romani modestia & patientia, auctā fuisse Latinorū arrogantiam. Quamobrem rationē honoris & dignitatis suæ debēt habere principes omnes, nec facilè quicquā aduersario permittere, ex quo insimulari queas abiecti animi, atq; timidi. Satius est etiā bello aperto aliquid amittere, quàm vt metu belli id condonasse videaris. Nam persæpè accidit vt multa condonantes auertendi belli causa, id potius aduersus nos excitemus, quàm arceamus, ob malitiam aduersariorū videlicet, qui vbi intellexerunt te meticulosum abiectumque esse; subinde alia atque alia postulabant. Quib. accedit quod neque amici quidem prompti erunt ad te iuuandum, vbi te tam timidum esse cognoverint. At si cognita aduersarij tui iniqua petitione, statim te ad defensionem præparare coneris: nō ita audacter te inuadet: quamuis potentior sit quàm tu: promptioresque

resque amicos, atque defensores semper habebis. Et hæc quidem ita intelligi debent, si quidem vnicum hostem habeas qui à te postulet quippiam: sin plures fuerint, qui inuadere volent, prudentissimè facies, si multa condonando & promittendo, ex eorum societate aliquem disiungere, & abstrahere coneris.

Respublicas infirmas, & principes minus potentes dubios esse solere in capiendis consilijs: tardas autem consultationes esse minimè salutares.

CAPVT XV.

EX ijsdem hisce, belli inter Populum Romanum & Latinos orti, principijs & consultationibus, obseruare debemus, cum de rebus dubijs differimus: tutissimũ esse, si statim de ea ipsa agatur, in qua totius controuersiæ cardo vertitur: nec suspensa tenere suffragia oportere, sed decernere quid faciendum sit citissimè. Cui rei documento esse potest, eorũdem Latinorum consiliũ, tunc temporis captũ, cum de suscipiendo aduersus Romanos bello ageretur. Nam cũ Romani de sociorũ defectione subinde magis magisque suspicarentur, *Liuius lib. 3.*

eo quod aduersus Samnites fœderatos suos bellum gererent: tamen tanquam de Samnitibus, non de se curam agerent, decé Principes Latinorũ Romam euocauerunt, vt cum ijs agerent de pace cóseruanda, vt si quæ ratio esset, illos absq; armis in amicitia retinerent. Latini haud dubij super qua re euocarentur, concilio habito, quid actũ iri secum credant, quid ad ea responderi placeat, referunt, & cum alij aliud censerent: tum Annius eorum prætor inter cætera hæc dixit: Ad summam rerum nostrarum pertinere arbitror, vt cogitetis magis quid agẽdum nobis, quam quid dicendũ? facilè erit explicatis consilijs accomodare rebus verba. Hęc vera est consultandi ratio, vt ad summa rerum capita spectemus & de ijs statim decernamus, & proposita esse deberet hæc Annij sententia, omnibus qui magnas res tractant. Neque enim convenit disputare de verbis, quibus agendum sit & aduersarijs respondendum. Sed quid facere velis aut debeas, hoc constituere oportet: quo facto non possunt verba deesse. Existimaui autem hæc Annij verba huc transferenda, propter tot errores, quos commissos esse noui, ob Consilij ambiguitatem & suspensa nimis diu de rebus iudicia, non sine magno damno, cùm aliarum,

tùm

tùm nostræ imprimis Florentinorum Reipub. Est enim istud peculiare vitium cum Rerumpub. tùm principum omnium, quicunque parum prudētia viribus, consilioque valent, vt in consultando nimis tardi esse soleāt: quæ res tunc imprimis periculosa est, quando agitur de suppetijs ferēdis aut denegādis ijs, qui aut vt amici aut vt hostes tractandi sunt. Siue suspendātur huiusmodi rerum diliberationes inopia consilij & virium: siue odio eorum, quibus auxilia decernenda sint. Et qui boni patriæ ciues esse volent: neq; eas deliberationes debent impedire, quibus videant auxilia decerni ijs, quos odio priuato prosequantur: semper enim publica priuatis anteponenda. Cum interfecto Hieronymo Syracusanorum tyranno, bellum esset inter Carthaginenses & Populum Romanum: diuersæ erant Syracusanornm factiones: quod alij in Romanorum amicitia permanere, alij se Carthaginensib. adiungere vellent: iamq; ciuitas diuersis studijs diuisa, nil certi decernebat. Sed Apollonides principum Syracusanorū vnus, ostendit illam cōsilij ambiguitatē perniciem ciuitati accelerare siue igitur ad Romanos, siue ad Carthaginenses inclinent omnes, gratum fortunatumque fore: sin alius aliò trahat res, nec certi

Nam cùm is aduersus Ludouicum Mediolani ducem expeditionem susceperat: cum eorum oratoribus egit, ne ipsi huic bello sese immiscerent: ita enim velle se illos in clientelam suscipere, & à periculis defendere. Hæc pacta regis cum oratoribus suis, Florentini mensis vnius spatio aut approbare rataque iubere, aut ijs renuntiare debebant. Sed illi, ob quorundam in Ludouicum studia, tandiu suspenderunt iudicium super illa re, donec rex victoriã propè iam comparasset: Et cum pacta illa tunc approbare vellent, & à rege sibi confirmari ea cuperent: Rex qui intelligeret illos necessitate compulsos, in eius amicitiam venire pacta reiecit, & Florentinos ingẽti pecunia mulctauit: idque non semel tantum, sed aliquoties iis accidit. Tantò deterior autem fuit illa consilij ambiguitas, quod dum suspenderent iudicium, neque Ludouico duci Mediolanensi suppetias ferre potuerunt, quas, si fortè eorum auxilio vicisset, longè melius quàm rex remuneraturus fuisset. De hac tarditate & ambiguitate consilij primo quoque libro huius operis disputauimus, capite 38. sed cum se hîc rursus illius occasio offerret: repetere non piguit id, quod in omni Repub. obseruatione dignissimum est.

Quanta sit diuersitas militum nostri temporis, ab illis qui olim militabant.

CAPVT XVI.

ID prælium quod Pop. Romanus cũ Latinis commisit, T. Manlio Torquato & Decio Coss. maximum atq; difficillimum fuit omnium eorum, quæ vllo in bello cõmissa fuerint. Nam ita se res tunc habebãt, vt sicuti Latinis ex eo seruitus, Romanis dominium comparatum est: ita si Romani non vicissent, ipsi serui facti, & Latini illorũ comparassent imperium. Nobiscum sentit Liuius, qui inquit, nihil apud Latinos ab Romana Repub. dissonum fuisse: siue militum virtutem, vincendi desiderium, siue modum etiã spectes instituendi aciem: solos duces fecisse discrimen, quod in castris Romanorum præstantiores fuerint. Ita vt inter omnes Latinos Romanosque, qui eius pugnæ memoriam posteris tradiderunt, facile conuenerit: vtrius partis T. Manlius dux fuisset, eius futuram haud dubiè fuisse victoriam. Id verò in ea pugna supra modum memorabile fuit, ex binis Cõsulibus, alterum conseruandæ militaris disciplinæ causa, filiũ, quod extra ordinẽ pugnasset, securi percussisse, quamuis de hoste vi-

Liuius lib. 8.

ste victoriam obtinuisset. Alterũ se pro populo Romano deuouisse & in voluntariam mortem tradidisse. Nam bellandum erat aduersus Latinos, qui, vt Liuius inquit, lingua, moribus, armorum genere, & institutis militaribus ipsis congruebant. Milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis, cõpares collegæque iisdem præsidijs, sæpeque iisdem manipulis commixti erant. Quæ cum ita sese haberent, & in cæteris omnibus conuenirent: necesse erat aliud quippiam esse, quo animi militũ ferociores, pertinacesque magis fierent ad vincendum hostem, ex qua sola siue constantia siue pertinacia posset victoria comparari. Nam quandiu illa dimicantium pectorib. inest: nunquam de fuga cogitãt: sed ad victoriam ante oculos obseruantẽ contendunt. Vt autẽ tunc firmius Romanorũ quã Latinorum pectorib. inhæserit, effecit partim fortuna, partim virtus Consulum: quæ tanta fuit, vt ex ijs Manlius cõseruandæ disciplinæ militaris causa, filium morti tradiderit. Decius pro Po. Romano semetipsum deuouerit: tantus scilicet erat ardor ille comparãdæ victoriæ. Eodem pertinebant studia rerum benè administrandarũ: & ordo prę sertim ad instituendã aciẽ obseruatus, in vtroq; exercitu similis: de quo non

non ab re fuerit disputare, & quid in ea, à nostris hominibus peccetur, inquirere. Quantum igitur ex Liuio colligere licet, hîc erat instruendi aciem modus. Vniuersus exercitus in tres ordines diuidebatur: primus in fronte erat ex pubescentium iuvenum flore constitutus, qui certis manipulis diuisi, & interuallis distantes, hastas gerebant, & ex eo hastati appellabantur. Alter deinde ordo totidem continebat vt prior, & in totidem manipulos diuisus erat, qui iustis, sed maioribus quàm primi interuallis distabant: qui ex robustiori ętate, & robore virorum constituti, vocabantur Principes. Tertius ordo omnium maximus, totidem ferè habebat, quot ambo priores. Cuius maior pars constabat ex veteranis spectatæ fidei militibus, qui Triarij dicebantur. Distabant hi quoq; certis, sed adhuc maioribus interuallis, quàm in prioribus binis ordinibus. Singulis quoq; his tribus ordinibus certus equitum numerus addebatur, qui ad dextrum sinistrumque latus constitutus, alarum speciem præbebat, vt ex eo nomen deductum sit, vnde Alæ equitum dicebantur. Hi tres ordines directè se mutuo & præcedebant & sequebantur, sed qui in primo collocati erãt Hastati, angustioribus spacijs à se inuicem distabant,

Acies vt à Romanis instrui soleret.

ſtabant, vt primam pugnam ineuntes, hoſtẽ melius ſuſtinere poſſent. Qui eos à tergo ſequebantur Principes, maioribus interuallis à ſe inuicem aberant: vt ſi haſtati rem minus benè gererent, aut cedere cogerẽtur: in interualla huius ordinis recipi poſſent, acie integra & ordinibus nullo modo perturbatis. Maxima denique erant Triariorum, tertij ordinis interualla, vt in ea recipi poſſent, cum haſtati, tum principes, ſi ijs eſſet cedendum. Vbi his ordinib. exercitus inſtructus eſſet, haſtati omnium primi pugnam inibant. Si haſtati profligare hoſtẽ non poſſent, pede preſſo eos retrocedẽtes, in interualla ordinũ Principes recipiebãt: tùm principum pugna erat; haſtati ſequebantur, & principum ordinibus permixti vnà cum ipſis dimicabant. Si apud Principes quoq; haud ſatis proſperè eſſet pugnatum: à prima acie ad Triarios ſenſim referebantur: vnde rem ad Triarios redijſſe, cũ laboratur, prouerbio increbuit. Triarij cõſurgentes, vbi in interualla ordinum ſuorum Principes & haſtatos recepiſſent, extemplò compreſsis ordinibus velut claudebant vias, vnoque continente agmine, nulla ſpe poſt relicta, in hoſtem incedebãt. Id formidoloſiſsimum hoſtibus erat, cum velut victos inſequuti, nouam repẽte aciẽ
exur-

exurgentem, auctam numero cernebant. Hæc veterum Romanorum est instruendi ad pugnam exercitus ratio, quã planè negligunt nostra ætate, sicuti cætera quoque veterum instituta militaria. Plurimum autẽ interest, vt rectè instruatur ad pugnandũ acies. Nam cui dubiũ esse potest, quin longè melius sit, eam ita esse instructam, vt ter refici vires exercitus queant, & toties fortunam experiri liceat, quàm vt in primo conflictu omnia periclitentur? Quicunque in prima velitatione vniuersum exercitum fortunæ periculo committit (vt ætate nostra in orbe Christiano fieri cernimus) vehementer periclitatur: quod ex leui aliquo casu, aut perturbata acies, aut aliquid aliud interueniens, aut mediocris hostiũ impetus, amittendæ victoriæ occasionem præbere potest. Nec vlla alia ratio est, cur nostris ducibus necesse sit hoc periculũ subire quàm quod neglexerint veterum illum instruendæ aciei modum, ita institutũ, vt qui in prima acie dimicant, in interualla se seruatis ordinibus recipere queant eorũ, qui loco posteriori sunt. Etenim qui ita instruit aciem, vt solent ætate nostra, præter consuetudinem veterum, facere: ei ex duobus his incommodis, alterum euenire necessum est. Vel enim in vtrumque latus extendere

dere oportebit plurimum ordinatorũ militum series: quod si acciderit, infirmior erit acies, cum à fronte vsq; ad postremam aciem tantò minus spacij sit, ordinato ad pugnam milite repleti, & ab hoste facilius perfringi potest. Sin exercitum minus ad vtrumque latus extendas, firmiorem habebis aciem, cum dẽsius futurũ sit agmen, difficiliusq́ue ab hoste penetrari queat: sed cum iam non ita constitutæ sint ordinatorum militum series, vt anteriores recipere se posśint in interualla posteriorum: facile accidit, vt vel leui aliquo impetu pulsus primus ordo, secundũ impellat, & secundus tertium, nec posśint in subita ordinum perturbatione, qui posteriori loco sunt, progredi, & cum hoste dimicare: ex qua ordinum perturbatione accidit, vt alij alijs implicati, se mutuo obruãt. In prœlio quod ad Rauennam commissum est, & in quo Foisseus princeps Gallicarum copiarũ ductor occubuit: ita ad pugnam instructi erãt cùm Gallici, tùm Hispanici exercitus, vt (sicuti temporum nostrorum consuetudo fert) non malè esset in vtrumq́; latus plurimum exporrecta acies, quod campi illic latiśsimè paterent: idq́; in vtroque exercitu, ob eam, quam iam cõmemorauimus causam, fiebat, ne retroducẽdo ordines perturbaren-

barentur. Sed cum locus angustior est, in id periculum semper incidunt, quod iam ostendimus: nec quisquam est qui cogitet de modo, quo huic malo remedium adhiberi queat. At tantò magis debebat cordi esse harum rerum consideratio, quod eadem pericula quæ in conflictu oriri posse docuimus, in conficiendis itineribus quoque & excursionibus contingere soleant. In bello quod Florentini nostri cum Pisanis, post Caroli Galliæ regis aduentum, gesserunt, ob ipsorum rebellionem, pugnatum est ad S. Regulnm, & aliis in locis: victique fuêre Florentini, quod equitatus noster in prima acie constitutus, postquam Pisanorum vim sustinere non potuisset, & retrocedere cœpisset, peditum ordines, qui à tergo erant, perturbauit, fregit, & in fugam coniecit: vt Criacus Borgeus peditatus nostri ductor constanter mihi confirmârit, copias nostras pedestres non nisi a nostris equitibus fractas esse. Heluetij id animaduerterunt, vti cætera quoque præ cæteris diligenter obseruant, quæ ad disciplinam militarem faciunt. Itaque si in Gallorũ castris militant, semper ad alterutrum latus collocari volunt; ne si equitibus cedendum sit, ab iis perturbentur & frangantur.

Hæc facilè intelliguntur, nec vsque adeò viden-

videntur esse difficilia: cum tamen ex nostris ducibus nullus sit, qui illa obseruare, antiquam consuetudinem imitari, & errores nostrorum hominum emendare conetur. Nam etsi vniuerso exercitui præcursores quosdam præmittant, speculãdi causa, & quosdam à tergo relinquant: id tamen, non nisi ad loca cõmoda capienda pro metandis castris conducit, ad dimicandum cum vniuersis viribus nil prodest. Non desunt, qui contendant tormentorum bellicorũ vim obstare, quo minus veteres hisce in rebus imitari queamus: sed quia id mihi non ita se habere videtur: de eadem hac quæstione sequenti capite disputabo.

Quanti facere oporteat in exercitibus bellicas nostri temporis machinas, & vtrum tantam vim habeant, quantam vulgò putantur habere.

CAPVT XVII.

DVM mecum repeto, quot quantaque prælia populus Romanus, toto eo tempore cõmiserit, quo Imperium comparauit: non ab re facere videor, si hoc loco paulò diligẽtius considerem id, quod vulgò putatur, Popul. Romanum nequaquam tantas tamque præclaras res gerere

potuisse, si tunc torméta bellica in vsu fuissent, quæ ætate nostra vsurpâtur. His enim impedimentum obijci virtuti hominum, ne vt olim ea vires suas exercere queat: quod per illa, prælia dirimantur, & prohibeantur homines cominus pugnare: vt verisimile sit, futurum temporis successu, vt vniuersa belli ratio ex tormentorum bellicorum vsu pendeat. Id vtrum ita se habeat deinceps inquiremus, initio sumpto à prima illa quæstione, qua quæritur vsqueadeò ne ducum militarium virtus tormétis bellicis impediatur, vt Populo Romano ad acquirendum imperium obstaculo esse potuerint? Qui bella gerunt, aut defendendi sui causa, aut lædendi alterius gratia id faciunt. Vtris horum tormenta bellica magis prodesse queât, disputari potest: nec desunt in vtramque partem argumenta: sed mihi tamen longè magis prodesse videntur ad offendendum, quàm defendendum. Nam qui se tormétis bellicis defendit, aut in vrbe est, aut alio aliquo loco munito. Vrbs esse potest vel magna vel angusta: solét autem cùm arces, cùm propugnacula alia, etiã in magnis vrbibus angusta esse. Difficillimum autem est, ex angusto loco se aduersus tormenta bellica defendere, quod nullus murus tam crassus sit, quin paucis dieb. à tor-

à tormentorum impetu diruatur. Eo diruto si desit intrinsecus spacium, vt cedendo vel fosßis vel nouis aggerib. reparare propugnacula nequeas: statim ab hoste victus eris, neq; vllo modo illius impetum sustinere, aut tormentis tuis, quo minus per loca diruta ingrediatur in tua propugnacula, prohibere poteris. Certum enim est hoc, & experientia ipsa cõfirmatum, eos impetus, qui densato agmine magnaq; cum violentia ac celeritate fiũt: tormẽtis bellicis prohibere non posse: quo fit vt in Italia, qui defensioni vrbium præficiuntur, Germanorũ illos insultus tam violẽtos ferre nequeant. Italorum oppugnationes vtique sustinent, quod non densato agmine tãtoq; impetu nitantur: sed leuibus prælijs dimicare consueuerint: nec posßint tormentorum vim ferre. Sed qui ita ruunt densato agmine, vt posteriores impellant priores magno cum impetu: ij omnia loca diruta penetrant, nisi aut fosßis aut nouis aggeribus prohibeantur. Ex tormentis pereunt aliqui, sed non tot, vt de victoria periclitentur. Hoc ita se habere comprobat experientia: idque vidimus nos in Italia, cùm in alijs locis, tùm in expugnatione Brixiensis vrbis. Nam cum illa à Gallis ad Venetos defecisset: & arx ipsa solùm adhuc à Gallis

teneretur: Veneri aduersus impetum, qui ex arce à Gallis in vrbem irrumpere posset, locum circumiacentem vndequaque tormentis bellicis muniuerant. Sed Foisseus princeps hæc omnia parui faciens, densato agmine ex arce in vrbem per media tormenta bellica descendit & vrbem occupapauit: nec memorabile detrimentum aliquod sensit, quod ex tormentis accepisset. Quo fit vt pronunciare oporteat, eum qui se aduersus tormenta bellica in loco angusto defendit, vt, fractis muris, spacium desit recedendi, & nouis fossis aut aggeribus propugnacula reparãdi: suis tormentis hostem sustinere nullo modo queat. Si magnã ac spaciosam vrbem defendas, in qua subinde retrocedendo liceat propugnacula diruta ab hostibus reparare, cùm fossis tùm aggeribus tunc prosunt nihilominus lõgè magis tormenta ei, qui foris vrbem oppugnat, quam tibi, qui illam intus defendis. Nam si hosti tormentis tuis detrimentum afferre velis: necesse habes ea alto loco collocare: ex humili enim si tela conijcias, in hostem, facilè aduersus illa se communire poterit. In altum locum neque multa, neque tam vehementia, attollere poteris, atque is vtitur, qui foris te oppugnat; cum huiusmodi alta loca aggeres esse soleãt minores,

nores, quam vt in ijs tantæ machinæ tractari queant. Et si quæ in tam alta loca attollantur, difficulter conseruari possunt: cũ hostis, qui te foris oppugnat, amplissimum locum habeat, & prouidere facilè possit omnibus ijs, quæ in vrbe ex loci angustia, difficultatem pariunt. Itaq; si hostis qui te foris oppugnat, tormentis bellicis abundet: neque in alta loca machinas tuas attollere permittet, neque sublatas conseruare. Vnicum hoc ergo superest, vt vrbes virtute militum defendantur, quemadmodum olim fieri solebat. Cui rei etsi paruorum minutorumq́ue tormentorum vsus non nihil conferat: tamen æquare non possunt damnum illud, quod à magnis tormentis, ab hoste in vrbem contortis, accipitur. Ea enim mœnia quatiunt, diruunt, fossasq́ue replent: vt cum ferro postmodum res gerenda est, longè maius damnum ex hostium machinis senserint in vrbe, quam foris hostes, ab vrbanis. Ex quo sequitur verum esse id, quod ante pronuntiauimus, machinas bellicas lõgè plus ijs prodesse, qui foris vrbes obsident oppugnantq́ue, quàm ijs, qui illam intus defendunt. Quod si non in vrbe, aut propugnaculo aliquo te defendas, sed locum quempiam occupaueris, natura aut arte munitum, ex eoq; hostem tormẽtis

bellicis sustinere cupias, ne citius quàm ex vsu esse videatur, manus conserere cogaris: tunc quoque non multò plus proderunt tibi ad defensionem tormenta, quàm in vrbe. Nam si hostis tormentis suis locum altiorem occupauerit, aut aliàs te adortus fuerit priusquam castra aggeribus & vallis munieris: facilè te coget illinc discedere, & manus conserere. Id enim Hispanis accidisse nouimus, antequam prælium iuxta Rauennam committeretur. Nam etsi iuxta Roneum fluuium, qui olim Bidesus dicebatur, castra muniuissent: tamen quia aggeres non tam altos, vt oportebat construxerant, & Galli altioris collis opportunitatem nacti erant: tormentis Gallorum pulsi, castra deserere, & ad prælium committendum in aciem descendere coacti fuerunt. Quod si locum castris etiam maximè opportunum occupaueris: eumque optimè munieris, vt hostis te adoriri non ausit: tamen non deerunt illi eædem illæ rationes te ad pugnam prouocandi, & cogendi, quæ apud veteres in vsu fuerunt, antequam tormentorum bellicorum vsus vllus extaret: cum excursionibus agros tuos vastare, prædas agere, commeatum intercipere, & multis alijs incommodis, damnisq; te afficere possit: ad quæ omnia

auer-

auertenda quam minimè proderunt tormenta. Quibus ita cõſtitutis, expende porrò bella Pop. Romani, vtrũ defenſionis potius cauſa, quam lædendi eripiendiq; aliorum imperij gratia ſuſcepta videatur. Nam ſi conſtat, eos occupandi orbis cauſa bella geſsiſſe: longè commodius faciliusq́ue id, igneis hiſce fulminib. adiuti, præſtitiſſent, quàm ijſdem deſtituti. Ad id quod multi obijciunt, ſublatam eſſe hiſce machinis viri virtutem: reſpondeo magis equidem periclitare militem nunc, quàm olim: ſi vrbs quæpiam inuadenda expugnanda, admotisq́ue ſcalis, aliiſve huiuſmodi machinis, conſcendenda fuerint mœnia: Duces quoque militares, nunc in longè maiori periculo verſari concedo: cum tormenti ictu peti queant, quocunque loco fuerint: nec quicquam proſit quod egregijs militibus ſtipati, hoc aut illo loco collocati ſint. Sed idem ego contendo, ex huiuſmodi periculis, hactenus nullum memorabile damnũ exercitibus eueniſſe. Nam & in capiendis vrbibus obſidione lóga veterum more potius, quam expugnatione vti cõſueuerunt: & ſi quæ expugnantur, non tamen multò maiori periculo id fieri videmus, quàm olim fieret. Habebant enim veteres quoque ſua tela, quib. vtebantur in defendẽdis

vrbibus: quæ si non erant tam violenta, vt tormenta nostra, ita tamen in hostem torquebantur, cum mœnibus appropinquaret, vt non minorem hominum stragẽ ederent, quàm soleant igneæ machinæ. Ex ducibus militaribus certè, pauciores interijsse credo viginti quatuor hisce annis, quibus Italia tot tamque difficilibus bellis afflicta fuit: quàm, antequam essent inuenta tormenta, vel decennio solo interirent. Vnus Ludouicus Mirandulæ comes, Ferrariæ, cũ eam Veneti ante paucos annos inuasissent, ignei tormenti ictu perijt, & præter eum Nemausij Dux ad Ciriniolam: his exceptis neminem hoc mortis genere interijsse nouimus. Nam Foisseus princeps, apud Rauennam, non ictu tormentorum, sed gladiorum vulneribus occubuit. Quæ cum ita sint, non tam ob tormentorum vsum impediri virtutem militum pronũtiamus, quàm ob militarem disciplinam, in exercitibus minus rectè institutam, cõseruatamque, quod si in vniuerso exercitu antiqua virtus inesset, non vtique latere posset, vel ob vsum tormentorum, vel ob aliarũ quarumcunque rerum impedimenta. Nam quod aiunt quidam, impedimẽto esse easdem hasce machinas, quo minus pugnare, ac manus conserere queant, futurumque

tandem,

tandem, vt vniuersa belli ratio ab ijs solis depēdeat: id nequaquam verum esse, confitebuntur omnes, quicunque de antiqua militari disciplina, vel paululum quippiam degustârunt. Neque enim firmum exercitum habebis vllum, præter eum, qui congredi cum hostibus consueuit, qui gladijs vti nouit, & lacertorum robore: ob quas causas peditatui longè magis etiam, quàm equitatui confidere queas. Nam si pedites habeas expeditos, & spectatæ virtutis, minori periculo hostem tormētis bellicis instructum inuadere poteris, quàm olim potuisses, cum Elephanti, & currus falcati in vsu essent. Quod si ergo Pop. Romanus aduersus tanta impedimenta remedium inuenire potuit: aduersus tormenta profectò etiam inuenisset, & quidem tantò facilius, quantò minus diu durare possunt fulmina tormentorum, quàm Elephanti & falcati currus durabant. Hæc enim vbi pugna acerrima erat, mediam aciem penetrabant & ordines perturbabant: tormenta ante initium pugnæ fulmina emittunt: eaque à peditibus vitari possunt, partim si loci natura aliquo modo tegantur: partim si se interim dum illa emittuntur, humi prosternant: quibus accedit, quod magna tormēta facilè aut nimis in altum torqueantur, &

neminem tangant: aut dum humilia, & terræ superficiei vicina emittuntur, in terram cadant. Postquam cominus pugnare cœptum fuerit, desinit omnis tormentorum vsus. Nam si ante primam aciem collocentur, capientur statim in primo congressu: si à tergo relinquantur, non emitti poterunt in hostem, quin prius suos proprios milites contingant: si ad latera collocentur, rursus capi possunt. Huius rei si exemplum cupias, id tibi sufficiet, quod anno Seruatoris nostri M. D. XIII. ab Heluetijs patratum est, Ij enim Gallorum exercitum tormentis bellicis, & equitatu, munitissimum, absque tormentis, & equitibus, iuxta Nouariam inuaserunt, & castris exuerunt, nec à tormentorum fulminibus vllum memorabile damnum acceperunt. Indigent enim tormenta bellica singulari quadam custodia: necessumq́; habent fossis, muris vallisq́ue communiri, alioquin hostibus in prædam cedunt: nec vllus est eorum vsus. Vt autem ad vtrumque instructi exercitus cornu adhibeatur, non potest etiam alio modo fieri, quam apud Veteres vsurpabantur fundæ & alia tela: quæ extra aciem collocabãtur, vt seorsim & extra ordines hostes læderent: quod si vel ab equitatu vel alio aliquo impetu turbarentur: recedebant

Heluetiorum memorabile factum.

cedebant retrò legiones, vt ab ijs protegerentur. Hic tormentorum vnicus vsus esse potest, inter dimicandum: qui ijs aliter vti vult, plus ijs confidit, quàm re ipsa postmodum experiatur fuisse confidendum. Turca certè tormentorum bellicorum ope, de Sopho & Sultano victoriam aliquoties obtinuit: sed id illi magis accidit, propter metum equitib. eorum, ex inusitato sonitu incussum, quam quod tormentis vllam stragem ediderit. Tunc demum igitur singulare quiddam in exercitu præstanr tormenta bellica, cum in eodem milites fuerint spectatæ virtutis: quod si machinæ illæ in manus illorum incidunt, qui timidi ineptique sint, aduersus potentem exercitum nihil singulare præstare possunt.

Cùm Populi Romani autoritate, tùm exemplis ab antiqua disciplina militari petitis, probari posse, pedites in bello pluris esse faciendos, quàm Equites.

CAPVT XVIII.

PERMVLTIS argumẽtis exemplisq; ostendere possumus, P. Romanum nó modò pluris æstimasse equitibus peditatum: sed in omni expeditione, roboris bellici fundamentum, in eodẽ constituisse.

Exemplo esse potest, inter cætera, prælium cum Latinis ad Regillum lacum commissum, in quo cedente iam exercitu, iussêre equites ad pedes descendere, vt fessis succurrerent, quo modo redintegrata pugna, victoriam obtinuerunt: hinc apparet quãtò plus peditib. quàm equitatui tribuerent. Hoc eodem stratagemate multis alijs in locis vsi sunt Romani, ceu salutari remedio, in maximis periculis. Nec est, quod nobis hic quisquam obijciat autoritatem Annibalis, qui in pugna Cannensi, cum intellexisset, Consules eodem hoc remedio vti, vt suis laborantibus subuenirẽt, dixisse fertur, *se hoc malle audire, quàm vinctos sibi tradi ipsos.* Nam etsi Annibal summus imperator fuerit: non debet tamen illius autoritas pluris æstimari, quàm tot Romanorum imperatorum virtute bellica excellentium sententiæ, ipsa experientia toties comprobatæ. Sed neque desunt rationes, quibus idem comprobari potest. Pedes enim multa loca penetrat, ad quam eques nequit peruenire: præterea & ordinem seruare, & eo perturbato, rursus in ordinem redire nouit: Equites non nisi difficillimè seruare ordines possunt, & cum ij semel perturbati fuerint, redire in certas stationes atq; ordines planè nesciunt. Prætereà vt magna est

inter

inter homines diuersitas, ita & inter equos: quod alij generosi, audacesque sint, alij viles, & timidi: persæpè verò accidit, vt audaci equo timidus vir insideat, & vir fortis equo timido: ex qua re multa incommodè atque inordinatè fiunt. Pedites in aciem ritè distributi, longè facilius equitum ordines perturbant ac frangunt, quàm ipsi ab equitatibus perturbari ac frangi queant. Quod non modò experientia ipsa, & exempla quotidiana comprobant, verùm etiam legislatores, & quicunque de Repub. aliquid scripserunt. Ostendunt enim illi, bella primum equitatu geri solita fuisse, quod nondum certa ratio extaret vsurpandi peditatus: at postquam innotescere cœpit vis pedestrium copiarum, peditatum equitatui præferendum censuisse. Hæc verò non eò dicuntur, vt inutiles prorsus existimemus in exercitu equites. Nam necessarij sunt illi quoque, cum ad protegendos pedites, tùm ad excursiones, & prædas agendas, ad fugientes hostes persequendos, atque etiam ad sustinendum hostilem equitatum. Sed robur ipsius exercitus tamen in peditibus consistit: quo factum est, vt nostrę Italiæ principes, hoc ipsum parum obseruantes, summoperè deliquerint, occasionemque præbuerint exteris principi-

bus, illius imperiũ inuadendi. Omne enim ſtudium circa equeſtrem militiam collocarunt: peditum nullam rationẽ habuerunt: idque factum eſt partim ignorantia principum, partim ducum militarium malitia. Nam cum vigintiquinque ferè annorũ ſpacio, omnis rei militaris cura peruenerit ad quoſdã imperatores, qui modò huius, modò illius principis ſtipendia merebantur: in id vnicè incubuerunt, vt ſibi autoritatem, quàm maximam poſſent, conciliarent. Id verò nulla alia ratione præſtare cõmodius poterãt, quàm ſi perpetuum exercitum ſecum haberent. Cum igitur ad magnum peditatum ſuſtentandum, ſumptus non ſufficerẽt: nec poſſet exiguus illis eam, quam cuperent, authoritatem conciliare: ad alendos equites ſtudium omne conuerterunt: quod ducenti aut trecenti equites imperatori non leuem exiſtimationẽ conciliare poſſe viderentur: nec tamen ſumptus tanti requirerentur ad illos ſuſtentandos, quin ab egregio & mediocriter opulento principe ſolui poſſent. Hoc vt melius obſeruare & porrò obtinere poſſent, nullam aut certè exiguam rationem peditum in exercitu habuerunt, etiam tunc cum bella ingruerent: vt in maximo exercitu, exiguus ſemper peditatus fuerit: quæ res, eum

cum alijs vitijs, quæ ætate nostra grassantur, coniuncta, vsqueadeò imbellem Italiã effecit, vt ab exteris omnibus vndiquaque sit deuastata. Maior igitur peditatus, quàm equitatus ratio semper habenda est. Idque apud Romanos ita obseruari solitum, euidentissimè patet, vel ex eo, quod in Satriculæ obsidione apud Samnites accidit. Nã cum illic ex Samnitibus imperator, ex Romanorum exercitu Magister equitum occubuisset: nec ad ducum casum perculsa magis quã irritata omnis multitudo esset: extemplo ad pedes descensum ab Romanis est: coactique idem Samnites facere: vt commodioris defensionis causa, in vtroq; exercitu, equestris pugna in pedestre prælium sit commutata. Euidentissimè igitur patet hinc, Populum Romanum peditatui longè plus quã equitatui tribuisse. Nam cæteris in locis iussere Cõsules descendere ex equis sessores, vt laborãtibus peditib. subuenirent: hîc equites cum equitibus pugnabant, & cum existimarent non posse se victoriã sic obtinere: ex equis vtrinque descenderunt, vt hinc nõ immeritò pronuntiemus, peditatum egregium, ac benè instructum, firmum esse in bellis præsidium, nec superari posse, nisi difficillimè. Crassum & M. Antonium Romanos duces, legimus,

per

per vniuersum Parthorum Imperium excurrisse, exiguo cum equitatu, sed peditatu firmo: nec quisquam ijs obesse potuit vniuersus Parthorũ exercitus. Nam etsi regio plana esset, montibus carens, à mari procul sita vndiquaque, fluminibus quoq; minimè abundans: tamen ita se communiuit Antonius, vt virtuti peditum Romanorum nullum impedimentum à Parthis equitibus obijci potuerit. Crassus interijt dolo magis, quàm virtute hostium, quod eorum promissis confidẽs, tandẽ ad commeatus inopiam, extremamque miseriam redactus fuerit. Sed quid opus est, exempla tam longè petita adducere? extant recentia argumenta exemplaque, quibus manifestè ostenditur, longè maiorem vim peditatui, quàm equitatui inesse. Nouimus Heluetiorum peditum nouẽ millia, apud Nouariam, inuasisse, & prælio superasse, decem millia peditum, & totidem equites. Ab equitibus enim nullum periculum metuebant: pedites parui faciebant, quod essent Vascones, & minus benè instructi homines. Cernere licet deinde, triginta sex millia itidem Heluetiorum peditũ, iuxta Mediolanum, Franciscum Galliæ Regem adoriri, qui secum viginti millia equitum, peditum quadraginta millia habebat, & cur-

rus

rus bombardicis machinis onuſtos centũ. Nam etſi Regem hîc vincere nõ potuerint: cum eo tamen per biduum ſtrenuè dimicârunt:& poſtquam fracti fuiſſent, mediam exercitus partem nihilominus conſeruarunt. M. Attilius Regulus non modò equitatum ſuo peditatu ſuſtinere ſperabat, ſed Elephantos etiam: idque illi ſi non ex voto ſucceſsit, non impedit tamen, quin de peditatu egregio, ſumma quæque nobis polliceri debeamus: vſqueadeò, vt non niſi ab alio maiori ac fortiori vinci queat. Cum olim aduerſus Philippũ Vicecomitem Mediolani ducem, ſedecim millia Heluetiorum peditum in Italiam deſcẽdiſſent: eisq; Carmignolus cum mille equitibus & peditatu exiguo occurriſſet, ignarus artiũ bellicarum, quibus ij vterentur, putauit ſe illos ſtatim in fugam conijcere poſſe. Sed cum infractum robur eorum animaduertiſſet, vt erat magni conſilij vir, ſubitò retroceſsit, aſſumptisque pluribus peditibus, iuſsit cataphractos quoque equites ex equis deſcẽdere: atque ita Heluetijs obuiam factus, illos oppreſsit. Nam Cataphracti armis tecti, Heluetiorũ ordines ſine damno penetrabant, eosque perturbabant, ex quo factum, vt omnes ſint cæſi, præter eos ſolos, quos Garmignoli benignitas cõſeruauit. Credo

equidem multis notum esse, quantum peditatus sit equitatui præferendus : nihilominus tamen ea est infœlicitas nostri temporis, vt nec vetera, neque recentia exempla persuadere posint viris principibus, vt errores hosce emendent : quo fit, vt & hæc, & alia veterum instituta militaria sensim aboleantur, non sine magno eorum qui bella gerunt, detrimento.

Si quæ comparantur bello à Republ. malè instituta, ea potius ad interitum illius pertinere, quàm ad imperij magnitudinem comparandam.

CAPVT XIX.

HVIVSMODI falsæ opiniones, de equitatus peditatusque vsu, & differentia, in hominũ animis vsque adeò infixæ sunt, & pessimis exemplis cõfirmatę, vt nemo cogitet, de modo emendandorum nostrorum errorum, & introducenda veterum cõsuetudine. Quis enim intra viginti annorum spacium, Italo homini potuisset persuadere, fieri posse vt decem peditum Heluetiorũ millia, cum decem millibus equitũ & totidem peditib. dimicarent, eosq; prẹlio superarẽt? quod ad Nouariam omnes

omnes accidisse nouimus. Quamuis enim exemplis pleni omnes sint veterũ historiarum libri: nemo tamen ex nostris hominib⁹, aut fidẽ veterib. adhibuisset: aut credidisset, idẽ nunc, quod olim, fieri posse. Omnes enim obijciũt, melius armari equites nunc, quam olim: & posse nostrorum Cataphractorum equitum agmen, non modò peditum insignem numerũ pellere, verum rupes propè ipsas loco mouere. At considerare oportebat, Lucullum exiguo peditatu, quadraginta millia equitum Tigranis fregisse, inter quos non pauci erant armis eodẽ modo tecti, vt nostri hodie muniuntur. Idem Luculli factum videmus in Italia, nouo Germanorum exemplo confirmatũ, vt hominum nostrorum errores hinc facilè patefieri queant. Ad veterum ergo disciplinam militarem redeundum est, siquidem Respublicæ rectæ gubernari debeant, cum in comparãdo imperio qualicunq;, tum in cõseruandis ijs, quæ à maiorihus parta acceperunt. Vrbem liberis hominibus replere: vicinorum amicitiam societatemquè conciliare: Colonias deducere, & fines parti imperij defendere: prædas ex hostibus agere: excursionibus eorum agros vastare: prelijs potius cum illis dimicare, quã obsidionibus eorum vrbes cingere: publica

potius quàm priuati boni rationem habere: militaribus studiis homines exercere. Hæc vera est augendarum Rerumpublicarum acquirendique imperij ratio. Cæteræ omnes acquirendi rationes ad Reipublicæ pernitiem potius, quàm salutem & incrementum pertinent. Itaque si qui sunt, quibus hæ non placeant: ij deuitare debent omne studium comparandi, soli defensioni operam dare: quemadmodū faciunt Germanorum Respublicæ, quæ hoc modo, pace & tranquilitate longissimo tempore vsę sunt. Sed vtut conemur à bellis, inferendísque iniurijs abstinere, non possumus tamen semper eorum occasiones euitare, & pace perpetua frui. Nam si maximè abstineas ab iniurijs, non deerunt tamen alij, qui te lædere conabuntur: vt hinc desiderium, ac necessitas quædam, bella suscipiēdi, & aliena rapiēdi persæpe oriatur, vsque adeò certa, vt si hostes peregrini defuerint: non deesse soleant domestici: ob multiplices iniurias, quibus in Repub. ciues magni afficiuntur, aut affecti esse putantur. Germaniæ vrbes pace diutina fruuntur, ob diuersam, quandam naturam cùm hominū, tùm ipsius regionis, quam vix alibi inuenire liceat. Nā cum essent olim Romano imperio subiectæ: veluti Gallia & Hispania: liberta-

Germaniæ tranquillitas.

bertatem tamē ab Imperatoribus Germanis, postquā insignia imperij ad eos translata fuissent, sensim simplici quadam industria, redemerunt: reseruata imperatoribus annua quadā pensione solummodo: quædam verò Austriacorum ducum prouinciæ planè defecerunt, & libertatem nactæ, vsqueadeò opibus potentiaque creuerunt, vt non modo reduci amplius sub iugum seruitutis nequiuerint, sed terrori iam sint omnibus vicinis populis : cuiusmodi est Gens fœderatorum. Hinc factū vt vniuersa Germania ætate nostra diuisa sit in Heluetios, liberas Imperij ciuitates, Principes, & Imperatorem. Imperator etsi non habeat magnas vires, est tamen in maxima existimatione apud omnes, vt si quæ inter eos aut lites aut discordiæ intercedant, ab ipso facilè componantur. Atque hinc fit, vt pace ac tranquillitate fruantur, nec vllius belli memoria extet apud ipsos nūc, quàm eius, quod Heluetij gessêre cum Austriacis. Et quamuis Austriaci duces, imperij fasces multis iam annis habuerint : non potuêre tamen hanc fœderatorum gentem domare, quamuis summis viribus id attentarint. Cæteræ Germaniæ vrbes ac principes in hoc bello, aduersus Heluetios Imperatori auxilia ferre noluerunt, partim quod liber-

tati communi fauerent: partim quod cum ipsi non essent admodum potentes, non libenter viderent Austriacorum nimis augeri potentiam. Hoc ergo quasi ęquilibrio constituta Germania, Imperatorū potentiam non metuit, sed reueretur, concordiaque fruitur, quod singulæ vrbes, singuliq; principes, suis contenti sint, & metu vicinorum hostium, à controuersijs ac litibus abstineant. Quod si res Germanorū aliter essent affectæ, cogerentur ipsi quoque bellis operam dare, & ne ipsi opprimerentur, aliis bella inferre: & cogitare de ratione augendi imperij. In aliis regionibus, quib. non est tanta, tamq; exacta moderatio, aut proportio & æquabilitas potentiæ, cùm vrbium, tum principū, pax cōseruari, vt in Germania non potest: quo fit, vt potentib. Rebuspub. cogitandum sit de illa augendi imperij ratione, quam apud Romanos in vsu fuisse docuimus. Aliam quicūq; ingredi volet, non tam incrementum quam ruinam Reip. molietur. Quod mille modis oneri esse soleāt recenter parta imperia: prę sertim si cū ipsis, non simul etiam vires augeantur, vt res nuper partæ cōseruari possint: quemadmodū fieri solet, tūc quandocunq; plures sumptus faciendi sunt, in acquirendo aliquo dominio, quam vsus fru-

ctus

ctus illius, deinde cōpensare queat. Id Florentinis nostris ac Venetis etiam accidit, quorum vires, cum hi Galliæ Cisalpinę, illi Hetruriæ imperiū acquisiuissent, imbecilliores extitêre, quàm prius, cum alij Maris Imperio, alij exigua ditione contēti erant. Omnes ad imperiū aspiramus, de modo illius comparandi, conseruandiq; nequaquā rectè cogitamus. Id autem turpe est. Nam cum Romanorum exemplū imitari liceat, neque id præstare sciamus, quo modo absque exemplo, verum legitimumq; modū, vt Romani fecerunt, deprehendere & inuenire queamus? Præsertim si cogitemus quantum periculi afferre quandoq; soleat, etiam benè institutis Rebuspublicis, recēs parta prouincia aliqua, aut vrbs, delitijs & fortunæ indulgentia abundans: ex qua corrupti hominum mores, per contagium quasi ad nostros transire ac serpere possunt. Veluti Pop. Romano accidit, cum primum Capuam occupassent: & postmodū etiam Annibali. Tantum certè periculi inde imminebat, vt nisi Roma, quæ nequaquam procul aberat, remedium insolentiæ militum attulisset, potuisset vel inde principium oriri ruinæ atq; interitus Reipublicę. Iam tum enim, vt Liuius inquit, minimè salubris militari disciplinæ Capua, instru-

mentum omnium voluptatum, delinitos militum animos auertit à memoria patriæ. Solent enim huiusmodi loca, tot delitijs abundantia, sine cæde ac sanguine, peculiari quadam ratione vlcisci, & pœnas de ijs sumere, à quibus occupantur. Nam cum eos prauis moribus imbuant, effœminatosque reddant: facilè tales efficiunt, vt postmodum facilè à quouis opprimantur. Id Iuuenalis preclarè expressit, cum inquit ex conuersatione cum peregrinis hisce hominibus, Romanorum homines fuisse immutatos, vt qui prius parcè ac duriter viuere solerent, postea Gulæ, luxuriæque sese tradiderint. Nam is inquit:

Luxuria incubuit, victumq; vlciscitur orbem.

Quæ cum ita sint, ac constet populo Romano etiam, ad disciplinam militarem tam egregiè instituto, periculosa fuisse quarundam vrbium ac prouinciarum recens occupata imperia: nemini mirum videri debet, si cæteris principibus ac Rebuspublicis, quæ Romanorum virtutem nullo modo possunt exequare, idem contingere posse pronuntiemus: præsertim tunc, cum non proprijs ciuibus in bello, sed mercenario milite vti coguntur.

Neque

Neque principes, neque Respubl. sine periculo vti posse auxiliario, ac mercenario milite.

CAPVT XX.

SI non alio loco disputassem ex professo, quantũ intersit Reipub. ne vel mercenario vel auxiliario milite vti cogaris, sed tuorum ciuium operam vsurpare ausis, ac possis, longius de eadem hac quęstione hîc differendum foret: sed quoniam de hac re copiosè alibi docuimus, breuiter summa rerum capita hîc attingam: cum eius largam occasionem Liuius ipse nobis præbuerit. Auxiliarem militem illum voco, quem tibi Princeps aliquis, aut Respub. suis sumptibus auxilio mittit, sub certis Signis ac ducibus: quemadmodum is erat, *Liuius lib. 7.* quem petentibus Campanis, Romani, Samnitibus fusis, ad hybernandum Capuæ reliquerant præsidij causa, vt commodius Samnitium excursiones arcerentur. Sed idem is miles, qui præsidio vrbi esse debebat, Campanorum voluptatibus delinitus, cœpit animum à memoria patriæ auertere, & consilia in hybernis agitare, de adimenda Campanis Capua. Cur enim potius Cápani agrum Italiæ vberrimum, & dignum

agro vrbem possiderent, qui nec se, nec sua tutari possent, quàm Romanorum victor exercitus, qui suo sudore ac sanguine, inde Samnites depulisset? Sed hæc agitata occultis coniurationibus consilia, antequam perficerentur, Consul singulari prudentia impediuit, vt ostendemus tunc, quando de cõiurationib. differemus. In præsentia hoc dicimus, quod Auxiliariorum militũ vsus, omnium maximè periculosus esse soleat. Primum enim cum à te neque duces neque milites stipendia accipiant, sed ab illo aut Principe, aut Repub. à qua tibi auxilio missi sunt: fasces tuos atque Imperium parum curant. Deinde confecto bello, prædę operam dant, eamq; non ex hostib. solum, verũ etiam ab ijs colligunt, quibus auxilio missi sunt: siue id facere soleant propria libidine, siue dolo principis, à quo mittuntur. Non equidem eo animo pręsidium istud Romani reliquerant Capuæ, quod quicquã mali in animo haberent: sed miles ipse tamen, cum ex loci opportunitate, tum effœminatis Campanorum animis, quos facilè opprimi posse credebant, occasionem singularis facinoris sumpserant, & oppressis ciuibus, vrbem decreuerãt occupare. Huiusmodi exempla plura huc adduci possẽt: sed quia hoc euidens est, eo contẽti esse possumus.

mus. Atque hinc inferre licet, cum res eò deuenit, vt non nisi huiusmodi auxilijs defendere te possis: longè satius esse cũ hoste pacisci, quocunq; tandẽ modo. Semper enim tolerabilior erit conditio, si cũ eo paciscaris, quã si huiusmodi refugia quęsiueris. Quod si enim cum vetera, tùm recentia exempla intuearis, deprehendes, si quando huiusmodi auxiliares copiæ semel profuerunt, multoties postea nocuisse. Neq; enim vllam commodiorem occasionem habere potest ambitiosus Princeps, aut auara aliqua Respub. te opprimẽdi, quam si ijs supplex fias vt te defendant, & auxilia ab ipsis postules, quib. tut⁹ esse queas. Quod si quis igitur eò demẽtiæ venerit, vt nõ modo auxiliares copias pro sui defensione expetat: verum etiam vt bellum alijs inferre possit: is eò contendit, quo peruenire nequit. Idq́; etiam appetit, quod non potest cõseruare, si maximè acquirat. Nam is, qui illi ea comparat, etiam potest auferre. Quę omnia etsi ita se habeant, tanta esse solet tamen ambitio hominum, vt id quod ante oculos est, solum intueantur, de futuris nil cogitent, pręsenti cupiditati satisfacere conentur, de præcauendis futuris malis solliciti nõ sint. At veterum exemplis commoueri oportebat, & obseruare liberalitatem, quam

piam prouinciam miserit, qui non ambitione & imperandi cupiditate ab ipso missus: sed flagitãtibus subditis, ad eorum res componendas, concessus. Ij. Campani fuêre, qui intestinis dissidijs laborãtes, necessarium sibi fore existimarunt, ciuium Romanorum quempiam secum habere, vt illius auxilio, & nutu, perturbata illorum Respub. constitui posset. Eorum exemplũ posteà sequuti Aniates, & ijsdem ferè causis permoti, Præfectum ipsi quoque petierunt, quod iam, vt Liuius inquit, nõ solum arma, sed iura quoque Romana pollebant. Hæc verò imperandi lenitas, plurimũ profuit ad Imperij incrementum. Nam quę vrbes aut gentes libertate frui consueuerunt, & proprijs legibus vti: eæ longè æquiori animo tollerant tale imperium, quod procul abesse videatur, quamuis non careat aliquo onere, quàm id, quod coràm cernere, & ante oculos perpetuò habere, ac formidare coguntur. Quibus hoc quoque accedit, quod si quæ in iure dicundo, aut puniendis delictis, grauius seueriusq; fiunt: ea minus aggrauant eum principem, qui liberè permittit subditis, vt suis legibus viuant: quàm illum, qui per ministros suos hæc omnia exequitur: quò fit, vt hoc eodẽ modo causa tollatur, cõcipiendi vllius ad-

uersus principem odij. Huius rei extat, ætate nostra, recens in Italia exemplum: nouimus Galliæ regem, Genuensem vrbem, aliquoties occupasse: & cum prius ad illam gubernandam Proregem ex Gallia mittere soleret: nunc ipsa rei euidentia edoctus, vt ciuium beneuolentiam magis sibi conciliare possit: liberè ipsis permittit, vt vrbẽ gubernent, & Proregem ex suis ciuibus, quem volunt ipsi eligant. Nemo enim est qui dubitet posteriorem hunc modum, Genuensibus magis gratum esse: atq; hinc fieri, vt illorum animi, hac quasi libertate deliniti, Regi se plus debere, deuinctosque esse magis fateantur. Nam omnes homines ita affecti sunt, vt tantò magis confidãt, seseque totos tradant, quantò minus metuunt, ne opprimãtur: tantò minus autem vnumquemq; vel principem, vel Rempub. metuunt, quantò maiorem eorum & humanitatem, & beneuolentiam experiuntur. Romanorum erga Campanos comitas & beneuolentia effecit, vt Prætorem ab ijs peterent. Quod si austeriores, seuerioresque erga Campanos Romani fuissent: non modò non petijssent præfectum sibi dari Campani, sed omnibus modis eorum imperiũ excutere conati fuissent. Sed quid opus est exempla à Romanis Campanisq;

petere,

petere, cum habeamus non minus euidentia Florentiæ, & in tota Hetruria. Nouimus Pistolam ciuitatem ante multos annos, sponte sese in Florentinorum nostrorum potestatem dedisse: Cum Pisanis verò, Lucensibus, & Senensibus, plurimas inimicitias semper exercuimus. Neq; id propterea euenit, quod Pistolenses minus charam habeant libertatem, quàm vel Pisani vel alij: aut quod etiam se, atque vrbē suam minoris æstiment, quàm illi: Sed ex eo orta est hæc animorum diuersitas, quod cum Pistolensibus amicè semper se gessêre Florentini, atque beneuolè, quapropter sponte se sub illorum imperium submiserunt: aduersus Pisanos, Lucenses, atque Senenses, hostilem animū perpetuò declarârunt: quamobrem non modò spontè se dedere noluerunt, sed omnem lapidem mouerūt, ne in illorum potestatem vnquam venirēt. Quod si Florentini amicè magis sese cum vicinis gessissent, & illorum amicitiam sibi conciliassent, non inferendis iniurijs tam feroces effecissent: dudum Hetruriæ imperium comparassent. Non nego, quin armis quoque vti cogamur, sed beneuolentia prius tentare omnia oportet, arma tanquam extremum remedium existimare.

Quan-

Quantum persæpè à veritate aberrent hominum opiniones, de rebus magni momenti conceptæ.

CAPVT XXII.

QVàm sæpè errare soleant homines, cum de rebus magnis differunt: nouerunt omnes quicunque huiusmodi consilijs interesse consueuerunt. In hisce enim nisi adhibeantur excellentiũ virorum iudicia, facillimè aberratur. Persæpè verò etiam accidit, vt summi viri pacis tempore, in multorum odiũ incurrant, ac propè negligantur, in corruptis præsertim ciuitatibus: quamobrem instituuntur tunc deliberationes de summis rebus tales, quę fauoris atque gratiæ plus habeant, quàm quod ad publicam vtilitatem sint accommodatæ. Patefiunt autem hi errores postmodum, aduersis temporibus, in quibus necesse est plerunque ad eorum consilium confugere, qui pacis tempore negligebantur. Incidunt etiam inter deliberandum accidentia, & casus quidam, propter quos facilè labimur, nisi singularem rerum experientiam habeamus, quod apti sint probabilitate quadam hominibus id persuadere, quod ipso rerum euentu falsum esse posteà osten-

ostenditur. Atque hæc in eum finem dico, vt expendamus Numisij Latinorum Imperatoris consilium de renouando bello cum Romanis, postquam cæsi fuissent: Atque etiam id, quod multi fore opinabantur, cũ ante paucos annos, Franciscus Galliæ Rex, ad recuperandum Mediolanum aduersus Heluetios in Insubriam proficisci statuisset. Nam cum Ludouico XII. vita functo, Frãciscus in Regnum succesisset, & Mediolanense Imperium, ab Heluetiis paulò ante occupatum, Galliæ Regno restituere decreuisset: operam dabat, vt auxilio Iulij, II. Pontificis, aliquos sibi in Italia conciliaret, per quos facilior sibi aditus esset ad illã expeditionem. Cum igitur & Venetos ante, Ludouicus in suas partes pertraxisset: & Florentinorũ animos iam pertentaret, Leo decimus impediuit, quod minus illi assentirentur, quod nimis facilem Regi fore aditum putaret, ad id Imperium occupãdum: præsertim cũ & Hispani Regis Gallici nomine iam Insubriam ingressi essent, & Imperator iam Veronam peruenisset. Persuasus enim erat à suis, si neutram partem sequeretur certam habiturum victoriam. Neque enim ex vsu Ecclesiæ Romanæ esse, vt præpotentes aliqui in Italia regnarent, siue Rex, siue Heluetij: vtrosq; ergo eiiciendos

Liuius lib. 6.

esse, vt in pristinam libertatem Ecclesia posset restitui. Sed cum simul ambo superari non possent, neque etiam singuli, vt tunc res sese haberent, expectandam occasione commodiorem: fore enim vt si inter se Rex, & Heluetij, prælio dimicarent, alter eorum succumberet: aliter verò etsi vinceret, tamen ita cæsum & viribus imminutum iri, vt tunc à Pontifice facilè deleri posset. Comodissimam ergo illam occasionē, ac tanto melius eam arripi posse, quod Pontifex tunc instructissimum exercitum non procul ab Insubria haberet, qui illic, sub prætextu defendendi Ecclesiæ vrbes, hærens, euentum pugnæ expectaret: quam cruentissimam fore oporteret, ob vtriusq; exercitus, siue virtutem, siue pertinaciam: fractis autē vtriusq; exercitus viribus, posse deinde Pontificem. eorum reliquias sine difficultate delere, Insubria potiri, & in vniuersa Italia pro arbitrio dominari. Hæc erant Pōtificiorum consilia, & de rebus, quæ tunc gerebantur, opiniones: sed quā vanæ stultæque essent, euentus ipse docuit. Nā cum difficili prælio Heluetij victi essent: victorē Gallum inuadere, non modò ausi non sunt, nec Pontificij, neque Hispani: sed ad fugam omnes se præpararunt: nec potuissent illa fuga conseruari, nisi accessisset Galli humani

manitas,aut fortè segnities, qua factum vt prima victoria contentus,aliam non appetierit:sed cum Pontifice pacem certis conditionib.fecerit. Nitebantur tamẽ quibusdam rationib.hæc Pontificiorum consilia, quæ speciem quandam veri prę se ferre videbantur:re ipsa vanę erãt. Rarò enim accidit,vt qui hostẽ prælio vincit, multos de suis amittat, quod in fuga nulli perire soleãt ex victore exercitu,sed inter dimicandũ solũmodo,nec pugna diu soleat durare. Præterea si maximè concedas, prępia quãdoque diu durare, & antequam victoria in alterutram partem inclinare incipiat, plurimos vtrinq; interfici posse:tamẽ hoc rursus confiteri oportet,victoriam, tantam existimationem afferre secum ei, qui illa potitur, hostib. verò tantum incutere terrorem,vt damnum interfectorum militum vberrimè compensetur. Itaq; vehementer errat is,qui victorem exercitũ facilius deleri posse confidit, eò quod in comparãda victoria vires imminuerit.Nisi enim eũ tãtis virib.inuadas,quib.illum ante conflictũ quoque,superatum iri credideris,stulè facies, quod is, qui semel victoriam obtinuit,exercitus, hoc ipso & fortunatior,& fortior esse soleat.Apparuit id quoq; in exercitu Latinorũ cuius paulò ante fecimus

mentionem. Nam cum Numisij Imperatoris consilijs persuasi, crederent Latini Romanorum exercitum, à quo victi fuerāt, eo prælio vehementer fractum fuisse: vt victoriæ nomen tantum penes illum esset: fortunam vtramque aciem æquali cæde afflixisse: atque hæc toto Latio iactarentur talia esse, vt si cum infesto exercitu denuò redirent, Romanos nil minus, quàm prælium expectantes, perculsos inopinato aduētu, facilè oppressos iri. Sed falsa, vanaq; fuisse eadem hæc consilia, docuit euentus. Postquàm enim collecto exercitu eos redire Romani cognouissent, obuiam progressi, illos prius oppugnarunt ac debellarunt, quàm locum castris capere possent. Idemque sibi polliceri possunt quicunq; easdem occasiones arripere, & exercitum victorem inuadere audent.

Pop. Romanum in iudicando omnia extrema spectasse, non intermedia voluisse.

CAPVT XXIII.

QVod Liuius inquit de populo Latino: eò deuenisse illum, postquam bis cum Romanis prælio dimicasset: vt neque bellum, neque pacem pati posset:

fet: id nos in genere obſeruantes, pronuntiare debemus atque exiſtimare, eum miſerrimum eſſe rerum ſtatum, cum Princeps aut Reſpub. quæpiam eò deuenit, vt neque pacem ferre, neque bellum pati poſsit. Id vero tunc cótingere ſolet, cum victis nimis duræ pacis conditiones proponuntur: vt eas dolore permoti aſpernétur: ad bellum autem tollerandum vires cum non habeát, ab ijs auxilia implorare cogantur, in quorum poteſtatem mox venturi ſint. Cauſæ, quibus ad talem rerum ſtatum adducimur, ex malis conſilijs plerunque dependent, vt cum bella ſuſcipimus, aut alias res maiores, quàm pro ratione noſtrarum virium, attentamus, nec vires noſtras metimur. Id in Latinis apparuit, qui Romanorum pacta & pacis conditiones admiſere tunc, quando non oportebat: bellum verò indixêre, cum pacem conſeruare, ac quærere decebat: vt illis ex æquo pax atque bellum nocuerint. Vicerat illos primũ Manlius Torquatus: eoſdem poſtmodum F. Camllus & debellauit, & planè afflixit. Nam omnes eorum vrbes occupauit, præſidijs muniuit: reuerſusque in vrbem, Senatui nuntiauit, vniuerſum Latium in Popu. Romani poteſtate eſſe. Quia autem memorabilis admodum, & obſeruatione digna eſt Senatus, de

Pop.Latinorum tunc lata sententia: idcirco copiosius de illa hîc differendum putavi, vt in similibus casibus exemplum haberemus ad imitandum. P.Romanus in decernendo, nil medium apprehendit, semper ad extrema spectauit: quod ita imperandum censeret, vt subditi, vel nõ possent nocere, vel non vellent. Nolunt autem tũc, cum beneficijs se affectos intelligunt, ita vt forrunam nullam suæ præponant. De populo Latino Camillus ad Senatum his ver bis tulit. Dij immortales ita vos potentes huius consilij fecerunt: vt sit Latium, an nõ sit, in vestra manu posuerint. Itaque pacem vobis, quod ad Latinos attinet, parere in perpetuum, vel sæuiendo, vel ignoscendo, potestis. Vultis crudelius consulere in deditos victosque? Licet delere omne Latium. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanam, victos in ciuitatem accipiendo? Materia crescendi per summam gloriam suppetit. Certè id firmissimũ imperium est, quo obedientes gaudent. Sed maturato opus est, quicquid statuere placet, & illorum animos, dum expectatione stupent, præoccupare. Hæc cum consul ita proposuisset, Senatus secundũ eius sententiá de singulis Latij populis decreuit, pro cuiusq; merito: ita tamen, vt nil medio cre

hîç

hic fieret: omnia extrema summaq; essent. Quibusdam enim non modò pepercerũt, sed eosdem etiam multis beneficijs affecerunt, ciuitate donarunt, & multa alia iura, & priuilegia concesserunt, vt nullá causam haberent, vel rebellandi, vel aliàs, quocunque modo, res nouas moliendi. Quibus parcere noluerunt, ijs & oppida diruerunt, & omnis generis pœnas, suppliciaque imposuerũt. Nam dirutis mœnibus, eos agro spoliarunt, depulerunt, atque dissiparunt, vt bellum amplius parare nulla ratione possent. Hoc fuit Patrum de Populo Latinorum iudicium, omnibus sapientib. principibus & obseruandum, & imitandum. Quod si idem Florentini nostri fecissent, cum anno salutis M. D. IL Aretium cum tota Cianensi valle rebellasset: imperium suum confirmassent, & Rempublicam vehementer auxissent. Adiecissent enim Florentino agrum illum, qui vnus deesse videtur, ad victum sufficientem ciuibus suppeditandum. Sed illi mediam viam ingressi sunt, quæ in huiusmodi iudicijs, semper perniciosa esse solet. Vrbem enim cõseruarunt: primates loco mouerunt omnes, & antiquis dignitatum gradib. deiecerunt: aliquos in exiliũ expulerunt: nonnullos cõdemnârunt. Quod si qui tunc suaderent,

mus comprobandum, pertinet & aliud Populi Romani iudicium, quod de Priuernatibus pronuntiarũt. Ex quo non modo discedere possumus, ad extrema in huiusmodi iudicijs spectare oportere, & subditos tã grauiter delinquentes, vel planè tollẽdos, vel beneficijs afficiendos esse: verum etiam quod magnitudo animi, & libertas orationis, coram viris sapientibus, in huiusmodi causis plurimum reis prodesse queat. Cum in Senatu de Priuernatib. castigandis deliberaretur, qui defecissent, & per vim rursus sub Imperium redacti fuissent: & prout cuiusque ingenium erat, alijs atrocius, alijs mitius suadentibus: tum ex Legatis vnus interrogatus à quodam, qui tristioris sententiæ autor erat, quam pœnam meritos Priuernates censeret? Eam inquit, quam merẽtur qui se libertate dignos censent. Ad quod responsum Consul, vt mitius ab eo extorqueret aliud: Quid si pœnam, inquit, remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam & perpetuam: si malam, haud diuturnam. Tum verò, etsi quidam hęc aliter interpretarentur, melior senatus pars ad meliora responsa trahere, & dicere, viri, & liberi viri vocem auditam. An credi posset, vllum populum aut homi-

nem, diutius, quam necesse sit, in ea, cuius eum pœniteat, conditione, mansurum? Ibi pacem esse fidam, vbi voluntarij pacati sint: neque eo loco, vbi seruitutem esse velint, fidem sperandam esse. In hanc sententiam cum & Consul, & principes sententiarum consulares, inclinarent eos demum, qui nihil præterquam de libertate cogitarent, dignos esse asserebant, qui Romani fierẽt. Itaque in senatu causam obtinuere, & ex autoritate patrum, latum ad populum est, vt Priuernatib. ciuitas daretur. Vsque adeò scilicet egregijs, ac sapientib. viris placuit, liberrimum ingenui viri responsum: vt qui facilè intelligerent, si aliter respondisset, nõ ꝙ tam res ipsa erat, fuisse dictur͂u, quàm quod præsenti rerum statui, fortunæque sese accommodare voluisset. Id enim certè de hominibus sentire oportet, qui aliter in huiusmodi casibus, & dicere, & promittere solent, quàm vitæ illorum conditio, & consuetudo ferat: quare decepti, qui cum illis fœdera & amicitias contrahunt, persæpè multis motibus occasionem præbẽt. Quæ cum ita sint, id quod in principio huius disputationis proposuimus, ex vtroq; adducto iam exemplo confirmamus: cum de præpotente aliqua ciuitate, populo, aut principe statuendum est: non mediam

viam

viam ingredi oportere, sed ad extrema enitendum: & aut beneficijs eos afficiendos, deuinciendosque esse, aut omninò opprimendos. Qui aliter statuat, errasse demum sese intelliget: perinde vt etiam Samnitibus accidit: qui tot ciues Romanos ad Furcas Caudinas conclusos, ac propemodum vinctos, cum haberent: neque eos necarunt, neque beneficijs affecerunt, quod tamen prudens ille senex faciendum suadebat: sed mille contumelijs affectos, armis spoliatus, & sub iugum missos dimiserunt. Ex quo factum, vt paulò post errorem suũ agnouerint non sine magno detrimento, vt suo loco docebimus.

Arces, & loca munita, in genere considerata, plus nocere suis autoribus, quàm prodesse.

CAPVT XXIIII.

Mirum fortè cuipiam videatur, cum victi debellatique Latij populi, toties rebellarent: cur Pop. Romanus, ad eos in officio continendos, compescendosque, non arces aliquas, aut Priuerni aut in alijs eorum ciuitatibus, construxerit: secus enim certè fecerunt, quã Florentini nostri faciẽdum putẽt, qui existimant Pisas, cęteras-

rasq; ciuitates, arcibus compeſcendas eſſe. Equidem ſi Pop. Romanus, noſtris hominibus ſimilis fuiſſet, perinde feciſſet, vt noſtri. Sed quia in eo alia virtus, alia potentia, & aliud de rebus iudicium inerat, idcirco aliter faciendum putauit: nec libera existente Repub. vnquam vel ad vrbes compeſcendas, vel ad prouincias defendẽdas, arces aliquas extruxit: ex ijs tamen quas conditas ab alijs occupauit, aliquas cõſeruauit. Quæ cum ita ſint, ac longè aliter ſentire videãtur noſtri temporis principes: idcircò non ab re facturum putaui, ſi quærerem hoc loco, vtilesné, an inutiles ſint autoribus ſuis, tantæ moles? Cuius diſputationis hoc principium eſto, quod arces extrui ſoleant, vel ad arcendos hoſtes, vel ad ſubditos compeſcendos, & in officio continẽdos. Ego verò pronuncio, ad priorem vſum eas neceſſarias non eſſe, ad poſteriorem inutiles, & noxias exiſtere. Ad compeſcendos ſubditos noxias arces exiſtimo quoniam rebellionis periculum, quod metuitur: oriri ſoleat ex odio ſubditorum aduerſus dominos concepto: odêre autem principes, dominosq; ſuos ſubditi, ꝓpter acceptas iniurias: principes iniurijs afficere ſolent ſubditos, eoſq; malè tractare tunc maximè, cum ſe illis pro arbitrio dominari, eos

Arces dupliCi de cauſa extrui.

ri,eos domare,ac compeſcere pro animi libidine poſſe ſperant. Id verò tunc potiſsimum cogitant ſperantque, cum in medio illorum ingenti mole extructas habuerint arces munitiſsimas:quod aduerſus eas neminem quicquam auſurum credant. Quæ cum ità ſint,non inutiles modo ſunt arces huiuſmodi,ad continendos in officio ſubditos,ſed etiam noxiæ:cum ijs,plus quàm conueniat,cõfidentes principes, ſubditos malè tractandi plectendique occaſionem arripiant, eoque odium illorum aduerſus ſeſe concitant:ex quo rebelliones, cædes, & infinita mala dependent. Sed neque,cũ bella ingruunt, tantam vim habent arces, quantam illis attribuere homines ſolent. Duo enim ſolùm ſunt modi, ſubditos per vim in officio cõtinendi, compeſcendiq́;. Alter vt in promptu habeas exercitũ egregium,vt Pop.Romanus habebat, quo motos liceat componere fluctus. Alter vt rebelles planè deleas extirpeſq́;,ne amplius deficere,aut arma aduerſus te capere queant.Nam ſi bona illorum diripias:ſpoliatis arma ſuperſunt. Si arma quoque ademeris:furor arma miniſtrat.Si ducib. interemptis,cæteris vitæ vſum concedas : renaſcẽtur ſubinde alij duces , veluti Hydræ Lerneæ capita.Si arces habueris, tempore pacis au-

cis audaciorem, iniquioremq; te erga subditos efficient: bello adueniente, cùm ab hostibus, tũ subditis tuis oppugnabuntur: nec fieri poterit, vt vtrisq; resistas. Quod si vnquam inutiles fuêre arces ad compescendos subditos: nostra profectò ætate nõ inutiles tantum, sed etiam perniciosę sunt: propter bellicarũ machinarum vsum, quarum impetum neque arces, neque vlla loca exigua sustinere possunt: quod ad illas sustinendas subinde retrocedere oporteat, & ruinas murorum ab ijs factas, nouis fossis intrinsecus aggeribusque compensare. Hæc cùm ita se habeant, expende porrò, num per huiusmodi arces compescendus sit populus, qui iam ante ditionis tuæ fuerit, an qui nuper imperio tuo sit adiectus? Certè enim si principatum à maioribus acceptum possideas: arces, ad subditos in officio continendos, nõ proderunt: propter causas iam ante explicatas: cum audaciorem & te posteros tuos efficiant, ad inferendas populo iniurias: ac proinde exponant te illorum odio: nec possint te postmodum defendere: propter hasce ergo causas, & ne vel ipse, vel eius hæredes, occasionem habeant, tyrannidem exercendi, sed populi beneuolentiam sibi conciliare conentur, sapiens princeps arces nunquã extrue-

extruere debet. Quod si Franciscus Sfortia, qui vir sapiens fuisse existimatur, occupato Imperio Mediolanensi, tamen arcem condidit: non propterea in ea re sapienter fecit: quod illa arx posteris eius perniciosa fuerit. Ea enim se tutos esse posse sperantes, ciues variis iniuriis affecerunt: ex qua re, tantum sibi odium conflarunt, vt primo hostis aduentu, principatum amiserint. Quamobrem belli tempore, illos ab impetu hostium defendere non potuit: pacis tempore illos insolentes iniquosque fecit, & odio populi exposuit. Quod si illa arce caruissent, & nihilominus insolentia illa vsi essent erga subditos: longè prius experiri potuissent quorundam ciuium, iniuria affectorum, maleuolentiam, quàm omnium odium in se conciliassent: atque ita cognito errore, meliores fieri potuissent, & subditorum animos recōciliare. Quod si conciliatos sibi subditorum animos habuissent: longè melius Gallorum impetum, absque arce sustinuissent: quam infensis ciuium animis, ea ad propellendum hostem iuuari potuerint. His accedit quod arces facile amittantur, vel fraude eorum, qui illis præficiuntur, vel hostium vi, vel fame, & lōga obsidione. Quod si amissam quampiam vrbem, arcis ope, quæ sola in fide per-

permanſerit, recuparare velis: exercitu nihilominus opus habes, perinde, ac ſi arcem non haberes, & quidē tanto maiori, quanto veriſimilius eſt, ciues magis infenſos tibi eſſe ob iniurias ex arce acceptas, quàm fuiſſent futuri, ſi arce caruiſſes. Experientia ipſa docuit Mediolanenſem arcem, neque Sfortianis, neque Gallis, tēpore belli, quicquam profuiſſe: pacis tempore vehementer nocuiſſe: quod vtrique tanti operis moli confidentes, nō cogitarint de humaniori aliqua ratione conſeruandi illius principatus. Guido Vbaldus certè, Fœderici Vrbini ducis filius, rei militaris peritiſsimus: poſtquam imperio pulſus fuiſſet, à Cæſare Borgia, Alexandri VI. filio: idemque Imperium poſtmodum ex caſu quodam recuperaſſet: omnes arces atque propugnacula illius demolitus eſt. Nam quia beneuolos ſubditos habebat, ad eos compeſcendos iis opus nō habebat: aduerſus hoſtes, illas ſine exercitu defendere ſe non poſſe videbat. Iulius Pontifex pulſis Bononia Bentiuolis, arcem ibi condidit: cuius præfectus cum partim Pontificis iuſſu, partim propria malitia, à nullis iniuriis abſtineret: Bononiēſem populum vſque adeò irritauit, vt rebellarit, & arcem quoque illi ademerit. Nicolaus Caſtellanus, Vitelliorum pater, in patriā, qua pulſus

pulsus à Pontificibus fuerat, reuersus: binas arces, quas Sixtus IIII. Pont. ibi extruxisset, demolitus est: quod existimaret populi beneuolentiam fore sibi munitissimam arcem, ad principatum conseruandam. Id verò & recentissimum, & euidentissimũ exemplum est, ad demonstrãdum, inutilem esse artium structuram, ruinam earũdem vtilem: quod Genuæ accidit, ante paucos annos. Nouimus enim postquam ea vrbs, anno salutis M. D. VI. à Ludouico Galliæ rege defecisset: isque cum magno exercitu ad eam recuperandam in Italiam venisset: recuperata vrbe, cõdidisse Regem ingentis molis arcem, quantam nullam eo tempore fuisse constat. Nam & loci natura, & arte inexpugnabilis videbatur: Godefæ promontorio super mare eminenti, insidebat, vt illinc portus vniuersus, telis feriri posset, & magna etiam vrbis pars. Nihilominus tamen, cum deinde anno Domini M. D. XII. Galli omnes Italia pellerentur, Genua quoque arcem nihil formidans, ad Octauianum Fregosium defecit, qui illam obsidione cingens, sedecim mensium spacio, fame coactam, ad deditionem compulit. Postquam eam Fregosius occupasset, omnium consilijs, qui suadebant, vt illam tanquam refugium quoddam conseruaret,

mentionem. Nam cum Numisij Imperatoris consilijs persuasi, crederent Latini Romanorum exercitum, à quo victi fuerāt, eo prælio vehementer fractum fuisse: vt victoriæ nomen tantum penes illum esset: fortunam vtramque aciem æquali cæde afflixisse: atque hæc toto Latio iactarentur talia esse, vt si cum infesto exercitu denuo redirent, Romanos nil minus, quàm prælium expectantes, perculsos inopinato aduētu, facilè oppressos iri. Sed falsa, vanaq; fuisse eadem hæc consilia, docuit euentus. Postquàm enim collecto exercitu eos redire Romani cognouissent, obuiam progressi, illos prius oppugnarunt ac debellarunt, quàm locum castris capere possent. Idemque sibi polliceri possunt quicunq; easdem occasiones arripere, & exercitum victorem inuadere audent.

Pop. Romanum in iudicando omnia extrema spectasse, non intermedia voluisse.

CAPVT XXIII.

QVod Liuius inquit de populo Latino: eò deuenisse illum, postquam bis cum Romanis prælio dimicasset: vt neque bellum, neque pacem pati posset:

ſet: id nos in genere obſeruantes, pronuntiare debemus atque exiſtimare, eum miſerrimum eſſe rerum ſtatum, cum Princeps aut Reſpub. quæpiam eò deuenit, vt neque pacem ferre, neque bellum pati poſsit. Id vero tunc cõtingere ſolet, cum victis nimis duræ pacis conditiones proponuntur: vt eas dolore permoti aſpernẽtur: ad bellum autem tollerandum vires cum non habeãt, ab ijs auxilia implorare cogantur, in quorum poteſtatem mox venturi ſint. Cauſæ, quibus ad talem rerum ſtatum adducimur, ex malis conſilijs plerunque dependent, vt cum bella ſuſcipimus, aut alias res maiores, quàm pro ratione noſtrarum virium, attentamus, nec vires noſtras metimur. Id in Latinis apparuit, qui Romanorum pacta & pacis conditiones admiſere tunc, quando non oportebat: bellum verò indixêre, cum pacem conſeruare, ac quærere decebat: vt illis ex æquo pax atque bellum nocuerint. Vicerat illos primũ Manlius Torquatus: eoſdem poſtmodum F. Camllus & debellauit, & planè afflixit. Nam omnes eorum vrbes occupauit, præſidijs muniuit: reuerſusque in vrbem, Senatui nuntiauit, vniuerſum Latium in Popu. Romani poteſtate eſſe. Quia autem memorabilis admodum, & obſeruatione digna eſt Senatus, de

Pop.Latinorum tunc lata sententia: idcirco copiosius de illa hîc differendum putavi, vt in similibus casibus exemplum haberemus ad imitandum. P.Romanus in decernendo, nil medium apprehendit, semper ad extrema spectauit: quod ita imperandum censeret, vt subditi, vel nô possent nocere, vel non vellent. Nolunt autem tûc, cum beneficijs se affectos intelligunt, ita vt fortunam nullam suæ præponant. De populo Latino Camillus ad Senatum his verbis tulit. Dij immortales ita vos potentes huius consilij fecerunt: vt sit Latium, an nô sit, in vestra manu posuerint. Itaque pacem vobis, quod ad Latinos attinet, parere in perpetuum, vel sæuiendo, vel ignoscendo, potestis. Vultis crudelius consulere in deditos victosque? Licet delere omne Latium. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanam, victos in ciuitatem accipiendo? Materia crescendi per summam gloriam suppetit. Certè id firmissimû imperium est, quo obedientes gaudent. Sed maturato opus est, quicquid statuere placet, & illorum animos, dum expectatione stupent, præoccupare. Hæc cum consul ita proposuisset, Senatus secundû eius sententiâ de singulis Latij populis decreuit, pro cuiusq; merito: ita tamen, vt nil medio cre

hic

hic fieret:omnia extrema summaq; essent. Quibusdam enim non modò pepercerũt, sed eosdem etiam multis beneficijs affecerunt,ciuitate donarunt, & multa alia iura, & priuilegia concesserunt, vt nullã causam haberent,vel rebellandi,vel aliàs,quocunque modo,res nouas moliendi. Quibus parcere noluerunt,ijs &oppida diruerunt, & omnis generis pœnas,suppliciaque imposuerũt. Nam dirutis mœnibus,eos agro spoliarunt,depulerunt, atque dissiparunt, vt bellum amplius parare nulla ratione possent. Hoc fuit Patrum de Populo Latinorum iudicium,omnibus sapientib.principibus & obseruandum , & imitandum. Quod si idem Florentini nostri fecissent, cum anno salutis M. D. IL Aretium cum tota Cianensi valle rebellasset : imperium suum confirmassent, & Rempublicam vehementer auxissent.Adiecissent enim Florentino agrum illum, qui vnus deesse videtur, ad victum sufficientem ciuibus suppeditandum.Sed illi mediam viam ingressi sunt,quæ in huiusmodi iudicijs , semper perniciosa esse solet.Vrbem enim cõseruarunt ; primates loco mouerunt omnes,& antiquis dignitatum gradib.deiecerunt:aliquos in exiliũ expulerunt:nonnullos cõdemnârunt. Quod si qui tunc suaderent,

mus comprobandum, pertinet & aliud Populi Romani iudicium, quod de Priuernatibus pronunciarũt. Ex quo non modo discedere possumus, ad extrema in huiusmodi iudicijs spectare oportere, & subditos tã grauiter delinquentes, vel planè tollẽdos, vel beneficijs afficiendos esse: verum etiam quod magnitudo animi, & libertas orationis, coram viris sapientibus, in huiusmodi causis plurimum reis prodesse queat. Cum in Senatu de Priuernatib. castigandis deliberaretur, qui defecissent, & per vim rursus sub Imperium redacti fuissent: & prout cuiusque ingenium erat, alijs atrocius, alijs mitius suadentibus: tum ex Legatis vnus interrogatus à quodam, qui tristioris sententiæ autor erat, quam pœnam meritos Priuernates censeret? Eam inquit, quam merẽtur qui se libertate dignos censent. Ad quod responsum Consul, vt mitius ab eo extorqueret aliud: Quid si pœnam, inquit, remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam & perpetuam: si malam, haud diuturnam. Tum verò, etsi quidam hęc aliter interpretarentur, melior senatus pars ad meliora responsa trahere, & dicere, viri, & liberi viri vocem auditam. An credi posset, vllum populum aut homi-

nem, diutius, quam necesse sit, in ea, cuius eum pœniteat, conditione, mansurum? Ibi pacem esse fidam, vbi volũtarij pacati sint: neque eo loco, vbi seruitutem esse velint, fidem sperandam esse. In hanc sententiam cum & Consul, & principes sententiarum consulares, inclinarent eos demum, qui nihil præterquam de libertate cogitarent, dignos esse asserebant, qui Romani fierẽt. Itaque in senatu causam obtinuere, & ex autoritate patrum, latum ad populum est, vt Priuernatib. ciuitas daretur. Vsque adeò scilicet egregijs, ac sapientib. viris placuit, liberrimum ingenui viri responsum: vt qui facilè intelligerent, si aliter respondisset, nõ ꝙ tam res ipsa erat, fuisse dicturũ, quam quod præsenti rerum statui, fortunæque sese accommodare voluisset. Id enim certè de hominibus sentire oportet, qui aliter in huiusmodi casibus, & dicere, & promittere solent, quàm vitæ illorum conditio, & consuetudo ferat: quare decepti, qui cum illis fœdera & amicitias contrahunt, persæpè multis motibus occasionem præbẽt. Quæ cum ita sint, id quod in principio huius disputationis proposuimus, ex vtroq; adducto iam exemplo confirmamus: cum de præpotente aliqua ciuitate, populo, aut principe statuendum est: non mediam

viam

viam ingredi oportere, ſed ad extrema enitendum: & aut beneficijs eos afficiendos, deuinciendoſque eſſe, aut omninò opprimendos. Qui aliter ſtatuat, erraſſe demum ſeſe intelliget: perinde vt etiam Samnitibus accidit: qui tot ciues Romanos ad Furcas Caudinas concluſos, ac propemodum vinctos, cum haberent: neque eos necarunt, neque beneficijs affecerunt, quod tamen prudens ille ſenex faciendum ſuadebat: ſed mille contumelijs affectos, armis ſpoliatus, & ſub iugum miſſos dimiſerunt. Ex quo factum, vt paulò poſt errorem ſuũ agnouerint non ſine magno detrimento, vt ſuo loco docebimus.

Arces, & loca munita, in genere conſiderata, plus nocere ſuis autoribus, quàm prodeſſe.

Capvt XXIIII.

Mirum fortè cuipiam videatur, cum victi debellatique Latij populi, toties rebellarent: cur Pop. Romanus, ad eos in officio continendos, compeſcendoſque, non arces aliquas, aut Priuerni aut in alijs eorum ciuitatibus, conſtruxerit: ſecus enim certè fecerunt, quã Florentini noſtri faciẽdum putẽt, qui exiſtimant Piſas, cęteraſ-

rasq; ciuitates, arcibus compescendas esse. Equidem si Pop. Romanus, nostris hominibus similis fuisset perinde fecisset, vt nostri. Sed quia in eo alia virtus, alia potentia, & aliud de rebus iudicium inerat, idcirco aliter faciendum putauit: nec libera existente Repub. vnquam vel ad vrbes compescendas, vel ad prouincias detendēdas, arces aliquas extruxit: ex ijs tamen quas conditas ab alijs occupauit, aliquas cōseruauit. Quæ cum ita sint, ac longè aliter sentire videātur nostri temporis principes: idcircò non ab re facturum putaui, si quærerem hoc loco, vtilesné, an inutiles sint autoribus suis, tantæ moles? Cuius disputationis hoc principium esto, quod arces extrui soleant, vel ad arcendos hostes, vel ad subditos compescendos, & in officio continēdos. Ego verò pronuncio, ad priorem vsum eas necessarias non esse, ad posteriorem inutiles, & noxias existere. Ad compescendos subditos noxias arces existimo quoniam rebellionis periculum, quod metuitur: oriri soleat ex odio subditorum adversus dominos concepto: odêre autem principes, dominosq; suos subditi, ꝓpter acceptas iniurias: principes iniurijs afficere solent subditos, eosq; malè tractare tunc maximè, cum se illis pro arbitrio dominari, eos

Ares dupli ci de causa extrui.

ri, eos domare, ac compescere pro animi libidine posse sperant. Id verò tunc potissimum cogitant sperantque, cum in medio illorum ingenti mole extructas habuerint arces munitissimas: quod aduersus eas neminem quicquam ausurum credant. Quæ cum ita sint, non inutiles modo sunt arces huiusmodi, ad continendos in officio subditos, sed etiam noxiæ: cum ijs, plus quàm conueniat, cōfidentes principes, subditos malè tractandi plectendique occasionem arripiant, eoque odium illorum aduersus sese concitant: ex quo rebelliones, cædes, & infinita mala dependent. Sed neque, cū bella ingruunt, tantam vim habent arces, quantam illis attribuere homines solent. Duo enim solùm sunt modi, subditos per vim in officio cōtinendi, compescendiq;. Alter vt in promptu habeas exercitū egregium, vt Pop. Romanus habebat, quo motos liceat componere fluctus. Alter vt rebelles planè deleas extirpesq;, ne amplius deficere, aut arma aduersus te capere queant. Nam si bona illorum diripias: spoliatis arma supersunt. Si arma quoque ademeris: furor arma ministrat. Si ducib. interemptis, cæteris vitæ vsum concedas: renascētur subinde alij duces, veluti Hydræ Lerneæ capita. Si arces habueris, tempore pacis au-

cis audaciorem, iniquioremq; te erga subditos efficient: bello adueniente, cùm ab hostibus, tũ subditis tuis oppugnabuntur: nec fieri poterit, vt vtrisq; resistas. Quod si vnquam inutiles fuêre arces ad compescendos subditos: nostra profecto ætate nõ inutiles tantum, sed etiam perniciosę sunt: propter bellicarũ machinarum vsum, quarum impetum neque arces, neque vlla loca exigua sustinere possunt: quod ad illas sustinendas subinde retrocedere oporteat, & ruinas murorum ab ijs factas, nouis fossis intrinsecus aggeribusque compensare. Hæc cùm ita se habeant, expende porrò, num per huiusmodi arces compescendus sit populus, qui iam ante ditionis tuæ fuerit, an qui nuper imperio tuo sit adiectus? Certè enim si principatum à maioribus acceptum possideas: arces, ad subditos in officio continendos, nõ proderunt: propter causas iam ante explicatas: cum audaciorem & te posteros tuos efficiant, ad inferendas populo iniurias: ac proinde exponant te illorum odio: nec possint te postmodum defendere: propter hasce ergo causas, & ne vel ipse, vel eius hæredes, occasionem habeant, tyrannidem exercendi, sed populi beneuolentiam sibi conciliare conentur, sapiens princeps arces nunquã

extruere debet. Quod si Franciscus Sfortia, qui vir sapiens fuisse existimatur, occupato Imperio Mediolanensi, tamen arcem condidit: non propterea in ea re sapienter fecit: quod illa arx posteris eius perniciosa fuerit. Etenim se tutos esse posse sperantes, ciues variis iniuriis affecerunt: ex qua re, tantum sibi odium conflarunt, vt primo hostis aduentu, principatum amiserint. Quamobrem belli tempore, illos ab impetu hostium defendere non potuit: pacis tempore illos insolentes iniquosque fecit, & odio populi exposuit. Quod si illa arce caruissent, & nihilominus insolentia illa vsi essent erga subditos: longè prius experiri potuissent quorundam ciuium, iniuria affectorum, maleuolentiam, quàm omnium odium in se conciliassent: atque ita cognito errore, meliores fieri potuissent, & subditorum animos recõciliare. Quod si conciliatos sibi subditorum animos habuissent: longè melius Gallorum impetum, absque arce sustinuissent: quam infensis ciuium animis, ea ad propellendum hostem iuuari potuerint. His accedit quod arces facile amittantur, vel fraude eorum, qui illis præficiuntur, vel hostium vi, vel fame, & lóga obsidione. Quod si amissam quampiam vrbem, arcis ope, quæ sola in fide per-

pulsus à Pontificibus fuerat, reuersus: binas arces, quas Sixtus IIII. Pont.ibi extruxisset, demolitus est: quod existimaret populi beneuolentiam fore sibi munitissimam arcem, ad principatum conseruandam. Id verò & recentissimum, & euidentissimũ exemplum est, ad demonstrãdum, inutilem esse artium structuram, ruinam earũdem vtilem: quod Genuæ accidit, ante paucos annos. Nouimus enim postquam ea vrbs, anno salutis M.D.VI. à Ludouico Galliæ rege defecisset: isque cum magno exercitu ad eam recuperandam in Italiam venisset: recuperata vrbe, cõdidisse Regem ingentis molis arcem, quantam nullam eo tempore fuisse constat. Nam & loci natura, & arte inexpugnabilis videbatur: Godefæ promontorio super mare eminenti, insidebat, vt illinc portus vniuersus, telis feriri posset, & magna etiam vrbis pars. Nihilominus tamen, cum deinde anno Domini M.D.XII. Galli omnes Italia pellerentur, Genua quoque arcem nihil formidans, ad Octauianum Fregosium defecit, qui illam obsidione cingens, sedecim mensium spacio, fame coactam, ad deditionem compulit. Postquam eam Fregosius occupasset, omnium consilijs, qui suadebant, vt illam tanquam refugium quoddam conseruaret,

[illegible]tis, funditus diruendam curauit: existimauitque populi beneuolentiam, virtutemque suam, melius fore fundamentum imperij eius, quo etiamnum potitur, quam vllas arces, aut propugnacula. Neque verò spe sua frustratus est. Nã cum ante Genuenses, mille peditibus adiuti, sæpê ad alios, atq; alios principes defecerint: à Fregosio vt rebellarẽt, ne à decem millibus cogi potuerunt. Quamobrem manifeste licet hinc cernere, Arcis illius destructionem, Fregosio nil nocuisse: structuram, Galliæ Regem defendere nequiuisse. Cum exercitu enim, antequam arx conderetur, amissam vrbem facilè recuperauit: postquam arcem condidisset, eamque firmo præsidio muniuisset, vrbem tamen absque exercitu, solius arcis auxilio, recuperare non potuit: ex quo sequitur, sumptuosam illius arcis structuram, Regi fuisse magna cum infamia amissam, & a Fregosio eandem singulari virtute occupatam demolitamque. Eadem ratio est earum arcium quoque, quæ condere solent Respublicæ in vrbibus nuper occupatis, ad ciues illos in officio continendos. Id enim si ex adducto iam Genuensium exemplo, minus sit manifestum, ex Florentinorum Pisanorumq; arce notius euadet. Nam cum Pisas toties rebellantes Florentini

rentini vidissent: existimarunt extructa arce se illas cõpescere posse: parum animaduertentes, eam vrbem, quę libera esse consueuisset, & Florentinorum nomini semper infesta fuisset, non posse alia ratione in officio contineri, quàm si Romanorũ more, eam aut in societatem suam recepissent, aut planè destruxissent. At quid arces illis profuerint ad institutum finem, ex Caroli Galliæ Regis aduentu apparuit: cui statim traditæ sunt, siue præfectorum perfidia, siue maioris mali metu. Si illas Florentini prius non condidissent, neque illis tantum tribuissent, vt per illas conseruari vrbem posse putarent: de alio vtique modo cogitassent: quo vrbis imperio non tam facilè à Rege spoliari potuissent. Ex quibus omnibus colligimus, arces, ad continendum in officio paratũ imperium, perniciosas esse: ad compescendas vrbes, nuper bello comparatas, inutiles. Sufficere autem debet nobis P. Romani autoritas, qui si vellet vrbes aliquas per vim compescere, atque frenare; nil noui in illis extruebat, sed & mœnia illorum, & cætera propugnacula diruebat. Quod si quis nobis obiiciat, aut olim Tarẽtum: aut ætate nostra Brixiam, per arcem recuperatam, postquã incolæ defecissent. Respondeo ad recuperandum Tarentum *Liuius lib. 25. & 26.*

arcem nequaquam ſuffeciſſe: quod ad id occupandum Q. Fabius conſul cum maximo exercitu miſſus fuerit: cum quo procul dubio id expugnare potuiſſet, etſi nullam arcem illic habuiſſent. Quid igitur arx Pop. Romano profuit, ſi nihilominus exercitu conſulari indigebat, ad vrbem recuperandam? Capuæ nullam habebant arcem Romani, eandem tamen vrbem exercitus virtute recuperârunt. In Brixienſis vrbis rebellione, nouum ac rarum quiddam accidit. Nam rarò euenire ſolet, vt deficiente vrbe, qui in arce ſunt, ac in fide permanent, vicinum habeant exercitum: cuius opem implorare queant. Deficientibus Brixianis, erat Foiſſeus princeps Bononiæ cum exercitu regio: eaq; re per celeres nuntios cognita, ſtatim ſe itineri accinxit: ac tertio die eò perueniens, arcis auxilio vrbem recuperauit. Ergo neq; Brixia per ſolam arcē recuperari potuit, ſed regio exercitu opus habuit: nec ſi ea ſola recuperari potuiſſet: poſſet hoc vnum exemplum, tot veterum contraria exempla infringere: cum ſciamus, vel ætate noſtra, propemodum infinitas arces captas, amiſſas, ruſuſque occupatas, non maiori difficultate aut fortunæ varietate, quam alia quælibet loca & occupantur, & amittuntur. Idq; factum eſſe

noui-

nouimus per Galliam Cisalpinam, Æmiliã, regnum Neapolitanum, vniuersamque Italiam. Illæ arces autem, quæ ad propulsandos exteros hostes extruuntur, & ad populi Imperijque tui defensionem: ut illæ quidem sunt necessariæ: Etsi viris fortibus ac strenuis militibus abũdes, nõ modo necessariæ non sunt, sed prorsus inutiles. Nam sine exercitu nil prosunt. egregius exercitus absque arcibus te defendere potest. Id experiẽtia ipsa satis intellexerunt, quicunque vel in politicis, vel bellicis artibus excelluerunt, veluti Romani, Spartanique, quorum illi nullas arces vnquam ædificarunt: hi ne mœnia quidem circa vrbes ab sese occupatas, habere volebant: solam militum virtutem, propugnacula esse credebant. Quo factum, vt Spartanus quidã interrogatus, num Atheniensis vrbs pulchris mœnibus instructa videretur? respondit, perinde ac si à mulieribus habitaretur. Ei ergo principi, qui bonum habet exercitũ, prodesse queunt solummodo arces aliquæ in finibus imperij, locis præsertim maritimis positæ, ad sustinendos hostes per dies aliquot, donec exercitus instruantur: sed neque hæ quidem ei necessariæ existunt. Si careat forti exercitu, arces in finibus imperij aut nil prosunt, aut etiam nocent. Nam

facilè amittuntur: & vbi hostis illos occupauerit, aduersus te ijs vtetur. Quod si quas tam fortes munitasque arces esse concedas, vt occupari nequeant: pergit tamen nihilominus hostis, hisce post se relictis: quod potentissimi exercitus, hostium fines inuadant excurrantque, nulla habita ratione vel vrbium, vel arcium munitissimarũ, quas à tergo relinquant. Et constat hoc ita se habere, cùm veteribus, tum nouis exemplis: Franciscus Maria ante paucos annos Vrbinum inuasit, nec quicquam curauit, quod post se decem vrbes, omnes sibi infestas reliquisset. Quicunque ergo princeps potentem exercitum habet, facilè carere potest arcibus: qui eo caret, non debet arces extruere, sed vrbẽ in qua habitat, quàm maximè potest communire, & ciues armis instruere: vt aduentantium hostium impetum aliquandiu saltem possit sustinere, donec vel cum eo paciscatur, vel exteros in auxilium aduocare queat. Quæcunq; præterea ædificantur arces, ac propugnacula, pacis tempore nimijs sumptib. aggrauantur cum principes, tùm subditos: tempore belli nihil prosunt. Vt igitur cæteris in rebus, summa prudentia Senatus P. Rom. omnia administrabat, ita hîc quoque sapienter fecit, quod victos debellatosque Latinos, ut

Priuer-

Privernates, non arcibus quibusdam compescendos existimauit, sed alia commodiori, ac virtuti magis consentanea ratione, in officio continendos.

Vrbem intestinis dissidijs laborantem inuadere, atq; occupare velle, dubium esse ac periculosum consilium.

CAPVT XXV.

CVM intestinis dissidijs Respub. laboraret, ob patrum cum plebe contentiones: Veientes cæterique Hetrusci oblatam sibi occasionem putabant, opprimendi populi Romani, collectisque, quàm maximas poterant, Copijs, agros Romanorum excursionibus vastabant. Senatus itaque multis iniurijs, opprobrijsque lacessitus, cum plebe in gratiam redijt, initaque concordia, aduersus Veientes Cn. Manlium & M. Fabium imperatores delegit: qui postquam ad eos cũ exercitu appulissent, prælio commisso illos vicerunt, fregeruntque. Quo loco decet obseruare, quàm procliues esse soleamus ad errãdum, in rerum magnarum cõsultationibus, arripiendisque occasionibus, atque consilijs. Existimabãt Veientes, si P. Romanũ, intestinis dissidijs laborãtem, inuaderent, posse eum

vinci, atque deleri: sed hoc ipso consilio, eius discordias sustulerunt, & intestorum ciuium animos reconciliarunt. Neq; id immeritò sanè, quod otium plerunq; discordijs ciuilibus occasionem præbere soleat: belli metus, concordes ciuium animos efficiat. Quod si prudentiores fuissent Veientes, à bello abstinuissent, & Rempubl. discordijs ciuilibus laborantem, non armis, sed alijs artibus opprimere potuissét. Modus autem qui in huiusmodi casibus seruari solet, talis est, vt te velut arbitrum interponas ad conciliandas discordias, & vtriq; parti fauere te simules, donec ad arma perueniant. Cum ad arma ventum fuerit, parti quæ debilior videtur, lenta quædam auxilia suppeditare, & ne discedant ab armis, sed magis magisque sese mutuò conficiát, auxiliorum spe subinde fouere, magna auxilia neutri parti suppeditare ne fortè dolū subesse animaduertant. Hæc res diligenter tractata, ad propositum finem profectò te facile deducet. Nam fessæ tandem partes, arbitrio ac voluntati tuæ sese committent. Hisce artibus redijt in Florentinorum nostrorum potestatem ciuitas Pistola, de qua ante quoque fecimus mentionem. Nā cum intestinis dissidijs laboraret, vt Florentini modò huic, modò illi parti fauere viderentur,

tur, neutri tamen moleſtia carerent. eo deduxerunt, exiguo temporis ſpatio ciues illos, vt pertæſi tot diſcordiarum, moleſtiarumq́; , ſponte ſeſe ambæ partes in Florentinorum poteſtatem traderent. Pistorienſium ciuitas, nunquam Reipubl. formam mutauit, ob inteſtina diſsidia, niſi tunc, cum ſen-ta auxiliorum ſpe, partes a Florentinis fouebantur: ſi quando firma auxilia in promptu eſſe cernebant: mox inita cõcordia vrbem muniebant. Vnum adhuc adijciam, & quidem euidentiſsimum exemplum. Philippus Vicecomes Mediolani dux, Florentinorum Rempub. inteſtinis diſſidijs laborantem ſæpe bello petijt, ſperabatq́; idem hiſce diſcordijs ciuium, poſſe eam a ſe opprimi: ſed nunquam illi res ex animi ſententia ſucceſsit: qua de cauſa, cum ſępe cum amicis conquereretur: dicere ſolebat, ſe ineptijs Florẽtinorum adductum eò, vt viginti centena millia aureorum nummûm fruſtrà expenderit. Quæ cum ita ſint, ſic exiſtimare debemus, vt quemadmodum Veientes, Hetruſcoſque falſos eſſe videmus, eò quod Romanorum Rempub. ab ſeſe opprimi poſſe putabant, ob inteſtina ciuium diſſidia: ita cæteris euenire pronũtiemus, qui ſimili de cauſa opprimi, aut Rempubl. aut populum quempiam poſſe ſperant.

Qui contemnit aut parui facit alios, in eorum odium incurrit, nec vtilitatis quicquam ex hoc contemptu consequitur.

CAPVT XXVI

SVMMÆ prudentiæ officium æstimo, si a minis iniurijsque abstinere queas, præsertim ijs, quæ verbis contumeliosis fiunt. Neutrum enim horum, debiliorem hostem tuum efficere potest: cum tamen minæ eundem cautum magis, contumeliæ infensum, ferocemque reddant, ac vindictæ cupidissimum. Id ita se habere, vel exemplo Veientium constat, de quibus
Liuius superiori capite disputauimus. Nam cum
lib. 2. nō solum inferendo bellum, facerent iniuriam: sed contumelias etiam ac probra insuper ingererent: ita Romanum militem inflammarunt, vt qui pugnam prius detrectaret, contumelijs lacessitus, nolentibus ducib. dimicare voluerit. Est aut hoc, vel imprimis obseruandum, sapienti Imperatori, ne vel ipse, vel sui, opprobria in hoste ingerant, aut eum contemnant: quod hac ratione eum non lædant, sed ad vindicandum inflamment. Videntur enim contumeliæ tela esse, quæ autores suos maxime feriant. Memorabile est huius rei exemplum,

plum, quod in Asia accidit, cum Mida, à Gabade Persa oppugnaretur. Postquam enim diu vrbem obsidens, nec quicquam præstitisset, decreuerat ab obsidione discedere: sed cum illinc cum exercitu iam castra moturus esset: & Oppidani id cognouissét: omnis generis contumelias, & opprobria in eum ingerebant. Ob quam causam, Gabades irritatus, consilium mutauit, & vrbem grauius, quàm vnquam obsides, eam paulò post expugnauit, & militibus in prędam concessit. Idem planè Veientibus accidit, qui cum arma Pop. Romano inferrét: simul etiam ei exprobrabát ciuiles discordias: & vsque ad vallum portasque castrorum accedentes, probra ingerebant. Hisce verò quid aliud effecere, quam quod militum animos, prius aduersus patricios inflammatos, aduersus sese concitârunt? Vsque adeò scilicet, vt qui prius, neque patribus, neque consulibus successum vellent: pro eorum salute posteà iurarint atque pugnauerint? Neque in Republ. igitur, neque in bello, ferre debent prudentes moderatores, huiusmodi contumelias, siue in hostes, siue in ciues iactentur. In hostes enim coniectæ, pariunt ea, quæ diximus incommoda: in ciues adhuc sunt deteriores, quod non detur talis vindictæ

ratio inter illos, vt aduersus hostes datur. Id obseruari solitũ à Pop. Romano nouimus. Nam cum Legiones illæ, quę Capuę in hybernis relictę aduersus Rempub. coniurassent, à Valerio Coruino placarentur: cautũ fuit, inter cętera, etiã hoc. ne cuiquam eorũ istud vnquam opprobrio obijci posset. Tiberius Gracchus seruorum, quos Respub. ob acceptas ab Annibale clades, armare cogebatur, dux electus: statim interdixit cæteris militibus sub magna pœna, ne quisquam ijs seruitutem exprobraret: vsqueadeò in id incubuere semper Romani, ne cuiquam contumelię, & conuicia obijcerẽtur, quod nihil sit, quo hominum animi tãtopere offendãtur, siue ioco, siue serio obijciãtur. Nam vt ille inquit: Facetiæ asperæ quando nimium ex vero traxerunt, acrem sui memoriam relinquunt.

Prudentes Imperatores, & Rerumpub. moderatores, contenti debent esse victoria, ne sæuiendo in victos, illius fructum perdant.

CAPVT XXVII.

Contumeliæ in hostem conijci solent ab ijs, qui insolentes sunt, ob falsam victoriæ spem, quæ tantopere solet homi-

homines inflare, vt non dictis modò, sed rebus ipsis quoque sæpe vehementer delinquant: vsqueadeò, vt propter incertam spem boni, præsentem certamque occasionem negligant, magno cum detrimento. Hac autem in re, cum sæpenumero peccetur ab hominibus: exemplis cùm antiquis cùm recentibus explicandum existimaui, quantum intersit Reipub. vt rerum benè gestarum, gerendarumque occasiones non negligantur. Annibal, post Cannensem pugnam, Magonem fratrem Carthaginem miserat, vt res ab sese in Italia gestas Senatui nunciaret, peteretque vt supplementum copiarũ, quæ essent in eo prælio imminutæ, mitteretur, cum pecunia frumentoque in stipẽdium militibus, tam benè de nomine Punico meritis. Cùm igitur in Senatu disputaretur de eo, quod factu opus esset, Hanno vir senex, grauis ac prudens, omnibus modis suadebat, vt Carthaginenses huius victoriæ occasione vterentur, ad pacem cum Romanis, æquioribus conditionibus faciendam: ne si fortuna postmodum variaret, iniquioribus eam petere cogerentur. Sufficere enim debere Carthaginensibus, si hac tanta victoria ostenderint P. Romano, talia esse Punica arma, quæ ei resistere atque eum oppugnare

Liuius lib. 23.

possint: contentosq; tali victoria esse oportere: neque maioris alicuius incertа spe, hanc in periculum adducendam esse. Hoc consilium Carthaginensib. nõ placuit: sed postmodum cum variante fortuna, ipsi a P. Romano victi, ac tributarij facti essent, errorem suum facile agnouerunt. Simile accidit Tyriis, quorum vrbs olim opulentissima, ac celeberrima erat, in mari ipso sita, perinde vt nostra ætate ciuitas Venetorũ. Nam cum Alexandri res gestas intelligerent, & vniuersum Orientem ab illo occupatũ scirent: legatos ad illum miserunt, vt pacem ab illo postularent, certis conditionibus: inter quas illa quoque erat, ne vel ipsum Alexandrum, vel eius militem, in vrbem recipere cogerentur. Eas conditiones cum Alexander repudiasset, & ægre ferret sibi à Tyriis portas claudi, quas vniuersus propè orbis aperuisset, Tyrum obsedit. Sed cum vrbs munitissima esset, & commeatu instructa, vt longam obsidionem ferre posset: decreuit Alexander quarto obsidionis mense, cum iis pacisci, & conditiones primum sibi oblatas acceptare: quod cerneret plus temporis in vnius vrbis expugnatione insumendum, quam ad gloriam sui nominis illustrandum, ex vsu esse videretur. Sed Tyrij inani spe victoriæ decepti, non modò

modo pacta recenſuare amplius noluerunt, quæ ipſi primum Alexandro obtuliſſent: ſed contra ius gentium, legatos, qui de pace agerent, necarunt. Ob quam rem indignatus Alexander, vrbem maioribus virib. obſedit, expugnauit, aut funditus deleuit, cæſis omnibus, qui in ea eſſent. Anno Seruatoris noſtri M. D. X I I. ingreſſus eſt Florentinorum agrum, Hiſpanorum quidā exercitus, à quibuſdam Florentinis conductus, ad Mediceos reſtituendos, & mulctandos pecunia ciues. Cum autem ijdem Florentini, a quibus conductus erat, promiſiſſent, ſe mox arma capturos in vrbe, poſtquam eum in propinquo eſſe cognouiſſent: nec tamen id ab illis præſtaretur, decreuit hic exercitus cum Florētinis paciſci. Sed ij ſuperbia quadam inflati, conditiones propoſitas acceptare noluerunt: ex quo factum, vt Hiſpani magis inſtantes, Pratum occuparint, & deinde interitum totius Reipub. accelerarint. Quæ cum ita ſint, nulla in re grauius peccāt principes, quam ſi renuant omnes pacis conditiones, tunc, cum bello petuntur ab aliquo longè potētiori, quàm ipſi ſint: præſertim ſi deferantur ab aduerſario. Nunquam enim tam iniquæ conditiones deferuntur, quin aliquid boni habeant, & in quo, tu viciſſe videri queas.

Tyrijs

Tyrijs sufficere debebat, quod Alexandrū, tantum Imperatorem eò adduxissent, vt conditiones prius spretas admitteret: in eoque armis se multum præstitisse, ac vicisse. Florentinos quoque contentos esse oportuit, quod Hispanicum exercitum cópulissset, vt de ijs, quæ sibi proposuerat, remittere quædam cogeretur. Cupiebat ille & Reipubl. formam mutare, & ab amicitia Gallorum vrbem abstrahere, & pecunia mulctare: quod si, in ijs pactis, primum sibi reseruare ac defendere potuissent, in reliquis duobus aliquid concessissent: honesta pactione & vrbi & exercitui prospectum fuisset. His Populum Florentinum contentum esse oportuit, nec incerta maioris victoriæ spe, omnes suas vires in summum discrimen adducere: quod id nullus sapiēs faciat, nisi vrgēte summa necessitate. Longè prudentius certè Annibal, cum ex Italia Carthaginem vocaretur, egit. Nam etsi sedecim annis fœlicis. bellum in Italia gessisset, multis victorijs potitus fuisset: talem etiam exercitum secum haberet, qui integris viribus, & præstanti milite constaret: tamen cum videret fractos Syphacis, atque Asdrubalis exercitus, Numidiæ regnum amissum, Carthaginensium mœnia propemodum clausa, & exercitum suum, vnicum esse

esse patriæ, extremumque refugium: existimauit prius de pace, cum Scipione sibi agendum, quàm extremum illud refugium fortunæ periculo cōmittendū. Tunc demū enim, cum pacem impetrare non posset: ad extremum hoc remedium veniēdum esse, vt si quæ fortuna aspiraret, vincere: vel saltem dimicando fortiter occumbere liceret. Quod si igitur Annibal, tantus Imperator, antequam prælio decertaret, pacem talem expetiuit, qua Patriæ libertas amittebatur: quid faciendum esse existimamus iis, qui nec militari disciplina, nec experiētia, nec viribus, Annibali æquales sunt? Sed hæc etsi omnino ita se habeant: homines tamen incerta, atque infinita quadam spe, decipi solent, & ad res speratas animum intendentes, ruinam ipsi suam moliuntur.

Quantum intersit Reipub. vt iniuriæ puniantur, siue publicè siue priuatim illatæ fuerint?

CVPVT XXVIII.

QVIBVS causis magnopere indignentur homines, & ad vindictam accendātur: apparere potest ex ijs, quæ Pop. Romano contigêre, postquā tres Fabij, contra ius gentium, pugnassent ad- *Liuius lib. 5.*

uersus Gallos. Nam cum Galli tum cæteris Hetruscis tum Clusinis maximè pararent bellum: & hi auxilium à Romanis petijssent: legati tres M. Fabij Ambusti filij, missi sunt, qui Senatus populique Romani nomine agerent cum Gallis, ne Clusinos Populi Romani socios, a quibus nullam iniuriam accepissent, oppugnarēt. Legati postquam mandata, in consilio Gallorum edidissent: nec ij in ipsorum pręsentia, a pugna abstinerent, ipsi quoque arma capiunt, & cum Hetruscis coniuncti, Gallos fortissimè oppugnāt: vsque adeo, vt eorum vnus, Gallorum ducem, ferociter in Hetruscorum signa incursantem, hasta occiderit. Sed cum legentem spolia occisi, Galli agnouissent esse Legatum Romanum: idq; per vniuersam aciem innotuisset: receptui cecinere, odiumque, quod eo vsque exercuissent aduersus Clusinos, vniuersum in Romanos conuerterunt. Id odium deinde tanto magis creuit, quod cum Legatos Galli Romā mitterēt, questum de iniurijs, postulatumque, vt pro iure Gentium violato, Fabij dederentur: non modo id præstitum a Pop. Romano non est: sed ijdem Fabij, de quorū pœna agebatur, tribuni plebis, consulari potestate, in sequentem annum creati sunt. Quo facto, haud secus, quā par erat, infensi Galli,

Galli, bellũ aduersus Romanos propalam susceperunt, & subito vrbem vniuersam, solo Capitolio excepto, occuparũt. Ex quo sequuta Reipub. ruina est, ob vnicam illam causam, quod Senatus, illatam Gallis, contra ius gentium, iniuriam, ab legatis suis, non modo non puniuisset: sed præmiis affecisset. Est igitur vel imprimis obseruandum, in gubernatione Reipub. ne iniuriæ inferantur, vel publicè, vel priuatim, & si quæ illatæ sunt, ne impunitæ relinquãtur. Nam & priuatus homo, cui magna iniuria facta est, eam vindicare conatur: nisi ab iis puniatur à quib9 puniri debet. Vsqueadeò autem naturæ hominum insidet, hæc vindictæ cupiditas, vt conẽtur iniurias vindicare, vel cum patriæ ruina, si in libera Repub. viuant: si degant sub Imperio principis alicuius: etiam cum propriæ vitæ periculo idem tentant: Atq; id ij maximè cordi habent, quotcũq; animi magnitudine quadam excellunt. Apparet id luculentissimè, vel ex Philippi Macedonum Regis exemplo. In cuius aula viuebat Pausanias, nobilis iuuenis, & forma prestãtissimus, cui per vim ab Attalo stuprum illatum erat, Philippus cum Pausaniam, sæpius de hac iniuria conquerentem, audiuisset: Attalum verò, nó castigasset, sed summo loco semper ha-

beret,ac tandem etiam, prouinciæ cuidam gubernandæ, præfecisset: in odium Pausaniæ incidit. Is enim, cum videret à Rege in honore haberi illum, qui ob tantam iniuriam, pœnam meruisset, nec suas de vindicta iniuriæ preces vnquam exaudiri potuisse: tandem in nuptiis filiæ Regiæ, quæ Alexandro Epiri regulo nupta erat, in templo, Philippum regem, coram sponso, & Alexãdro Magno filio, interfecit. Hoc certè exemplum iniuriæ, priuatim illatæ, cum exemplo publico, Romanorum Legatorũ coniunctum, omnes in vniuersum Magistratus monere debet, ne multas relinquãt iniurias, quæ vel publicè vel priuatim illatæ fuerunt: ne qui iniuria affecti sunt, ipsi magno cum Reipub. periculo de vindicta cogitare cogantur.

Fortuna hominum animis tenebras offundit, ne vim suam ingruentem refringant.

CAPVT XXIX.

SI rerum vicissitudinẽ contemplemur, comperiemus multa accidere ex fato ita vrgente, vt iis obuiam ire nemo possit, quamuis in promptu remedia fuerint. Et si Pop. Romano talia quædam acciderunt,

runt, in quo omnis generis virtutes enitebant, & religionis imprimis, ac rei militaris studium vigebat: cui mirum videri debet, si alijs Rebuspub. prouinciisque etiam eueniant, in quibus nullæ harum virtutum tantopere elucent? Imprimis igitur habenda ratio est earum rerum, quæ fato ipso, seu astrorum influxu, euenire videtur: & quib. vt resistamus, fortuna non permittit. Quarum exemplũ luculentiss. est id, quod Pop. Romanus, in Clade Gallica accepit. Nam cum fatis vrgentibus, tanta moles mali instaret: primam occasionem, ad illam accelerandam dederunt tres Fabij, Legati, qui cum agere debuissent de pace, inter Clusinos & Gallos: cōtra ius gentium, pro Clusinis, aduersus Gallos, prælio decertarunt: atque ita Gallorum iram, aduersus Populũ Romanum prouocarunt. Et quo minus Gallis resisti posset iisdem fatis prospectũ iam erat: eò quod Furium Camillum tantum Imperatorem, vt solus his malis obuiam ire potuerit, Pop. Romanus Ardeam, in exilium misisset. Adueniente iam Gallorum exercitu, ciuitas, quæ aduersus Fidenatem, & Veientem hostem, aliosque finitimos populos, vltima experiēs auxilia, Dictatorem multis tempestatibus dixisset: a tunc inusitato, atque inaudito hoste,

Liuius li. 5.

bellum ciente,nihil extraordinarij imperij, aut auxilij quæsiuit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, summæ rerum præerant: delectum nihilo accuratiorem, quàm ad media bella, haberi solitus erat, famam belli extenuantes, habebant:deniq; cum in propinquo hostis esset, tumultuario exercitu raptim ducto, vix ei ad vndecimum lapidem occurrerunt, quo loco, Allia flumen Tyberinis aquis miscetur Eò cum peruenissent, Tribuni,non loco castris ante capto, nō præmunito vallo, quo receptus esset, non deorum saltem,si nō hominum memores,nec auspicatò,nec litatò instruunt aciem,eamq; in cornua diducunt, ne circumueniri multitudine hostiū possent:sed interim dum eā diducunt, tantoperè extenuant, vt vix coherentem mediam aciem haberent, & vt summatim rem comprehendamus, nec Imperatores, nec milites hîc quicquam præstitere,quod ex dignitate Pop. Romani esset, aut eiusdē disciplinæ militari consentaneum. Cum iam pugnandum esset, simul ac clamor auditus est, ignotū hostem prius penè quam viderent, non modo non tentato certamine,sed nec clamore reddito,integri intactique fugerūt.Maxima pars Veios peruenit: vnde non modò, non præsidij quicquam sed

sed neque nuntius cladis, Romam est missus. Reliqui omnes Romam petierunt, & ne clausis quidem portis vrbis, recta in arcem confugerunt, & cum neminem superesse amplius putarent, præter eos, qui Romam aufugerant, comploratis omnibus, vrbem lamentis compleuerunt. In defendenda arce tandem, cum res iam desperatæ essent, consilio vsi sunt aliquo. Nam cõmeatum ex vrbe tantum, quantum arx capere posset, in Capitoliũ transtulerunt: iusseruntque eodem conscendere cum coniugibus, & liberis iuuentutem militarem, & senatus robur, vt ex loco munito Deos penates, hominesque, & Romanum nomen, defenderent. Cæteram multitudinem plebeiorum, senum, mulierum, ac puerorum, ne inopiam armatorum onerarent, partim in vrbe Gallis in prædã reliquere, partim, vt in vicinas vrbes aufugerent, permiserunt. Quod si quis igitur animo cõprehendat, res a Pop. Romano prius tam præclare, longo annorum numero, gestas: iisque has conferat, quas aduersus Gallos gessere: tam diuersas esse comperiet, vt non ab vno eodemque, sed diuersis Populis, gestæ esse videantur. Vsque adeo scilicet, occæcat fortuna animos hominum, aut Liuius cum vim suam ingruentẽ refringi non

vult. Quo fit vt qui in perpetuis periculis versantur, minus vituperari debeāt: & minus laudari qui continua fœlicitate fruuntur: cum & illos & hos fata eò trahere videantur: neque consilium illorum, ad resistendum malis: neque horum virtus ad cōparandam fœlicitatem multū facere queat. Solent equidem fata suis vti medijs. Nam ad res magnas patrādas, nō nisi viris egregijs vtuntur, qui oblatas fortunæ occasiones arripere queant: & si quæ magna moles impendeat malorum, prius quam eueniant, solet eos viros, qui consilio ijs obuiam ire possent, aut abolere, aut certè ita affligere, ne resistere vllo modo posſint. Cū vbi Romæ tanta Imperij magnitudo fatalis esset, opprimi, ac vehementisſimè affligi eam oportuit, vt deinceps cautior, prudentiorque fieret, ad tantam Imperij molem acquirendam: deleri tamen planè non debuit. Itaque vt omnia hæc ita succederent, Fata Camillum in exilium misere, nō necauerunt, Vrbē à Gallis permisere occupari, non Capitolium: Vtque commodius occupari vrbs posset, effecere, vt maior exercitus pars, ex prælio non Romam, sed Veios fugeret. Et vt omnia vno quasi falce comprehendam, effecerunt, vt ad auertendam à Repub. tantam malorū molem, nihil

nihil à Pop. Romano prudẽter ſapienterq́; fieret: ad defendendum Capitolium & recuperãdam vrbem iam captam, omnia cõmodiſsime inſtructa eſſent. Cum & Camillus Ardeæ exercitum haberet, & idem innocens omnis culpæ eſſet, rerum malè geſtarum & pacti præcipuè auri, pro vrbis redemptione: & alius inſuper exercitus Veijs Camillum expectaret, vt cõiunctis viribus, maiorem impetũ in Gallos facere poſſent. Poſſemus huiuſmodi fatalis fortunę varietatis, recentia quoque exempla adducere: id, quod hoc loco propoſuimus, à Pop. Romano, in Gallica clade, acceptum, ſapientibus viris ſufficere poteſt. Hoc vnũ pronuntiabo de fortunæ viribus, & fati neceſsitate, quod hiſtorias omnis generis percurrẽti, facilè apparebit, homines fati neceſsitatem euitare non poſſe: ſed faciliorem euentum ijs, quę ab eo impendent, efficere, eũq́; promouere: adeoq́; parcarum telas texere, non retexere, aut rumpere. Quod etſi ita ſe habeat, non decet tamen, vt animum abijciamus, noſque planè committamus fato, ſed, quacunq́; fortuna aſpirante, benè ſperemus, diligenter prudenterque rebus noſtris prouideamus: quod fatorum viæ, & rationes producẽdorum effectuũ, obſcuriores ſint, quam vt a nobis intelligi queant.

Respub. ac principes potentes, amicitias non auro, sed viribus, atque virtute comparant.

CAPVT XXX.

CAPITOLINVS exercitus statio-nibus, vigiliísque fessus, superatis omnibus malis, vnam famem superare nō poterat: diem de die prospectans, ecquod auxilium à Dictatore appareret: postremò spe quoque iam, non solum cibo, deficiente, vel dedi se, vel redimi, quacunque ratione, iussit. Colloquio transacta res, & mille pondo auri, prætium pro obsessorum redemptione, constitutū est. Sed dijq; & homines prohibuêre, redemptos viuere Romanos. Nam antequam infanda merces persolueretur, propter altercationem, nondum omni auro appenso, quod Galli iniqua pondera attulissent: Dictator Camillus interuenit, aurum auferri è medio iubet, armísque Gallos ex vrbe cedere coëgit. Quæ res non in hoc tantum casu, sed vniuersa Romana historia memorabilis est: nunquam cernes eam Rempub. aut pacem ab hostib. aut agrum, vrbemque aliquam pecunia comparasse: omnia armis atq; virtute parabant: idq; huic Reipubl. peculiare fuit, præterquam vlli alij, aut Reipubl. aut Regno

Regno contingere potuerit. Eundés autem argumentum est de Imperij tui potentia, si obserues, qua ratione cum vicinis viuas, quã pacem habeas? Nam si talem te præstiteris, vt vicini à te argento pacem redimãt, firmum esse Imperium tuum oportet: sin econtrà ipse aliorũ amicitiam argento cõparare cogaris: imbellem te esse certum indicium est: præsertim si nõ modo magnorum principum, verum etiam paruorum amicitiam, ea ratione ambias. Historiã Pop. Romani si diligẽter intuearis: deprehẽdes Massiliẽses, Rhodios, Heduos, Hieronem Syracusarum Regem, Eumenem, Massinissam, & alios Reges vicinos Romanorum, vt amicitiam eorũ retinerent, auxilia semper in bellis iis attulisse: nec quicquam pro ea re petiisse aliud, quam vt in eorum clientela conseruarentur. Contrario modo eueniunt omnia, vbi Respub. aut princeps imbellis fuerit: cui rei satis argumẽto esse potest nostra Florentia, quæ superiorib. temporibus, etiam tunc, cum eius opes maxime celebres essẽt, omnibus propè Æmiliæ Flaminiæque Regulis annua stipendia soluebat: ac præterea etiã Perusinæ ac Castellanæ Reipubl. ciuibus. Quod si bellicosa fuisset nostra vrbs, & militari virtute excelles: cõtrario modo accidissent hæc omnia,

Omnes enim vicini eius amicitiam argento comparare conati fuissent: nec quicquã prætermisissent eorum, quibus beneuolétiam eius demereri potuissent. Idẽ hoc vitium, & eadem ad res bellicas inertia, non in vrbe nostra tantum, sed in Venetis etiã, & Gallorũ Rege apparet. Nam hic, cũ tantum Regnum possideat: tamen tributarius est Heluetiorum & Angliæ Regis: ob eam nimirum causam, quod subditos imbelles, & ad militarem disciplinam nequaquam rectè institutos habeat videturq́; & hic Rex & cæteri, qui eum imitantur, pluris facere tributa, & magnas exactiones à subditis exortas, quibus fucatam tantummodo pacem, quietemq́ue à vicinis redimãt, quàm militarem disciplinam, qua veram quieté, ac pacem iustam in perpetuum impetrare possent. Longum esset enumerare, quoties Galliç Rex, Veneti, & Florentini, pacem ab hostibus pecunia redemerint: quoties id perpessi sint, quod Populus Romanus, si semel tantum subire coactus fuisset, magnæ ignominiæ futurum sibi putasset. Longum esset etiam recensere, quot oppida, cũ Florentini, tum Veneti, pecunia emerint. Sed iidem posteà viderunt, quàm ineptè à se factum sit: cum cernerent, quæ auro comparata essent, ferro conseruari non posse. Pop.
Roma-

Romanus, quandiu liber fuit, ſemper huiuſmodi magnitudinem animi declarauit, poſtquam ſub Imperium Cæſarum reductus fuit,& Cæſares deteriores eſſe inciperent, mallentque in vmbra domi latere, quàm militando,ſolis ardorem,cæteraque incommoda ferre: cæpit ipſe quoque pecunia pacem, quandoque à Parthis, quandoque à Germanis, alijſque populis redimere: atque hoc fuit labeſcentis Imperij Romani initium. Accidunt autem hæc omnia huiuſmodi hominibus propterea, quòd ſubditos habere velint, nimium dicto obedientes:& proinde inermes eos eſſe volunt, nec vlla militari diſciplina rectè inſtitutos. Atque hinc fit,vt,cum arcere hoſtes nequeant à finib. Imperij aliter, tributum vicinis Regulis, populiſque pendere cogantur:quod cum a ſubditis ſubinde extorqueant, eoſque magis magiſque extenuent, atque imbelles reddant: minimum roboris in centro imperij ſui conſeruant. Itaq; hoſtes in finibus imperij aliquandiu ſuſtinent: poſtquam fines ingreſſi fuerint, neutiquam reſiſtere poſſunt. Sed ſiniſtrè fiunt hæc omnia. Quemadmodū enim natura in animalibus partes principales maximè muniuit, non extremitates ipſas: quod abſque hiſce, viuere corpus poſsit, ſi-

ne illis non poſſit, ita in Imperio, centrum quam maxime munitum, firmumque eſſe oportet. Id vero male obſeruatum a Florentinis noſtris, effecit, vt poſtquam hoſtilis quiſpiam exercitus, fines imperij noſtri penetrarit, ac propius ad vrbem acceſſerit ei amplius nemo reſiſtat. Idem Venetis accidiſſe vidimus, ante paucos annos: quorum vrbs, niſi tunc aquis vndiquaque circundata fuiſſet, facile occupari deleríque potuiſſet. Gallia hactenus nil tale perpeſſa eſt, quod Regnum ampliſſimum ſit, & omnes vicinos longè ſuperet. Quod etſi ita ſit, tamen cum anno Seruatoris noſtri M. D XIII. Angli eam inuaſiſſent: magno tremore vniuerſum Regnum concuſſere: vſqueadeò, vt omnes tunc exiſtimarent, ſi Angli vel vnum prælium fœliciter commiſiſſent, Regem imperio pelli potuiſſe. Contrario modo ſeſe habebant omnia apud Romanos. Nam quo propius ad vrbem quiſque appropinquaret, tanto firmiora eorum arma deprehendebat. Idque vel vnius Annibalis in Italiam aduentu apparuit, a quo etiam ſi ternas maximas clades accepiſſent, & tot præclaros Imperatores amiſiſſent: tamen & reſiſtere, potuerunt, & confecto vniuerſo bello, victoriam ingentem obtinuerunt. Vſqueadeo ſcilicet

firmum

mum erat Imperij centrum, Roma ipsa, Populi Latinorum, & cæteræ vrbes, Pop. Romani sociæ, atque Coloniæ, ex quibus ingentem numerum, præstantissimorum militum conficiebant. Intelligebat præclare illud Hanno, Carthaginẽsis vir egregius. Nam cum post Cladem Cannensem, Annibal Magonem Carthaginem misisset, atque is res a fratre in Italia gestas vehementer extolleret: quæsiuit Hanno, ecquis Latini nominis populus ad Carthaginenses defecisset? An Romanorum quisquam ad Annibalem transfugisset? Num quos Legatos de pace misissent? Atque hæc omnia cum Mago negaret, Hostium quidem ergo adhuc multũ superest, inquit Hanno, & bellum tam integrum habemus, atque habuimus, qua die Annibal Italiam est ingressus. Hæc omnia igitur, si nobiscum perpendamus, & consideremus quantum homines nostri à veterum disciplina militari discesserint, nequaquã miraṛi debemus, tantum Imperiorum mutationem nostra ætate fieri. Nam cum virtus militaris tam exigua sit, omnia fortunę casib. aguntur, qui cum varij sunt, varias quoque rerum mutationes pariunt: durabitq; hæc tanta rerum in Imperijs vicissitudo donec extẽt aliqui egregij, atq; excellẽtes homines, qui antiquam virtu-

virtutem exuscitent, & veterum disciplinam militarem restituant.

Non credendum esse exulibus facile.

CAPVT XXXI.

NON abs re mihi facere videor, si ostendam hoc loco, quantum intersit in rebus gerendis, ne fides exulibus semper habeatur: præsertim cum videamus eorum operas commerciaque à viris principibus persæpe vsurpanda esse. Huius rei memorabile extat apud Liuium exemplum, libro ab vrbe condita octauo. Cum enim Alexander Magnus in Asiã traiecisset: Affinis ipsius atque auunculus Alexander Epiri rex, à Tarentinis vocatus, in Italiam venit: habebatque iam secum ducentos Lucanorum exules, quos fidos sibi credebat vsque adeò, vt eorum opera capi Lucanorum vniuersam prouinciam posse speraret. Sed illi cum fortuna fidem mutabilem gerentes, postquam Regem à Lucanis clades aliquot accepisse cernerẽt: nuntijs ad suos missis pacti sunt, si ijs reditus in patriam permitteretur, se Alexandrum, aut viuum aut mortuum, in ipsorum potestatẽ tradituros: arreptaque occasione, illum Acheronta fluuium transeuntem, ex insidijs

adorti

adorti sunt,& veru transfixerunt. Id igitur documento nobis esse debet, vt agnoscamus, quàm parui faciendæ sint huiusmodi hominum, qui patria pulsi sunt, promissiones. Nam si fortuna aliam quampiam occasionem ijs offerat in patriam redeundi, nequaquam fidem seruabūt, quicquid tandem tibi promiserint. Nàm quia Patriæ desiderio tenentur, multa tibi promittent, vt illos restituas, multa etiam pręstare se posse putant, sed plura etiam adiungunt: ex quibus omnibus si tu spe rei benè gerendę permoueri te sinas, facilè eo deduceris, vt ingenti sumptu tuam ipsius ruinam, interitumque expectas. Quod si præcedēti exemplo alia adiungere cupias, Themistoclem vnum intuearis. Is enim cum ab Atheniensibus defecisset, & confugisset in Asiam ad Xerxem: eum multis promissionib. eò impulit, vt aduersus Græciam expeditionem susciperet, sed cum ei res minus prosperè succederēt, videretque se Regi ea nō posse præstare, quæ promisisset, veneno mortem sibimet procurauit, ne vel Regi ingratus videretur, vel patriæ autor tantæ cladis existeret. Quod si igitur Themistocles tantus vir, plura regi promisit, quàm præstare aut voluerit aut potuerit: quid de cæteris exulibus sentiendum putamus, qui Themisto-

cleæ virtuti nil simile habent? Itaq; non eò facile veniendum fuerit viro Principi, aut Reipub. moderatoribus, vt promissionib. exulũ permoueantur ad bellum suscipiendum, quod huiusmodi expeditiones rarò fœlices euentus habere soleant.

Quod modis Populus Romanus vrbes occupare consueuisset.

CAPVT XXXII.

CVM Pop. Romanus rei bellicæ studio totus deditus esset: omnia diligenter perpendebat, quæcunque ad propositum finem facilius consequẽdum, aliquo modo facerẽt: siue sumptuum, siue aliarum quarumcunq; rerum habẽda esset ratio. Hinc factum vt rarò conarentur vrbẽ aliquam obsidione capere: quod hæc tot sumptibus constare soleat, vt eos nec superare, nec plerunque etiam æquare queat vtilitas, quæ inde redundat. Atque hæc ratio est, quod in vniuersa tot annorũ historia, pauciss. exempla liceat inuenire vrbium, quę longa obsidione ad deditionem compulsę fuerint. Existimabant enim quacunque alia ratione, commodius capi vrbes posse, quàm longa obsidione. Itaq; expugnare solebãt vrbes, aut aliàs deditione

éas

eas capere. In ijs expugnãdis vtebantur vi aperta, quandoque sola, quandoque cum fraude quadam ac proditione coniuncta. Aperta vis erat, cũ vrbẽ ex improuiso adoriebantur, & vndique oppugnãtes magno cum impetu, scalis coronaq; eã capiebant: muros non frangebant, sed scalis admotis conscendebant, deiectisque defensoribus, vrbem occupabant. Hæc omnia magna cum festinatione, atque impetu fiebant, vsque adeò, vt quandoque vno die vrbem etiam maximam caperent: quomodo Carthaginem nouam Scipio occupauit. Quod si primus impetus minus prosperè succederet, ad frangendos arietibus muros sese conuertebant. Cuniculos quoque agebãt, per quos vrbem ingredientes, illam occupabant, veluti in Veiorum expugnatione accidit. Turres etiam ligneas & propugnacula foris extruebant, aut vallũ vrbis mœnibus incumbens, vt in alto loco consistens, eos qui intra mœnia essent, omni genere telorũ ferire possent. Qui vrbem intus defendebant, maximè periclitabantur in primo impetu, cum scalis coronaq; oppugnatio tentabatur. Nam mœnia vndiquaque defensoribus indigebant: quod si igitur, aut non satis multos haberent milites: aut non omnes ex ęquo vrbem saluam esse

Liuius lib. 26.

Liuius li. 5.

cuperent: facilè euenire poterat, vt vel vno aliquo loco defensores pulsi aut spōte cedentes, occupandæ vrbis præberent occasionem: atque hinc fiebat, vt multas vrbes hoc modo P. Romanus occuparet. Quod si Primus impetus nou succederet, rarò instabant eodem hoc oppugnationis genere: quod magno cū periculo vniuersum exercitum extendi oporteret, vt corona vrbem cingeret, eamque omnibus locis simul oppugnaret: nec proinde resisti potuisset, si per vnam aliquam partem vehemens eruptio fuisset à ciuibus attentata: quod milites vehementer fatigarentur. Cum muri arietibus frangebantur: tunc qui in vrbe erant, defendebant se eodem modo, vt ætate nostra aduersus vim tormētorum bellicorū. Retrocedendo enim loca fracta reparabant. Cum agebantur cuniculi, contrarios alios agere conabantur, vt per eos egredientes, vel ferro vel arte aliqua hosti sese opponerent, & inter cætera cuniculos hostium, iniecta materia, quæ ignem conciperet, oleo præsertim & plumis obstruebant, vt igni, fumo, & alio aliquo fœtore, eos aditu prohiberent. Turres etiam, quæ foris extruebantur, & alia huiusmodi propugnacula igni diruebant, & valla, quæ mœnibus incumbentia ab hostibus erigebantur,

bantur, perforatis muris minuebant, subinde tanta terra ablata, quanta conferretur ab hostibus. Neque verò hisce oppugnationis modis, in longum tempus vtebatur: sed cum nō succederet, discedebant ab obsidione, & alias rationes inibant. Exemplo esse potest Scipio, qui Africā ingressus Vticæ expugnationem tētauit: sed cum videret illam minus ex animi sentētia succedere, ab instituto discessit, & ad delēdos Carthaginensium exercitus omne studiū conuertit. Nonnunquam oppugnationem in obsidionem conuertebant, vt apud Veios, Carthaginem, & Hierosolymam accidisse nouimus. vi coniuncta cum fraude occupârunt Romani Paleopolim: quā ex principib. ciuitatis aliqui, inito cum iis cōsilio, tradiderunt. Etsi autem sæpe cùm à Pop. Romano, tùm alijs gentibus, attentatus sit hic modus occupandarum vrbium, rarò tamen successit. Nam clandestina consilia ex leui causa impediuntur: quod coniurationes citius patefiāt, quàm perficere possint id, quod proposuerant: cùm ob difficultatem rerum propositarū, tùm ob colloquia quæ habere oportet cum hostibus quocumque tādem prætextu tecta. Quod si etiam secreto omnia conseruentur: multæ tamen difficultates incidunt, propter

Liuius li. 8.

Liuius li. 5

quas clandestina consilia minus prosperè succedunt: aut enim tardius citiùs ve conueniunt, quam indictum fuerit: aut alias error aliquis aut strepitus quidam ex improuiso ortus, consilium prodere solet: veluti Gallis accidit ex anserum strepitu, cum ad occupandum Capitolium accincti essent. Hisce accedit, quod cum per noctis tenebras tractari soleant huiusmodi consilia: multum terroris incutiunt iis, qui illa tractant, ex quocunq; impedimẽto perturbata: præsertim quod & situs locorũ, & hominum ignari esse soleãt milites, qui ad huiusmodi facinora patranda ducuntur: & ob id ex quocunque motu, aut accidente perturbati, in fugam conuertuntur. In huiusmodi fraudulẽtis consilijs tractãdis, plurimũ poterat Aratus Sicyonius: sed idẽ ipse in aperto cõflictu pusillanimis fuisse dicitur: vt naturali quadã vi ad illa potius quàm ad hæc tractanda, natus esse videretur. Sæpè igitur tractantur huiusmodi furtiua consilia, sed eadem raro benè succedunt. Per deditionem occupantur vrbes, partim cum illæ sponte se dedunt, partim cum ob aliud maius periculum, se dedere coguntur. Capua enim Pop. Romano se dedidit, metu ne in Samnitium potestatem veniret. Sed Massilienses, Rhodij, & aliæ quædam ciuitates

sponte

ſponte ſua, ſe dediderunt, permoti ſola ſpe quã conceperant, fore vt legibus Romanis fœlicius viuerẽt, & meliorem formã Reip. inſtituerent. Multæ verò ciuitates ſe in alicuius aut Populi aut Principis poteſtatem dedere cogũtur, ob id quod ipſę ſemetipſas defendere nequeant: præſertim cum vel longis obſidionibus fatigatæ, aut alias excurſionibus prælijs ac populatorib. vexatę fuerint: qua ratione P. Romanus plurimas vrbes occupauit, præſertim à principio vrbis: quod quadringentis quinquaginta ferè annis, hoc modo cũ vicinis bellum geſſerit. Etſi enim cæteris quoq; modis omnibus occupandarum vrbium vſus ſit: tamen quia in cęteris plus laboris, temporis, ſumptuumque requirebatur, hoc quàm illis vti maluerunt. Accidebat enim quandoque, vt ex prælio, vno die fœliciter commiſſo, Regnum occuparent: cum in obſidione vnius pertinacis vrbis, aliquot anni quandoque, cum dubio euentu conſumerentur: in expugnanda ea per vim, periculum ingens deprehenderetur: in occupanda ea per proditionem, nil certi ſuccederet.

Populus Romanus Imperatoribus in bellum proficiſcentibus, liberam adminiſtrandi belli poteſtatem faciebant.

CAPVT XXXIII.

HISTORIAM Liuianam cum fructu legere volẽti, perpendendas esse censeo, singulas P. Romani actiones, & progrediendi modos ab ijs obseruari solitos. Inprimis autem memorabilis est, Summa illa potestas, quam faciebant Cõsulib. ac Dictatorib. in bellum profecturis, vt pro animi arbitrio omnem belli rationẽ administrarent. Postquã enim ex Senatus autoritate Populus semel bellum decreuisset: eius administrãdi potestas Cõsuli tradebatur, aut alteri cuipiã Imperatori, Senatus sibi confirmandæ pacis autoritatẽ tantummodo reseruabat, & ius alia bella mouẽdi: cætera omnia ab Imperatoris autoritate pendebãt, penes quẽ potestas erat dimicãdi, aut à pugna abstinẽdi, hanc aut illã vrbem expugnandi, obsidendi, aut ab obsidione liberandi, & cætera omnia belli munera, pro arbitrio obeundi. Hæc ita se habere, possemus quàm plurimis exẽplis demonstrare: sed ex omnib. vnũ sufficiet euidentissimum. Cum bellum aduersus Thuscos P. Romanus gereret, victis apud Sutriũ hostib. deliberabat Consul Fabius de trãseunda Ciminia sylua, vt ad Hetruscos perueniret: nec in ea tam periculosa, qua bellũ in aliam regionẽ trãsferri videbatur, senatum

Liuius lib. 9.

tum

tum vllo modo vel consulebat, vel instituti sui certiorem faciebat. Quanti momēti autem esset illa res, super qua non censuit cōsulendum senatum, apparet ex senatusconsulto, eadē de causa à patrib. facto. Nam cū horribiles essent saltus Ciminij, & recens extaret Caudinæ cladis memoria: senatus cognita victoria Fabij, quam ad Sutrium obtinuisset, legatum ad eum misis, mādauit, ne Ciminium saltum transiret. Sed cum illi serius venisset, quàm vt hoc institutum Fabij impedire potuerint, quod is & saltus illos iam transiuisset, & latè depopulatis Hetruscorum agris, fusisque ijs, iam redijsset victor in Castra, nuntij nouæ victoriæ Romam redierunt. Hoc Pop. Romani institutum si qui penitius contempletur: prudentissimè ab eo factum concipiet, quod tam amplam administrandi belli potestatem Imperatoribus concesserit. Quod si enim Senatus consuli se ab Imperatoribus de singulis rebus atque institutis voluisset: minus circumspectos eos effecisset, magisque lentos ac desides: quod Victoriæ gloria non illorum propria, sed cum Senatu communis fuisse videretur. Præterea intelligebat facilè Senatus, variam esse belli fortunam, & præcipites rerum gerendarum occasiones subinde oriri, quas solus is &

intelligit,& arripere poteſt,qui prẹſens rebus agendis adeſt. Itaque ſi ipſe conſultare voluiſſet de rebus,quas coram cernere non poterat, multis modis errare potuiſſet, quamuis ex viris conſtaret rei militaris peritiſsimis. Itaq; Imperatori poteſtatem faciebat, omnia pro arbitrio adminiſtrandi, eique victoriæ gloriam vniuerſam concedebat, vt eſſet ſtimulus atq; calcar, ad rectè prudenterque omnia adminiſtranda. Cenſui autē hoc loco diſputandum de iſto Pop. Romani inſtituto, vt oſtenderem Reſpubl. quæ noſtro tempore celebres ſunt, hac in parte plurimum errare. Nam (vt de cæteris taceam) Veneti ac Florentini certè, ſingula,quæ ab Imperatorib. fiunt,& cognoſcere, & conſilio moderare volunt, vt ne tormenta quidem bellica illi ad feriendam vrbem aliquam vel alio loco, vel aliter collocare auſint, quàm in mandatis habeant à Senatu. Sed hæc omnia talia ſunt, vt non aliam laudem mereantur, quàm alia quoque huiuſmodi Rerumpub.cōſilia praua, quibus ad illum ſtatum, in quo iam ſunt; reductas illas nouimus.

Finis libri ſecundi diſputationum Machiauelli de Repub.

NICO-

NICOLAI MACHIAVELLI DISPVTATIONVM DE REPVBLICA ROMAnorum, ex prima decade T. Liuij.

LIBER III.

Ad Zanobium Bondemontium & Cosmum Rucelaium.

Qui cupit vel Rempub. vel sectam suam diuturnam esse, eam sæpe corrigere debet, & veluti ad prima sua principia reuocare.

CAPVT I.

VÆ in hoc vniuerso cõtinentur, ea omnia certo vitę spacio terminantur: idq; singulis ex peculiari quodam siderum influxu cõtingit, singula quoque insitam vim quandã atque desiderium habent semetipsa con-

ſeruandi,ab interitu abhorrendi, & mutationes noxias fugiendi,ſalutares appetendi. Inter cæteras verò totius Vniuerſi res, præcipuæ ſunt Reſpub. atque Sectæ, quibus ſalutares ſunt illę mutationes,perquas corriguntur, emendãtur,&ad primam ſuã originem,principiumq; reuocãtur. Quod ſi quæ igitur vel ſecta, vel Reſpub.certis legibus inſtituta ſit, ad huiuſmodi emendationem certo annorum ſpacio faciendam, introducendosq; antiquos mores, & conſuetudines:eę diuturniores eſſe ſolent quã illæ,quæ non niſi ex accidẽti, & caſu quodam emendationem admittunt. Si nunquam emendentur, diuturnę eſſe non poſſunt,quod ſenſim omnia in peius ruãt,donec planè euertantur. Emendandæ Reipublicę, corrigendarumque ſectarum ratio optima eſt, vt ad principia ſua reuocentur, ita nimirum,vt primi illi mores,& antiquę leges atque conſuetudines rurſus introducantur:& reuocentur in vſum. Principia enim cùm Sectarum, tùm Rerumpublicarũ atq; Imperiorum omnia aliquid boni habent, vel ex ipſa neceſsitate : ad cuius normam ſi poſtmodum emendentur, recuperant antiquam dignitatem,& autoritatẽ:ſi nunquam corrigantur, ita ſenſim in peius ruunt omnia,vt aucta paulatim malitia, tã-
dem

dem ruere cogantur: perindeque iis accidit, vt de corpore humano loquuntur Medici, in quo singulis diebus aggregatur aliquid, quod curatione indiget: & nisi tollatur, tandem morbos lethales parit. Ipsas igitur Respub. quod attinet, dicimus corrigi, & ad principia sua reuocari, partim ab externis accidentibus, partim intrinseca prudentia, vel viri alicuius singularis virtutis, vel legis, de reformāda ciuitate per certa interualla, latæ. Prioris generis sunt, quę fato quodam euenire, atque accidere vidētur: quale est, quod Romæ ex Gallorum aduentu accidit. Eo enim modo reuocari pristinos mores, antiquam virtutem & religionis cultum exuscitari oportebat, quæ paulatim omnia Romæ collapsa erant: vt satis apparet ex historia, qua illorum apparatus aduersus Gallos describitur. Nam cū prius aduersus finitimos bellum gerens ea Respub. tamen vltima quæque remedia, auxiliaque tentare soleret: tunc, vt erant ciuitatis mores, ne in hoste quidem inusitato, atque inaudito, quicquam extraordinarij auxilij quæsiuit: tres Fabios, qui legati cum essent, contra ius gentium pugnauerant, non modó non puniuit, sed Tribunos consulari potestate creatos belli summæ præfecit. Quid porrò de reliquis Re-

Emēdatiō Rerump.

Liuius li. 5.

gum, ac cæterorum ſapientiſsimorum virorum legibus, atque inſtitutis exiſtimare aliter debemus, quàm ſopita ea, neglectaq; iacuiſſe? Itaque ſuperueniens extrinſecus illa clades, effecit, vt monita, & quaſi expergefacta ciuitas, antiquas leges rurſus in vſum reuocaret, religionē coleret, iuſtitiæ operam daret, benemeritis ciuibus honorem, prȩmiaque deferret, & virtutis eorum rationē haberet. Hæc enim omnia perbellè ſucceſſerunt, poſtquam captam à Gallis vrbem Camilli virtute recuperaſſent. Nam cum contemptos ab ſe deos eſſe putarent, quia rationem non habuiſſent præſagij, de Gallorum aduentu monentis: idcirco expiandȩ eius rei cauſa, templum, cui loquutio nomen, condidêre, & cætera, quæ ad religionē pertinebant, magna cura tractârunt. Fabiorum facinus punierunt, Camilli virtutem deinceps tanti fecerūt, vt poſtpoſitis priuatis iniuriis, eum ſummȩ rerum præfecerint, vſque adeò vt ab illo tota Reſpub. pendere videretur, prȩſertim vbi quid bellici terroris ingrueret. Vſque adeò ſcilicet proſunt huiuſmodi aduerſi caſus, ſi rectè ab ijs accipiantur, quibus accidunt: neceſſumque omnino eſt, omnem hominum ſocietatem quandoq; emendari, & verſus ſua principia reuocari: ſiue per hos exter-

nos

nos casus, siue ex internis causis fiat. Internæ causæ emendādi Rempubl. partim sunt leges publicæ, de morum censura certo annorum interuallo instituenda, & corrigendis vitijs, quæ grassantur: partim exempla particularia quorundā virorum, qui singulari virtute præditi, cæteris documēto esse volunt, ad mores benè instituendos, & vitia corrigenda: tantundemque præstant in Repub. atque leges. Cæterū qui huiusmodi legum statutorumq; munere fungebantur in Repub. Romanorum, erant Tribuni plebis, Censores, & quæcunque aduersus ambitionē insolentiamque ciuium præpotentium decernebantur. Quæ omnia nihil profuissent Reipub. nisi subinde extitissent aliqua heroica ingenia, quæ exemplis ac re ipsa præstitissent illa, quæ essent legib. præscripta. Huiusmodi fuêre ante captam à Gallis vrbem, supplicium de Bruti filijs sumptum, Pœnæ Decemuiris impositæ, Spurij Melij cædes, & similia. Post captam vrbem, Manlij Torquati pœna de filio sumpta, eò quod pugnasset contra Imperatoris mandatum, Fabij Magistri Equitum accusatio à Papyrio cursore instituta, eò quod præter Dictatoris imperiū pugnam commisisset, Scipioni dies dicta, quæ omnia, quoniam erant valde memorabilia, & hor-

laria quædam exempla virtutis edunt. Excitant enim illa bonos viros ad imitãdum, & malos à vitijs dehortantur. Huiusmodi apud Romanos fuêre, Horatij Coclitis pugna: Scæuolæ ad regem Porsennam oratio & audax facinus: Fabritij, Reguli Attilij, & aliorum quorundã memorabilia dicta factaque, quibus tanquam legibus quibusdã, ciues suos ad rectè agendum viuendumq; impellebant. Quod si singulis decẽnijs, vel huiusmodi spontaneorum virtutis exemplorum vnum aliquod euenisset, vel secundum leges, ex superioribus aliquod in delinquentes statuissent: nunquam tanta morum corruptela potuisset ciuiũ animos occupare: Sed quia vtraque rara esse tandem cœperunt, aucta tantopere est morum corruptela, vt remedium nullum adhiberi potuerit. M. Reguli enim exemplum, nullum tale extitit vsq; ad tempora Catonum: itaque tantopere iam vitijs scatebat ciuitas, præsertim tempore posterioris, vt exemplo suo ad reformandos hominum mores, parum aut nihil proficere possent. Ad conseruandas etiam Sectas necesse est, adhibere idem remedium, vt illæ quasi renouentur, ad principia reuocentur, & emendentur. Quod nisi aliqui viri Sancti, in Christiana nostra religione præstitissent, præsertim

Ee

D. Dominicus & Franciscus, dudũ periisset vniuersus illius cultus. Ii enim in paupertate viuentes, atque humilitate, Christianæ vitæ exemplum hominibus proposuerunt, quo tantum certè effecerunt, vt quæ religio Episcoporum cæterorumque nostrorũ Ecclesiastarum prauitate vitæ, corrumpi planè potuisset: ea etiamnum subsistat: cum videamus homines religioso quodam metu, illis etiamnum delicta sua confiteri, in honore eos habere, vitia ipsorum non damnare, sed Dei arbitrio commendare. Pessimè enim viuunt semper omnes, quicunque neque vitiorum pœnam vllam norunt, neque experiuntur. Itaque subinde propositis exemplis necesse est eò spectare, vt Religionẽ in quoque nostram emendemus, similemque reddamus ei, quæ à principio erat: aliàs planè peribit. Idem in cõseruandis Imperijs regnisque faciendum est, vt antiquæ leges, & consuetudines in vsum reducantur: ex eorumque præscripto vitia puniãtur: quod equidẽ Galliæ regno haud parum prodest. Nam id, præ cæteris, legibus gubernatur, quarum custodes sunt Senatus, per Regnum hinc inde dispositi, & præsertim Parisiensis, qui hactenus grauiter delinquentes, seuerè semper puniuit. Quod si impunitas longo tempore concedatur,

dantur, vsq; adeò augẽtur vitia, vt sine periculo publico deinde, nec puniri nec extirpari queant. Quę cũ ita sint, pronũtiare oportet, nullam esse commodiorem rationem conseruandę vel Reipub. vel Regni, vel Sectæ alicuius, quàm si sæpè emendentur, similesq; reddãtur semetipsis talibus, quales in primis initiis erant. Idque vt fieri queat, certis legib. statutisq; prouidendũ est: ne opus sit per vim peregrinam idem præstare. Nam etsi illa quoq; nonnunquam salutaris sit, vt cum Roma à Gallis capiebatur: tamẽ vsqueadeò periculosa est, vt eã merito formidare oporteat. De hoc argumẽto tertio hoc libro differemus, & ostendemus quãtum Reipub. profuerint singularium quorundam virorum exempla & res preclare gestæ: in quarum numero etsi recenseri queãt aliquæ ab regibus ipsis patratæ: tamẽ pauca quædam tantũ de ijs differemus suo loco: nunc verò à primo Consule Bruto exordium sumamus. *Tertij libri de Rep. argumentum.*

Sapientis esse nonnunquam simulare stultitiam.

CAPVT II.

NVLLVS vnquam extitit vel Sapientia, vel prudentia tanta, vt eam laudem mereri potuerit, quam meruerit in Iu- *Liuius li. 1.*

nio Bruto stultitiæ simulatio. Nam etsi Liuius ob eam tantum causam id ab illo factũ testari videatur, vt tutus esset sub tali contemptu: verisimile tamen est, ita eius animum institutum, præparatumque fuisse, ne obseruaretur à Regibus: sed opprimendæ tyrannidis occasionem captare cõmodius posset: & sub obtentu stultitiæ, liberator ille Populi Romani animus, aperiretur tempore suo. Huic rei argumẽto est, ipsius prudens Oraculi interpretatio. Nam cum apud Delphos sciscitarentur Tarquinij iuuenes, ad quem eorum regnũ Romanum esset peruenturum, & ex imo specu reddita vox esset: ad illum ipsorum summũ Imperium peruẽturum esse, qui primus osculum matri tulisset. Tarquinijs de osculo matri dando, cum Romam rediissent, cogitantibus, Brutus aliò ratus spectare Pythicam vocem: veluti si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit, quod ea communis mater omnium mortalium esset. Et postea cum Lucretiæ pater atque vir luctu occupati essent, occasionem aduenisse ratus, vlciscendæ tyrannidis regiæ, cultrum ex vulnere Lucretię primus extraxit, eumque manantem cruore præ se tenens, iurauit & ipse, & cæteros ad iurandum coëgit, quod Tarquinios cum omni liberorum stirpe,

ferro

ferro atq; igne exacturi essent, nec passuri, vt quisquam amplius Romæ regnaret. Huius igitur exemplũ imitari commodè possunt, quicunque principis sui tyrannidem iniquo animo ferunt. Sed ita agendum, vt vires suas metiantur, & siquidem sufficiãt, apertè sese hostes declarent, apertoq; marte dimicent: quod quidem & tutissimum & honestissimum est. Sin minores vires habere se intellexerint, quàm vt se illi manifestè opponere queant: in id summo studio incumbere debent, vt familiarem amicumque sibi faciant tyrannum, iisdem studiis cum illo incumbere, eius dicta factaq; omnia approbare, laudare, imitari. Nã hac ratione primum tutus eris ab omni suspicione: frueris ipsius fortunis opibusque. & occasionem captare poteris, tyrannidem suo tempore vindicandi. Non desunt tamẽ qui in huiusmodi casibus, aliam quandam viam præscribant, oportere enim operam dare, vt neque ita coniunctim cum huiusmodi tyrannis viuas, vt si illi fortè opprimuntur, tibi cum illis intereundum sit. neque ita procul, quin oblata occasione, illos inuadere & opprimere possis. Optima quidem ista ratio est, & media quodammodo inter bina extrema: sed ea non potest ab omnibus obseruari, cum cohabitandum

persæpè sit cum huiusmodi tyrannis, nec queas eorum conuersationem vllo modo euitare. Itaq; rursus ad alteram extremorũ confugiendum fuerit. Nec sine magno periculo degere possunt, quicunq; opimioris fortunæ viri, sub tali tyranno vixerint, nisi alterum horum fecerint. Nil prodest enim vel si solitariam vitam agere coneris, ab officiis muneribusq́; alienam: vel si contemptis honorib. quieti operã dare velis: quod vel nolens trahendus sis ad officia publica: nec fides vnquam tibi habeatur, si te omni ambitione carere, aut simulaueris, aut verè affirmaueris. Itaque in hisce casib. ad Bruti consilium veniendum est, dictaq́; factaq́; omnia tyranni, comprobanda, eius studiis obsequendum, obtemperandumq́;, donec cõmoda occasio sese offerat vindictæ. Brutus certè, vt fuit prudens stultitiæ simulator, donec liberandæ patriæ occasio se obtulisset: ita seuerus deinde fuit libertatis defensor: de qua seueritate proximo capite differemus.

Ad conseruandam libertatẽ nuper partam: necessarium esse vt Brutifilij tollantur.

CAPVT III.

NECESSARIA simul atque vtilis fuit Bruti seueritas, quam in conseruanda

uandæ libertati nuper partæ adhibuit: memorabile nimirum in omnem posteritatẽ exemplum: patrem cernere, quem, cum à spectaculo amouendus esset, fortuna supplicij exactorem liberis faceret. Sed ita cõparatum est, vt post mutatam Reipubl. formam (siue mutatio illa in melius, siue in deterius facta fuerit) necesse sit, semel ab ijs acerbum suppliciũ sumere, quicunque se huic mutationi opposuerint, si modò nouũ hunc Reipub. statum conseruare velis. Vtque rem paucis comprehendam: sic pronũtio: Qui tyrannidem occupat, conseruare eam non potest, nisi sublato Bruto: qui, pulso tyranno, publicam libertatem recuperarat, illam conseruare nequit, nisi tollantur è medio filij Bruti. Qua de re multa superius disserui: vt non opus sit pluribus eadem repetere. Vnum tantum adijciam exemplum ex ijs, quæ in nostra Republica gesta sunt. Petrus Soderinus Florentiæ cum publicam libertatem recuperasset: putauit se patientia & animi moderatione deuincire posse eorum animos, qui filiorum Bruti similes essent, & ad antiquam tyrannidem aspirarent: sed vehemẽter errauit. Fuitque tanto deterior hic error illius, quod etsi (vt erat vir summa prudentia) intelligeret, oportere eos è medio tolli, à quorum ambitione

muneribus placari, sedarique posſit. Quod ſi Brutum imitari potuiſſet; & dignitatem ſuam in Republ. retinuiſſet, & à ſe partam conſeruaſſet libertatem. Sed neque minor eſt etiam difficultas, in conſeruanda regia potentia, in imperio nuper acquiſito, quàm in conſeruanda publica libertate, vt ſequenti capite docebimus.

Princeps in parto nuper imperio tutus eſſe non poteſt, quandiu illi viuunt, quos imperio ſpoliauit.

CAPVT IIII.

TARQVINII Priſci cædes ab Anci Martij filijs procurata, & Seruij Tullij interitus, Tarquinij ſuperbi dolo ac ſcelere paratus, facilè omnibus exemplo eſſe poſſunt, quod periculoſum ſit, eum regno ſpoliare, qui poſtmodum ſuperſtes futurus ſit: quamuis eum vel maximis beneficijs recōciliare, ac deuincire tibi coneris. Tarquinius exiſtimabat ſe regnū iure poſſidere, cum & à populo, & Senatu regnare iuſſus eſſet: nec putabat in Anci filijs maleuolentiam, atque indignationem tantum poſſe, vt quicquam tentare auderēt aduerſus Senatus, Populique autoritatem. Sed in omnibus hiſce errauit. Idemque Seruio

Tullio contigit, qui putabat satis sibi deuinctos Prisci Tarquinij filios, eo quod meritis ac beneficijs illos affecisset: ijsq; filias in matrimonium tradidisset. Ex priori igitur exemplo discere debēt omnes principes, quicunque principatu quempiam spoliàrunt, se neutiquam tutos esse, quandiu is superstes est, quem spoliarūt. Ex posteriori animaduertere possunt omnes in vniuersum præpotentes, quod veteres iniuriæ nouis beneficijs difficillime extinguātur: præsertim si beneficia iniurijs minora extiterint. Certum est autem, peccasse vehementer Seruiū Tullium, & imprudenter existimasse, contentos fore Prisci Tarquinij filios, si generi essent eius Regis, cui ipsos imperare, & imperio regere conueniebat. Tanta est enim hominum ambitio, tantaque vbique imperandi cupiditas, vt non eorum tantum animos occupet, ad quos regna iure aliquo spectant, sed eorum etiam, ad quos nullo modo pertinēt. veluti in Tullia Seruij filia, Tarquinij coniuge apparuit: quæ tanta cupiditate regnandi ardebat, vt non contenta esset eo, quod Regis filia erat, sed maritum aduersus patrem incitauit, vt illi cum regno vitam etiam eriperet. Quod si Tarquinius Priscus & Seruius Tullius aduersus eos se cōmunire noluissent,

[illegible]issent, quod regno ſpoliarunt: nequaquã regnum cum vita amiſiſſent. Sed Tarquinius Superbus regno pulſus eſt, eo quod non inſiſteret maiorum veſtigiis, & veterum regum inſtitutis, vt proximo capite oſtendemus.

Ex quibus cauſis regnum hæreditario iure partum amitti queat?

CAPVT V.

TARQVINIVS ſuperbus videbatur regnũ tutò poſsidere poſſe, cum ſublato Seruio Tullio, nullus ex illius ſtirpe ſupereſſet maſculus hæres: nec quicquã proinde ei metuendũ eſſet eorum, quæ vel patri, vel ſocero nocuiſſent. Quamuis enim extraordinario quodam modo, & per vim regnare cœpiſſet: tamen ſi maiorum veſtigiis voluiſſet inſiſtere, inſtitutaq; eorum ſeruare: non incurriſſet in tantum Senatus Populique Romani odium, vt de expellendo illo vnquam cogitaſſent. Nec credere oportet, ſtuprũ Lucretiæ à Sexto filio illatum, præcipuam cauſam illi fuiſſe, regni amittendi: ſed tyrannidem potius, quam exercuerat, cùm in Plebem, tùm in ſenatũ. Nam cõtra antiquas leges, & maiorum conſuetudines, omnẽ Senatus autor-

tatem, potentiamque ad se vnum traduxerat: vt quæ prius ex Senatus autoritate publicis locis tractari, decidique solerent: omnia in domo regia priuatim tractarentur, magna animorũ offensione: quod omnes animaduerterent, vrbem Romam omni illa libertate iam spoliatam esse, quã habuisset, & conseruasset sub antiquis Regibus. Non igitur patrum animos solum offenderat: sed plebis odium quoque aduersus sese concitauerat: cum illa vteretur, & ad cloacas conficiendas & alias mechanicas operas obeundas, planè diuersas ab ijs operibus, quibus ab antiquis regibus Populus Romanus adhiberi soleret. His atque alijs crudelitatis superbięque exemplis, omniũ ciuium animos offenderat, & ita aduersus sese concitauerat, vt præparati iam essent ad rebellionem, quandocunque iis se occasio aliqua offerret, Et si Lucretiæ stuprũ nó interuenisset, ex alia aliqua causa iidem motus orti fuissent, quæcunque tandem se aliquando obtulisset. Quod si enim Tarquinius more institutoque maiorũ regnasset, atque vixisset: Brutus & Collatinus, Sexti filij eius facinus, ab ipsomet puniri cupiuissent, nó vindictę causa ad Populum confugissent. Ex quo vtiq; exemplo discere pofsũt, ac debẽt omnes principes, quod

semper

ſemper periclitari incipiant de amittendo principatu tunc, quotieſcunq; ab antiquis legibus & conſuetudinibus diſcedere, & eas abolere conãtur. Quod ſi amiſſo etiam principatu, obſeruare poſsét infortunij ſui cauſas, & modum, quo ei obuiam ire potuiſſent, vtque imperia hæreditario iure parta, facilè bonis conſilijs conſeruentur: proculdubio non in alios, ſed in ſeipſos omnem culpam referrent: Facile eſt enim, vt bonus ſi fueris, à bonis ameris & diligaris: legib. præterea facilius eſt obedire, quã imperare. Quibus omnibus accedit, quod exempla intueri licet bonorum, ac fortunatorum principum, eaque ſine labore imitari. Nam ſi vel Timoleontis Corinthij, vel Arati Sicyonei, vel alterius hiſce ſimilis vitam contempleris: tantam deprehendes eſſe beneuolentiam, cùm principum erga ſubditos, tùm ſubditorum erga ſuos principes, tantamque vbique ſecuritatem, vt ſi ſanæ mentis compos ſis, ad eos imitandos ſummo ſtudio eniti coneris: præſertim quod id nequaquam difficilè ſit. Quã enim aliam libertatem optent ſibi homines, quã vt bene gubernentur? Nullam ſanè. Itaque vel nolentes coacti ſunt regnare bini illi, quos iam memorauimus principes, cum ſubditi facile intelligerent, ſe à nullis aliis

tam benè gubernari posse. Sed quia iam incidimus in hanc disputationem, semel quę facta est mentio odii, quod aliquando concipiunt homines aduersus tyrannos, & coniurationis filiorum Bruti, & eius etiam, quę aduersus Tarquinium Priscum, & Seruium Tullium facta est: transibimus ad ipsas coniurationes, vt ex professo disseramus de omnibus, quæ in illis obseruatione digna esse videntur: rem certe principibus viris vel imprimis consideratione dignam.

De coniurationibus.

CAPVT VI.

NON negligendam hoc loco existimaui disputationem de Cõiurationib. quod eæ res sint magni admodũ momenti, & periculosæ cum priuatis, tum principib. viris: vsqueadeo, vt per hasce plures imperio vitaq; spoliati fuerint, quam aperto bello. Cuius rei ratio est, quod aperto Marte cum Principe dimicare pauci possunt: sed aduersus illũ coniurare, quibus libet licet. Quod ita etsi ita sit tñ nihil est in hoc vniuerso mundo, tam periculosum homini priuato, pernitiosumq;, quã si coniurationib. sese implicuerit, atque miscuerit. Nam quocũq; modo illæ tractentur, tamẽ periculis vndique scatent maximis: Atque

hinc fit vt multæ quidem sunt coniuratio-nes, sed paucissimæ sortiantur finem pro-positũ. Itaq; de illis copiose disputare de-crevi hoc loco, cum vt Principes discãt ca-uere sibi, ab earum periculis: tum vt priua-ti homines minus audaces sint, ad coniu-rationes attentandas, magisq; patienter fe-rant seruitutis iugum, quodcunque fortu-na illis imposuerit. Verissimum enim est, quod inquit Cornelius Tacitus, Res prete-ritas suspiciendas, & in honore habendas esse, Præsentes ferendas. Bonos principes expetendos, sed eos, qui iam imperant, fe-rendos tollerandosque esse, qualescunque fuerint. Qui secus faciunt, perditæ pẽrũ causa sunt, cum sui tum Patriæ interitus, atque ruinæ. Hanc igitur disputationẽ aggredie-mur nunc: & primo aduertemus, quod vel aduersus Patriã, vel contra Principem con-iurare homines potissimum soleant: nosq; etiam de duplici hoc genere potissimum disputabimus. Nam de iis coniurationibus, quibus vel vrbs aliqua obsessa hosti tradi-tur, vel simile quippiam perpetratur, antea satis disputatum est. Quæ aduersus Princi-pem attentantur, variis de causis fieri so-lent, sed inter omnes alias maximum mo-mentum habere solet Populi odium, ad-uersus Principem conceptum. Nam quem Popu-

Coniuratio aduersus Principem.

Populus vniuersus odit, eum necesse est multos læsisse, & multos habere, qui cum vehementer offensi sint, de vindicta cogitent: quorum cogitationes magis magisq; confirmentur, ex communi totius Populi odio. Itaque ad euitanda hæc pericula, cauere sibi debent principes à Populi odio, & eius beneuolentiam sibi conciliare ijs artibus, de quibus alibi disputatum à nobis est. Quod si à communi plebe diligantur, non facilè quicquam patientur, si vel maximè aliquos offenderint. Neque enim homines tanti facere solent iniurias priuatim acceptas, vt propterea se tantis periculis exponere vindictæ causa, aut velint aut possint: & si maximè id attentare cuperent, tamen metuunt communem illam populi beneuolẽtiam erga principem, eaque in officio continentur. Cæterùm quæ populo inferuntur iniuriæ à Principibus, causæq; sunt, vt illos odio prosequatur: ea lædere solent subditorum aut vitam, aut honorem, aut opes. Et vitæ quidem lædendæ solæ minæ principum, plus odij concitant, magisque periculosæ sunt, quam si eorum exequutio instituatur. Nam qui è medio tolluntur, vindicare in iure iniuriam nequeunt: qui in viuis est, si quidem minatus illi princeps fuerit, necessitate ipsa cogitur, vel de inferenda

Iniuriæ principum quotuplices.

rend a

renda vel depatiēda iniuria cogitare: itaq; principi suo fit maximè formidabilis. Secundum deinceps locum obtinent fortunæ & fama: quæ si lædantur, homines ad vindicandum vehementissimè excitāt. Itaque abstinere decet Principem ab hisce. Neque enim quemquam vsqueadeò nudare fortunis poteſt, quin illi cultellus ad vindicandum remaneat: nec quemquam poteſt tantopere dehoneſtare, quin illi animũ ad vindictam obstinatum relinquere cogatur. Existimant autem homines, tunc maximè læsam sibi esse famam à tyrānis, cum vel mulierũ violatur pudicitia, vel ipsi aliquo vituperio afficiuntur, & contemnuntur. Hæc enim causa fuit, quæ Pausaniam aduersus Philippũ Macedoniæ Regem excitauit, & multos alios aduersus principes suos armauit. Ætate noſtra coniurauit Iulius Bellantius, aduersus Pandolphum Senensium tyrannum, socerum suum, ob nullam aliam causam, quam quod filia illum spoliauisset, quam prius illi in matrimoniũ dedisset. Pazzij Florentiæ coniurârunt cōtra Mediceos, ob ademptam sibi Ioannis Bonrthomei hæreditatem. Præter hasce causas, mouentur etiam nonnulli ad cōiurandum contra principes, desiderio liberandæ patriæ, quæ per vim ab ipsis occu-

pata sit: quo quidem modo Brutus & Caſsius ad Cæſarem percutiendū excitati fuêre: & multi alij aduerſus Phalarin, Dionyſios, aliosque tyrannos cōmoti: nec vnquã tuti eſſe poſſunt tyranni, ab huiuſmodi cōiurationib. niſi renuntient tyrannidi: quod cū pauci facere velint, plerisq; etiam euenit triſtis euentus, vt ex Iuuenalis ſententia:

Ad generum Cereris ſine cæde & ſanguine pauci.
Deſcendant reges & ſicca morte tyranni.

Sed qui coniurant, tamē ingentia pericula ſubeunt: quod & clandeſtina illa coniuratorum cōſilia, & eorum exequutio, & quæ poſt exequutionem ſequuntur, vehementer formidoloſa ſint omnia. Quod ſi vnicus ſit, qui tantum facinus patrare decreuerit: coniuratio dici non poteſt, ſed firma quædam eſt animi diſpoſitio, & cogitatio, de Principe tollendo, ſolumque eius conſilium periculo caret: quandiu enim nemini communicatur, principi innoteſcere nequit, quod penes eum ſolum conſiſtat, qui id perpetrare conatur: ſi ad exequutionem veniendum eſt, occurrunt eadem pericula quæ coniuratis. Poſſunt autem huiuſmodi conſilia cadere in quoſcunque homines, nobiles, ignobiles, familiares principi, aut ignotos: quod nullus tam humilis ſit, quin illi occaſio dari queat aliqua, principem alloquen-

Vnius hominis coniuratio.

loquendi: Et cui potestas fit loquendi cum principe, ei non deest occasio occulti odij ignes euomendi. Pausanias certè Philippum Macedonię Regem ad templum euntem, stipatum mille armatis satellitibus, medio loco inter filium & generum consistentem, necauit. Erat autem ille nobilis & familiaris Regi. Sed Hispanus quidam, infimæ & abiectissimæ sortis homo, ausus fuit Ferrando Hispaniæ Regi cultrum in collum defigere: quod vulnus etsi non fuerit profundum, neque mortale: tamen indicio esse potuit, ab huiusmodi infimæ sortis hominibus posse etiam facinora tanta patrari. Deruisius etiam quidam Turcicus sacerdos, in Baisetum Imperatorem Turcicum, eius, qui nunc viuit, Imperatoris patrem, telum contorsit, quod etsi non ferijt: ostendit tamen à tali quoque homine, posse tantum scelus tentari. Nec dubium est quin plurimi extent subinde, qui de tali vindicta aduersus tyrannos secum cogitent, eamq; summoperè cupiant: non ausi sunt tamen prodire, & exequi, quod volunt, nisi paucissimi: ijdemq; ferè omnes in tali facinore pereunt. Sed de hoc pertinaci vnius hominis consilio hęc sufficiant. Ad coniurationes iam veniemus: de quib. hoc primū pronuntiamus, quod illæ

Cōiuratio tenuiorū hominum cōtra principem.

nõn nisi à magnis atque præpotentib. viris, quique Principibus noti familiaresque sint, fieri soleant. Cæteri enim nil tale tentare aut possunt, aut audẽt, nisi planè amẽtes fuerint: quod omnibus rebus destituãtur, quibus coniuratio ad propositũ finem perducatur. Neque enim clientes habent, aut alios fidos amicos, quibus posint secreta communicare consilia: quod omnib. rebus priuentur, quibus homines ad subeunda magna pericula incitantur: itaque quàm primum plurib. communicatũ fuerit illorum consilium, detegitur cõiuratio, & ipsi pœnas luere coguntur. Quod si quãdoque etiam tam fortunati essent, vt secreta conseruare consilia possent: tamen cum ad patrandum facinus veniẽdum est, tantam experiuntur rei difficultatẽ, cum principem liberè adire nequeant, vt ipsa stupefacti, inter agendum pereant. Quod si enim magni & præpotentes viri, quibus semper patet aditus ad principem, tanta rei difficultate tamen opprimuntur: non dubium est, quin eadem res, hominibus tenuioris fortunæ, infinitis modis magis ardua, difficilisque euadat. Itaque cum tantàm rei difficultatem prospiciant homines Idiotę, abstinent à tam periculosis facinoribus, contentique sunt interim maledictis, quæ in Prin-

in Principem subinde iactant, expectantes, vt alij potentiores tyrannidem vindicent. Quod si qui huiusmodi tenuiorum hominum, aliquando contra tyrannos cõiurâsse deprehẽduntur: eorum studium & voluntas magis laudabilis est, quam prudentia. Plerunque igitur magni viri sunt, qui coniurationem aduersus principem tentant, & quidem ei familiares. Ex quibus permulti ad id faciendum, non minus beneficiis acceptis, quam iniuriis impelluntur: veluti Perennius aduersus Commodum: Plautianus cõtra Seuerum: & aduersus Tiberium Seianus. Nam hi omnes ab suis imperatoribus, ad tantas opes, honorumque gradus euecti erãt, vt ipsis nihil deesse videretur, præter solos imperij fasces: quos vt etiã comparare possent, aduersus suos quique principes coniurârunt: Sed habuit eorum omnium coniuratio exitum tanta ingratitudine dignissimum. Patrum tamẽ nostrorum memoria meliorem finem sortita est Petri Appiani, cõtra Petrum Gambacurtũ, Pisanorum principem, coniuratio: à quo cum & educatus, & ad multos honores euectus esset: eum tamen postmodum imperio spoliauit. Secus accidit Cappolo, postquam aduersus Ferrandum Arragoniæ Regem coniurasset: nam cum eius quoque

Magnatũ cõtra principem coniuratio.

potentia iam tanta foret, vt nil illi præter Regis nomen deesset: Id quoque sibi comparare commotus, vitam cum omnibus fortunis amisit. Videbatur autem huic vel imprimis debuisse instituti sui ratio succedere, cum tanta existeret illius potentia, vt Regi propemodum æquaretur, ac proinde facilè exequi posset, quicquid facere decreuisset. Sed cupiditas dominādi illos occæcat, non modo vt tanta facinora suscipere ausint, verum etiā, ne id quod semel facere decreuerunt, rectè cauteque tractare possint: quod si isthæc scelera prudentia quadam tractare nouissent, non posset illis nō euenire id, quod proposuerant. Itaque discere hinc debent principes, ad euitandas cōiurationes, eos vel maximè sibi metuēdos, in quos plurima beneficia contulerunt: quod hi magis formidabiles sint, quàm qui plurimis iniurijs affecti fuêre. Nam voluntas in vtrisque similis est, potentia in his, qui beneficia acceperunt, maior existit: maiorque furor est in dominandi cupiditate, quàm in vindicandę iniuriæ desiderio. Eò autem pertinebit, ne amicorum quemquam nimium extollant: sed curent vt interuallum quoddam sit ab eo gradu, quem quisque tenet, vsq; ad summum imperium, ne si quid amplius appetant, ad

Impe-

Imperium ipsum immediatè aspirent. Sed ad institutum nunc redeundum est, & inquirendæ causæ variorum euentuum, qui huiusmodi prepotentibus viris fœlices infœlicesque euenêre, cum aduersus principes suos coniurassent. Et quia periculum impendet, cùm in consultando, tùm in exequendo,& post exequutionem: itaque rarissimè fit, vt omnia tria euitari queant, paucissimæque sunt coniurationes, quæ ad felicem exitum perduci queant. In capiendis consilijs de coniuratione, summa & omniũ maxima pericula existunt, quod ni cautè prudenterque tractetur, facilè detegantur: siue id fiat per cõiecturas aliquas, aut indicio alicuius coniuratorum, qui vel perfidia, vel stultitia sua motus, consilia cõiuratorum aperiat & prodat, vehementerque metuẽda est hæc sociorũ perfidia. Neque enim cõsilia communicare potes cum quoquam alio, quàm cum ijs, qui vel tibi sint fideles, taciturni, adeoque prompti pro te mortem obire, vel certè qui Principi vehementissimè sint infensi. Tam fidos taciturnosque amicos paucissimos inuenies: nec potes cõsilium plusquam vni aut duobus communicare. Nam insignem oportet eorum erga te amorẽ esse, ne metu periculi deterreantur. Quibus accedit, quod per læ-

Prima pericula quæ in cõiuratione metuenda.

pe errare liceat, vt existimemus nos ab amicis magis amari, quàm re ipsa amemur. Nunquam enim de illorum singulari amore erga te certus esse potes, nisi per experiẽtiam, eademque in hisce quidem rebus periculosissima est. Quod si in alijs, quæ leuiora sunt, comprobetur, per experiẽtiam fides amicorum: nil prohibet quin in negotio longè difficiliori, deinde nos fallat. Quod si etiã expiscari velis cuiusquã erga principem odiũ: necesse est, vt simul illi tuũ quoque declares animum: quo cognito, ille rationem habebit, vt Principi reconcilietur, teque illi prodat: à qua re illum nihil detinere potest, nisi forte ille aut principẽ vehementissimè oderit: aut te singulari amore prosequatur. Quo sanè fit, vt plurimæ statim à principio detegantur & opprimãtur: & si quæ coniuratio multis communicata, diu tecta, sopitaque conseruetur, miraculi loco habeatur: cuiusmodi fuit Pisonis contra Neronem, & cõiuratio Pazziorum aduersus Laurentium & Iulium Mediceos, in quarum singulis coniurati circiter quinquaginta fuêre: nec patefacti sunt, donec ad ipsum factum & exequutionem consiliorum peruentum est. Per imprudentiam deteguntur coniuratorũ consilia etiã, si minus cautè de hisce rebus loquantur, vt

eorum

eorum vel serui vel clientes animaduertãt: quemadmodum accidit filijs Bruti, qui in tractandis consilijs cum Tarquinij legatis, à seruo obseruati, delatique fuerunt. Idem euenire solet, si leuitate sua coniuratorum quispiam vel mulieribus, vel adolescentibus communicauerit, quemadmodum fecit Dinus: qui postquam vnà cum Philota aduersus Alexandrum Magnum coniurasset, Nicomacho puero, quem amabat, consilium aperuit: isque Ciballino fratri, atque hic denique Regi idem detexit. Per coniecturas detegitur coniuratio eo modo, quo patefacta est Pisoniana, contra Neronem suscepta. Sceninus enim coniuratorum vnus, pridie eius diei, quo Neronem interficere debebat, testamentum fecit: per Milichium libertum exacuere curauit antiquũ quendam pugionem: seruos omnes in libertatem asseruit, pecuniaque donauit: & fascias denique ad deligenda vulnera, pręparauit: quibus coniecturis Milichius rem animaduertens, dominum accusauit. Itaq; comprehensus Sceninus, & Natalis, vnus itidem ex coniuratis vnà cum illo (quod præcedenti die, loco ab arbitris remoto, hos simul longum sermonem habuisse cõpertum foret) cum non in mentem venisset ipsis colloquium, quod suspicionis cau-

Coniectu- ris detegi- tur Cõiu- ratio.

ſam prębuerat, apertè confiteri cōſilia coniurationis coacti ſunt, cum omnium coniuratorum exitio. Sed neq; planè fieri poteſt, vt ab omnibus coniecturis caueamus, & vt ſigna illa omnia cælentur, quæ vel imprudētia, vel malitia aliqua interueniente, ſuſpicionem parere poſſunt, ſi modo Coniuratorum numerus quaternarium ſuperârit. Quod ſi deinde ex Coniuratis capti ſint plures, quam vnicus, neceſſe eſt eam pateſieri, cum ſeorſim interrogati, nequeant ad eundem modū fingere omnes. Vnicus ſi fortè capiatur, atque is vir fortis, ac conſtans fuerit, cælare vtique poteſt conſilia: dummodo reliqui coniurati metu periculi non percellantur, aut fugiant. Nam ſiue is, qui captiuus detinetur, ſiue ij, qui liberi ſunt, indicium aliquod præbuerint, actum eſt de omnibus conſilijs. Memorabile admodum eſt exemplum, Coniurationis in Hieronymum Syracuſanorum Regem factæ, ex cuius coniuratis, cum Theodorus captus eſſet, & torturæ ſubiectus, de ſeipſo falſus eſt, conſcios cælauit: & cum demum intollerandis patientiæ humanę cruciatib. laceraretur, victum ſe ſimulans, auertit ab conſcijs in inſontes indicium, & Regis amicos accuſauit. Sed neque conſciorum quiſquam, quandiu ſocius conſilij torqueretur,

Liuius lib. 24.

retur, aut latuit aut fugit: tantũ illis in virtute, ac fide Theodori fiduciæ fuit, tantumq; ipsi viriũ, ac arcana occultanda. Tanta sunt igitur in tractandis huiusmodi cõsilijs pericula: antequã ad factũ perueniatur: ad quæ euitanda tria in vniuersum remedia extãt. Primum, idemq; etiã optimum est, ne spacium concedas cõiuratis, quo vel se mutuo indicare, vel alijs consilia communicare queant: sed tunc primum illos tibi socios adiungas, cum facinus patrandum fuerit. Quam rationem quicunque obseruârunt, euitârunt prima pericula, quæ in tractandis consilijs cadunt, omnia, & ex alijs quoque permulta: vt pleræque tales coniurationes ad felicem finem perductæ sint. Exempla duo adducam. Nelematus, cum tyrannidem Aristotimi, Epirotarum Regis ferre non posset, conuocauit in domum suam cognatos, amicosque multos, eosque hortatus est, vt vnà secum tyrannum adirent, eumque necarent, ac patriam liberarent. Sed cum eorum nonnulli tempus peterent deliberandi, seque præparandi: Nelematus clausis foribus, ne quisquam discederet, omnibus indicauit, fore vt quicunq; non iureiurãdo promitterent, se iam iam secum ituros ad tyrannum occidendum, Aristotimo captiui traderentur,

Quibus possit celari coniuratio? 1. remedium.

Quo metu permoti omnes sine mora profecti sunt, & Nelemati mandata felici successu expediuerũt. Cum Magus ille per dolum regnum Persarum occupasset, eaque res Orthani, vni ex principibus regni innotuisset: conuocauit ille sex alios principes, & consilio habito de modo, quo regnũ è Magi tyrannide eripiendum foret, cũ deliberandi spacium aliqui peterent, Darius vnus è sex, quos Orthanes conuocauerat, assurgens, aut omnes, inquit, iam iam vnà mecum ad necandum tyrannum venietis, aut ego tyranno vos captiuos tradam. Itaque profecti vnà omnes, rem vti proposuerant, perfecerunt. Similis propè fuit modus, quem Ætoli obseruarunt ad Nabidem Spartanorum tyrannum enecandum. Nam

Liui. li. 35. misêre illi, veluti præsidij loco, Alexamenum cum triginta equitibus, & mille peditibus: eique soli in mandatis dedêre, vt ex occasione tyrannum opprimeret: cæteris id vnicum sub pœna exilij iniunxerunt, vt Alexameno parerent in omnibus. Is igitur cum Spartam peruenisset, nec cuiquã consilium aperuisset, antequam se occasio offerret rei benè gerendæ: tyrannum commodè oppresit. Hoc modo euitârunt isti prima coniurationum pericula, & ne consilia eorum aperirentur, effecerũt: hos qui-

cunque

cunque imitari poterit, eadem euitabit. Pisoni certè, cuius antè fecimus mentionem, facile fuisset hos imitari. Nam erat ille vir magnæ apud Neronem autoritatis, & Nero sæpe ad illum in hortum veniebat, & cibum capiebat. Licebat igitur illi, pro ea, qua pollebat, autoritate, viros fortes audacesque sibi conciliare, & cum præsens occasio esset, eos verbis ad patrandum facinus adhortari, nec spacium cuiquam concedere, vel deliberãdi, vel pœnitẽdi. Quod certè si fecisset, non potuisset non obtinere id, quod proposuerat. Idemque multis alijs contigisset, si hos imitari voluissent, aut sciuissent: sed hæc est in rebus humanis calamitas, vt cum aliàs simus imprudentes, & imperiti rerum humanarum: in hisce arduis & extraordinariis negotijs, planè cęcutiamus. Taciturnitate igitur opus est, nec cuiquam vnquam communicanda cõsilia, nisi vrgente necessitate, & cum negotium iam patrandum fuerit. At si cuiquam impertienda necessariò fuerint, vnico tantum indicentur, de cuius fide per longam experientiam certus esse queas, aut quem cognoueris ijsdem causis permoueri, atq; tu. Facilius enim vnum quempiam inuenire poteris talem, quàm multos, minusq; periculi in appellando vno, quàm multis. *2 remediũ*

His accedit, quod etsi vnicus ille fallere te cupiat, non deest remedium defensioni tuæ, contrà quam accidat tunc, cum coniurati plures fuerint. Nam vt sapienter quidam olim dicebat: cum vnico tutò communicari omnia possunt, quod etsi te fallere cupiat: tantum tamen valebit, si tu factum negabis, quàm si ille affirmet: nisi fortè vsque adeò incautus fueris, vt propria manu tale quippiam scripto comprehendas. A qua vtique re, vnicè cauere debes, quod nihil sit, quo tàm facilè conuincaris: atque propria scriptura. Plautianus cùm Seuerum imperatoré, & Antoninū eius filium tollere vellet, dedit id mandatum Saturnino, tribuno militum. Sed ille cum accusare mallet eum, quam dicto obediens esse: petijt sibi id mandatum in scriptis dari. Plautianus ambitione ipsa occæcatus, mandatum propria manu scripsit: itaque à Tribuno indicatus, & propria manu conuictus est: quod si id non scripsisset, euadere, vtique potuisset, vsque adeò constanter negabat: vt hinc manifestè discere liceat, consilia cum vnico communicata aliqua ratione cælari, negariq; posse. Erat in Coniuratione Pisoniana, Epicaria mulier, Neronis olim amica, consiliorum omnium particeps: quæ cum ex vsu esse, Coniuratorum

rum numero adijcere quendam triremium præfectum, putaret: appellauit eum, coniurationem aperuit: sed coniuratos cælauit. Itaque cum perfidus ille eam fefellisset, ac Neroni indicasset: tam constanter negauit fœmina, vt Imperator stupefactus, eam dimiserit. Quæ cum ita se habeât, tantummodo hæc pericula impendêt ei, qui consilia vni soli impertijt, ne vel te sponte accuset, probareq; possit factum: vel coactus indicet, si fortè ob indicium aliquod ipse capiatur, & torturæ subijciatur. Estque remedium aliquod aduersus vtrumq; : quod id maleuolentia, atque odio permotus fecerit: vel certè cruciatibus impulsus, vt falsa fateretur. Itaque summę prudentiæ fuerit, consilia nemini communicare, donec ad factum ipsum veniendum sit: & imitari exempla quæ iam antè proposuimus. Aut si omnino communicanda sint, ne plusquam vni soli impertias: qua in re, etsi periculum non desit: longè pauciora tamen sunt, quàm si negotium communicetur pluribus. Proximum ac simile præcedentibus exemplis est: si quâdo tyranni violentia te cogit, vt tu illi id inferas, quod ipse alioquin tibi illaturus fuerat: nec vllum detur vel spacium, vel occasio, qua vtrumque hoc euitare possis. Nam hæc necessitas plerun-

3. remedium.

plerunque bonum finem sortitur: vt iam exemplis manifestum euadet. Commodus Imperator Prætorianis militibus Lætum Electumque duces præfecerat, quibus familiarissimè vtebatur: & Martiam concubinam præ cæteris diligebat. Sed quia iidem hi vitæ suæ turpitudinem quandoque reprehendebant: decreuit eos omnes, & alios quosdam vnà cum illis è medio tollere, quos omnes ordine in schedula descriptos habebat. Quam schedulã cum Puluinari subiecisset, eamq; puer, illi familiaris, in cubili ludens, manè inuenisset: & ex cubili egressus, Martiæ, quæ obuiã fortè occurrebat, tradidisset: Accidit vt illa vnà cũ Læto, atque Electo, cognito inde, quod omnibus imminebat, periculo, sequenti nocte Commodũ oppresserit. Antoninus Caracalla etiam, cum in Mesopotamia cum exercitu esset, & Macrinum copiarum suarum ductorem secum haberet, hominem politicum magis, quàm militarem: accidit illi, quod cæteris quoque tyrannis euenire solet, vt metueret, ne, quod maximè merebatur, aliquis imperium inuideret, aut insidias strueret. Itaq; datis ad Maternianum, amicum suum, literis, rogauit eum, vt Romæ ab Astrologis expiscaretur, num quis eo tempore esset, qui ad Imperium aspiraret,

ret, idque ad illum perſcriberet. Maternianus igitur reſcripſit, Macrinum illum eſſe, qui eo tempore aſpiraret ad Imperium. Eæ literæ, cum prius ad Macrini, quàm Imperatoris manus perueniſſent, certiorem eũ de periculo, quod imminebat, fecerũt: itaque cum aut moriendum ſibi cerneret, aut occidendum Antoninum, antequam aliæ literæ Roma afferrentur: Martiali amico certo, cuius fratrem ante paucos dies Imperator necauerat, negotium demandauit, qui illum è medio commodiſsimè ſuſtulit. Eſt enim hæc neceſsitas, quæ nullam moram patitur, ſimilis Nelemati conſilio, de quo antè fecimus mentionem. Sed interim obſeruatione dignum eſt, per eadem hæc exempla, manifeſtè comprobari id, quod principio huius diſputationis monuimus: minas plus nocere principibus, & vehementiores excitare coniurationes contra ipſos: quàm iniuriæ ipſæ, vt ſemper cauendum ab ijs ſit. Homines enim beneuolẽtia continendi ſunt in officio: quæ ſi non profit, ita puniendi ſunt, ne amplius nocere queant: nunquam autem eò adducendi, vt videant vel ſibi pereũdum eſſe, vel aliũ tollendum. In exequendis conſilijs coniurationis, impendent pericula ex hiſce maximè cauſis: ſi vel ordo, vel methodus agẽdi

Secundũ periculi genus in coniurationibus.

immutanda sit in ipso actu, ex aliqua occasione: vel si percursoribus animus desit: vel si ijdem per imprudentiam errent: aut si nō omnes interimantur, qui necandi fuerant. Nam primum quidem quod attinet, existimare debemus nihil planè esse, ex quo humanæ actiones tantoperè impediantur, quam ex subita mutatione ordinis, ac methodi quę ad agendum iam dudum concepta animo, atque constituta fuerat. Et si vsquam nocet, in rebus certè bellicis, quæq; ijs similes sunt, perniciosissima est. Nam ad patrandū tale quoddam facinus, nihil magis necessarium existit, quam vt Coniuratorum singuli, iam ante longo tempore de suo officio cogitent, vt quisque sciat, quid, quo loco, quo tempore, & ex qua occasione agendum. Quo fit vt postquam in certum quendam modum agendi oculos diu intentos habuerint: atq; is subito mutandus sit: cōsilia omnia periclitentur, ac perturbentur. Itaque etsi occasio requirere videatur aliquam ordinis mutationem: longè tamen melius est, facinus secundū præscriptā prius methodum perpetrare, quàm ordinis subitā mutatione, tot pericula subire. Quod si tempus suppetat, mutari & ordinari omnia possunt: sed mutationes subitæ vehemēter periculosæ sunt. Exemplum

plum notum est, ex Coniuratione Pazziorum contra Laurentium & Iulianum Mediceos : in qua hæc erat à coniuratis præscripta methodus agendi : vt Cardinalem S. Georgij prandio exciperent, & in eo cõuiuio necarent, quos vellent: erantque iam distributa coniuratorum officia, & constitutum qui percussores esse deberẽt: qui occupare palatium : & qui excurrere per vrbem, ad populum conuocandum, & publicam libertatem denuntiãdam. Sed cum instaret tempus patrandi facinoris, ac coniurati in summo tẽplo fortè sacris interessent, vnà cum Mediceis Florentiæ : cõpertum est, Iulianum non solitum prandere: qua re cognita coniurati, subito conuenerunt, & quod prius constituerant domi inter prandendum facere : id in templo patrandum censuerunt : quæ res vniuersam Methodũ perturbauit. Nam Ioãnes Baptista de sicco monte, in templo cædis particeps esse noluit: itaq; aliũ illi surrogare, & singulis officijs nouos ministros aptare ac quęrere oportuit: qui in agendo tantoperè errârunt, vt coniurati in ipso actu oppressi fuerint. Percussoribus deest animus, quandoque ob maiestatem vultus eius, qui necari debebat: quandoq; ob timiditatẽ, percussori insitam. Nã tãta solet esse maiestas,

ac grauitas vultus, in quibusdam principibus, vt percussoré vel metu subito terreāt, vel alioquin eius animum humanitate aliqua, à tanto facinore auertant. C. Mario, cum à Minturnensibus captus teneretur, immissus seruus, qui illum necaret: tanta vultus maiestate, & nominis recordatione perterritus fuit, vt vires ad percutiendum deessent. Itaque si tantum potuit autoritas, & grauitas vultus hominis captiui, & tanta fortunæ aduersitate vexati: quid sentire debemus de maiestate liberi principis, qui magnifico illo cum apparatu, multis satellitib. comitatus ingrediatur? Potest profectò hæc vel audacissimum quemque terrere, & crudelissimum misericordia permouere. Fuêre quidam, qui aduersus Sitalcem Thraciæ Regem coniurârunt, ac cum simul essent iam omnes in eum finem congregati, vt illum necarent: nullus quicquam in regem tentare ausus est: sed cum se mutuò tantum intuerentur, Regemque aspicerent, re infecta discesserunt: nec causam intelligebant, cur nihil facere potuissent: patefacta itaque coniuratione, pœnas soluerunt pro illo scelere, quod, cum decreuissent, patrare noluerant. Aduersus Alfonsum quoque Ferrariæ ducem coniurauerāt bini ipsius fratres, & vtebātur opera

Ioan-

Ioannis presbyteri musici eius: qui etsi Ducem, vt postulauerant, sæpe ad ipsos duceret, amplaque illis potestas sæpè foret illum enecandi: non ausus est tamen eorum quisquam id perpetrare: ex qua re factum, vt aperto tandem eorum consilio, meritas pœnas malitiæ, stultitiæque suę soluerint. Neque verò alia de causa ijs hoc accidit, quàm quod vel perterrefacti principis maiestate, vel illius aliqua humanitate ad misericordiam commoti fuerint: Videntur errores hi dependere, vel ex timiditate, vel imprudentia, ac stupore quodam, quibus perturbari Coniuratorum animi, aliud quiddam faciunt, ac dicunt, quàm debebant, atque volebant. Hunc stuporem descripsit Liuius in Alexameno, cuius ante fecimus mentionem. Nam cũ occasio venisset patrandi aduersus Nabidẽ facinoris: consiliumq; suis iam communicasset, tũc, vt Liuius ait, colligit & ipse animum, confusum tantæ cogitatione rei. Solent enim etiam viri fortes, quique arma tractare cõsueuerint, in tam arduis crudelibusque negotiis perturbari: quo fit vt percutiẽdi partes, nõ nisi audacissimo cuique, & cuius animi crudelitas per experientiã comperta sit, demandari debeant. Nam tanta vis est illius animi perturbationis, vt vel arma ex

manib. excutere tibi queat, vel verba quædam proferre, quibus totum negotiũ prodatur & opprimatur. Lucilla, Commodi soror, Quintiano prouintiam interficiendi eius demandauerat. Is igitur Commodum expectauit prę foribus Amphiteatri, atque hîc cum stricto pugione illi obuiam factus: hunc, inquit, tibi Senatus mittit. Sed hoc eloquutus, comprehensus fuit, priusquam pugione vulnus inferre posset. Antonius Volaterranus, cui in Pazziorum cõiuratione datæ partes erant necandi Laurentij Medicei, cum illum inuasurus esset, Proditorem magno cum clamore eum nominauit: quæ vox emissa, Laurentio salutis causa extitit, coniuratis verò pernitiei. Sed neque perfectè exequi licet consilia coniurationis, quotiescunque in plures: quam in vnum coniuratur: quod propemodum fieri nequit, vt vno eodemque tempore in diuersis locis, idem facinus perpetretur: diuersa verò tempora expectari non possunt, cum facinus vno loco patratum, alterum facilè impedire queat. Quod si igitur contra vnum principem facta coniuratio, res dubia est, periculosa & stulta: quæ aduersus duos fit, planè temeraria existit. Et nisi Herodiani autoritas mihi persuaderet, nũquam crederem, quod ille narrat de Plau-

tiano;

tiano: Videlicet, mandasse enim Saturnino Tribuno prouintiam necandi & Seuerum & Antoninum, diuersis locis habitantes: quod hæc res rationi planè aduersetur. Iuuenes quidam Athenienses coniurauerũt aduersus Dioclem & Hippiam, eorum Tyrannos: cum ad factũ ventum est, Dioclem interfecerunt. Sed Hippię pœnas luerunt suæ temeritatis. Chion & Leonides Heraclienses, Platonis discipuli coniurârunt contra Clearchum & Satyrum Tyrannos: Clearchum occiderunt, sed ab altero puniti fuêre. Pazzijs quoque nón successit coniuratio, cum Iulianum tantum sustulissent, Laurẽtius periculo se eripuisset. Itaque ab huiusmodi coniurationibus vehementer abhorrere debent omnes boni: quod ijs neque patriæ, neq; sibi quicquam prosint, sed plurimùm noceant. Nam qui periculum effugiunt tyranni, posteà longè crudeliores fiunt: vt satis apparet vel ex ijs exemplis, quæ iam adduximus, coniurationum Florentiæ, Athenis, atq; Heracleæ factarum. Itaque admirabilis magis videri debet Pelopidę cõiuratio, cõtra patriæ suę tyrannos, quod illi non vnus, sed decem occidẽdi essent: præterea cũ esset exul, difficillimus illi patebat ad tyrannos aditus. Sed illę tamẽ superatis omnibus hisce diffi-

cultatibus, & Thebas venit, & tyrannos necauit, & patriam liberauit: Curionis videlicet cuiusdam opera vsus, qui tyrannis familiaris consiliarius erat. Sed est hoc exemplum nemini imitandum, quod pro miraculi loco celebretur, ob superatas tantas difficultates. Accedit hisce, quod impediri etiam potest exequutio eorum, quæ in coniuratione decreta sunt, casu aliquo, ac fortuita quapiam suspicione: cuius generis illud fuit, quod Brutum sociosq; commouit eo die, quo in Senatu Cæsarem necare decreuerant. Nam cum Cæsar in Senatum iturus, incidisset in Cn. Popilium coniurationis conscium, & cum eo longo tempore colloquutus fuisset: metuebant cæteri coniurati, qui id obseruassent, ne forte Popilius Cęsari rem aperiret. Itaque in eam sententiam adducebantur, vt eo ipso loco impetum in illum facerent: idque omninò facturi erant, nisi colloquendi finem fecissent, & discedentes à se mutuo, nullum periculi signum ostendissent. Plurimum autē possunt huiusmodi suspiciones: itaque habenda vtique fuerit earum ratio, tantò accuratius, quantò facilius est suspicari ijs hominibus, qui conscij sibi sunt suorum scelerum. Nam qui tales sunt, quoscunque vident colloqui, de sese loqui putant: potestque

Suspiciones coniuratorum.

restque facilè euenire, vt vox aliqua in aliũ finem emissa, ipsis suspicionem moueat, tãquam si de aliquo coniurationis negotio pronunt'ata foret. Ex qua re, vel per fugam consilia patefacias: vel maturãdo exequutionem, in aliud aliquod absurdum incidas, præsertim cum plures fuerint coniurationis conscij. Casus etiam fortuiti cõsiderãdi sunt, quod ij persæpè actiones coniuratorum impediãt, de quibus etsi nil certi docere queas: propositis tamen exemplis documentum quoddam, atque cautelam præbere possumus. Iulius Bellantius Senensis, vt suprà meminimus, Pandolphũ socerum interficere decreuerat: quod filiã, quam ei matrimonio iunxerat, ademisset. Ad id autem peragendum, hanc sibi methodum præscripserat: vt quia Pandolphus singulis diebus, visitandi amici cuiusdam, qui ægrotabat, causa, domum Iulij præteriret: coniurati intra portam domus, eum armati expectarent, & in superiori ædium parte quendam constituerant, qui per fenestram obseruaret Pandolphi aduentum, vt cum portæ appropinquaret, signo id cæteris significaret. Sed cum Pandolphus iam veniret, & signum coniuratis daretur ab illo, qui per fenestram obseruabat aduẽtum eius, fortè accidit, vt antequam ad portam

Casus fortuiti.

Iulij perueniſſet, amicus quidam obuiam factus eum ſalutando aliquantum detineret. Itaque egreſsi cum impetu coniurati, antequam perueniſſet ad portam: coniurationem armorum ſtrepitu prodiderunt: ex quo accidit vt Pandolphus periculum euitari potuerit: Coniurati verò fuga exilioque ſibi ſalutem quærere cogerentur. Hoc igitur ſolo caſu fortuito impedita, atque irrita facta ſunt omnia Iulij conſilia, & Pandolpho ſalus quæſita. Superſunt ea pericula nunc, quæ poſt patratum facinus conſequuntur: quæ ex eo ſolum dependent, ne relinquantur qui necatum principem vlciſcantur, & facinus Coniuratorũ puniant. Huiuſmodi eſſe ſolent vel fratres, vel filij, aut alij conſanguinei, ad quos principatus hęreditario iure aliquãdo peruenire queat: ſiue illi coniuratorum negligẽtia, ſiue alio aliquo caſu pericula euadant, ac ſuperſtites maneant: vt de Coniuratis pœnas ſumant. Quemadmodum accidiſſe nouimus Ioanni Andreæ Lampognano, qui vnà cum alijs quibuſdam coniuratis, Mediolani ducem ſuſtulerat: ſed cum ſupereſsẽt bini eius fratres, & filius vnus, non defuit vindicta ſuo tempore. Sed neque poſſunt cõiurati prouidere omnibus caſibus, quibus aliqui cõſeruantur. Nam ſi per negligentiam tales

Tertium genus periculorum coniurationis.

quoſdam

quosdam in viuis relinquerent: vehementer errarēt, ac omni vituperio digni essent. Fuêre quidam in foro Liuio coniurati, qui Girolamum comitem, proprium dominū sustulerunt: Catharinam coniugem cum liberis infantibus in vincula coniecerunt. Sed cum arcem, sine qua tutos se esse non putabant, occupare etiam conarentur: neque præfectus illā tradere vellet: persuasit illis Catharina ex vinculis, vt retentis liberis pro obsidibus ipsam in arcem intrò mitterent: ita enim effecturam vt arx ipsis traderetur. Sed cum in arcem ingressa fuisset, mariti cædem illis exprobrauit, minataq; est coniuratis seueram vindictam: Ac ne metu liberorum amittendorum, putarent absterritum iri à vindicando: membra genitalia illis per fenestram ostendit, asserens sibi modum esse adhuc alios liberos procreandi, si fortè impias manus ab illis non abstinerēt. Coniurati igitur tardè nimium suæ imprudentiæ moniti, perpetuo exilio sibimet pœnas temeritatis suæ iniunxerunt. Sed maximum vindictæ periculum tunc impendet Coniuratis, cum populus principem amat, in cuius caput facta est coniuratio. Tunc enim vindictam euitare nunquam possunt. Exemplo esse potest C. Cæsaris cædes. Nam cum is populum Ro-

manum beneuolũ habuisset, vindicata ab illo est cædes Cæsaris, & percussores omnes vrbe pulsi, & diuersis in locis necati.

Coniurationes cõtra patriam. Quæ verò aduersus Patriam fiunt Coniurationes, autoribus suis longè minus periculosæ sunt, quàm quæ aduersus Principes tyrannosque tentantur. Nam in tractandis eorum consiliis parum periculi est: in iis exequendis tantum, quantum in ijs quæ fiunt contra principes: post patratum facinus, nullus amplius superesse põst metus. Parum periculi est in consultãdo, quod ciuis vires suas sensim augere, & copias cõparare sine suspicione queat, sensimque se præparare ad facinus ipsum perpetrãdum, absque impedimentis. Quod si aliquando lux aliqua ob aliam causam lata, impedimento sit tuis conatibus: differri illi in aliud tempus possunt, donec commodior occasio detur. Sed hæc omnia intelligere debemus, ita fieri posse in ijs solum Rebuspub. quibus serpere iam cœpit cortuptela morum. Nam in quibus incorrupti adhuc sunt mores hominum: verisimile est, nullũ ciuem huiusmodi consilia tractaturum. In corrupta autem Republica multæ patent viæ, & rationes ad principatum absque vllo singulari periculo ascendẽdi: quod magistratus tardè moueatur ad restinguenda

huius-

huiusmodi incendia, & longè minus cauti sint, quàm principes: Reuereri etiam solét suos ciues potentiores: ex qua re illis deinde audacia maior accrescit. Nota omnibus est Catilinaria coniuratio, à C. Salustio descripta: sed eadem detecta iam erat, cũ Catilina non modo in vrbe tutum se esse putabat, sed in Senatum venire, & patribus consulique maledicere audebat: tantum scilicet solebat ea Respublica ciues suos re uereri. Quin etiam tunc, cum vrbe excessisset Catilina, & esset in exercitu, nequaquam capti fuissent Lentulus, cæterique Coniurati, ni literis, eorum propriis manibus scriptis, conuicti fuissent. Hanno pótentissimus Carthaginensium Reipublicæ ciuis, aspirabat ad tyrannidem, cuius assequendæ causa, decreuerat in nuptijs filiæ Senatum vniuersum veneno tollere. Ea re cognita, Senatus non aliter prospexit huic malo, quàm quod lata lege, nuptiarum sumptibus modum posuit talem, ex quo eius conatus impediretur: tãti hunc suum ciuem faciebant. In exequendis contra patriam coniurationis consiliis, magna difficultas, magnumque periculum est. Nam raro accidit, vt vnicus ciuis tanta potentia tanta sit, quæ patriam subiugare queat: cũ hic aduersus multos pugnare oporteat: ne-

que etiam sæpe accidit, quod contingit C. Cęsari, Agathocli & Cleomeni, vt in promptu habeas instructissimum exercitum ad patriam subitò occupandam. Sed cum vires coniuratis desunt, tunc arte aliqua & dolo tentant, aut exterorum implorant auxilium. Dolo artificiali vsus est Pisistratus. Nam cum victis Megarensib. magnam sibi apud plebem beneuolentiam compárasset: prodijt domo sua, quodam die mane in publicum, vulneratus, & coram populo questus est de iniurijs, quas ab Optimatibus accepisset: petijtque vt liceret ad custodiam corporis sui armatos aliquos secum habere, ex qua re concessa per imprudētiam, paulatim summum imperium per tyrannidem occupauit. Pandolpho Petruccio, cum ex militia Senas cum alijs quibusdam redijsset, senatus custodiam fori demandauit, rem quę tunc contemptui esset: sed ille, opera suorum satellitum, tantam cōciliauit sibi autoritatem, vt principatum vrbis, breui tempore occupauerit. Alij alio quodam modo, ac diligenti industria idem præstiterunt, sine vllo tumultu. Sed qui per vim, aut auxilia peregrina patriā occupare conati sunt, varios habuerunt euentus, prout illis fortuna magis aut minus aspirauit. Catilina certè occubuit, Hanno, de quo

quo ſumus loquuti paulò ante, cum propinandi veneni occaſio illi erepta eſſet, multos clientes, aliosque ſuæ factionis homines armauit, & cum iis omnibus oppreſſus eſt. Thebani quidem ciues, cum aduerſus patriam coniuraſſent, aduocato in auxilium Spartanorum exercitu, voti compotes facti ſunt, & patriæ imperium occuparunt. Omnesq; adeo coniurationes contra patriam factæ, aut ſucceſſerunt ſuis autoribus, aut in ipſo facto oppreſſæ ſunt: dum tractabuntur eorum conſilia, nil ſenſerũt periculi. Poſtquam patratum facinus fuerit, & coniurati voti compotes facti: nõ eſt aliud periculum metuendum vllum, quam ea ipſa, quæ cum tyrannide alioquin coniuncta eſſe ſolent: de quibus euitandis iam ante à nobis diſputatum eſt. Hæc ſunt quæ de iis coniurationibus dicendum putaui, quæ ferro ad propoſitum finem tendunt: de iis quæ veneno vtuntur, nil dixi, quod iiſdẽ principiis innitantur, eademq; methodo progrediatur. Magis verò etiam periculoſæ eſſe ſolent coniurationes, quæ vtuntur veneno, magiſque de ſuo exitu incertæ: cum ob eam cauſam quod communicare neceſſe ſit conſiliũ cum iis, qui veneni naturã nouerunt, quiq; eius propinandi commoditaté habent, tum quod multis de cau-

caufis fieri queat, vt venenum fumptum, tamen non enecet. Tale fuit poculũ, Gommodo Imperatori propinatum. Nam cum id vomitu eieciffet, neceffe fuit coniuratis, fi fublatum illum vellent, vt illum laqueo interficerent. Principes certè viri, fummam peftem exiftimare debent coniurationes, & ab illis fummoperè cauere. Nam cum femel in principem coniuratum fuerit: aut ipfi pereundum eft, aut aliàs cum quadam infamia viuendum. Si enim res Coniuratis ex animi fententia fuccedat, interficitur princeps: fin detegatur Coniuratio, & fupplicium de coniuratis fumatur: tunc cadit princeps in crudelitatis fufpicionem, & putatur fæuitia fua, aut auaritia, in infontes fæuijffe, non meritas pœnas de malignis ac perfidis hominibus fumpfiffe. Monendos autem cẽfeo omnes principes ac Refpublicas: vt fi quando aduerfus illos coniuratum fuerit: diligenter expendant Coniuratorum vires, antequam ad illos puniẽdos accedant. Nam fi magnas illas effe cõpertum fuerit, nihil apertè aduerfus illas tentandum, fed difsimulanda omnia, donec auxilia comparârint, ad extinguẽdum hunc ignem fufficientia. Quod fi aliter fecerint, exitium fuum accelerabunt. Nam coniurati, cum detecta effe vident confilia

ſua, metu pèriculi, extrema quæque tentare ſolent. Exemplum igitur licebit imitari populi Romani. Nam cum is aliquando binas legiones Capuæ in hybernis reliquiſſet, vt pręſidio eſſent contra Samnites; atque eorum duces contra Campanos cōiuraſſent: Populus Romanus re cognita, & Rutilio Conſuli demandata, euulgauit fore, vt ijdem milites ſequenti quoque anno iſthic hybernaturi eſſent. Coniurati igitur ſpacium ſe nactos putabant, conſilium, quando vellent, exequendi, atque ita ſedatā quæſiuit in præſentia ſeditio, donec Cōſuli ſpacium daretur, Coniuratorum præcipuos quóſque, tanquam id ob alias cauſas fieret, à cætera turba ſeparandi, atque ita Coniuratorum robur minuendi, vt cum poſteà exequi decreuiſſent inſtituti ſui rationem, vires non haberet. Singulare profectò exemplum omnibus ad cognoſcendum, quàm lentè progredi ſoleant res humanæ, quando nullum in mora periculum videtur: & econtrà quā feſtinare ſoleamus, cum in eadem mora multum periculi eſſe exiſtimamus. Hęc igitur prudentiſsima ratio fuerit, coniuratos ſuſpendendi, vt cōſilij exequutionē in alia tempora differāt, tibique ſpacium ad occurrendum cōcedant: ſiquidem illis fucatā quandam occaſionē

Liuius lib. 8.

obijcias, qua alio tépore commodius, quã nunc, voti compotes fieri posse videantur. Qui aliter Coniurationibus sese opposuerint, interitũ perniciemque suam accelerabunt: perinde vt accidisse nouimus Duci Atheneo, & Gulielmo Pazzio: quorũ ille, eum aduersus se factam coniurationem intellexisset, re non aliter considerata, ex cõiuratis vnum cœpit: cæteri cognito, quod ipsis immineret, periculo, sumptis armis, comitem imperio spoliarunt. Gulielmus auté Chianæ vallis præfectus, anno Domini M. D. I. cognouit Aretij coniurationem factam, vt ea vrbs, Florentinis erepta, Vitellijs traderetur. Itaq; Aretium ingressus, de coniuratorum viribus nihil cogitauit, sed coniuratorũ vnum in vincula coniecit, cõsilio vsus Episcopi, filij sui: qua re permoti cæteri coniurati, sumptis armis vrbem occupârunt, & Gulielmum pręfectum in vincula coniecerunt. Cum infirmæ ac debiles fuerint coniuratorũ vires, optimũ est illas quàm primum opprimere: neque imitãda sunt exempla vel Athenei ducis, vel Dionis Syracusani: quorum ille ciuem quendam à quo patefacta coniuratio fuerat, interficiẽdum curauit, vt cæteri putarent eum nihil suspicari, ac proinde beneuoli illi fierent: Dion autem, de quorũdam erga se animo, & vo-

& voluntate dubitans, Calippo, cui plurimum confidebat, in mandatis dedit, vt simularet se Coniurationem esse facturum contra sese, ac videret, quos in eam sententiam pertrahere posset. Vterque autem horum vehementer errauit. Nam primus effecit, ne quisquam coniuratos accusare auderet: atque illi proinde ad coniurandum audaciores essent. Alter viam coniuratis ostendit, qua interficeretur. Nam Calippus eam nactus occasionẽ, absque vlla suspicione Dionem imperio simul & vita spoliauit.

Quæ ratio sit quod Reipub forma quandoq́ sine sanguine, quandoq́ magnis cædibus mutetur: siue à libertate ad seruitutem, siue ab hac ad illam transitus fiat.

CAPVT VII.

NON immerito quæret aliquis nunc, quibus de causis forma Reip. quandoque absque tumultu mutetur, & sine cæde, & sanguine: quandoque verò non nisi tanta cum difficultate, ac tot cædibus siue mutatione illa transitus fiat à libertate ad tyrannidem, siue á tyrannide ad libertatem? Tanta enim diuersitas huiusmodi mutationum esse solet, vt nisi histo-

riȩ de ijs testaretur, vix credere possumus. Cum Romanum imperium à Regibus ad consules transferretur, soli Tarquinij vrbe pulsi sunt, cȩterorum nullus, vel minimam iniuriam passus est. In alijs mutationibus longè aliter euenisse comperies. Ego verò causam huiusmodi diuersitatum petēdam esse credo ex modo, quo acquisitus fuit ille status Reipu. qui mutandus sit. Nam si per vim partus fuerit, non sine multorum iniurijs acquiri potuit: itaq; necesse deinde est in illius mutatione, vt qui iniuria affecti sunt, eam vindicare conentur: ex quo vindictæ desiderio cædes, tumultusq; nascuntur. Sed cum populi consensu & voluntate, sensim ad eum statum peruenerit Resp. qui iam mutandus est: non existit causa alium quenquam lædendi, quam Primarios illos, qui suo statu, atque principatu deiiciendi sunt. Huius generis fuit mutatio Reipub. Romanæ, cum imperium, pulsis Regibus ad Consules transferretur: & Reipub. item Florentinorum, cum anno salutis M. CCCC. XCIIII. Medicei vrbe pellerentur. Nam cum illi quoque populi voluntate ad eam potentiam peruenissent, nō opus fuit in illis loco mouendis, quemquam præter illos ipsos iniuria afficere. Nō sunt igitur admodum periculosæ tales

Rerum-

Rerumpub. mutationes, sed illę sunt & periculosæ, & formidabiles, quæ non nisi cũ vindicta multarum acceptarum iniuriarum fieri possunt: cuiusmodi exemplorum pleni omnes sunt historiarum libri, vt non opus sit aliqua huc adducere.

Qui vult mutare formam Reipub. rationem habere debet ipsius subiecti.

CAPVT VIII.

DIXIMVS paulò ante, malum ciuem in Repub. bene instituta, non posse efficere, vt consilia sua praua euentũ consequantûr, quandiu ciuium mores integri sunt. Id verò ita se habere demonstrare quis posit, vel ex Spurij Cassij, & Mâlij Capitolini exemplis. Nam cum Spurius ambitiosus esset, & singularem quandam in Repub. autoritatem sibi comparare conaretur: ob eamque causam plebem beneficijs sibi vndequaque conciliaret, agrosq; illi distribueret, qui ex Hernicis capti essent: non tulêre eam ambitionem patres, sed populo suspectam reddiderunt vsqueadeò, vt cum illi Cassius præcium offerret diuenditi frumenti, quod èx Sicilia allatũ erat: noluit id populus accipere, ne libertatem suam vendere eo præcio videretur.

Quod si corruptis morib. fuisset tunc Pop. Romanus, nequaquam repudiasset pecuniam illam, sed ea accepta, aditum Casio ad occupandam tyrannidem patefecisset. Longè verò magis memorabile est etiam exemplum Manlij Capitolini, cuius insignem virtutem pro patria bello Gallico declaratam, & tot merita, vnica ambitio ac dominandi cupiditas obscurauit, deleuitque. Inuidebat is Furio Camillo eum honorem, quem ciuitas illi deferebat: itaque eò insaniæ redijt, vt nulla habita ratione ciuium, qui adhuc integris moribus essent, ineptique, vt corrumpi possent: tumultus contra Senatum, & leges patrias excitare cœpit. Quo loco cernere licet, quàm benè instituta illa Respub. foret, & quàm præstás materia esset, ex qua constaret, ipsi scilicet mores. Nam etsi patres cóiunctissimi semper fuerint, seque aduersus plebem semper mutuò defendere solerent: in eius tamen moribús nullus existit, qui vel fauere illius institutis, vel pugnare pro illo voluerit: Et cum alios reos, multi in forum nobiles, lugubri veste comitari solerent, vt ad misericordiam iudicem mouerent, & beneuolentiam ijs conciliarent: Manlium nemo comitatus est: Tribuni plebis verò, etsi cæteris in rebus nobilitati aduersarentur, &

pro

pro populo aduersus eam pugnarent, in eo motu tamen cum periculum publicũ animaduerterent, cum patribus sese coniunxerunt, vt communẽ pernitiem à Repub. amouerent. Populus Romanus etiam, cum aliàs suis cõmodis auidissimè operã daret, & cùm Manlio, tùm etiã omnibus reliquis faueret, qui nobilitatem oppugnarent: tamẽ cum à Tribunis plebis Manlio dies dicta fuisset, iamq; iudicandũ sibi esset, de eo negotio, nullo animi motu perturbatus, fortissimè sententiã dixit, & Manliũ morti adiudicauit. Quæ omnia, si quis diligenter contempletur, talia sunt, vt facilè inde cognoscere liceat, summã tunc fuisse omnium ciuium commoderationẽ, æquitatemq;, vt qui patriæ, ac iustitiæ amore longè magis permouerentur, quã omnib. M. Manlij beneficijs: siue essent erga singulos ipsos declarata, siue etiam publicè exhibita patriæ: quæ certè tanta fuerunt, vt de ijs Liuius in hunc modũ pronuntiet: *Hunc exitum habuit vir, nisi in libera ciuitate natus esset, memorabilis.* Liuius lib. 6.
Duo igitur sunt, quę hinc discere debemus, ac possumus. Gloriã atq; laudẽ alijs modis, ac rationib. comparandã esse in libera ciuitate, in qua hominũ mores integri ac bonis legibus instituti sunt, quã in illa, in qua hæc omnia corrupta existunt. Alterum est, vt

excellentes viri in actionibus, institutisque suis temporum habeant rationem, & sese tempori accommodent. Nam id qui facere nequeunt, ijs nequaquam res ex instituto succedunt, nec proinde in actionib. suis fœlices esse possunt. Nam si historiam rerum antiquarum intueamur, facilè colligemus, si Manlius in tempora Syllæ incidisset, aut Marij, potuisse idem illum præstare, quod ipsi præstitere: Et si rursus hi in Manlij tempora incidissent: primo motu interire illos oportuisset: quod Pop. Romanus nódum ad illam morum corruptelam tunc peruenisset, vt vel Manlius, vel alius quisquam ambitionis suæ formam, in talem materiam imprimere potuerit. Sufficit quidem vnius viri ætas, ad corrumpendam aliquãtum populi multitudinem: sed non eò vsque, vt suæ ambitioni planè obediat: & si maximè quis id effici posse contendat: tamen rursus obstant nimiæ cupiditates ambitiosorum ciuium, qui non expectare possunt occasionẽ temporis, vt ad propositum scopum peruenire queant: sed antequã materia sit præparata, ambitionis suæ formam introducere frustra conantur, atq; ita opprimuntur. Nam qui tam ambitiosi sunt, nec moram ferre, neq; expectare possunt temporis occasionem: cupiditatibus

tibus suis in præceps aguntur. Non possunt autem ambitiosi homines magnam sibi comparare autoritatem potentiamque: nisi hominum mores prius sensim corrupti fuerint, vt donis ambitiosorum hominum, permoueri queant, & pertrahi in illorum sententiam. Corrumpuntur autem mores hominum seorsim, neque obstare quis potest huiusmodi corruptioni, nisi subinde emendentur vitia, quæ grassantur in Republica, eam ad prima sua principia subinde reuocando. Quod si Manlius igitur aptos hominum mores inuenisset, & accommodatos ad obediendum suæ ambitioni: res vtique maximas præstitisset. Nam eò semper spectare oportet eum, qui in Republ. quippiam innouare cupit, siue vt libertas publica conseruetur, siue vt tyrannidi cuiuspiam inseruiatur. Cum enim homines sorte sua contēti sunt, & eo statu cùm Reipubl. tùm rerum suarum delectantur: nequaquam facilè permouentur ad res nouas attendendas: quod etiam qui sub tyrannide viuere consueuerunt, non facilè ad libertatem aspirare possint.

Ad res gerendas semper temporum occasiones expectare, intueriq́ oportere.

CAPVT IX.

DVM sæpe multumque ipse mecum cogito, de fortunæ diuersitate, quæ alijs secundam, alijs aduersam se in eorum actionibus, institutisque exhibet: hāc eius causā inuenisse mihi videor, quod vt diuersi sunt agēdi modi, alijs atque alijs hominibus consueti, ac naturales: ita aliæ atque aliæ sunt temporum rationes, occasionesque. Quidam in rebus gerendis, administrandisque ferocia quadam vtuntur, & omnia cum impetu agunt. Quidā econtra, lentè cauteque progrediuntur. In vtroque agendi modo terminus quidam est, quē non possumus transire sine errore: nec possunt homines abstinere, quin mediocritatis limites transgrediantur, siue lentè, siue cum impetu agant, ex quo accidit vt omnes errent: sed minores semper erunt
Liuius lib. 2. errores, fortunatæq; magis eorū actiones: quib. se offerunt huiusmodi rationes temporum, quæ cum consuetudo agēdi modo congruāt. Cunctationē Fabij omnes nouimus, qui per loca alta agmē ducebat, modico ab hoste interuallo, vt neque omitteret eū, neque cōgrederetur castris, nisi quantū vsus necessariò cogeret. Hæc verò progrediēdi ratio, etsi videretur virtuti P. Romani

consen-

consentanea non esse: talia erant tamē illa tempora, vt commodissima ac prosperrima tunc fuerit. Nam cum nuper in Italiam venisset Annibal, vir iuuenis, ferox, & qui secunda fortuna vsus, Populum Romanū duplici clade vehementer afflixisset, & vsque adeo terruisset, vt summa difficultate eorum omnium laboraret, quę ad disciplinam militarem, gerendumq; bellum requirebantur: nullus Imperator Reipub. fortunatior cōtingere potuit, quam is, qui cunctatione, & lenta, cautaque progrediendi ratione, hostem sustinere, arcereq; posset. Neque Fabius sua Cunctatione, vlla commodiori temporum occasione vti potuit, quàm illa ipsa: cum tamen Naturalis esset in Fabio illa cunctatio, nō ex præsenti temporum statu sumpta. Id enim vel eo ipso satis declarauit, quod cum Scipio in Africam posteà ad cōficiendum bellū traijcere vellet: Fabius ei vehemēter resistebat, & omnibus modis impedire conabatur: vt qui natura sua magis ad cunctādum, arcendaque præsentia pericula ferretur, quàm ad alia maiora subeunda. Itaque per Fabium non stetit, quò minus Punicum bellum absolui finirique non posset, quod is non animaduerteret, alia iam tempora esse, & aliam belli gerendi rationem cōmodam existere.

Quod si solus rerum potitus fuisset, victoriam de Carthaginensibus obtinere nequiuisset, quod belli gerendi rationes, temporum diuersitati nesciuisset accommodare. Sed cũ in ea Repub. tot essent insignes Imperatores, ac rei militaris peritissimi homines, voluit fortuna, vt sicuti difficilibus illis temporib. Fabius bellum sustinere, ac pericula arcere, ita postea, commodiori rerũ statu, Scipio id conficere, & victoriam obtinere potuerit. Hinc igitur depẽdet ratio, quod Aristocratiæ ac liberæ Respub. diuturniores esse soleant, quàm quæ vnius principis Imperio gubernantur. Habent enim illæ multiplicia ingenia, quæ temporũ occasionibus melius accõmodari possunt. Princeps cum natura sua ad certum quendam agẽdi modum fertur, eum mutare nescit, quamuis temporum diuersitates id maximè requirant. Petrus Soderinus, cuius aliàs etiam mentionem fecimus, natura humanus erat, & patientia sua multas iniurias ferebat, quę res salutaris fuit Reipub. simul atque ipsi, quamdiu tempora clementiora fuêre: Sed cum temporum mutatione, ferrea quædam ætas adesset, quæ seueritatem postulabat: atque ille à consueta sua patientia & bonitate discedere nesciret, semetipsum simul atque patriam perdidit. Iulius

II. Pon-

II. Pontif. Maximus, toto Pontificatus sui tempore, cum impetu ac furore quodam Rempub. cæterasque actiones administrauit, eaque res illi feliciter succesſit, quia talia erant illa tempora, quæ huiusmodi administrationem postulabant. Quod si tempora mutata fuissent, & alia consilia postulassent: nesciuisset ille se ijs accommodare, itaque necesse illi fuisset succumbere. Non solemus autem naturales inclinationes, lõgasque consuetudines facilè mutare: primum enim quo natura ipsa ducimur, id relinquere non possumus, deinde cum certo aliquo agendi modo, diu feliciter rem gesserimus, non possumus nobis persuadere, vt ab illo discedamus: atque hinc pẽdet varietas in vno eodemque homine, quòd nesciat cum temporum mutationibus mores suos, ac vitæ consuetudines immutare. Ex eodem quoque principio pendẽt Rerumpub. interitus. Nam cum temporum mutationibus immutari leges oportet: quod si non fiat, multis malis occasio præbetur, vt prius disseruimus. Tardius autem istæ legum mutationes in Repub. euenire, postularíq; solent, quod in ea omnia lento motu mutentur. Nam non nisi longo tempore, tantoperè immutari poteſt Reipub. status, vt alijs legibus opus sit: diuersis autem

progrediendi modis vti persæpè oportet, quod in bellis fortuna facilè ac sępè mutetur. Sed quia de Fabij cunctatione diximus aliquid: deinceps quæremus ex occasione, vtrum bonus Imperator prælium semper detractare possit.

Prælium ab Imperatore euitari non posse, cum hostis dimicare omnibus modis conatur.

CAPVT X.

CNEVS Sulpitius Dictator aduersus Gallos, inquit Liuius, bellum trahebat, nolens se fortunæ committere aduersus hostem, quem tempus deteriorē indies, & locus alienus faceret. Quo loco errorem nostrorum hominum sæpè à nobis reprehensum, rursus animaduertere damnareque licet: qui à veterum disciplina militari, in rebus summi momēti tantoperè discedunt, vt non immeritò à nobis sæpè reprehendi debeāt. Accidit autem istud ob eam maximè causam, quod & Principes, & Rerumpub. moderatores, pericula euitare cupiētes, totam rei militaris curam alijs hominibus demādare soleant: nec bellis vnquam sese immisceant. Quod si quis etiam aut Rex, aut alius monarcha, forte aliquan-

aliquando in exercitu apparet: nil tamen laude dignum patrare solet, sed magnificentiam tantùm ac pompam quãdam declarare: nec quicquam aliud exercitui præstat commodi, quam quod Imperij Maiestatem penes se retinendo, quæ in castris agũtur nonnunquam inspicit & obseruat. Sed longè magis adhuc errant hac in re, in Italia præsertim, Rerumpub. moderatores, qui omnem belli administrationem peregrinis ducibus demandant: ipsi ad bellum nec proficiscuntur, nec quicquam intelligunt eorum, quæ in eo fiunt vel rectè, vel perperam: & interim domi confidentes, de ijs deliberant, quæ fieri à suis Imperatoribus velint, tantum vt ipsi gubernare belli rationem videantur. Ea autem in re, infinitis modis delinquere eos necessum est, & in eo maximè errare, in quo sapientissimos se esse existimant. Id enim prudẽtissimum esse putant præceptum, quod ducibus suis, in bellũ proficiscentibus, imperant, ne prælium committant: tamquã si hoc modo Fabij Maximi prudentiam imitarentur, qui cunctatione sua Rempublicã conseruauit: parum interim animaduertentes, hoc præceptum nec posse semper obseruari, nec, si obseruetur, semper vtile esse. Nam hoc pro certo statuere oportet, Prælium à duce de-

tracta-

tractari euitarique non posse, quando hostis id omnibus modis committere decreuit. Atque hinc fit, vt qui prohibent Imperatoribus suis ne ad pugnam veniant: tantundem faciunt, ac si ijsdem mandent, vt tunc tandem fortunam experiantur, quando eam nō nisi certo periculo experiri possunt. Nam qui in castris existens prælium detrectat: is aut abesse ab hoste cogitur, ad minimum per quinquaginta passuum millia, & per exploratores subinde eum obseruare, vt eò veniente cedere queas, aut certè in munitis aliquibus vrbibus contineri. Vtrumque horum periculosum est. Nam cedendo, agrum hosti deuastandum concedis: satius autem fuerit fortunæ periculum subire, quàm tanto cum detrimento tuorum, pugnam deuitare. Quod si munitis quibusdam vrbibus te contineas, manifestum subis periculum. Nam obsidebit te hostis, atque ita rebus necessarijs destitueris, fame laborabis, & ipsa necesitate ad deditionem compelleris, Fabiū autē imitari non poteris, ni tam fortem exercitum habueris, vt te hostis ijs locis adoriri non ausit, quibus tu, muniendi tui causa consedisti. Neque enim cunctando prælium detrectabat, sed occasionem querebat commodam pugnandi: Quod si ijs locis cum illo con-

lo congredi voluisset Annibal, quibus ille se continebat: nequaquam pugnam detrectasset. Sed id sibi periculosum esse cernebat Annibal: itaque eum non inuadebat: neque Fabius ab ijs locis discedebat, quib. se tutiorem esse cernebat. itaque fiebat, vt neutra pars prælium vrgeret: quod si enim vel Annibal vel Fabius omnib. modis conatus fuisset dimicare: nulla extitisset ratio detrectandi prælij, quàm vel cedendo, vel munitas vrbes occupando, vel planè fugiendo. Id ita se habere apparuit bello Macedonico, in quo Philippus, cum aliquoties fortunam tentâsset, eaque res illi minus prosperè successisset, deserta quædam loca occupauit, sperans Romanos eò non fuisse sequuturos. Sed cum illi sequerentur, & Macedonas trepidos, ex stationibus, præsidijsque deturbassent: cũ reliqua exercitus parte fugere coactus est. Hoc periculo edoctus, cognouit se pugnandi necessitatem euitare non posse, quandiu Romanũ exercitum propinquum haberet: Itaq; longè ab illo castra sua habere, & cum is vnam aliquam regionẽ inuaderet, ipse aliam ingredi cœpit. Quam rem cum cerneret sibi itidem incommodam esse, & suas conditiones subinde deteriores fieri, tãdem cum Romanis prælio decertare coactus, succu-

Liuius lib. 31.

buit. Quæ cum ita sint, tunc demum cunctandum fuerit, cum eædem rationes nos mouebunt, quæ Fabium, & Cneum Sulpicium impellebant: si modo exercitũ talem habueris, quem hostis non ausit quouis loco adoriri. Nam hostis tuos fines nuper ingressus, nondum multa loca occupauerit, nec commeatũ percipere adhuc queat: proderit vtiq; ne te fortunæ aduersus eum hostem committas, quem tempus deteriorem indies, & locus alienus faciat. Alijs ex causis si prælium euitare coneris, non sine damno, ac vituperio tuorum id facies: Nã cedendo vti Philippus, videberis antequã fortunam experiaris, fractus esse: nec euitabis periculum, si hostis te consequi volet. Annibal certè summus Imperator fuit, sed idem cum in Africam aduersus Scipionem reuocatus esset, bellum protrahendum esse non censuit, cum tamen ea in re Fabium imitari potuisset, ob insignem, quem ducebat exercitum. Quicunque igitur belli dux insignem habet exercitum, stultè agit si non fortunam experiatur, antequam ei vel pecunia, vel commeatus deficiat, vel ex alia aliqua causa, aut miles difluat, aut socij deficiant: quod in hisce accidentib. certissimum periculum sit, in pugna nõ deesse queat viris fortibus aliqua victoriæ spes. Illud

lud verò imprimis etiam spectare debemus, vt gloriam atque laudem comparemus: quæ certè maior erit, si fortiter dimicando succubueris; quàm si ex alio errore fueris oppressus, antequam periculum fortunæ tentaueris. Verisimile est etiam, Annibalem ijsdem hisce causis permotũ, cum Scipione congredi voluisse: neque enim Scipioni periculum vllum incumbere cernebat, vt vel pecunia defficeret, vel commeatus deesset, vel iniquo loco secum congredi cogeretur, quæ Fabium in Italia, vt cunctaretur mouebat. Nam Scipio Syphacem iam prelio vicerat, plurimas vrbes occupauerat, & exercitum tutum iam in Africa habebat, perinde ac si in Italia esset. Qui verò infesto exercitu externũ hostem inuadit, multo adhuc minus detrectare preliũ potest, cum necessariò pugnandũ sit cum ijs, qui te aditu eius regionis prohibere conatur. Idq; vel imprimis geri oportet tunc, cum ad obsidẽdam aliquã vrbem castra ponuntur. Nam ei rei cõiuncta est perpetua pugnãdi necessitas, sicuti apparuit, cum Carolus Burgundiæ Dux Moratum, Heluetiorum oppidum obsedisset. Nam tũc ab Heluetiis prælio petitus succubuit: Idemque accidit Gallis Nouariam obsidentibus, qui ab ijsdem Heluetijs fusi sunt:

Qui aduersus multos bellum gerit, eos superare potest, quamuis viribus inferior sit, modo sustinere queat primum impetum.

CAPVT XI.

MAGNA erat vis Tribunitiæ potestatis, in Repub. Romanorum, vsqueadeò, vt Senatui quoque formidabilis esset. Sed eadem quoque pernecessaria erat ad frenandam ambitionem Optimatum, qua necesse fuisset corrumpi eam Rempub. longè prius quàm corrupta fuit. Sed vt cæteris quoque in rebus accidit, ita hîc quoque euenit, vt in re optima, & Reipub. vtilissima, formidabile quoddã lateret malum: cui vel legibus, vel alia aliqua ratione obuiam eundum fuit. Nã tanta esse cœpit tribunorum plebis insolentia, vt terrori esset cùm patribus, tùm vniuersæ ciuitati: ex qua re natum esset proculdubio malum aliquod, publicæ libertati contrarium, nisi Appij Claudij prudentia modum inuenisset, quo temperari, frenarique illorum impetus, furoresque possent, per collegarum intercessionem. Deligebãt enim aliquem ex Tribunis, quem vel Patriciorũ amore, vel patriæ reuerentia, vel alia aliquã spe, facilius permoueri posse sperabant, eique

eiq́ue autores erant, vt si quam rogationē proponere conarentur cæteri tribuni, quæ patrib. aut bono publico aduersari videretur, ipse illis sese opponeret, eamq́ue impediret. Quæ res ad frenādam illam petulantiam Tribunorum, plurimùm profuit, & Reipub. longo tempore extitit salutaris. Nobis vero documento esse potest ad expendendos diuersorum hostium conatus, & vtrum plus possint plures, qui coniunctis viribus inferunt bellum vni alicui, an vnus aduersus plures? Certū est enim plures illos, quorum coniunctæ vires persæpe superant vnius potentiam, minus tamē efficere solere, quàm vnicus, quamuis ille lōgè inferior sit. Nam vt cætera omittamus, quæ Apparatus ab vnius voluntate consilioque pendentes, faciliores reddere possunt ijs, qui à pluribus gubernātur: hoc certè in huiusmodi, siue fœderibus, siue cōiurationib. summi momenti æstimari debet, quod qui vnicus est, si quidem prudētia aliquantum polleat, & primos impetus, vel leuiter sustineat: facilè posit fœderatorem aliquem in suas partes pertrahere, atq; ita plurium illorum potētiam frangere, vt ipse superior euadat. Huius rei exempla ab antiquis petere non opus est, quamuis multa apud illos extent: recentia enim magis

mouere videntur. Anno Seruatoris nostri M.CCCC.LXXXIIII. coniurauit aduersus Venetos vniuersa Italia. Illi verò primo impetu oppresſi, & vehementer afflicti, vt ne producere quidem in Campum militem auderent: paulò post Ludouicum, Mediolanensem præfectum, muneribus corruptum, in suas partes pertraxerunt: quo facto, cum cæteris coniuratis ita pacti sunt, vt non modò recuperauerint omnia, quæ prius amiserant, sed Ferrariensis quoq; Imperij partem obtinuerint: ita quidem vt qui paulò ante bello succubuissent: posteà cōditionibus pacis cæteris superiores extiterunt. Ante paucos annos, contra Gallos, Vniuersus propè Christianus orbis coniurauit: sed nihilominus, antequam id bellū perficeret, Hispani à cæteris coniuratis ad Gallos defecerūt, & cum ijs transegerunt: ex qua defectione, reliqui coniurati, à proposito desistere, & cum Gallis etiam componere coacti fuerunt. Ex quibus facilè cōijcere possumus, quotiescunq; à multis cōiunctim, bellum contra vnum aliquē Principem aut rempub. motum fuerit: toties vnicum illum, si modò primos impetus tolerare queat, superiorem euasurum: sed si tantas vires non habeat, vt primos impetus tolerare possit, multis periculis obno-
xius

xius erit: ſicuti Venetis, Anno VIII. acci-
diſſe vidimus: Nam & ij, ſi Gallorũ primos
impetus ſuſtinere potuiſſent, & cunctando
eò vſque bellum producere, donec coniu-
ratorum aliquem in ſuas partes pertraxiſ-
ſent: ruinam illam, quam paſsi ſunt, facilè
deuitâſſent: quam vtique, ea ſola cauſa de-
uitare nequiueruut, quòd non habuiſſent
eas vires, quibus primos hoſtium impetus
excipere ac ſuſtinere potuiſſent. Cui rei ar-
gumento eſt, quòd Pontifex primùm ſta-
tim illis, poſtquã res ſuas recuperâſſet, re-
cõciliatus eſt: Cuius exemplũ ſequutus eſt
etiam Hiſpanus deinde: & ſi vlla extitiſſet
occaſio: maluiſſet poſtmodum eorũ vter-
que, Longobardiæ imperium Venetis cõ-
ſeruatum eſſe, quàm à Gallis fuiſſe occupa-
tum: videlicet ne Gallorũ vires in Italia tã-
tæ forent. Potuiſſent equidem tunc Vene-
ti imminentibus malis occurrere, ſi aliquã
Imperij ſui partem, ante motus bellicos,
hoſtibus tradidiſſent, vt reliquum poſſent
conſeruare: ſed ea res, vt prudenter ante-
quam arma contra ipſos ſuſcepta fuiſſent,
fieri potuiſſet: ita inter ipſos motus belli-
cos, nequaquam honeſta fuiſſet. Sed pauci
erant Venetijs, qui ante motus ipſos, talia
pericula præuidere potuerint: & adhuc
pauciores eorum, qui morbi eius remediũ

cernere, aut suadere potuissent. Finem ergo huic disputationi faciens, pronuntio: sicuti Romanus olim salutare remedium, contra Tribunorum ambitionem, fuit ipsa multitudo Tribunorum, ob quam semper aliquis eorum, in partes Reipubl. pertrahi potuit: ita semper remedio esse posse vnicuique Principi, cùm multi hostes contra illum nunc coniurârunt, ipsam hostium multitudinem: si modò prudens sit, & conuenienti modo, aliquos ex coniuratis ad defectionem solicitare, & in suas partes pertrahere poßit.

Prudentem Imperatorem operam dare debere, vt suis militibus pugnandi necessitatem imponat: hostib. verò omnem pugnæ neceßitatem demat.

CAPVT XII.

OSTENDIMVS alio loco, quá vtilis sit necessitas ad humanas Actiones expediendas: simulque mõstrauimus, necessitate coactos homines, sæpe res gessisse, quibus ad gloriam singularem sint euecti. Morales quoque Philosophos prodidisse, Linguam & Manus, quamuis per se nobilissima sint instrumenta: nunquam tamen res Humanas ad eam, in qua nunc

nunc sunt, perfectionem dignitatemque, promouere ac producere potuisse : ni necessitas quædam ipsas coëgisset. Quæ res, antiquis Imperatoribus, cum ignota non esset, iique facilè intelligerent, animos militum necessitate coactos, ad dimicãdum, fortes & obstinatos fieri : in id maximè incumbebant, vt suis necessitatem pugnæ, captata quauis occasione, imponerent: hostibus verò eandem de industria adimerẽt. In quem vtique finem, persæpe hostibus transitum per ea itinera aperuerunt, quæ custodiri facilè potuissẽt:& suis iter clauserunt, quod facilè potuissent aperire. Quicunque ergo cupit, siue ciues Vrbis alicuius fortes, audaces, & obstinatos ad sui defensionem efficere : siue alium exercitum fortem & pertinacem ad pugnandum in prælio reddere: is summo studio in id incumbere debet, vt necessitatem huius rei ipsis imponat, aut certè, vt eorum animi persuasi sint, talem sibi necessitatem incũbere. Ex quo sequitur etiam hoc, Vt qui expugnare cupit vrbem aliquam, & quàm facilè difficileque sit hoc ipsum, deliberat: ex sola necessitate istud possit metiri, quam habẽt ciues sese defendendi. Quibus enim ciuibus magna imposita est necessitas defensionis, ij graues causas habent strenuè

pugnandi: & proinde fortiter sese defendent: nec facilè illa vrbs occupabitur. Contrarium autem eueniet, quoties nulla singulari necessitate cogentur. Hinc fit, vt qui semel rebelles facti, à suis dominis defecerunt: longè difficiliùs recuperentur, quàm qui prius nunquã defecerant: illis metuenda est pœna rebellionis, si recuperentur: & proinde grauem causam habẽt sese defendendi, ne in pœnam incidant. Cùm ècontrà ij, qui nunquam prius defecerunt, si maximè à nouo hoste occupentur, non metuunt pœnam delicti talis, quia idipsum nõ commiserunt. Et hæc quidem vt plurimùm hisce de causis ita eueniunt: tamẽ solet etiam obstinatos hominum animos ad defensionem efficere, naturale quoddam odium, quo se mutuo prosequuntur Respublicæ liberæ & Principes, præsertim qui vicini sunt: nimirum ob imperandi cupiditatem, quæ Principibus solet inesse: & libertatis amorem, qua flagrant Respublicæ liberæ: sicuti in Hetruria præcipuè cernere licet: vbi hæc ipsa æmulatio, valde pertinaces tam Principum quàm Rerumpubl. animos ad defensionem semper effecit. Hinc etiam factum, vt Florentini, quamuis in rem bellicam longè plures sumptus fecerint, quàm Veneti, nequaquam tamen potuerint

rint tantùm imperium comparare: quoniam vicina loca, oppidaque omnia Hetruriæ semper libertatem suam acerrimè defenderit, nec vnquam aliorum imperio parere consueuerint. Sed Veneti habuêre in circuitu vrbes, seruituti iam antè assuetas, quibus perinde fuit parere illorum imperio, atque eorum, qui ipsis priùs imperassent. Nam qui consueuerunt sub alicuius vel Principis, vel Reipub. Imperio viuere: ij non magni faciunt domini mutationem, sed sponte quandoque illam expetunt, præsertim si durior videatur esse seruitus illius, cui nunc parent. Habuerunt igitur Veneti potentes quidem vrbes in circuitu sitas, sed quæ parere aliorum imperio semper consueuissent: Florentinorum vicinæ vrbes, quamuis exiguæ fuerint, tamen libertate fruebantur, seruituti assuescere nesciebant, nec proinde expugnari potuerunt absque summa difficultate. Imprimis igitur sapienti Imperatori prouidendum est, cùm vrbem aliquam occupare conatur, vt demat ciuibus necessitatem illam, quæ eos ad defensionem tam obstinatos efficit. Quod quidem efficere poterit, partim promittẽdo impunitatem criminum, partim ostendendo, non violatam iri publicam libertatem, sed priuatos

tantùm quosdam ambitiosos loco mouendos esse. Et huiusmodi promissiones permultum sæpè valuerunt. Nam etsi sapientes viri animaduertant, quid sub hisce latere soleat, & sub dulci melle, venena recondita videant: populo multitudo tamen pacis præsentisque boni cupiditate tantoperè permouetur, vt dolos sub tantis promissis latẽtes minimè obseruet: ob quam causam permultæ ciuitates publicam libertatem amiserunt, quemadmodum Florentiæ quoque ante paucos annos contigit. Et M. Crassus, quamuis suspicaretur vanas fore tantas Parthorum promissiones, militi suo tamen persuadere non potuit, vt eas contemnerent & strenuè dimicarent: itaq; captus eo dolo illius exercitus, vnà cum Imperatore suo interijt. Samnites ambitione quorundam suorum, pacem cum Romanis pactam violauerant, & prædam ex eorum agro egerant: sed cognito periculo quod inde immineret, fœciales Romã misêre, qui & prædam & rebellionis autores dederent, & pacem denuò postularẽt. Verùm cùm legati, infecta pace, Romam redijssent, Pontius illorum Imperator, hoc vno argumento suos ad fortiter dimicãdum hortabatur, quòd necessitas defensionis ipsis incumberet: Romanos enim bellum velle,

Liuius lib. 9. & 8.

velle, non pacem: itaque necessariò pugnãdum: Iustum autem esse bellum, vbi necessarium: & pia arma, quibus nisi in armis spes est: atque ex hoc fundamento certam victoriæ spem pendere. C. Manlius consul cùm aduersus Thuscos pugnaret, & Thuscorum Veientumque manus, ex acie in castra Romanorum irrupisset, eaque oppugnaret: opposito præsidio ad singulas portas castrorum, hostibus viam retrò redeũdi clauserat. Sed ea desperatio Thuscis rabiẽ magis, quàm audaciam accendit. Nã cùm incursantes, quocunque exitum ostenderet spes, vano aliquoties impetu issent: globus iuuenum vnus ipsum consulem insignem armis inuadit. Cósul mortifero vulnere ictus cadit, fusique circa omnes, Thuscis crescit audacia, Romanos terror per tota castra trepidos agit: & ad extrema ventum foret, nisi legati rapto Consulis corpore, patefecissent vna porta hostibus viã, vt eâ erumperent, & effugere possent. Atq; hic præclarè licet cognoscere, Thuscos tãdiu summo cum impetu dimicâsse, quandiu necessitas illos cogebat: sed cùm fugiendi occasio sese obtulisset, relicta pugna aufugerunt. Simile est & illud exemplum, quod accidit Populo Romano aduersus Æquos Volscosque pugnanti. Nam cùm

Liui. lib. 2

Liui. lib. 4.

Volsci à Romanis circumuenti, in magno discrimine versarentur: idq; Vectius Messius eorum Imperator, vir insigni virtute, cognouisset: ostensa necessitate, quæ ipsis incumberet: suos ad pugnandum sic hortatus est: Ferro via facienda est, hac qua me prægressum videritis. Agite qui visuri domos, coniuges, liberósque estis, ite mecum: non murus, nec vallum, sed armati armatis obstant: virtute pares, necessitate, quæ vltimum ac maximum telum, superiores éstis. Itaq; cernimus hîc Necessitatem à Liuio summum, atque vltimum telum appellari: quam quidem rem, cùm Furius Camillus præclarè intelligeret, edixit militi suo, ne quemquam inermem læderet: idque palam, audientibus hostibus, in Veiorum expugnatione imperauit, ne de sua salute desperantes, necessitate aliquâ ad resistendum impellerentur: quæ res illi tàm facilem reddidit eius vrbis expugnationem, vt illam sine cædibus occupauerit.

Vtrum plus præstare possit Imperator egregius cum exercitu infirmo, An verò egregius exercitus, sub imperito ineptoq; duce.

CAP.

CAPVT XIII.

CVM Martius Coriolanus Romæ damnatus, exulatum in Volscos abijsset, collectoq; exercitu redijsset, patriæ infestus, vt vindicaret iniuriã sibi à ciuibus illatam: solis precib. matris tandem victus, ab instituto destitit. Ex cuius rei occasione Historicus inquit, Apparuisse illinc, ducibus validiorem, quàm exercitu, rem Romanam esse, quod Volsci vicerint Cariolano duce Romanos tunc, qui semper vinci prius consueuissent. Sed non desunt tamen in contrariam partẽ exempla, quòd exercitus Pop. Romani persępè victis occisisque Consulibus, fortiùs contra hostem, vel ipso Liuio teste, dimicârint, quàm dum viuos adhuc duces haberent. Huiusmodi fuit pugna illa, quæ binis Scipionibus ducibus in Hispania commissa est, in qua, interfecto vtroque duce, tanta tamen extitit virtus militis, vt seipsum conseruárit, victoriam obtinuerit, & Popu. Romani prouinciam defenderit. Quæ omnia dum mecum animo reputo, exempla extare cẽseo, cùm eorũ, qui absque ducibus, sola virtute militum hostem fuderint: tum ducum, qui sua fortitudine tantùm præstitêre, quãtum integri exercitus vix præstare potuissent.

Liuius lib. 2.

instruere formareque possit. L. Lucullus, cùm aduersus Mithridatem Imperator eligeretur, planè adhuc imperitus erat rei militaris: quia tamen præstantem exercitum habebat, qui multis fortissimis viris instructus erat, mox euasit egregius Imperator. Sempronius Gracchus etiam, cùm Respu. cogeretur magnum seruorum numerum armare, eos ita exercuit officijs militaribus, vt breui temporis spacio, præstantissimos milites effecerit. Pelopidas atq; Epaminondas, postquam Thebanos è seruitute Spartanorum liberâssent, eos disciplina militari instituerũt, vt mox viri fortes euaserint, quibus Spartanorum vires fregerunt. Par igitur vtrinque facultas simul, ac difficultas esse videtur. Nam egregius quoque exercitus, amisso Imperatore, lasciuire, atque insolens fieri consueuit, quod accidisse nouimus exercitui Macedonico, post mortem Alexandri, & Veteranis militibus, in ciuilibus discordijs semper. Vt plus confidi posse existimem egregio Imperatori, si tempus habeat ad instituẽdum militem, quàm firmo sed insolenti exercitui, cui tumultuarius aliquis dux præficitur. Quæ cùm ita sint, eos duplici modo gloriam meruisse censemus, qui nõ modò hostem vicerunt: sed ad vincendum

illum, præparare sibi priùs exercitum, atque instruere coacti fuerunt.

Quantum possint inter dimicandum, aut stratagemata, aut aliàs voces aliquæ, præter spem emissæ.

CAPVT XIIII.

QVOD summi momenti persępè sint in prælijs, vel leuissima accidentia, quæ, aut ex emissa voce aliqua, aut conspecta aliqua re, oriuntur, multis patet exemplis. Quintius certè Consul, cùm aduersus Volscos pugnaret, & cerneret alterū cornu exercitus sui cedere: vehemēter vociferatus est, suosque hortari ad dimicandū cœpit, ac affirmare quod in altero cornu victoria iam penes suos esset: quo vtique clamore & suis animum addidit ad pugnādum; & hostibus terrorem tantum incussit, vt victoriam obtinuerit. Et in exercitu tumultuario, minusque rectè instituto, lōgè magis adhuc possunt huiusmodi casus, quòd ijs tanquam vento quodam omnia moueantur. Cuius rei memorabile exemplum est illud, quod ætate nostra apud Perusinos accidit. Nam cùm ea ciuitas ciuilibus discordijs laboraret, totaque in duas factiones Oddorum & Balionum diuisa esset,

esset, quorum hi potentiores facti, illos in exilium expulerant: Oddi exules amicorum opera exercitum collegerant, & nocte quadam Perusiam ingressi, clanculum ad occupandum forum contendebant. Sed quia singulæ plateæ catenis trãsuersis premunitæ in ea vrbe, equitibus transitum impediũt: præcedebat eos quidam cum malleo ferreo, qui seras catenarũ effringebat: iamque perfractæ erant catenæ omnes, præter eam solam, quæ ingressum in ipsum forum claudebat: quam dum idem frangere conaretur magno conatu, & quò minus satis attollere malleum posset, impediretur ab ijs, qui sequebantur à tergo, & iam ad arma conclamauerant: Retrocedite, inquit ad eos (vt liberius videlicet effringere catenam posset.) Sed hæc vox veluti Echo, à primis ad posteriores, atquè ab his ad alios emissa, sensim vsque ad vltimos peruenit: causaque fuit, vt vltimi, qui non intelligebãt qua de causa emissa esset, effugerẽt magno cum impetu: quos reliqui sensim sequuti, institutum deseruerunt, & causa ipsi extiterunt interitus sui: ex tam leui fortuitoque casu commoti. Ordinum igitur conseruandorum ratio haberi debet, in prælio, non tantùm vt dimicarè liceat, sed quod ijs perturbatis, quilibet

casus exercitum in fugam coniicere possit: atque ijsdem hisce de causis, inutilis bello esse solet multitudo seruorum, mulierumque. Nã ex quocumque vel leuissimo motu in fugam conijcitur, & cæteris metũ incurere solet. Itaque vel imprimis hoc curare debebit prudens Imperator, ne tales aliquæ voces à se, vel suis in alium finem emissæ, malè intellectæ, motus alicuius causa fiant: præstabit autem id, si militem assuescat, ne curet cuiusquam dicta mãdataque, quàm eorum, qui ei præfecti sunt, & ab illorum imperio, vt totus pendeat, vulgares illos siue clamores, siue strepitus planè cõtemnat, neque ijs vllo modo terreatur: quòd alioquin ex leui casu magnum oriri malum queat. Ex ijs verò quæ inter dimicandum cõspecta, terrorem aut audaciam alterutri exercituum afferre solent, & ad victoriam comparandam, aut amittendam, magnum habere momentum, sunt illa, quę prudentia quadam Imperatorum excogitantur, & vel in insidiis collocantur, vel aliâs oportuno aliquo loco ponuntur, ad hostem terrendum. Cuiusmodi illud fuit quod Sulpicius aduersus Gallos excogitauit. Iussit enim mulis detrahi strata, binisque tantum centumculis relictis, ijsque a- *Liui. li.7.* gasones imposuit armis captiuorum, ęgrorumque

rumque

rumque ornatos: His mille effectis, cētum admiscuit equites, & noctu super castra in montem euadere, ac siluis se occultare iussit, neque inde moueri, priusquam ab se acciperent signum. Vbi diluxit, instructo vani terroris apparatu, exercitum eduxit ad pugnam, & cùm acerrimè vtrinque pugnaretur, ijs qui in monte erant, signum, quod conuenerat, dedit. Illi autem nouo sublato clamore, ad castra Gallorum, obliquo mōte, tendere videbantur: Quod cùm Galli ex improuiso vidissent, metu ne excluderentur, omissa pugna, cursuque effuso ad castra ferebantur, à quibus cùm impedirētur, ad montes siluasque vertunt fugam, atque cæduntur. Sed prudēter in hisce stratagematibus prouidēdum est sapienti Imperatori, ne fucus iste hoc patefieri queat: & si ab hostibus tale quiddam excogitatur: vt ipse id obseruet, & suis patefaciat, antequam terror aliquis inde oriatur. Semiramis olim aduersus Indiæ regē pugnatura, Camelis strata quædam imposuit, quibus Cameli Elephanti esse videbantur, vt cùm rex tantum Elephantorum numerum cerneret, terrore afficeretur. Sed cùm rex vani huius apparatus certior fieret: non modò prodesse Semiramidi vllo modo non potuit, sed vehementer nocuit. Fidenates

quoque, cùm à Mamerco Dictatore oppu-
Liui.lib.4. gnarentur, interea dum acerrimè pugnabatur, ex vrbe derepentè emiserunt magnum numerum peditum, qui in hastis igneas faces præferrent, vt Romani nouæ rei spectaculo terrerentur. Sed in omnibus hisce apparatibus obseruandum est, vt sicuti illi, qui terroris veri quippiam cõtinent, hosti patefieri possunt: ita hi qui planè ficti vanique fuerint, celari omnino debent, ne innotescant, aut planè omitti. Eaque causa fuit, vt Sulpicius Agasones suos procul à pugna collocare voluerit, & cum signum ijs daret, non accedere ad præliũ, sed obliquo itinere ad castra hostium tendere, ne id hosti patefactum, efficeret, vt suo fine frustraretur. Quemadmodum Semiramidi accidit & Fidenatibus, quorum apparatus nõ modò inutilis, sed perniciosus quoque fuit. Etsi enim ignes Fidenatum primo occursu, Romanam aciem aliquantũ turbâssent: tamen cùm Dictator milites hortaretur, ne fumo fugari se tamquam apes paterentur, sed Fidenates, quos beneficijs placare non potuissent, suis ipsorum ignibus delerent, Victi fuerunt.

Vnicum debere exercitui Imperatorem præfici, non plures.

CAP.

CAPVT XV.

CVM Fidenates defeciſſent Colonoſque Romanorum occidiſſent: creati ſunt Romæ quatuor Tribuni militũ, Conſulari poteſtate, quorum vnus ad vrbis cuſtodiam relictus, cæteri delectu habito, ad conficiendum id bellum profecti ſunt. Sed ijdem hi, cũ diuerſis ſententijs agerentur, locum hoſti aperuerunt ad rem benè gerendam. Nam cùm alij ſignum dare, alij receptui canere iuberent, milites incerti vtris obtemperandum, à Veientib. pulſi, in vicina caſtra ſe receperunt, ita vt ignominiæ plus, quàm cladis acceperint. Ob quã cauſam mœſta ciuitas, odiſſe Tribunos, Dictatorem poſcere, in eoque ſpem poſitam habere cœpit. Atque hinc licet obſeruare, quàm periculoſum ſit, vt plures Imperatores exercitui præficiantur, ſiue domi patriam defendere, ſiue foris bellum gerere oporteat, vt rectè Liuius de hac re dixerit: Tres Cõſulari poteſtate creati Tribuni militum, documento fuêre, quàm plurium imperium bello inutile eſſet. Tendendo enim ad ſua quiſque conſilia, aperuerunt ad occaſionem locum hoſti. Sed recentibus exemplis idem comprobari poteſt. Ludouicus XII. Galliæ Rex, recuperato *Liuius lib. 4.*

Mediolano, Anno Seruatoris nostri M. D. exercitum misit Florentinis auxilio ad Pisas recuperandas. Ei cùm bini duces, Ioannes Baptista Rodolphus, & Lucas Antonius Albizius præficerētur: hîc iunior cùm esset, alteri honorem deferebat, & omnia pro arbitrio administrare permittebat. Sed interim hoc ipso ambitionem suam satis declarabat, quòd nullo modo collegam iuuaret, & ad omnia, quæcunque ille faceret, tacebat, perinde ac si rei bellicæ planè imperitus esset. At cùm aliquantò post Baptista Florentiam reuocaretur, & Albizius totum Imperiū iam penes se haberet: tunc demum industriam, virtutemque suam declarauit: quæ omnia, præsente collega, ambitione quadam permotus, demonstrare nolebat, ne fructum suæ virtutis ei tradere videretur. Huic exemplo simile est, quod Liuius alio loco dixit, Populum Romanum aduersus Æquos, olim Quintium & Agrippam Imperatores delegisse. Sed Agrippam voluisse, vt omnis belli administratio penes Quintium esset. Saluberrimum enim esse dicebat, in administratione magnatum rerum, summam Imperij apud vnum esse: Secus autem faciunt ætate nostra cùm Principes, tùm Respublic. qui ad gerenda bella, plures Imperatores,

ratores, æquali poteſtate, deligere conſueuerunt, non ſine maximo ſui detrimento. Equidem ſi quis cauſas conſiderare velit, tot cladium, quas ætate noſtra, cùm Italici, tùm Gallici exercitus acceperũt: ex plurium Imperatorum diſcordia, maiorẽ partem earum eueniſſe comperiet. Vt ſatius eſſe videatur, vnum eligere Imperatorem ad conficiendum bellum, cum mediocri rei militaris peritia: quàm plures præſtantiſsimos, qui dignitatis gradu eodem imperẽt.

Veram virtutem in ſummis difficultatibus tantum apparere: cùm res ſecundæ ſunt, nõ virtutis inſitæ, ſed opum, familiarum, ac gratiæ rationem haberi ſolere.

CAPVT XVI.

SEmper ita comparatum fuit, eritq́ue porrò ſemper ita, vt qui excellenti virtute in aliqua Repub. præſtant: ij pacis tempore, rebusq́ue ſecundis negligantur. Virtutem enim nõ modò laus, & gloria comitatur, ſed Inuidia quoque: atque hinc fit, vt multi non æquare modò auſint ſe illis, qui inſigni virtute excellunt, ſed etiam anteponere. Exemplum, quo probare iſtud cõmodiſsimè poſſumus, ſuppeditabit in-

ter cæteros Thucidides, Græcus histori-cus. Nam cùm bello Peloponesiaco Atheniensium ciuitas Spartanos subegisset, ac ferè totius Græciæ Imperium comparâsset: ad tantum fastigium euecta est, vt de occupando Siciliæ Imperio cogitaret. Quę res cùm in deliberationem venisset, Alcibiades, non tam publici boni, quàm sui commodi rationem habens, eam suadebat: quod futurum omnino speraret, vt ipse Imperator ad id bellum deligeretur. Sed Nicias, qui summa virtute apud Athenienses excellebat, hoc bellum dissuadebat. Et vt Populus certò confideret, se non tam priuati commodi, quàm boni publici causa id facere: asserebat, in Pace Athenis multos ciues esse, qui ipsi præferrentur: In bello se primarium fore. Vt hinc cernere liceat, antiquissimum esse hunc morbum, quo Respubl. omnes ex inuidia laborãt. Sed hinc fieri etiam solet, vt ijdem illi, quorum virtus pacis tempore negligitur: indignentur, & iniquè ferant, cum aut æquari vident sibi, aut anteponi illos, qui virtute sunt inferiores. Ex qua re multa sæpè mala oriuntur. Nam qui negligi virtutem suam vident, atque contemni, ob tranquillitatem publicam, resque nimium secundas, Rempubl. perturbare per-

sæpè

sæpè conati sunt. Sed qua ratione mederi hisce malis oporteat, etsi sæpe multumque cogitârim: tamen id vnum remedium præsentissimum mihi v.de ur: Primò si non patiaris, vt ciues admodum ditescant, ne fortè opes sine virtute quempiam nimium extollant. Deinde si ratio quædam sit bellum perpetuò gerendi, vt Viris virtute excellentibus liceat exercere fortitudinem suam: veluti Romani fecerunt, in primis præsertim annis. Nam cùm perpetuis bellis impliciti essent, singulis facultas dabatur, gloriam laudemque promerendi, pro virtutis suæ ratione: nec quisquam indignus ad gradũ aliquem dignitatis insignem ita euehi poterat, quin rei indignitas statim appareret. Cæteræ vrbes atque Respublic. quæ raró bellum gerunt, ab hoc malo liberæ esse non possunt: itaque semper etiam metuere debent, ne contemtam virtutem vindicta sequatur: præsertim si ij, qui negliguntur, vindictæ cupidi sint, & clientelas aliquas habeant. Roma etsi aliquandiu hoc morbo libera fuerit: tâmen eadem ipsa tandem, confectis bellis Punicis, & deuicto Antiocho, cùm nullus metus superesse videretur: multos deligebat exercitus duces, non tam ratione virtutis eorũ, quàm gratia ea qua apud Po-

pulum valerent. Paulus Æmilius certè aliquoties Consulatum petens, repulsam passus est, neque ad illum gradum peruenire potuit ante Macedonicum bellum: quod cùm arduum, atque difficile videretur, omnium consensu ei demandatum fuit. Anno seruatoris nostri M.CCCC.XCIIII. cùm nostra Respub. multis bellis occuparetur, nec quisquam nostrorum ciuium singulare aliquod virtutis exemplum edidisset: tandem sors in Antonium Iacominum incidit, qui singulari rei militaris peritia præditus, modum ostendit exercitibus imperandi. Et excelluit illius virtus tandiu, quàm difficilia illa, atque periculosa bella durarunt, nullo cæterorum ciuium se illi per ambitioně opponenti. Sed confectis ijs, cùm alia faciliora, leuioraque bella gerenda essent: semper multos habebat competitores, vsqueadeò, vt cùm tres eligendi essent duces, qui Pisas obsiderent, ipse ex illorum numero vnus esse non potuerit. Ex quo errore, etsi nemo obseruârit, id profectò sequutũ est, vt Pisæ, quæ Antonij industria ad deditionem facilè compelli potuissent, aduersus hosce imperitos duces se tam fortiter defenderint, vt à Florentinis non nisi pecunia emi potuerint. Sed interim singularis fuit Antonij humanitas, & patiětia, qui de vin-

dicando

dicando hocsui contemptu iniuriaq; nunquam cogitauit.

Eum ciuem, qui graui iniuria affectus est, non debere adhiberi ad magnum Imperium.

CAPVT XVII.

ILlud quoq; in Repub. diligenter prouidendum, ne ciui, qui insigni aliqua iniuria affectus sit, demandetur prouincia administrandi rem magni momenti. Claudius Nero, qui ab exercitu, quem Annibali oppositum habebat, discedens clanculum cum parte copiarum, ad Liuium collegam profectus est, vt cõiunctis viribus cum Asdrubale pugnarẽt, antequam ille fratri Annibali se coniungere posset: prius Hispanię Imperium sortitus, cum eodem Asdrubale infeliciter bellum gesserat. Nam quamuis occupatis saltibus quibusdam, iuxta Iberũ fluuium, Asdrubalem in tàm arctum locum coëgisset, vt ipsi vel iniquo loco pugnandũ, vel fame pereundum fuisset: tamen ab eodem deceptus fuerat fraude Punica, ita vt sub specie conscribendarum pacis conditionum, Asdrubal aliquot dierum dilationem nactus, interim noctu clanculum ex saltus illius angustijs exercitum deduxerit *Liuius lib. 26. & 27.*

hominum mores occupauit, tantam fuisse, in egregio ciue, vindictæ cupiditatem: facilè intelligere debemus, quid de nostris hominibus, si quando magna iniuria afficiantur, sperare, aut expectare debeamus. Maximè verò si consideremus, hisce malis nullo remedio obuiam iri posse.

Summa laude dignum esse illum Imperatorem, qui hostis sui cogitationes, consiliaq́; prouidere, ac præcognoscere nouit.

CAPVT XVIII.

REctè Epaminondas Thebanus, nihil in Imperatore tam laudabile asserebat, quàm si hostis sui deliberationes, consiliaque prænosceret. Quæ res cùm per se ardua, atque difficilis sit: prudentissimũ illũ esse oportet, qui coniecturis id assequitur, quod certis indicijs haberi nequit. Neque verò consilia hostium tãtùm difficulter intelligũtur, verùm etiã actiones: & Actionum non illæ solum, quę clandestinæ sunt, verùm etiam quæ coràm fiunt in exercitu. Nam sæpè accidit, vt cùm pugna ad multã noctem vsque durârit, is qui vicit, victum se esse putauerit, & victus victerẽ se esse errore quodam existimauerit. Ex quo factum,

vt con-

vt consilia sæpè inita sint, planè autoribus suis perniciosa. Tale quiddam accidit Bruto simul atque Cassio, qui de euétu pugnæ malè instituti, consilia inierunt saluti suæ contraria. Nam cùm victoria penes Brutũ esset, in illo Cornu, cui ipse præerat: Cassius in altero cornu victum Brutum esse putauit, & in fugam versum illius exercitum: itaque de salute sua desperans, sibi mortem consciuit. In prælio, quod Galliæ Rex cum Heluetijs ad S. Cæciliam in Insubria, ætate nostra, commisit, cùm pugna ad noctem vsque protraheretur: existimârunt Heluetij illi, qui integris ordinibus superfuerant, se esse victores, neque de ijs qui cæsi profligatíque fuissent, quicquam sciebant: eáque causa fuit, vt saluti suæ non consuluerint, quod existimarent, sibi die sequenti profligandas esse hostium reliquias. Tantusq; fuit iste error, vt Pontificium Hispanumq; exercitum in summum discrimen adduxerit: quòd ij confidentes victoriæ, quam penes Heluetios esse putabant, Padum traiecerint, ac in Gallorum manus propemodũ inciderint. Tale quiddam etiam, in Romanorum Æquorumque castris olim accidit, cùm duce Sempronio Cõsule dimicâssent. Nam cùm varia Fortuna ad noctem vsque acriter pugnaretur: superueniente nocte

graui-

grauiter læsi erant vtriq; exercitus: itaque de victoria vtrique desperantes, non in castra redire ausi sunt, sed vicinos colles occupârunt, in quibus se tutos fore confidebant. Sed Romanorum exercitus bifariam diuisus, partim Sempronium Cõsulem sequutus est, partim Tempanium Centurionem, cuius singularis virtus in illo prælio enituisset, ac propemodum sola obstitisset, quò minus vniuersi eo die delerentur. Postero die cùm & Sempronius penes Æquos esse victoriam crederet, & Æqui penes Romanos, discessêre vtriq;, Sempronius Romam, Æqui aliò, & castra deseruerunt. Sed Tempanius, qui Romani exercitus partem secum habebat, ea re cognita, in castra Romanorum rediit, ea conseruauit, & hostium insuper castra spoliauit, Romamq; magna cum laude, & opimis spolijs rediit. Cuius rei occasio, ei ex vtriusque exercitus errore cognito oblata fuit. Atque hinc licet intelligere, quod facilè contingere queat inter dimicandum, vt vtrinque laborét exercitus ijsdem difficultatibus: & eum semper victoriam reportaturũ, qui citiùs animaduertere potuerit hostium difficultates. Huius rei euidẽtissimum exemplum est, quod accidit Anno salutis nostræ M.CCCC.XCVIII. quo tempore Florẽtini nostri Pisas magnis

copijs obsidebant. Cùm enim Pisani obsidione cincti multis difficultatib.laborarēt: Veneti, in quorum clientelam ij sese dediderant, non aliter auxilia adferri posse putabant, quàm si bellum auerterent, & in alium locum transferrent: & magnis copijs imperium Florentinorum alio loco inuaderent. Itaque Lamonam vallem ingressi, occupârunt Morradum vicum, & Castalioneam arcem, in alto colle positam, obsederunt. Florentini interim ab obsidione Pisana non discedendū putabant: quamobrem collecto nouo exercitu, eū Iacobo Quarto Appiano, & Rinucio comite Marliano, ducibus, Marradijs in auxiliū miserunt. Cùm eò peruenissent: Venetus exercitus relicta arcis Castalioneæ obsidione, Marradium ipse quoque se contulit. Sed cùm iam per aliquot dies vicini fuissent bini exercitus, magna commeatus penuria vtrinq; laborabāt, & cæteris quoq; rebus necessarijs indigebant. Itaque cùm neuter alterū ad prælium prouocare auderet, neque intelligeret quæ in alterius castris fierent, aut quib. indigerent: deliberatum constitutumq; est in vtroque exercitu eodem die, de mouendis inde castris. Et Venetus quidē Berzigellā, Fauentiamque versus flectere decreuerat: Florētinus Cosaliam Mugelliumq; ducere

volebat.

volebat. Cùm dies mouendis castris cõstitutus adesset: & impedimenta expedirentur, fortè in Florentinorum castra aduenit mulier quædam, vetula, paupercula, è vico Marradio, vt cognatos quosdam inuiseret, quos in Florentinorũ castris se habere putabat. Ex hac cùm Florentini duces cognouissent, Venetum quoq; iam castra Marradio mouere: audaciores facti consiliũ mutârunt: & constiterunt: literisq; Florentiam missis, significarunt, se coëgisse hostem inde discedere, & victoriam obtinuisse. Cuius rei bene gerendæ occasio, èx sola ea re ipsis contigit, quòd priores animaduertissent hostium difficultates. Quod si idem nuntius priùs ad Venetũ, quàm nostrum exercitum peruenisset: idem iis vtiq; præstitisset; quod præstituit Florentinis nostris.

Pœnáne an obsequium magis necessarium sit, ad regendam populi multitudinem.

CAPVT XIX:

REpub. multiplici bello afflicta, delecti Imperatores erant Appius Claudius & Volumnius Consules, ille in Hetruriam, iste in Samnium. Appius homo superbus, & durus Imperator, multa

prælia locis, & temporibus iniquis cómisit, nihil scitè aut fortunatè gessit: & iã propè erat, vt neque dux militibus, nec milites duci satis confiderent. Volumnius humanus, & erga militem benignus, rem tàm feliciter gessit, vt ex sua prouincia Appio in auxilium vocaretur. Quæ cùm ita sint, plus ad gubernandã populi multitudinẽ prodesse videtur humanitas, & beneuolentia, quã crudelitas. Sed Cornelius Tacitus, & alij etiam aliqui contrarium sentire videntur, quod dicant, In multitudine regenda plus pœnam, quàm obsequium valere. Ego verò censeo distinctione quadã opus esse hîc, & quandoque seueritatem, pœnamq; magis esse necessariam, quandoque obsequiũ prodesse. Nam si gubernanda sit hominum multitudo, quæ alioquin tibi subdita non sit, sed ex ciuibus tuis constet, quales erant ciues Romani, qui eodem cum Patriciis iure vtebantur: eam benignitate potiùs, atq; obsequio gubernare decet, quàm pœnis cohercere, & cogere. Nec decebat igitur Romanos Imperatores, quibus Imperium ad certum tempus demandabatur, ciues suos tanta acerbitate tractare: neque si id conarentur, commodè, vtiliterque faciebant: nisi excellens alicuius virtus tanta esset, vt eius seuerissimis Imperijs omnes obedien-

obediendum censerét:vt cum Manlio Torquato factum nouimus. Qui subditis suis imperat in exercitū, ei ratio habenda est, ne insolentes fiant, & proinde pœna tunc, quã obsequium, vtilior: quæ tamen interim ita moderata esse debet, ne odium concilīet: quod odium subditorum, Principi nunquã prodesse posſit. Euitabit autē odium, maximè quidem, si à rapinis abstineat, ne sanguinem propter rapinam sitijsse videatur. Nam cum aliâs cędes per se Principibus ingratæ sint, extra magnum necessitatem: ob prædam rapinamque ad huiusmodi crudelitatē permoueri putantur, atq; ita incidūt in odium subditorum. Vt beneuolētiæ summa ratio habēda sit ab Imperatoribus, curandumque', vt ab hostibus etiam humani, boni que esse putemur.

Humanitatis vnicum exemplum ad Faliscos occupandos plus potuit, quàm magnæ vires.

CAPVT XX.

CVM Furius Camillus Faliscos aliquãdiu obsedisset, & commissis aliquot præliis, voti compos fieri nō posset: accidit, vt Pædagogus quidam, cui demandati erāt Principum ciuitatis aliquot libe-

ri,eos exercendi ludendiq́ue causa,ante vrbem, vt pacis tempore cõsueuerat, produxerit. Quos vbi variatis sermonibus, lusuq́ue à porta lõgius solito abduxisset:vbi res dedit, progressus inter hostiũ stationes, in castra Romana ad prætorium Camilli perduxit. Atq; hîc Faliscos se in manus Romanis tradidisse, inquit: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sint, in

Liui. lib.5. potestatem dediderit. Quæ vbi Camillus audiuit,non ad similem,inquit,tui nec populum, nec Imperatorem scelestè venisti, cum scelesto hoc tuo munere. Denudatumq́ue eum,manib.post tergum religatis, reducendum Falerios pueris tradidit: virgas eis,quib.proditorem in vrbem agerent verberantes, dedit. Ad quod spectaculum concursu populi primũ facto,deinde à magistratibus de rę noua vocato senatu, tanta mutatio animis iniecta est, vt qui modò efferati ira odioque aduersus Romanos essent,legatos vltrò ad poscendam pacem & dedendam vrbem, ad alios miserint. Egregium sanè exemplũ,quo discere queamus, Iustitiam fidemque aliquãdo magis commouere homines,quàm vllę vires, aut bellicæ machinæ id posśint præstare. Vt vrbes quæ tantis virib.occupari nequiuerint,humanitate fideque hostiũ permotæ, portas vltrò

vltrò aperuerint. Neque verò desunt in historijs alia quoq; huiusmodi exempla. Nã cùm etiam Pyrrhus armis Romanorum ex Italia depelli non posset, Fabritij liberalitate recessit, postquam nimirum ostendisset, quantam pecuniam repudiâsset, quæ offerebatur à Pyrrhi familiari, vt illum veneno tolleret. Scipioni Africano quoque, nequaquam peperit tantam gloriam Carthago noua subitò occupata, quantũ attulit liberale illud facinus, quo captã Allucij Celtiberorũ Principis spõsam, inuiolatam spõso restituit. Nã ad illius rei nuncium, vniuersa Hispania cõmota est, & P. Romani Iustitiã, fidemque colere cœpit. Est enim apud omnes gentes ita cõparatum, vt viri magni, atque excellentes, Iustitiæ cultum ament, liberalitatẽ fidemque expetant: quò fit, vt philosophi in doctrina de moribus, & vitæ Politicæ institutione, eadem hæc semper inculcent: & in describenda Principum vita, Historici hoc vnum videntur ante oculos positum habere, vt si quem laudare velint, eum ijsdem hisce virtutibus exornatũ fuisse demonstrent. Xenophon sanè in eo maximè laborauit, vt ostenderet Cyrum multas victorias humanitate & familiaritate quadã naturali comparâsse; & quòd à superbia, luxuria, crudelitate, auaritia, cęte-

Liuius lib. 26.

risque huiusmodi vitijs, quæ humanam vitam contaminare solent, abstinuerit.

Vnde factum sit vt Annibal in Italia, vitijs, Scipionis virtuti contrarijs, idem præstiterit, atque Scipio in Hispania?

CAPVT XXI.

HÆc cùm ita se habeant admirari licet eos Imperatores, qui contrario modo viuentes, tamen ad eundem finem peruenêre. Nam hinc sequi videtur, quod neque ab humanitate neque iustitia victoriæ pendeant: cùm ex contrarijs habitibus, liceat eandem laudem atque gloriam comparare. Neque verò longè petitis exemplis opus est. Ille idem Scipio, de quo paulò antè diximus, Hispaniam ingressus, fide, iustitia, humanitate, ac liberalitate, vniuersam eam prouinciam in sui admirationem, amoremque compulit. Econtrà autem Annibal, postquam in Italiam cum exercitu aduenisset, vitijs virtuti Scipionis contrarijs, eadem præstitit, atque ille in Hispania. Nam crudelitate sua, perfidia, rapinisque effecit, vt breui temporis spacio, vniuersæ Italiæ vrbes ad illum deficerent. Quæ omnia, dum ipse mecum diligenter cogito,

cogito, ex varijs causis oriri videntur. Primùm enim videntur homines rerum nouarum cupidi esse, nó ij tantùm, qui sub tyrannide viuunt, verùm etiam illi, qui felici ac tranquilla pace fruuntur. Verum enim est, quod aliàs quoque monuimus, homines, vt rebus aduersis affliguntur, ita rursus secundis rebus luxuriari. Atque hoc nouitatis desiderium, portam aperire solet vnicuique, qui forti aliqua manu regionem quampiam ingreditur: vt eum, si peregrinus sit, adeant: si domesticus, etiam circundent, foueant, & eius vires augeant. Parum videlicet curantes, num humanitate, iustitiaque, an crudelitate, in gerendis rebus, vtatur. His accedit, quòd homines non minùs mali metu moueantur, quàm boni cupiditate, ac spe: atque hinc fit, vt non minùs ei obtemperent, quem metuunt, quàm illi, quem diligunt: videnturque etiam magis dicto obtemperantes esse illi, quem timent illi, quàm ei, quem diligũt. Quæ cùm ita sint, nihil interest ad laudem atque gloriam comparandam, hócne an illo modo egregius Imperator viuat. Nam si excellenti virtute præditus sit, magnam apud omnes existimationem sibi comparabit, qua delebuntur vitia, in vtroque extremorum ab illo commissa. Huiusmodi fuit virtus cũ

Scipionis tum Annibalis : qua obſcurati, deletiq́ue ſunt omnes errores, quos commiſerunt, alter vt diligeretur atque amaretur: alter verò vt omnib. formidabilis eſſet. In vtroque enim imperandi modo, mediocritas quædã eſt, & termini quidam obſeruandi : quos ſi quis tranſgreditur, vehemẽter errat, vſqueadeò, vt ex ijſdẽ hiſce cauſis vehemẽter periclitari queat. Nam qui in id nimium incumbit, vt ametur, & facilis, humanusq́ue habeatur : contemptui hominũ facilè ſeipſum expoſuerit. Qui terrori eſſe vult omnibus, in odium incurrit. Mediocritatem qui in vtroque ſeruare potuerit, is verò ſapientiſſ. ac prudẽtiſsimus haberi debebit. Sed quia id difficile eſt, inſigni virtute opus erit in Imperatore, vt ea deleantur, quęcumque in vtroque extremorum commiſſa fuerint vitia. Quæ etſi in Scipione ſimul, atque Annibale eſſet : non potuêre tamen, ne illi quidẽ ſe npercauere, quin vel nimia facilitas ei, vel huic extrema ſeueritas aliquãdo periculum crearet. Nam à Scipione defecerunt in Hiſpania, cùm amici multi, tùm magna exercitus pars, ob vnam illam cauſam, quòd cùm facilis, atq; benignus eſſet, eũ nemo metueret. Nam ita cõparatum eſt inter homines, vt accepti beneficij pauci recordẽtur: itaque ſi quę occa-

ſie

sio se offert, quæ vtilis esse videatur: obliti beneuolentiæ Principis, ambitionē sua in præceps aguntur. Quod cùm sibi euenisse Scipio tunc animaduerteret, vel nolēs coactus fuit, eam seueritatem adhibere, quam prius studio, ac diligentia euitare conabatur. Annibalem verò, si quis putet, non dedisse pœnas nimiæ crudelitatis: is cogitare debet, Neapolitanos, & alios quosdā Italiæ populos, metu eius perfidiæ, ac tyrannidis solùm permotos, sese illi cum cæteris dedere noluisse, sed in fide Pop. Romani permansisse. Eadem verò ipsius crudelitas, atque perfidia effecit, vt eum P. Romanus tanto odio prosequeretur, quanto nullum vnquam hostem prosequuti sunt. Quod vt ita se habere intelligas, expende an nō Pyrrhum cum exercitu Italiam vastātem, monuerint periculi, quod ab illo impēdebat, qui eum veneno tollere cupiebat? Sed Annibalem semper odio prosequuti sunt, etiā inermem, & tandem interitus eius causa fuerunt: quod impium illum, perfidumque censerent. Hęc igitur illi ex perfidia, & crudelitate mala euenerunt: sed eadē hæc crudelitas, militem suum in officio continuit, vsqueadeò, vt quamuis exercitum haberet ex diuersis gentibus compositum: nunquam tamen memoriæ proditum est, ali-

quam in ipsius castris, vel seditionem, vel rebellionem fuisse: quod insignis eius virtus, cum illa seueritate coniuncta, efficeret, vt omnibus terrori esset. Quæ cùm ita sint, concludimus ad laudem & gloriam comparandam, ex rebus præclarè ac fortiter gestis, nihil referre, an insigni humanitate fideq; Imperator omnia tentet, an verò seueritatem atq; duritiem adhibeat: dummodo insigni virtute, & rei militaris peritia excellat. Nam illâ teguntur errores, in vtroq; extremorum commissi.

Manlij Torquati duritiem, & humanitatem Valerij Coruini, eandem vtriq; gloriam peperisse.

CAPVT XXII.

BIni fuerunt per idē tempus Romæ insignes Imperatores: T. Manlius Torquatus & M. Valerius Coruinus, pari gloria & rerum gestarum magnitudine: hostibus quoque pari modo terrori erant, & virtute eâdem aduersus illos vtebātur: sed in exercitu contrario ferè modo imperabat. Manlij imperia dura erant, quod neq; delicta vlla condonaret, neq; à labore vnquam quiescere militem permitteret, Valerius humanus erat, benignus, familiaris

mili-

militi,& ad ignoſcendum facilis: vtq; tantò magis obſequentem eum, atque obedientem haberet, neminem vnquam læſit: cùm, econtrà, Manlius filium ſecuri percuſſerit, vt reliqui milites metu pœnæ magis eſſent obedientes. Sed in tanta animorum diuerſitate, par vtrinque gloria parabatur, & ad Rempubl. eadem redundabat vtilitas, aduerſus hoſtes denique eadem patrabantur facinora. Neutri miles vel pugnã detrectauit vnquam, vel quocunque modo, aut repugnauit, aut defecit. Idque in Manlio magis admiratione dignum videtur, cùm tanta fuerit eius imperij ſeueritas, vt non in præſens modò horrenda, ſed in poſterum quoque triſtis exempli foret, ex qua factum, vt Manliana Imperia in prouerbium abierint. Quæ cùm ita ſe habeãt, videndum nobis eſt, quæ Manlianæ ſeueritatis cauſa fuerit? Quid Valerium ea vtentem facilitate ad res gerendas adiuuerit? Cur idem præſtiterint? & vtrum ſatius fuerit hunc, an illum imitari? Manlium ſi rectè, vt ab hiſtorico deſcribitur, expenderis: naturâ fortem virum fuiſſe comperies, erga patrem ac patriam pium, & religioſum. Nam patrem à Tribuno plebis accuſatum, vitæ ſuæ periculo liberauit, & cum Gallo ſingulari certamine pro patria pugnauit;

Liuius li. 8.

Liui. li. 7.

nec tamen id extra ordinem iniussu Imperatoris facere voluit: sed, cùm vastæ magnitudinis ille Gallus in pótem prodijsset, & Romanum prouocaret, ad Dictatorem pergens, Iniussu tuo, inquit, Imperator, extra ordinem nunquam pugnauero, non si certam victoriam videam. Permittente Dictatore pugnauit, & hostem vicit. Tantus autem vir, si quando ad Imperium euehitur, omnes reliquos similes esse sibi cupit: & quia vir fortis est, res quoque fortes, atque arduas imperat, vtque illæ fiant, sicut imperatæ sunt, adhibita seueritate efficit: quod res magnæ atque arduæ, non nisi seuero imperio perficiantur: Vt igitur obedientes habeas eos, quibus tu imperas, rectè imperare oportet: & in rectè imperando id spectare, vt proportionem obserues, quæ est vitæ tuæ atque conditionis, ad vitam naturamque subditorum & pro illius modo metiaris rerum, quæ iubentur, magnitudinem, ac paruitatem: Ita quidem, vt si ea sit proportio magnitudinis tuæ, erga subditorum conditionem, vt iure hoc illis imperare possis, imperes: sin minus, abstineas. Rectè enim ac sapienter quidam pronunciabat: tamdiu per vim conseruari Imperium posse, quãdiu vis Imperãtis maior esset, quàm eorum, quibus imperatur.

Nám

Nam cùm proportio hæc soluitur, maioresque esse incipiunt subditorum vires, quàm Imperantis: periculum imminere, ne Imperium istud amittatur. Res igitur magnas atque arduas imperare non debet is, qui non est vir magnus, ac fortis: Et arduas huiusmodi res si imperârit: nequaquam credere debet, subditos humanitate ac facilitate Imperatoris, motos iri, vt imperata faciant. Nam seueritate opus est, & metu pœnæ, vt res arduæ, atque difficiles obseruentur: à qua seueritate quicunque alienum se esse videt, cauere debet ab omni extraordinario imperio. Nam mites delictorum pœnę legibus attribuuntur, sed atroces ab ipsius Imperatoris natura pendere creduntur. Manlium igitur cẽsere debemus ad eam seueritatem, naturæ suę ductu, compulsum esse, quæ in Rebuspublic. persæpe necessaria est, ad emendandos ciuium mores, & leges quodammodo renouandas. Quod si quæ Respublic. tam fœlix esset, vt statis temporibus tales quosdam viros sortiretur, à quibus vitia publicè grassantia emendarentur, leges renouarentur antiquæ, & tollerentur illa omnia, quæ eam corrumpunt, & ad interitum ducunt: perpetua esse posset. Valerius Coruinus naturâ facilis erat, nec curabat, vt miles quicquam

quam aliud faceret, quàm ea, quæ iam longa consuetudine in castris vsitata essent. Ea verò quia & salutaria erant, & minimè difficilia, non vrgebāt eum ad atroces pœnas infligendas: & si qui puniendi essent, ij ob ipsas leges, non Imperatoris duritiem, puniri sese putabant. Ex quibus omnibus accidebat, vt apud militem beneuolentiam simul, & autoritatem sibi compararet. Ex quo factum est, vt quamuis diuersis vitæ institutis, atque Manlius vteretur, ad eundem tamen finem peruenerit: quod vtriq; miles ex æquo obsequens esset: alteri propter atrocis pœnæ metum, alteri propter modestiam, & humanitatem, qua omnium illi conciliabantur animi. Et si quis horū alterum imitari desiderat, hoc vnum ante oculos positum habere debet, ne vel in eos errores incurrat, in quos Scipionem suprà incidisse docuimus; aut illos, quibus se Annibal contaminauit. Ad quos euitandos delendosque, vna singularis virtus cōducet. Hisce ita constitutis, superest vt consideremus nunc, satiúsne sit Imperatori, vt Manlium, an verò vt Valerium Coruinum imitetur? Qua de re non desunt in vtramq; partem argumenta. Nam qui scribunt de viri principis institutione, Valerij mores Manlij moribus anteponunt: vt apud Xenophon-

nophontem cernere licet, qui Cyri humanitatem, totiusque vitæ rationem talem describit, qualem in Valerio Liuius commemorat, præsertim tunc, cùm aduersus Samnites Consul profectus fuisset. Nã cùm milites ad pugnam blanda admodum, ac facili oratione hortatus fuisset, ita de illo loquitur historicus: Non alius militi familiarior dux fuit, inter infimos militum, omnia haud grauatè munia obeundo, in ludo præterea militari, cùm velocitatis viriumq; inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis: vincere aut vinci vultu eodem, nec quemquam aspernari, parem qui se offerret: factis benignus, haud minus libertatis alienæ, quàm suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est, quibus artib. magistratus petierat, ijsdem gerebat. Sed idẽ hic Liuius tamen, qui Valerij facilitatem tantoperè laudauit: de Manlij seueritate quoque honestè & sentit, & scribit. Asserit enim atrocitatem illam pœnæ, filio in ógatæ, obedientiorem fecisse duci militem: vtque vigiliæ, custodiæ, & stationum ordinis intentior cura esset. Profuisse quoque eam seueritatem tunc, quando in prælium descensum est: vt facilè conuenerit inter omnes Latinos, atque Romanos, qui eius pugnæ memoriam posteris tradiderunt,

vtrius partis T. Manlius dux fuisset, eius haud dubiè futuram fuisse victoriam. Quæ cùm ita sint, difficile est pronunciare, vter alteri sit præferendus? Sed nobis tamen de hac quęstione sit pronunciandum videtur; vt dicamus: Eum Imperatorem, qui ciuis est liberæ ciuitatis, melius facere, si Manlij, quam si Valerij Imperia imitetur, quòd illa omnia publici boni causa ita administrentur: ad priuatam vtilitatem verò minimè referantur: atque hinc, vt neq; clientes sibi parare queat talis Imperator ad opprimendam Rempub. neque sui ciues de illo quicquam tale suspicari possint. Quæ autē imperandi ratio publicum bonum maximè promouet: priuati commodi quàm minimam rationem habet: ea & Reipub. maximè salutaris est: & Imperatori ipsi, qui vir bonus, & Reipublic. amans sit, vtilissima: cum vacet ab omni suspicione. Contrario modo se habent Imperia Valerij. Nam etsi idē ex ijs fructus ad Rempub. redeat: multa tamen suspicari solent homines, de magno illa militum erga Imperatorem beneuolētia, ne aliquando ea in Republic. detrimentum, perniciemque referatur. Valerio ipsi certè nihil tale contigit, quod in vrbe nondum corrupti essent ciuium mores, nec proinde consueti de suis Imperatoribus

malè

malè suspicari. Præsertim si non tam longo tempore exercitui præessent: Quòd si autem exercitui is imperet, qui aliàs etiam Princeps sit, vt apud Xenophontem Cyrus erat: eum Valerio quam Manlio similiorem esse decet. Nam eò spectare oportet Principem, siue domi, siue in militia sit, vt suos habeat & obedientes, & sui amantes. Obedientes erunt si illum videant esse egregiũ; strenuum, legũ ac disciplinæ militaris imprimis obseruãtem. Amore verò eum prosequentur, si fuerit facilis in conuersatione, atque humanus, cæterisque virtutibus polleat, quibus Valerium simul, & Cyrum excelluisse nouimus. Neque vnquam cuiquam nocere potest hæc beneuolentia militum erga illum Imperatorẽ, qui alioquin est eorum princeps. Nam cùm vnus ille rerum potiatur, vnum illum & amare debent, & vni illi parere. Sed aliter se habet res cùm is in exercitu imperat, qui ciuis est eiusdem vrbis, cuius ciues sunt & sui milites. Nam hunc decet ijsdem legibus ac magistratibus parere, quibus & ipsi parere coguntur. In Annalibus Venetorum legimus; cùm eorum naues aliquando appulissent, & magna orta esset inter remiges, & populum discordia; vt ad manus pugnamque iam rediјsset negotium: non potuisse iam

seditionem, vel per lictores, vel ciues, vel vllos alios magistratus sedari: solo aduētu Petri Lauredani tandem, qui anno superiori illorum Imperator fuisset, sedatam esse: quòd eius iussu remiges à pugna quieuissent. Sed eandem illam obedientiam remigum, tantopere suspectum Lauredanum Senatui reddidisse, vt metu, ne quid aduersus Rempub. moliri conaretur, eum post paucos dies carceribus inclusum, mortis supplicio affecerint. Itaque cùm hæc ita se habeant, ei Imperatori imitanda sunt Valerij Imperia, qui etiam extra militiam Princeps est. Illi verò qui alicuius Reipub. ciuis est, nequaquam: quod nec sibi, neque Reipub. salutaris sit. Reipub. salutaris esse non potest hæc imperandi ratio, quòd per eam Imperatori aditus ad occupandam tyrannidem præparatur. Imperatori quoq; perniciosa esse solet. Nam etsi nil mali cogitet, seipsum tamen reddit suspectum, & in periculum conijcit. Sed Manlij Imperia viro Principi nequaquam conueniunt: Ciui obesse non solent, nisi rarissimè: nimirum si fortè insignis illa seueritas, cum tantæ virtutis existimatione coniuncta fuerit, vt nimiam inuidiam pariat, quemadmodum Furio Camillo accidit.

Quibus

Quibus de causis Furius Camillus in exilium pulsus fuerit?

CAPVT XXIII.

QVOD superiori capite docuimus, Valerij Coruini Imperia, neque Patriæ, neq; Imperatori salutaria esse: Manliana autẽ Reipub. quidem vtilia: ipsi Imperatori nonnunquam ob inuidiam nocere: id Furij Camilli exemplo, ita se habere satis commodè demõstratur. Erat enim is Manlio, quàm Valerio similior, vt milites eius virtutem admirarentur simul, atque odio prosequerentur, Liuio attestante. Nã magnanimus erat, prudens, in obeundis omnibus officiis militaribus diligẽs, & rei militaris peritissimus: quæ omnia efficiebant, vt militi admirationi esset. Sed odium illi, apud plebem præsertim, conciliabat rursus, quòd seuerior in puniẽdis militum delictis foret, quàm remuneranda illorum virtute. Veientanam prædam à milite, post expugnationem eius vrbis, captam, æstimare coëgit, & decimam partem in publicum, ad vsus sacros conferre. Triumphum deinde duxit, supra consuetum modum, cùm in vrbem curru, equis albis iuncto, inuectus fuerit. Id enim populo non modò ciuile parum videbatur, sed ne humanum

quidem, Dictatorem Iouis, solisque equis æquiparatum: vt clarior, quàm gratior ille triumphus fuerit. Quo loco censere debemus, maximum momentum apud plebem habere, ad odium Principi conciliandum, si ab illo fraudetur emolumento aliquo insigni, iustoque. Nam qui semel re aliqua vtili spoliatus fuerit, nunquam deponere solet eius incuriæ memoriā: præsertim cùm, ob necessitatem, subinde admoneamur rerum vtilium, quas semel amiserimus, easque magno cum direptoris odio expetamus. Secundum locū obtinet superbia, quæ liberis hominibus vehementer odiosa esse solet. Nam etsi nemini noceat, ferre tamen eam non possunt liberi homines: Itaque ab ea cauere debent viri excellentes, perinde vt à scopulis in mari, quòd odium pariat. Nemo autem sapiens odium aduersus se concitare debet, sine insigni aliqua causa.

Roma ad seruitutem reducta est, Imperiorum prorogatione.

CAPVT XXIIII.

REIPVB. Romanorum formam, si quis accuratè intueatur, is deprehendet, primariā illius interitus causam, ex Agrarijs contentionibus, & magistratuum

ſuum prorogatione ortam eſſe. Quibus morbis, ſi in tempore proſpectum fuiſſet: diuturnior eſſe publica libertas potuiſſet, magisque pacata. Nam etſi ob prorogata imperia, ſeditiones Romæ ortæ nullæ videantur: conſtat tamẽ eos, quib. prorogati fuere magiſtratus, ad tantam autoritatem, potentiamq; perueniſſe, quę publicę libertati pernicioſa fuerit. Equidem ſi omnes, quibus aliquando continuati magiſtratus ſunt, L. Quintio ſimiles fuiſſent: nullum ex ea re periculum creari publicæ libertati potuiſſet. Nã cùm inter Plebem ac Patres contentiones eſſent, & plebs eoſdem Tribunos (quòd aptos illos ad reſiſtendum patrib. putarent) in ſequentem annũ denuo creaſſet: & Patres ob eandẽ cauſam Quintio Conſulatum prorogare vellent: reſtitit ille vehementer, nec paſſus eſt Patres plebem, in re quæ mali exempli eſſet, imitarentur, magnaque contẽtione obtinuit, vt noui Conſules crearentur. Hunc ſi cæteri ciues Romani fuiſſent imitati, nequaquam peſsimo exemplo, antiquum de continuãdis magiſtratibus Senatuſcõſultum ſoluiſſent: neque etiam ex hac magiſtratuũ continuatione, ad prorogationem Imperij ventum fuiſſet, quæ res perniciem Reipub. attulit. Primus, cui Imperium prorogatum

Liuius lib. 3.

est Romæ fuit P.Philo. Nam cùm is Palæopolim obsideret, & sub finem Consulatus sui, videretur in manu victoriam habere: nullum illi successorem miserunt, sed prorogato Imperio, eum Proconsulem renuntiârunt. Sed hæc res, etsi publici boni causa à Senatu decreta fuisset, tamen successu temporis in pessimum exemplum abijt, & Reipub. tyrannidem induxit. Nam quantò magis procul ab vrbe bellum gerendũ erat, tãto magis necessaria videbatur ista Imperij prorogatio. Hinc autem factum, vt pauciores ciues Romani, in re bellica excellere potuerint, cùm pauciores Imperatores fierent: omnisq; belli gloria ad paucos quosdam, quibus Imperia prorogabantur, rediret. Præterea facilè poteratis Imperator, qui egregio exercitui lõgo tempore imperasset, eum sibi deuincire, vt Senatus P. Q. Romani quodammodo oblitus, solos Imperatoris fasces agnosceret. Nam ob hasce causas factum est, vt & Marius, & Scylla exercitum aduersus Rempubl. comparare potuerint, & Caius Cæsar ipsam Rempub. inuadere, & occupare. Quæ mala nũquam accidissent S.P.Q. Romano, si illa magistratuum, & Imperiorum prorogatio nõ in vsu fuisset. Quod si obijcias, non potuisse res tantas geri à Populo Romano, in locis tam remo-

remotis ab vrbe, nisi cōtinuati fuissent Imperatorib. magistratus: Ad id ego respondeo, tardiùs quidem tantum Imperij fastigium fortè potuisse occupari: sed idē illud postea durabilius fuisse: nec tam citò potuisse Monarchiam, sublata publica libertate, introduci.

De Quintij Cincinati, & multorum aliorum ciuium Romanorum paupertate.

CAPVT XXV.

ALio loco à nobis disputatum, & ostensum est, ad publicam libertatem in Repub. conseruādam, plurimum interesse, ne ciues opibus admodum augeantur. Id, vtrum aliquo statuto Romæ cautum fuerit, aut quodnam illud esset, ignorare me fateor: præsertim cùm leges agrarias toties oppugnatas esse nouerim⁹. Sed hoc tamen constat, circa annum quadringentesimum à condita vrbe, plurimos Romanorum ciuium pauperes fuisse. Nec verisimile est aliā huius causam, quàm quod paupertas nemini obstaret, ad honores & magistratus quoslibet adeundos. Virtutis ratio habebatur solùm, eaque expetebatur in deligendis magistratibus & muneribus

distribuendis, quacunq; tandem seu domo, seu casula habitaret. Quæ res efficiebat, vt opes diuitiæque contemnerentur. Hæc ita se habere, vel vno hoc exemplo apparuit. Cùm Minutius Cósul aduersus Æquos bellum gerens, ab ijs circumuentus, & obsessus esset: tantaque iam in vrbe Roma trepidatio foret, ac si mœnia obsiderentur, ad id remedium ventum est, quod rebus afflictis vnicum habebant, vt Dictatorem L. Q. Cincinatum, consensu omnium dixerint. Hîc verò, vt Liuius ait, operæprecium est audire, qui omnia præ diuitijs humana spernunt: neque honori magno locum, neque virtuti putant esse, nisi vbi effusè affluant opes. Spes vnica imperij P. Romani L. Q. Cincinatus, trans Tyberim quatuor iugerum colebat agrum. Ibi ab legatis, seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cũ araret, operi certè agresti intentus, salute data inuicem redditaque: rogatus, vt, quod bene verteret ipsi Reiquepubl. togatus mandata Senatus audiret: Admiratus togam properè è tugurio proferre vxorem Raciliam iubet, qua, simul absterso puluere, ac sudore, vbi velatus processit, Dictatorem eum gratulantes consalutant: in vrbem vocant, & qui terror sit in exercitu exponunt. Ille in vrbem veniens, collecto mox exercitu,

Liuius lib. 5.

citu, Minutium liberauit, Æquos, à quibus obsidebatur, spoliatos omnibus rebus, nudos sub iugum misit: prædam ingentẽ suis tantùm militibus diuisit. Cõsularem exercitum ipsumque Consulem increpans. Carebis, inquit, prædæ parte ex eo hoste, cui propè prædæ fuisti: & tu Minuti, donec Consularem animum incipias habere, non consul deinceps, sed Legatus his legionibus præeris. Idem hîc Dictator, Magistrum equitum in hac expeditione dixit, L. Tarquinium Patriciæ gentis, sed qui, propter paupertatem stipẽdia pedibus fecisset, bello tamen primus Romanæ iuuentutis esset. Vsqueadeò non obstabat ijs temporibus virtuti paupertas: vt viro forti, atque egregio Quintio Cincinato, sufficerent ad victum quatuor agri iugera. M. Attilij Reguli temporibus, etiam fuisse videtur ciuium Romanorum eadem paupertas. Nam cùm is in Africa contra Carth. feliciter bellum gereret, petijt à Senatu, vt liceret sibi redire in Italiam, & villam, quam mercenarij deuastâssent, restaurare. Eam igitur frugalitatem Pop. Romani admirari debemus, qui non opes ex bello, sed laudem atque gloriam quærebant: prædam in ærarium conferebant. Quod si ex bello opes quærere studuissent, parva *Liui. li. 18.*

curâsset ille, qui in Affrica militabat, num agri illius Romæ rectè colerentur an non? Modestiam autem & magnanimitatem ciuium Romanorum, quis non euehat ad cœlum vsque? qui cum exercitui præficerentur, maiores se quolibet Rege censebãt. Non reges illos, nõ populi aut Respub. vllæ terrebant. Domum reuersi, ac deposito magistratu, deinde humiles erant, parci, ad rem attenti, & exiguorum prædiorum assidui cultores: magistratibus obsequebantur, maiores suos in honore habebant, & reliqua modestorum ciuiũ officia tam diligenter obibant, vt quis magnopere admiretur, in iisdem animis tantam mutationẽ esse potuisse. Durauit hæc ciuium Romanorum frugalitas, vsque ad tempora L. Pauli Æmilij: quæ vltima fuit ætas Reipub. felix, faustaque. Nam idem comparata ingẽti præda, ærarium ditauit: parum curans, si interim ipse consueta fortuna contentus esse cogeretur: vsque adeò enim nullus ob paupertatem contemptui habebatur, vt cũ generum, qui in eo bello præclaram operã Reipub. nauâsset, argẽteo vase donâsset: id primum argentum fuerit, quod in illam domum prius vnquam peruenisset. Quo loco non incõmoda occasio se offerret, de paupertate disserendi, & ostendendi, illã longè v-

gè vtiliorem humano generi, magisque salutarem extitisse, quàm opes : quod ob illam multæ præclaræ artes inuentæ excultæque fuerunt : quas opes & luxus postea perdere consueuerunt. Sed cùm de eadem hac re, à multis hominibus aliàs quoque sit disputatum : hoc loco eam non amplius attingemus.

Propter mulieres, magnos sæpe motus excitari.

CAPVT XXVI.

APud Ardeates semel orta ciuilis discordia est, inter Plebem & Optimates, eò quod Virginem plebei generis, forma maximè conspicuam bini peterent iuuenes: Alter virgini genere par, ad id tutorum opera vtebatur : alter nobilis, sola forma captus, quem adiuuabant Optimatum studia : idem hic matris iudicio superior erat, quæ splendidiss. nuptijs iungi puellam cupiebat. Cùm discordia hæc intra parietes componi nequiuisset, in ius vētum est. Postulato audito matris, ac tutorum, magistratus secundum parentis arbitrium datius nuptiarū. Sed tutores de iniuria decreti palàm concionati in foro, manu facta virginem ex domo matris rapiūt. Aduersus quos infestior coorta Optimatiū

acies, sequitur incensum iniuria iuuenem. Fit prælium atrox. Pulsa plebs, armata ex vrbe proficiscitur, & colle quodam occupato, in agros Optimatium cum ferro, ignique excursiones facit: euocataq; opificum multitudine ad spem prædæ, vrbem obsidet. Parum vtrique parti domi armorum bellique visum est. Optimates Romanos ad auxilium vrbis obsessæ, Plebs ad expugnandam Volscos exciuêre. Priores Volsci venerunt, & mœnibus hostium vallum obiecerunt. Eos paulò pòst sequuti Romani, firmiori monumēto circumuallârunt, quā ipsi vrbem. Victi tandem Volsci, à Romanis sub iugum missi sunt, & Ardeę res compositę, principibus eius seditionis securi percussis. Quo loco obseruare decet, memorabile exemplū turbarum, quæ mulierum causa excitantur, quod multa talia in Rebuspub. subinde & oriantur, & dudum orta sint, quæ à paruis initijs cœpta, magnas turbas tandem dederunt, & quandoque amittēdi Imperij causa extiterūt, Veluti stuprum Lucretiæ illatum Tarquinijs, & tentata Virginiæ pudicitia, Appio, cæterisque Decēuiris. Animaduertit Aristoteles quoque id in Politicis, itaq; inter primas causas eiectæ tyrannidis, censet referēdas esse iniurias, quæ mulierib. vel per stuprū, vel per adul-

adulterium inferuntur: de qua re nos quoque suprà docuimus, cùm de Coniurationibus disputaremus. Itaque vel imprimis prouidendum erit in Reipub. gubernatione, ne quid tale oriatur: & si quid tale iam ortum sit, vt ei remedium adhibeatur, antequam morbus tam altas radices agere queat: ne quod Ardeatibus accidit, nobis quoque euenire magno nostro malo contingat.

Qua ratione cōponendæ sint ciuiles discordiæ: Falsumq́; esse quod quidam dicunt; melius sub Imperio tuo conseruari posse ciuitatem seditionibus laborantem, quàm concordem.

CAPVT XXVII.

IN reconcilianda ciuitate, discordijs ciuilib. laborante, imitari debemus Consules Romanos, & modum obseruare, quo Ardeatum res, seditione turbatas, cōposuerūt: principibus eius seditionis securi percussis, & eorū bonis in publicum redactis. Tres enim in vniuersum sunt modi, quibus cōponuntur in ciuitate res, seditionibus ciuilib. turbatę: quod earū principes aut è medio tollendi sint, vt apud Ardeates factum est: aut in exilium pellendi: aut

ad

ad pacem cum aduersarijs faciendam cogendi, & indicta pœna, ne se mutuo lædãt, prohibendi. Sed ex omnibus tribus deterior, aut sane minus vtilis est postremus: quod omnino fieri nequeat, vt partes, quæ multis vtrinque cædibus, iniurijsque exacerbatę sunt, pacem eam seruent, ad quam coactæ sunt per vim. Nam cũ singulis diebus sese mutuo & videant, & audiant, & inter sese conuersentur, ab iniurijs abstinere non possunt: cùm subinde causæ quædã incidere soleant, quibus ad iram, vindictamque permoueantur. Exemplo sit nobis ciuitas Pistola, quę ante quindecim annos tota in Panciaticos & Cancellarios diuisa erat, ita vt armis quoque inter sese geminæ hæ factiones certarent: eoque tandem redijt res, vt neque à cædibus, neque rapinis abstineretur, sed domos etiam alij alijs diruerent. Florẽtini igitur, quibus curæ erat, vt eorum res componerentur, tertio modo vtebantur, & pacem inter partes facere conabantur: sed interim maiores vtrinque iniuriæ subinde inferebantur, donec experientia ipsa edocti, seditionũ principes partim in exiliũ mittere, partim carceribus mancipare inciperent: quomodo sedati sunt motus illi, & pax in hodiernum vsque diem durauit. Sed lõgè satius fuisset

pro-

proculdubio, si statim ab initio, principes illorum motuum sustulissent: Neque verò vlla alia de causa, aut tunc à nostra, aut aliàs ab alijs Rebuspub. negligitur hæc ratio cõponendarum seditionum, quàm quòd seueritatem quandam, & animi magnitudinem requirat: quæ in infirmis Rebuspub. non facilè inuenitur. Sed hi sunt errores principum virorum, qui disceptandis huiusmodi controuersijs præficiuntur, ex eo vtique dependentes, quod ad mores, & consuetudines antiquorum, parum in huiusmodi negotijs respiciant. Vsqueadeò enim sunt pusillanimes, ob prauam quandam educationem, vt existiment veterum exempla aut crudelia esse, aut nimis difficilia. Et à veritate discedentes, in prauas quasdam opiniones incidunt: ex quarum prescripto de rebus arduis postea iudicant, non sine magno Reipub. detrimento. Tale est, quod per idẽ tempus Principes nostræ ciuitatis iactabant: oportere vrbem Pistolam sub Imperio nostro conseruare, per ciuium discordias: quemadmodum Pisanã, per propugnacula, & arces. Vtrumque autem absurdum est. Et de arcibus quid sentiendum antè docuimus. Nunc dicimus, factiones ciuium nequaquam prodesse, neque moderatoribus vrbium, neque Prin-

cipibus ac dominis earum, ad illos melius vel compeſcendos, vel in officio continendos. Primùm enim, cum naturâ hominib. inſita ſit quædam inconſtantia: nunquam fieri poterit, vt quæ factiones à te nũc pendent: ſemper eodẽ modo erga te ſint affectæ: cùm modò hunc, modò illum fautorẽ, patronumque expetant. Quòd ſi quæ ſunt igitur partes, in ciuitate factionibus laborante, quæ non tibi confidant, aut à te læſas eſſe ſe putent: eæ prima belli occaſione ad hoſtem tuum deficient, cauſaque erunt, vt totam vrbem amittas. Si ea ciuitas quæ factiones habet, ſub imperio ſit liberæ alicuius Reipub. lõgè maiora adhuc mala oriẽtur: quòd ſingulæ factiones, ſuos patronos in Repub. quæ illis imperat, quocunq; tandem modo prehenſare, munerib. corrumpere, aut alijs officijs ſibi deuincire conabuntur. Ex quo id certè conſequetur, vt in Rempub. quæ imperat, etiam ſenſim introducantur diſcordiæ ciuiles: quæ ſubinde cum magiſtratuum commutatione, de vno ciue in alium ſerpent: vt neque ſubdita ciuitas vnquam verè amica eſſe poſsit ei, ſub cuius Imperio continetur: neque ipſius imperantis Reipub. ciues, vnquam vera certaque tranquillitate fruantur. Animaduertit id Blondus in Hiſtoria Florentinorum noſtrorum:

ſtrorum: quos, inquit, dum Piſtolenſiũ res ſeditionib. turbatas componere voluerũt, in ſuam Rempub. diſcordias ciuiles trãſtuliſſe. Anno Salutis noſtræ M.D.I. defecerat à noſtra Repub. Aretium: & Vallem Tyberinam, Cianamque vniuerſam, occupauerant Vitellij ſimul, & Valentinus dux. Ob quam cauſam miſit in Italiam Galliæ Rex Lantij dominum, vt Florentinis hæc loca reſtituẽda curaret. Is verò vt erat vir ſapiẽs, cùm ſingula loca obequitando, vbiq; inueniret quoſdam, qui ſe Marziocæ factionis eſſe dicerent: vehementer factiones haſce vituperabat: & nunquam laturum Galliæ Regem aſſerebat, vt in aliqua vrbe ciues aliqui ſe factionis alicuius eſſe pronuntiarẽt ne Regiæ quidem. Nam ſi qui ſint Regiæ factionis: ſequitur alios eſſe Regi aduerſarios. Non vult autem Rex aliquos ſibi aduerſarios, ſed omnes amicos, & charos eſſe, cum ſibi, tum inter ſeſe, nec patitur vllas eſſe factiones. Quod igitur quidã principes exiſtimant, aliquas Imperij ſui vrbes, non poſſe domari, niſi per factiones ciuium: id certum eſt eorũ imbecillitatis indiciũ. Nam cùm per vim eas compeſcere nequeant, ad haſce artes ſeſe cõuertunt: quæ pacis tempore aliquid proſunt, ſed cùm bella ingrũũt, plane ſunt pernicioſæ.

Obseruandas esse ciuium Actiones: quandoq́ enim sub specie pij alicuius officij, latere tyrannidis principium.

CAPVT XXVIII.

CVM aliquando fame ciuitas laboraret, Sp. Melius ex equestri ordine prędiues, rem vtilem pessimo exemplo est aggressus. Frumento nanque ex Hetruria, priuata pecunia coëmpto, largitiones eius facere instituit, plebemq; hoc munere delinire: vt eam, quâcunque incederet, supra modum hominis priuati, secum traheret, haud dubium Consulatũ despondentem. Et quoniam Consulatus eripiendus esset inuitis Patribus, de regno cogitare, quod id vnum dignum tanto apparatu consiliorum præmium foret. Sed cùm patefactum iam esset, tela in domum Melij conferri, eumque domi conciones habere, ac non dubia regni cõsilia esse: Senatus Dictatore electo, eius vim, consiliaque oppressit. Memorabile exemplum, vt obseruemus, persæpè euenire posse, vt quæ bona, piaque officia videantur, ea in Reipub. perniciem cõuerti posse, nisi remedium in tempore adhibeatur. Nõ possent equidem Respub. neque gubernari, neque consistere, absque præpotentium, ac magnorum viro-

Liui. lib. 4.

virorum auxilio: eadem verò potentia, & existimatio virtutis, instrumentum esse solet quibusdam ciuibus, ad tyrannidem occupandam. Quamobrem diligenter prouidendum in Repub. vt cùm magnates, clarosque viros habere oporteat, non nisi ex iis rebus ciues potentes existimationem, laudemque comparare posint, quæ Reipub. vtiles, ac salutares esse queant. Modi igitur expendēdi sunt, quibus autoritatem sibi, & existimationem comparare ij ciues possunt, & prouidendum quínam à publicis officijs, muneribusque dependeāt? aut priuata ambitione nitantur? Ex officio publico laudem comparant sibi ciues potentes, cùm ad munus aliquod publicum adhibiti, id benè administrant, & publico bono benè consulunt, siue in bello, siue in pace res gerantur. Quæ verò autoritas, & existimatio his modis comparantur, Reipub. salutares sunt: debetque non modò non prohiberi quisquam, ab hac ratione laudis, & gloriæ comparandæ: verùm etiam propositis potiùs præmiis inuitari. Illam verò existimationē formidare in Repub. oportet, quàm priuata ambitione ac largitione affectare solent ciues aliqui, quemadmodū Sp. Melium fecisse modò docuimus: & alij quidam præpotentes atq; ambitiosi ciues,

etiamnũ facere cõsueuerunt, qui vt cliẽtes habeãt, per quos suo tempore innouare, ac perturbare Remp. posſint, multis beneficijs plebẽ sibi deuinciunt. Itaq; legib. institutam, munitamq; Rempub. esse oportet, quib. impediantur, arceanturq; huiuſmodi ambitioſorum hominũ conatus: Et econtrà, pręmia ijs proposita sint, qui ex re benè gesta autoritatẽ, & gloriam merentur. Romæ certè ijs, qui in bello se bene gesſisſent, triumphi pro amplisſimo præmio concedebantur, & alij item honores alijs dabantur, pro ratione rerum ab ipsis gestarũ. Ad compeſcendã verò ambitionẽ eorum, qui Rempublicam quocunq; modo perturbare conarentur: summũ remediũ erat in publicis accuſationibus positum, quod diem dicere coram populo liceret, cuiq; vel potentisſimo ciui: Et si minus huiuſmodi accuſationes aliquando sufficerent, ob plebẽ largitionibus corruptam: ad Dictatoris abſolutum, summumq; Imperium confugiebant, qui regia quadã potentia hoſce motus cõpeſcebat, & tranquillitatem Reipub. comparabat: vt in eiuſdem Spurij Melij casu factum est, de quo paulò antè docuimus. Quod si quãdo enim huiuſmodi siue conatus, siue facinora impunè ferãtur, ita cõmouetur Reſpub. vt vix restitui, ſanariq; posſit.

Populi

Populi errores plerunque à principibus dependere.

CAPVT XXIX.

VIRI Principes nequaquã iniquè ferre debent delicta subditorum, aut iis grauiter infensi esse propter illa: sed existimare se causam esse eorũ: siue propter negligentiam exigendæ pœnæ: siue quod iisdem vitijs ipsi quoque contaminati sint. Neque verò opus est lõgè petitis exemplis id probare, ætatem nostram intueamur, & consideremus, qui populi ob rapinas ac latrocinia maximè celebres fuerint. Videbimus enim eorum principes ijsdẽ vitijs cõtaminatos fuisse. Antequam è Flamminia, Æmiliaque pellerentur ab Alexandro VI. pontifice Reguli ij, qui illã sub Imperio habebãt: erant eæ regiones latrocinijs plenæ. Nã & cædes, & rapinæ quotidie frequentiss. erant. Quæ res nequaquam ex natura loci, vt quidam per id tempus putabãt, sed principum malitia oriebantur. Nam cum essent pauperes, & nihilominus splendidè, ac magnificè viuere vellent: omnis generis prædas, rapinasque excogitabant. Nam vt de cæteris artibus taceamus: hæc insignis erat illorum malitia, quod cum lata lege quippiã publicè interdixissent: ipsi deinde

primi erant, qui in latam à se legem peccarent, vt cæteros inuitarent. Neque etiam cæterorum, qui in eandem legem deliquissent, quenquam puniebant, donec esset magnus illorum numerus: ac tunc demũ, non iustitiæ conseruandæ causa, sed prædę dulcedine permoti, pœnas ab omnibus simul grauissimas exigebant. Ex qua re hoc sequebatur absurdum, vt expoliati assiduis illis mulctis homines, ad paupertatem redigerentur: atque hinc impellerentur ad vexandos alios, quibus existimarent se viribus esse superiores: quo quidem modo vitia non emendabantur, sed ad ea homines instituebantur: dependebantque hæc omnia ex praua eorum Regulorum natura. Hisce simile est quod Liuius narrat, de legatis Pop. Romani adferendum Apollini donum, ex præda Veientana missis. Nam cùm hi, naui longa Siculum fretum prætervecti, in piratas Liparenses incidissent, Liparas deuecti, ex more eius ciuitatis, tãquam res publico latrocinio parta, diuidẽdi erant inter ciues vnà cum dono, quod secum ferebant, nisi Timasitheus quidam, qui eo anno in summo magistratu erat, Romanis, quàm Liparensibus, similior, Legatorum nomen, donumque, & Deum, cui mitteretur, & doni causam, veritus esset

Liuius lib. 5.

ipse,

ipſe,& multitudinem, quæ regenti ſemper ſimilis eſt, eadem hac religione impleuiſſet,legatosque tutatus,cum præſidio,Delphos vſque fuiſſet proſequutus. Nam hîc quoque euidenter cernis, ciuitatem Liparenſium rapinis, cędibusque ſub prioribus magiſtratibus aſſuetam, Timaſithei tamen autoritatem ſequutam, à ſacrilegio abſtinuiſſe: vt veriſsimum ſit, quod Laurentius noſter Mediceus in ore habere ſolebat, ex Oratore illo Romano petitum: Talis eſt ciuitas, quales ſint Principum mores.

Arcendam eſſe inuidiam, ſi quis autoritate ſua in Rempubl. boni quippiam introducere cupit. Et quæ ſit ratio vrbem defendendi aduerſus hoſtes.

CAPVT XXX.

POſt captam à Gallis vrbem, eandemq; Camilli virtute recuperatam: deſierāt iam vlla contemni bella. Itaque cùm Latini, Volſci, Hernici, Antiates, Hetruriaque omnis in armis eſſet: Senatus dijs gratias agere, quòd Camillus in magiſtratu eſſet. Dictatorem nanq; eum dicendum fuiſſe, ſi priuatus eſſet. Sed cùm foret tribunus militum cōſulari poteſtate: quinque illius *Liuius lib.6.*

collegæ fateri regimẽ omnium rerum, vbi quid bellici terroris ingruat, in vno viro esse, sibique in animo destinatum, Camillo submittere Imperium, nec quicquã de sua maiestate detractum credere, quòd maiestati eius viri concessissent. Camillus pro tanto collegarum obsequio, & talibus senatus de se iudicijs gratias egit, annisurum se, vt conceptam tanto ciuitatis cõsensu de se opinionem, cõstantem efficiat. Circumsederi vrbem Romanam inuidia, & odio finitimorum: itaque pluribus exercitibus opus esse. Te igitur P. Valeri, inquit, socium Imperij cum legionibus aduersus hostem duco. Te, Q. Seruili, altero exercitu instructo paratoque, in vrbe castra habere placet, intẽtum siue Hetrusci, siue Latini, aut Hernici se mouerint. Tertius exercitus ex Causorijs, senioribusque scribatur à L. Quintio, qui vrbi mœnibusque præsidio sit. L. Oratius arma, tela, frumentum, quæque belli alia tempora poscent, prouideat. Te, Serui Corneli, præsidem huius publici cõsilij, custodem religionum, comitiorum, legum, rerumque omnium vrbanarum facimus. Patres cùm Tribunos militũ cernerẽt tam concordibus animis iunctos, vt parere iuxta atque imperare parati forent, optimè de bello, pace, vniuersaque Repub. sperare.

Nobis

Nobis verò ex hoc exemplo discere licet, quantum Reipub. prodesse queat, vnus aliquis vir excellēti virtute prædictus, si ea tāta fuerit, vt omnem inuidiā superare queat. Præterea nō posse cuiusquā Virtutem tantam esse, quæ multum Reipub. prosit, vbi obstant inuidi illius conatib. & gloriç, Euitandam igitur, extinguendamq; inuidiam, contra illos excitatam, qui patriç vehemēter prodesse cupiunt, idque duobus potissimum modis fieri posse dicimus. Nam in re difficili, atq; ardua primum, vbi omnes periclitari se cernunt: deposita omni ambitione, ad eum confugiunt, eique sponte obediūt, cuius spectata virtus iuuare posse videatur. Sic enim Camillo accidisse vidimus, qui cū ter priùs Dictator fuisset, semperque se egregium Imperatorem, & Reipub. amantem ostendisset: sui verò commodi rationem non habuisse, & publico bono tantùm incubuisse videretur, talem de se opinionem suis ciuibus præbuerat, vt Imperij ipsius magnitudinem, atq; potentiam nemo formidaret, nemo inuideret, nec quicquam de sua maiestate detractum credebant, quod maiestati eius viri cōcessissent. Alter extinguendæ innidiæ modus est, qui fit sublatis inuidis tuis, siue fato naturali, siue per vim. Idque vsurpari solet

tunc præſertim, cùm cernis tantam eſſe inuidiam, vt conatibus ſuis obſtare nunquã déſinant, quamuis ij Reipub. maximè ſalutares futuri ſint. Non deſunt enim, qui tanta inuidia laborent erga viros excellentes, in vrbibus ijs præſertim, quibus corrupti ſunt mores ciuium, vt malint vel patriȩ interitum cernere, quàm virtuti & gloriȩ eorum fauere, per quos illa conſeruari poſſet. Neq; vllum aliud eſſe ſolet remedium aduerſus tantam inuidiam, quàm ſublatis huiuſmodi hominibus inuidis. Quod ſi igitur tàm fortunatus eſſe poſsit quiſpiam, vt naturali fato illi tollãtur, qui obſtant ſuæ virtuti: is ſine cædibus, alijsq́ue vllis motibus tantum malum euincere poteſt, & ſuæ virtutis ſpecimina edere, pro ſalute patriæ. Si tam fauſtus fortunatusq́ue eſſe nequeat: de alia ratione cogitandum eſt, qua impedimenta virtutis tuæ è medio tollantur: idq́; longè priùs faciendum, quàm vllum ſingulare virtutis exemplum ȩdere poſsis. Hæc ita ſe habere vel ex ſacris hiſtorijs comprobatur. Nam antequam Moſes Dei Opt. M. iuſſu leges ſuas ratas facere poſſet, & id expedire, quod ille in mãdatis habebat, quãplurimos homines ſublatos eſſe oportuit, qui inuidia commoti, eius obſtabãt conatibus. Hanc neceſsitatem præclarè agno-

ſcebant,

ſcebant, cùm Hieronymus noſter Sauanarola, tùm Petrus Soderinus Florentiæ. Sed Monachus eam euincere non potuit, cùm illi autoritas & potentia deeſſet: neque ab ijs ſatis intelligeretur, qui illi auxilio eſſe & potuiſſent, & debuiſſent: Non defuit illi tamen officio ſuo, vt ex ipſius Concionibus apparet, quibus inuehit contra ſapientes huius ſeculi. Nam hoc modo nuncupat inuidos illos, qui ipſius doctrinæ, & vitæ inſtitutis obſtabant. Soderinus verò fore ſperabat, vt beneficijs aliquando, ac recta viuendi ratione hos ſcopulos ſuperaret, præſertim cùm & iuuenem ſe adhuc eſſe intelligeret, & nouos ſubinde clientes, amicosque conciliari ſibi cerneret: Itaque ab omni violento motu cauebat, ignorans, quòd vbi tanta hominum malitia obſtat, fruſtra expectatur commoda rerum gerendarum occaſio; quòd maligni illi homines nullis neque dônis, neq; officijs placari poſsint. Vterque horum igitur interijt tandem, alter, quòd inuidiam ſuperare nequiuiſſet: alter quòd eam, vti conueniebat, oppugnare in tempore neſciuiſſet. Hæc in Camillo obſeruari hoc loco oportet; quemadmodū etiam ratio, quam in defendenda vrbe obſeruarit, non in alium finem proculdubiò expreſſa ab hiſtorico, quàm vt exemplum

haberemus ad imitandum. Voluit Camillus exercitum à se conscriptum, in vrbe castra habere, ad eius custodiam. Quamuis enim ciues illi aliâs homines bellicosi essent, & imminente necessitate arma capere potuissent: satius tamen putauit tantus Imperator, in rebus præsertim afflictis, vt antequam ex vrbe exercitum educeret in hostem, domi omnia parata essent scriptique milites quibus noua, si quæ orirentur, pericula propelli liceret: nec concedendum, vt tandem, cùm necessitas vrgeret, tumultuariè homines ad arma vocare oporteret. Id enim sapienti Imperatori vnice cauendum, ne ad vrbis defensionem, tumultuario quodam modo ciues vocare necesse sit: sed prouidendum longè priùs, vt singuli ad certa quædam munia obeunda, certis locis atque temporibus decreti constitutiq; sint: cæteri verò omnes intra suas ædes contineantur, easque solas defendebat, cæteris actionibus sese nequaquam immisceant. Nam qui secus faciet, vrbem aduersus hostem, eam oppugnantem, nequaquam commodè defendet.

Respu-

Respublic. potentes, & viros excellentes, sibi semper similes esse, quæcunque tandem fortuna aspiret.

CAPVT XXXI.

INTER cætera, quæ à M. Furio Camillo, ceu virtutis certa argumenta, dicta factaq; memorantur, illud etiam fertur, quod milites ad prælium hortatus, dixerit, Romanos semper eosdem esse, ac similes sui: sibi verò neque Dictaturam animos vnquam fecisse, neque exilium ademisse. Nobis igitur discendum hinc, quod viri excellentes semper eodẽ modo affecti sint, quãcunque tandem fortuna fruantur. Neque enim aut secundis rebus efferuntur, aut aduersis magnopere deterrentur: vt fortuna in ijs nihil habere dominij videatur. Contrario modo agunt pusillanimi viri, atque viles. Nam rebus secũdis vsqueadeò superbiunt, & efferuntur, vt inebriati prospera illa fortuna videantur, existimantque tantam esse suam virtutem, vt & hanc fortunam pepererit, & aliã huic similem semper parere queat: Sed cùm aduersa tempestas oritur, tantopere terrẽtur, vt omnem spem abijciant, ceu viles abiectique planè homines. Atque hęc causa est subitæ eorum mutatio-

tationis fortunæ. Nam qui viri Principes ita affecti sunt, ij magis de fuga cogitant, in huiusmodi aduersitatibus fortunæ, quàm vt defendere se suosque conantur: propterea quòd secundis rebus malè vsi sunt, neque sese præparârunt, vt aduersis venientibus ventis, forti animo resistere possent. Hæc naturarum diuersitas, non in singulis hominib. tantùm, sed in vniuerso populo, & ipsis Rebuspub. deprehenditur. Quod vt ita se habere intelligamus, conferamus inter se Romanam illam Rempublic. quæ sub Consulibus suis bellum gerebat, cum Republic. Venetorum, quæ patrum nostrorũ, ac nostra etiam memoria floret. Romani illi nulla aduersitate fortunæ tãtopere terrebantur, vt animum despondèrent, neque secundis rebus vnquam tantopere inflati erant, vt vel superbi, vel insolentes fierent. Clades ad Cannas accepta, P. Romano vehemens, atque terribilis fuit, quod tertia esset earum, quas in Italia maximas accepissent. Sed eâ nequaquam tantopere territi sunt, vt quicquam commiserint, quod antiquæ P. Romani dignitati repugnaret. Nam de bello continuando cogitârũt, nouos exercitus conscripserunt, captiuos ex hoste, contra antiquam consuetudinem, redimere noluerunt, pacem autem neque ab An-

ab Annibale, neq; à Carthaginensibus petierunt: sed seruos, & seniores quoq;, continuãdi belli causa, armârunt. Quantum rerum omnium certior factus Hanno, ostendit in Senatu Carthaginensium, quàm parũ fiduciæ ipsis in illa victoria ponendũ esset. Romanos igitur cernimus rebus aduersis nunquam magnopere terreri solitos, aut animos minuere: Sed neque prosperis rebus superbiebant vllo modo, quòd victis Regibus ac populis magno semper animo ac singulari clementia ignoscere solerent. Vnum verò eorum animi moderationis argumentum esse potest, pax, cùm Antiocho facta. Nam cùm, antequam prælium committeretur, Antiochus per suos legatos pacem à binis Scipionibus petijsset, & impetrâsset eam quidẽ, sed iniquioribus, quàm eam admittendam censeret, cõditionibus: commisso prælio, victus Antiochus denuò pacem petijt à Victoribus Romanis: eamque ijsdem conditionibus à Victoribus impetrauit, quas priùs repudiâsset. Etsi enim Zeusis, Antiochi legatus, à Victoribus, iussu Regis, quibuscunque tandem conditionibus veniam, pacemque impetrare conaretur: Romani tamen tanta victoria neutiquam elati animo, per Scipionem Africanum ita responderunt; Romani sumus, &

Liuius lib. 37.

à dijs immortalibus animos habemus, qui nostræ mentis sunt, quosq; eosdē in omni fortuna gessimus, gerimusque: neque eos secundæ res extulerunt, neque aduersæ minuerunt. Posteaquam Hellespontū traiecimus, priusquam castra regia, priusquam aciem videremus, cùm communis Mars esset, incertusq; belli euentus, de pace vobis gentib. quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Sed longè aliter facere solent Veneti. Secundis enim rebus vsqueadeò efferuntur animis: vt Galliæ Regē olim S. Marci filium nuncupauerint, tamquam si virtute sua, quæ nulla est, tantum imperiū peperissent: semperque id eodem modo aucturi, & tandem Imperium, Romano olim simile, paraturi essent. Vsqueadeò scilicet omnes Italiæ Principes, ipsamque Ecclesiā Romanam præ sese contemnebant. Sed idem illi, cùm aliquādo aduersa tempestas orta, cladem quandam iuxta Vailam attulisset, vt à Galliæ Rege cæsos aliquot suorum amisissent: Vno propemodū die vniuersum Imperium amiserunt: partim deficientibus eorum subditis ad hostes: partim quod ipsimet, impetrandæ pacis gratia, cùm Pōtifici, tùm Hispaniæ Regi multa tradiderint. Tantaque fuit eorum animi

mi consternatio ac metus, vt literis ad Cæsarem per legatos missis, tributū annuum illi promiserint, & Pontificem ad sui misericordiam flectere, tanta animi submissione conati fuerint, vt illorum timiditas, & pusillanimitas illinc facilè apparuerit. Ad tantam verò calamitatem quatuor dierum spacio peruenerunt, eorum exercitu vno in prælio, vix dimidia parte consumto. Nam cùm inter recedendum eis pugnandum esset: ita oppressi sunt, vt multi tamen euaserint: & vt eorum Imperator, Veronam cum vigintiquinque millibus incolumis peruenerit. Vt si quæ virtus in ea Republic. ac rei militaris peritia fuisset, facilè potuissent collecto nouo exercitu, hosti rursus sese opponere: quem si vincere nequiuissent: potuissent tamen, aut melioribus conditionibus pacem impetrare, aut saltem maiori cum laude superari: Sed tanta fuit eorum pusillanimitas, malaque institutio ad militarem disciplinam, vt vno eodemque die & Imperium, & Vires, & Animos amiserint. Neque verò fieri potest, vt aliter ijs eueniat, qui secundis rebus tantopere superbiunt, & aduersis terrentur: quòd hæc consuetudo oriatur ex praua institutione, qua homines inepti fiunt ad quamcumq; fortunam moderatè ferendā,

Quòd si verò rectè instituantur à teneris, vt rerum humanarum varietatem obseruare discant: fortiores, melioresque ciues fiunt, vt neque prosperitati fortunæ nimium cõfidant, nec aduersitate perturbentur. Ex singulis autem ciuibus benè aut malè institutis constat Respublic. & firmior, aut imbecillior redditur, prout illi melius, aut deterius instituti fuerint. Iam antè autẽ à nobis sæpè ostensum est, & nũc repetere non piget, Imperiorum omnium fundamentũ, esse in militari disciplina positum: qua sublata nullæ nec leges, nec instituta in ciuitate salutaria esse possunt, ad nostri defensionem. Ea autem bona est disciplina militaris, quæ multis exercitijs confirmatur: Itaque constare militiam oportet ex nostris ciuibus, non alienis, ac stipendiarijs hominibus. Quomodo enim exerceri queat domi, nisi constet ex nostris ciuibus? Stipendia enim peregrinis perpetuò soluere, vt eos penes te habeas, instituasque: id potẽtissimis quoq; Rebuspublic. graue est. Camillus certè in ea expeditione, cuius paulò antè fecimus mentionem, cùm perturbatos suorum militum animos comperisset, propter multitudinem hostium, in equum insilijt, & antè signa obuersus in aciem, ordines interequitans, eorum tristitiam, & cuncta-

cunctationem reprehendit, & cum multa ad excitandos eorum animos in rem præsentem dixisset: tandem rem vno quasi fasce comprehendens, Simul concurrite, inquit, quod quisque didicit ac consueuit, faciet: Vos vincetis: illi fugient. Nam ex hoc loco cernere licet, Imperatorem in præliũ descendentem tantundem dixisse, ac si nihil noui faciendũ militibus iã foret, quod non priùs, cùm domi in pace, tùm in bello facere & didicissent, & consueuissent: & proinde exercẽdos milites ad officia militaria, longè priùs quàm in aciem descendant. Nam qui nihil strenuè didicerunt, nil ardui attentare cõsueuerunt, ijs, ne si Annibal ipse imperet, cõfidere possis, quod rem præclarè gesturi sint. Nam dum comminus pugnatur, non potest Imperator omnibus locis ipsemet pręsens esse: quò fit vt necessariò illi sit pereundum, nisi locis singulis tales habeat milites, qui in aciem distributi, mandata Imperatoris exequantur, & virorum fortium officia faciant. Quę cùm ita se habeant, Romanorum disciplinam militarem decet imitari: qui ciues suos officijs militaribus, cùm domi in pace, tum foris in bello, perpetuò exercebant, talesque efficiebant, vt cùm in aciem descenderent ad pugnandũ: nihil noui, nihilq; non consueti

facere viderentur: Atque hinc accidebat, vt quæcunque tandem fortuna aspiraret, eosdem tamen animos semper gererent, nihilque vnquam facerent, quod dignitati Pop. Romani repugnaret. Quæ autem Respublic. ciues suos inermes habet, nec officijs militaribus eos vel adhibet, vel exercet: eam fortunæ varietati obnoxiam esse oportet, vsqueadeò, vt aduersis tempestatibus, nulla virtutis singula exempla edere queat, perinde vt de Venetis antè docuimus.

Quæ ratio à quibusdam in perturbanda Republic. ac pace frangenda, obseruari soleat?

CAPVT XXXII.

DEfecerunt à Pop. Romano Circei simul, atque Velitræ, Coloniæ, ea spe ducti, quòd à Latinis putarent se cótra Romanorum vim posse defendi: Victis autē Latinis, cum se spe sua frustratos cernerent: deliberabāt de mittendis Romam oratoribus ad veniam petendam. Sed qui autores ipsis fuerant rebellionis, huic consilio obstabāt, quòd fore putarent, vt pœnæ sibi solis essent persoluendę. Hoc autem vt commodius perficerent, omniaque pacis

consi-

consilia irrita redderent: concitata multitudine, in agros Romanorum excurrerũt, & prædas inde abegerunt. Horum igitur institutum si sequi voles: facilè omnẽ spem consequendæ pacis intercipies: quòd is, qui tale quoddam facinus patrauit, ab eo, in quem deliquit, supplicij metu, nunquam pacem sit petiturus. Principem igitur tuum auertere poteris, & impedire, quò minùs cùm alio aliquo pacem, aut fœdus ineat: si curaueris, vt magnum aliquod facinus aduersus illum perpetret. Sic enim, ne si offerantur quidem conditiones pacis æquæ, acceptare illas audebit, vel sola conscientia sceleris permotus. Post primum bellum Punicum, pace facta redierunt in Africam Pœni quidam milites, qui sub Carthaginensium imperio in Sicilia, ac Sardinia militauerant: & cùm ijs stipendia à Carthaginensibus non soluerentur: arma aduersus illos sumpserunt, & Matho Spendioque ducibus, aliquot eorũ vrbes occupârunt, ac diripuerunt. Carthaginenses ne pugnãdum esset, Asdrubalem, cuius autoritatem apud ipsos multum posse putabant, cum in bello priùs illorũ Imperator fuisset, Legatum miserũt, vt de pace cum illis ageret, Spendius autem, & Mathus impediendæ pacis hasce rationes inuenerunt, vt

& Asdrubalem, & alios quoscunque haberent Carthaginensium apud se, interficerẽt & diris supplicijs lacerarent. Cui facinori hoc quoque scelus adiecerunt, vt iureiurãdo omnes adegerint, nõ passuros se quemquam Carthaginensium viuere, qui in ipsorum manus veniret; sed omnes ijsdem supplicijs affecturos. Atque hoc modo & irritam fecerunt pacis tractationem, & militem contra Carthaginenses exacerbârunt.

Ad victoriam ex prælio obtinendam, oportere milites audaces esse, & cùm suis proprijs viribus, tum Imperatoris virtuti confidentes.

CAPVT XXXIII.

AD vincendum, & prælio superandũ hostem, necesse est vt exercitum habeas, qui hoc sibi persuadeat, se facturum esse, ac facere posse. Cõfidentia autem illa oritur ex bona militari disciplina, & cõuenienti omnium rerum administratione. Inter cætera verò hoc etiam requiritur, vt cognoscant se mutuo milites, tanquam si enutriti quasi simul sint. Imperatorem verò imprimis talem esse oportet, vt eius existimatio apud militem magna sit, & talis, vt de illius virtute, prudẽtiaque nullo modo dubi-

dubitare poſsit. Vt autem eam ſibi comparare poſsit, prudenter omnia adminiſtranda ſunt & accuratè, vt vel ipſis teſtibus tua virtus enitere videatur. Imprimis verò curandum, ne fruſtra militem laboribus fatiges, aut delicta præſertim grauia, impunita relinquas: quæ verò promittit, ſeruare debet, & victoriæ viam facilem oſtendere, quæque ei obſtare videntur, aut planè celare, aut ſi pateſiant, eorum vim minuere verbis, & extenuare. Quæ omnia ſi rectè obſeruentur, permagnum pondus habent, cùm ad autoritatem Imperatori conciliandam, tum ad victoriam comparandam. P. Romanus ad hæc omnia religione vtebatur: Itaq; auſpicato & ipſos Conſules creabant, & delectus militum habebant, & exercitus educebant, & prælia cõmittebant: nec quicquam horum à ſapiente Imperatore vnquam factum, quin priùs auſpicia cõſuleret, vt deorum immortalium voluntate atque iuſſu bella gerere viderentur: ex quo fiebat, vt miles certam, atque promiſſam à Dijs victoriam fore cõfideret. Quòd ſi quis Imperator contemptis auſpicijs infeliciter prælio dimicâſſet: eas pœnas luebat, quas Claudius Pulcher ſeluere coactus eſt, cum aues, quæ non paſcebantur, iuſſiſſet ſubmergi. Huiuſmodi exemplorum *Liuius lib. 10.*

pleni sunt omnes historiæ Romanæ libri: è quorum numero si euidentiss. aliquod habere cupis, Appium Claudium audi, contra Tribunitiam potestatem in hunc modũ differentem: Eludite nunc religionem, inquit. Quid enim si pulli non pascantur? si ex cauea tardiùs exierint? si occinuerit auis? Parua sunt hæc: sed parua ista non contemnendo, maiores nostri maximam hanc Rempub. fecerunt. Ob eam nimirum caussam, quòd coniunctam cùm habeant religionem, animos militum in officio continerent, confidentesque efficerent. Necesse est tamen, cùm hac confidentia virtutem coniunctam esse, quod ad victoriam comparandam sola nequaquam sufficeret. Exẽplo esse possunt Prænestini, qui aduersus Romanos bellum gesturi, castra posuerunt ad Alliam flumen, vt ex eo ipso loco agrum Romanorum popularentur, quo illi priùs à Gallis fusi, & in fugam coniecti essent: fatalem se vrbi Romæ locum cœpisse iactantes: similemque inde pauorem, ac fugam futuram, quæ bello Gallico fuerit. Nam si diem contactum religione Romani timeant, quanto magis Alliensi die, Alliam ipsam monumentum tantæ cladis reformidare eos oportebit? Sed cùm inanium rerum cogitationes, ac spes secum animo volue-

voluerent, & fortunam ex loco pendere putarent: Romani econtrà, vbicunq; esset Latinus hostis, satis sciebant eum ipsum esse, quem sæpè ante decuissent, Virtutemque suam talem esse, quæ nullis locorum difficultatib. succumberet. Itaque ad suos Q. Cincinatus Dictator sic loquutus est: Videtis Prænestinos, loci fortuna fretos, ad Aliam constitisse? At nos freti armis, animisq;, concitatis equis mediam aciem inuademus. Et rectè quidem. Vera enim virtus cum militum robore, & disciplina militari coniuncta, multis victorijs confirmata, leuibus huiusmodi hostium momẽtis, nequaquam perturbatur. Nam & miles ipse sine duce, fortis, atq; rebus bellicis exercitatus non facilè perturbatur: veluti accidit Manlijs Consulib. aduersus Volscos bellũ gerentibus Qui cùm exercitus bonã partẽ frumentatum temerè misissent, & interim ab hostibus obsiderentur diuersis in locis omnes: euasêre tamen nulla ducũ prudentiâ, sed propria virtute: vt de ijs rectè Liuius dicat. Militum etiam sine Rectore, stabilis virtus apparuit. Fabij verò industria, ad confidentiam militibus excitandã, summa fuit: cuius vnũ exemplum memorabile extat. Nã cùm in Thuscos, nouos hostes pugnandum esset; adduxit militibus varias

rationes, quibus probabat vinci hostes posse: & præter illas omnes, vnum adhuc sibi argumentum esse dixit certissimæ victoriæ: sed id tale esse, quod nondum publicè explicari oporteret, ne fortè hostibus innotesceret.

Quæ voces, opinionesq́; Ciui cuipiam apud Populum fauorem conciliare soleant? & vtrum ille, an verò Princeps honores melius distribuere nouerit?

CAPVT XXXIIII.

IAm antè à nobis ostensum est, qua ratione T. Manlius, qui Torquati nomen postea obtinuit, Patrem aduersus Marcum Pomponiũ, Tribunum plebis, defenderit, cũ diem illi dixisset. Ea verò etsi violenta, & extraordinaria esset: quia tamen ex iusto filij in patrẽ amore, ac pietate dependebat, & cum quadam animi fortitudine coniuncta esse videbatur: magnam illi apud Populum Romanum gratiam, & existimationem conciliauit: vsqueadeò vt nõ modò non reprehensus à quoquam fuerit, ob tantum facinus: verùm etiam mox ad honores euectus. Nã cùm paulò pòst creandi essent tribuni militum, ipse vnus factus

ctus est,& secundus in ordine renunciatus. Quo loco se opportuna occasio offert, obseruandi modum, quem sequi solet Populus, in honorum distributione eligendisq; magistratibus:& vtrùm rectè à nobis priùs dictum sit, meliùs hac in re populum, magisque consideratè, quàm Principes faciãt, iudicare solere. Sequitur enim vulgi opinionem Populus, & de vnoquoque ita iudicat, sicuti de eo fama fert: nisi virtutis suę memorabile aliquod exemplum ediderit, quo sibi & famam,& existimationem comparauerit. Tres enim in vniuersum mihi videntur esse res, per quas existimationem aliquam apud Populũ comparare pofsis: & earum quidem primum locum obtinẽt maiores tui, ex quibus prognatus es: qui si viri fortes, atque excellentes fuerint, similem de te spem, atque opinionem apud homines excitabunt: soletque eò vsque durare hæc de illis opinio, donec re ipsa contrarium ostendant Secundum locum obtinet vitæ tuæ ratio. Itaque non nisi cum viris egregijs, & virtute præditis conseruari oportebit, vt similem de te opinionem excites: nam talem te homines esse opinantur, quales ij sunt, cum quibus conuersaris. Necessumque quodammodo videtur, vt similitudo aliqua sit inter eos, qui subinde si-

mul ſunt. Summum deniq; inſtrumentum cōciliandę tibi autoritatis, atque exiſtimationis eſt, ſi aliquid vel publice vel priuatim patraueris, quod honeſtum ſimul ac memorabile ſit. Longeque certiora ſunt iudicia, quæ ex hiſce argumentis deſumuntur, quàm quæ ex binis prioribus dependent. Nam quę ſumuntur & ex parentibus argumenta virtutis, admodū dubia ſunt, & ſępè hominibus imponunt: nec quicquā certi continēt, donec res ipſa ſuo tempore teſtimonium ſuppeditet. Quæ ex vitæ ratione & amicitijs, quas colis, ſumuntur, aliquanto hiſce certiora ſunt, nondum tamen tam firma, vt quæ ex actionibus & rebus geſtis colliguntur. Nam omnis quæ de aliquo cōcipitur ſpes, & exiſtimatio virtutis, ſiue propter maiores, ſiue propter homines, cum quib. conuerſaris tota tamen illá: ſola nudaq; opinione nititur, donec re ipſa memorabile quippiam patraueris, ex quo documentum tuæ virtutis conſtet. Plurimum igitur poſſunt, ad conciliandam vel bonam vel malam exiſtimationem apud populum, quæ principio ſtatim ætatis à te memorabilia patrantur, ſiue bona, ſiue mala: vſqueadeò, vt nec facilè aboleatur earū memoria, alijs contrarijsq; actionibus. Itaque in id ſtudium vnicè incūbere debent, qui

qui in Repub. emergere cupiunt: vt prima ętate alicuius singularis virtutis documenta edant. Romæ id certè ita factitatum est à multis: quamobrem solebant aliqui vel legem aliquam rogare, quæ Reipubl. salutaris futura videretur: aut potentem aliquem ciuem, qui in leges delinqueret, accusare: aut aliquid aliud facere, de quo necesse esset sermones apud multos haberi. Nec semel tantùm fuerit tale quiddam patrandum, sed iterum atque iterum, nouis virtutum documentis, rerum iam ante gestarum memoria renouanda, cõfirmandaque, vt pręclarè de te sentiant homines. Itaque T. Manlium hîc licebit imitari, qui cum patrem primò defendisset forti animo, & pietatis suæ egregium documentum ea in re edidisset: paucos post annos singulari certamine cum Gallo pugnauit, eum vicit, & detracto torque ex eius collo, Torquati nomen est adeptus. Et cùm ad maturam ætatem peruenisset, Iustitię atque seueritatis documenta, in filio quoque edidit: quẽ, quod aduersus edictum suum, in hostẽ extra ordinẽ pugnasset, securi percussit: quãuis hostem, à quo prouocatus erat, interfecisset videlicet ne posteri haberent exemplũ soluendæ militaris disciplinæ. Quibus ternis suę virtutis documentis, tantam no-

minis

minis celebritatem sibi comparauit, quantum illi nulli triumphi, aut victoriæ comparare potuerunt. Et meritò sanè: neque enim vnus ille fuit, qui victoriam egregiam de hostibus abstulit: sed multos habuit ciues, qui illi in hac re & pares, & superiores fuerunt: sed in ternis hisce exemplis, aut nullos, aut certè paucissimos similes habuit. Scipionem quoque non tam celebré fecêre tot præclaræ victoriæ, atque triumphi, quàm exempla pietatis in patrem, patriamque demonstratæ. Nam patrem ad Athesin fluuium defendit: & iuuentutis Romanæ nobilissimos quosque, post Cannensem pugnam, per vim iuramento adegit, ne patriam desererent, cùm tantæ cladis metu ex Italia ad Regum quempiá aufugere decreuissent. Hæc namque exempla virtutis in prima ætate edita, aditum illi ad reliquas Hispanicas & Africanas victorias aperuerunt. In quibus subinde aliquid præclari gerens, conceptam de virtute sua opinioné, magis magisq; constãtem effecit. Tale quiddam fuit, quod in Hispania filiam patri, & sponsam viro incorruptam restituit. Neque verò in Repub. solũ, & inter eosdem ciues, debet esse hoc studium comparandæ autoritatis, in ipsa ætate tenera, per aliqua singularia virtutis documenta:

cumenta:

cumenta: sed multò magis in Principibus, & Regibus, vt à subditis in honore habeantur. Nihil enim esse potest, quod principi maiorem apud subditos autoritatem conciliet, quàm si in tenera statim ætate, dictis factísve exemplum ediderit alicuius præclaræ virtutis, iustitiæ præsertim, magnanimitatis, liberalitatis, & aliorum hisce similium. Nam in prouerbium etiam abire solent, apud subditos, quæ à principib. memoratu digna aut fiunt aut dicuntur. Hæc cùm ita se habeant, Populus, qui in distribuendis honoribus, rationem habere solet ternarum rerum, quibus diximus existimationem ciuib. comparari: nequaquam ineptè iudicat: maximè verò si nitatur continuis virtutum exemplis. Nam hæc nunquam decipiunt: & in iuuenibus documẽto sunt de reliquæ vitæ ratione. In ijs verò, qui ad maturam ætatem peruenerunt, & vitæ suæ rationem per longam experientiã testatam fecerunt, minus etiam errare solet populus, quàm Principes, si ad officia quædam noua magnaque adhibendi sint. Nam qui errores populo incidunt, plerunque euenire solent ob falsam existimationem, quam de hominibus concepit: quod, famâ ipsâ seductus, res maiores gessisse illos existimet, quàm re vera gesserint: à quo

errore Principes magis sibi cauere solent, propterea quòd certius de virorũ magnorum rebus aut bene aut malè gestis erudiãtur. Sed in Rebuspubl. benè institutis, videtur etiam ratio quædam inuenta esse à legislatoribus, quo populus rectè erudiri, docerique posit, de virtutib. ac vitijs eius, qui ad magnam aliquam rem administrandam eligendus sit. Idque, per conciones publicas, quæ concessæ sunt omnibus, qui vel in laudem, vel vituperiũ eius dicere volunt, qui ad magnum aliquod munus administrãndum, sit eligendus. Id verò Romę obseruari solitum fuisse, docet oratio Fabij Maximi, quam aduersus T. Octacilium habuit. Nam cùm populi Romani suffragia in eum inclinarent, Fabius econtrà, graui oratione demonstrauit, eum non esse tantum virum, qui Consulatum, ex dignitate P. Romani ijs temporibus administraret, quo Respubl. Punico bello implicita foret. Quæ cùm ita sint, populum dicimus, in distribuendis honoribus niti argumentis, quæ ex cuiusque vita per famam, & signa quædam colliguntur: & si consultores in hisce rebus bonos habere posset: vti Principes plerunque habent: longè minùs delinquere, quàm Principes. Fauorem autem populi commodisimè sibi conciliabit, in

primã

prima ætate ciuis egregius, si documenta alicuius excellentis vrtutis, dictis, factisque declarauerit: vt T. Manlium imitari velle videatur.

Quæ pericula iis incumbere soleant, qui consilij alicuius autores sunt, præsertim in rebus arduis, atq; periculosis?

Capvt XXXV.

Nimis longum foret, si ex professò disputare vellemus, de ijs omnibus; qui in reb. magnis atq; periculosis: Reipu. autores sunt alicuius cósilij: & ostẽdere quãto illi in discrimine versentur. De ijs igitur solummodò disputabimus hoc loco, qui cùm sint aut Principis, aut Reipub. cõsiliarij, mordicùs sententiã aliquã tuentur, & cõtra multorum suffragia euincunt, vt ex suo ipsorum suasu, hortatuque, magnum aliquod negotium suscipiatur. Primùm enim obseruare oportet, ex rerum euẽtu, solere homines iudicare de cõsilijs: qui si infaustus sit, atq; infortunatus, in vnũ consilij autorem refertur. Si verò felix, faustusque fuerit, laudatur ille quidem etiam, sed longè minus, quàm vituperari soleat; cùm res malè successerit. Is, qui ętate nostrã

ſiliarij virorum Principum , ac Rerumpub. vt ſi non ſuaſerint liberè id, quod ex vſu eſſe videatur, officio ſuo deſint: ſi verò id audacter fecerint , periculum ſubire cogantur cùm vitæ , tum fortunarum : eò quòd hæc ſit humanarum rerum ratio, vt ex ſolo euẽtu conſilia, bonáne an mala fuerint ., iudicari ſoleant. Quæ dum mecum cogito, hoc vnum habeo pręceptum, quod huiuſmodi Cõſiliariis pręſcribam: vt moderatè vtrunque extremorum intueantur. Quod exiſtimauerint faciẽdum eſſe, liberè illi quidem ſuadeant, ſententiamque ſuam argumentis, quib. eam amplectuntur, tueantur: ſed hoc tanta animi moderatione faciãt, vt qui eam ſequuntur aut Principes, aut Reſpub. non magis tuo inſtinctu, ſuaſuque id feciſſe videantur, quàm ſua ipſorum libera voluntate. Neq; enim veriſimile eſt , ſi quis Princeps lubens, volensque in tuam ſentẽtiam pedibus iuerit : eum poſtmodum pœnas à te exigere velle, ſi minùs fortunatus euentus fuerit quemadmodum id aliàs fieri ſolet, ſi quando aduerſus multos cum pertinacia quadam euiceris , vt Princeps tuum conſilium amplectatur: eò quòd multi illi tunc, cùm rei euentus infelix fuerit, cõiunctim te oppugnare , ac perdere conabuntur. Et quamuis cõſilium eius, qui id cum

illa moderatione, de qua diximus, suasit, nequaquam tanta laus atque gloria consequatur, rebus benè succedentibus, quàm si magna contẽtione fuisset obtentũ, aduersus multos contrarium suadentes: tamen si res deinde malè succedat, longè tutius est: adeoq; duplici de causa alteri præferendũ. Primùm enim in malo rei euentu, caret eo periculo, quod eos manere solet, qui magna contẽtione suaserũt. Deinde si Aduersario tuo consiliũ, quod aduersus sententiã tuam moderatè propositã, euicit, infortunatè succedat: non exigua laus ad te, atque gloria redundabit, ob consilium bonum, quod repudiatum sit, nõ sine magno malo Reipub. Nam etsi bonus ciuis ex publico malo laudem quærere non debeat: neque ea, quę spõte inde euenit, magnopere gaudere: tamen cùm res iam facta est, satius est approbari consilium tuum etiam ab hostibus tuis, quàm te ob idipsum periclitari. Aliter igitur agendum nõ censeo, nec Principum, nec Rerumpub. consiliarijs, in huiusmodi arduis rebus, quàm vt cum moderatione quadam consulant. Tacere enim omnino, quæ facienda censes, nequaquam decet. Nam id non pertinet ad promouendam vtilitatem publicam: Deinde non potest etiam ille periculo carere, qui ea silentio

tio premit, quæ vtilia fore iudicabat. Nam suspectus propediem reddetur, perindeq; illi poterit euenire, vt Persei, Macedonum Regis, consiliario. Nam cùm is à P. Æmilio victus, ex prælio fuga saluti suę consuleret, & ex amicis cõsiliarijsq; inter fugiendum, quidam illi obijceret errores, propter quos in tantum periculum incidisset: Rex ægrè ferens, nimis tardè hæc sibi iam patefieri, atque obijci: consiliarium illum gladio cõfecit. Itaque non immeritò pœnas luit, cõsilij nõ exhibiti suo tempore: quòd si priùs cùm prodesse poterat, ea qua decebat moderatione proposuisset, sibi simul, atq; Regi suo profuisset, & periculum istud euitâsset. *Liuius lib. 44.*

Quibus de caussis Galli in primo conflictu feroces esse putentur? Paulò pòst pusillanimes timidiq; videantur?

CAPVT XXXVI.

FEROCITAS Galli eius, qui in Pontem Anienis fortiss. quenq; Romanorum prouocabat, ad singulare certamẽ & pauló pòst à T. Mãlió Torquato interfectus fuit, admonet me hoc loco, vt expendamus id, quod à T. Liuio aliquoties pronuntiatur: Gallos in primo congressu fe- *Liuius lib. 7.*

rocissimos esse: paulò pòst timidos pusillanimesq; fieri. Qua de re multi differentes: pronunciant tandem, huius rei causam, in ipsorum peculiari quodam affectu naturæ consistere. Ego verò facilè confiteor, hanc eorum naturam esse: sed idem contendo, eam posse emendari, ita vt quæ ferocitas à pugnæ initio apparet, eadem vsque ad exitum perduret. Cuius rei demonstrationem hinc exordior: quòd triplex omnino sit Exercituum discrimen. Quidã enim Exercitus audaciam ferociamque coniunctam habent, cum ordine & disciplina militari: ex qua disciplina militari & ordine, videntur ferocitas & audacia ortæ. Ac tales erãt Exercitus Romanorum, vt ex omnib. historijs facilè constat, in quibus, per longam rerum experientiam, singularis disciplina introducta cernebatur. Nil in ijs nisi certo ordine, & in Imperatorum iussu fiebat: non edebant, non emebant, non dormiebant, nisi certo quodam ordine, & interueniente Consulis decreto. Hi soli ergo Romanorũ Exercitus, qui virtute sua totum prope orbem subiugârũt, nobis ad imitandũ exemplo esse debent. Qui aliter agunt, malè faciunt: & quamuis præclari quippiam aliquando patrent: id tamen non tam virtuti illorum, quàm fortunæ tribuẽdum est. Sed vbi

vbi audicia ferocitasque cum ordine & disciplina militari coniunctæ sunt: durat Exercitus robur vsque ad extremum : animi militum eriguntur, & victoriæ spe confirmantur, persistuntque tandiu, quandiu ordines aciesq; conseruātur. In quibus Exercitibus autem audacia & ferocitas militū inest, sine ordine & disciplina militari: quales tunc erant Exercitus Gallorum : in ijs contrarium accidit. Nam si non vincāt primo impetu, sensim deficiunt, eò quod non fulciantur virtute quadam ordinata, cui posśint eorum animi insistere, & certam victorię spem concipere. At Romani, disciplinæ militari & ordini insistentes, de victoria non dubitabant, & eadem virtute à principio ad finem vsque dimicabāt: & armorum vsu magis ad pugnandum accendebantur. Tertium Genus est eorum exercituum, in quibus nec audacia vlla militibus naturâ inest, nec ordo, nec disciplina militaris: quales sunt hisce temporibus exercitus nostri in Italia, planè inutiles. Vt si illis fortuna non obijciat hostem spōte fugientem, nunquam sint potituri victoria: quam quidem rem, vnusquisque ex ijs, quę quotidie apparēt, facilè cognoscet. Sed age Liuium ipsum audiamus, nobis explicantem, qualem habere oporteat discipli-

nam militarem, & qualem rursus, ceu perniciosam euitare. Adducit is Papyriū Cursorem, qui Fabium Magistrum equitum his verbis reprehendit: Nemo hominum, nemo Deorum verecundiam habeat: non edicta Imperatorum, non auspicia obseruentur: sine commeatū vagi milites in pacato & in hostico errent: immemores sacramenti, licentia sola, vbi velint exauctorentur: in frequentia deserantur signa: neque conueniatur ad edictum: nec discernatur, interdiu, noctu, æquo, iniquo loco, iniussu imperatoris pugnetur: non signa, non ordines seruentur: latrocinij modò, cæca & fortuita, pro solenni & sacrata militia sit. Hæc Liuius. Nos autem si consideremus nostri temporis militiam, facilè videbimus, sit ne vt illa Veterum, solennis & sacrata: an fortuita & cęca? Quantum item differat à militia Veterum Romanorum, in qua erat virtus & ferocitas militum iusto ordine insistens: vel à Gallorum, qui si maximè ordine & disciplina militari carebant: tamen audaciam & robur obtinebant.

Ante-

Antequam totius exercitus vires prælio committantur, sintne leues illæ pugnæ ad dignoscendam noui hostis naturam necessariæ, annon?

CAPVT XXXVII.

IN rebus humanis, sicuti aliâs quoq; disseruimus, cernere est mala sæpè ita esse vicina bonis, vt quod bonum est, sine aliquo malo assequi nequeas. Quod quidē ita manifestè deprehendemus in omnibus Actionibus humanis: vt hæc ipsa causa sit, cur bonum tanta cum difficultate compareetur. Et nisi insigni aliquo prosperæ fortunæ auxilio iuueris, sine aliquo malo, bonum nequaquam assequi possis. Cuius rei memoriam reuocat mihi Manlij Torquati monomachia cum Gallo: de qua Liuius ita loquitur: Tanti ea dimicatio, ad vniuersi belli euentum momenti fuit, vt Gallorum exercitus, relictis trepidè castris, in Tiburtem agrum, mox in Campaniam transierint. Ex quibus ego concludo, Imperatori imprimis operam dandam esse, ne quid permittat in exercitu fieri, quod parui momenti cùm sit, tamen possit magnam mutationem parere. Huiusmodi est, si quis prælium committat, non ad-

hibitis totis viribus : & tamen periculum subeat totius fortunæ belli. Id enim planè est temerarium:ficuti priùs quoque docui, cum de itineribus custodiendis , & prohibendo transitu disputaui. Sed idem ego interim non ignoro, prudenti Imperatori in id quoque esse incumbendum, vt cùm in nouum hostem , qui sit alicuius existimationis,incidit:leuibus prælijs priùs suos cũ hostibus committat,quàm prælio totis viribus decertet : Idque ob eam causam, vt hosti nouo quodammodo assuescant,& timorem de eo conceptum deponant. Quæ res tanti momenti est,& vsqueadeò necessaria, vt qui cum hoste ignoto totis viribus decertat, antequam de eius virtute faciat periculum: in manifestum discrimen suum exercitum adducere videatur. Exẽplo nobis sit Valerius Coruinus, qui Senatus iussu exercitum primus contra Samnites duxit,antequam priùs vnquam, alter alterius arma & vires fuisset expertus. Hic ergo etiam Romanos cùm Samnitibus leuibus prælijs commisit, priusquam ad pugnam veniret, vt Salustius inquit, ne eos nouum bellum,ne nouus hostis terreret. Sed eadẽ hæc res dubia existit , & multis obnoxia periculis:nam verendum est, ne si tui milites in leuibus his prælijs succumbant, eorum

rum animi metu perturbati, hostem vehementiùs formident: adeoque contrarium planè assequaris eius, quod animo intendebas: Vt hîc quoque bonum tam vicinum sit malo, vt alterum pro altero apprehendere facilè possis. Ego igitur planè censeo cauendum prudenti Imperatori ab omnibus, quæ possint militi terrorem incutere. Incipiunt autem militum animi tunc maximè timere, quamprimùm cernunt aliquos ex suis cæsos esse. A leuibus prælijs ergo quantum fieri potest abstinédum est: nec ea, nisi commodissima occasione, & proposita certa victoriæ spe, admittéda. Similiter neque angustiæ aliquæ itinerũ custodiendæ ijs locis, vbi omnes tuas copias habere nequeas. Nec magno conatu vrbes vllæ muniendæ, præter eas, quæ amissæ ruinam exercitus tui minantur: & si tales sint muniendę, ita fuerit idipsum instituendum, vt aduersus hostem, qui te illinc expellere & expugnare volet, omnes tuas vires opponere queas. Cæterasque vrbes sine præsidio satius fuerit relinquere: dum primarias aliquas rectè munire possis. Nam etsi amittas aliquam à te desertã; exercitus autem integer sit: tamen nec existimationem, nec victoriæ spem amittis. Sed si quæ tibi ab hostibus occupetur, quã

defendebas, aut quam defensurũ te omnes putabant: tum verò de tua existimatione multum decedit: ita quidem, vt re parui momenti, totius belli euentum in discrimen adducere queas, sicuti Gallis hoc certamine accidit. Philippus Macedo, Persei Pater, Vir magni nominis & rei militaris peritissimus, cum à Populo Romano peteretur bello, plurima loca suæ ditioni subdita deseruit & deuastauit, eò quòd existimaret, ea à se defendi non posse. Satius enim esse putabat, & ad conseruandam nominis sui existimationem vtilius: si pateretur ea loca, tamquam à se neglecta occupari, quã si illorum defensionem frustra tentasset. Romani quoque, rebus post cladem Cannensem valde afflictis, multis suorum subsidia negârunt: liberumque illis permiserunt, ea quo possent modo, sese defendere. Estque hæc conditio longè melior, quàm suscipere defendenda, ea quæ nostris viribus superiora sunt: quòd illo modo, tantùm iactura fiet sociorum & amicorum: sin defendere conemur, quæ defendi à nobis non possunt: & sociorum & copiarum viriumq; iacturam facere oporteat. Ad leuia prælia ergo redeuntes, dicimus, si quando ea ad noui hostis naturam cognoscendam, necessariò requirantur: debere pruden-

prudentem Imperatorem, obseruare occasiones, & non nisi commodissimas captare, in quibus certa spes sit victoriæ. Qua in re Marius nobis exemplo esse poterit, qui aduersus Cimbros, homines ferocissimos, qui in Italiam incursiones faciebant, exercitum ducens: vidit suum militem Cimbrorum ferocitatem & multitudinem formidare, eò maximè, quòd priùs alter Romanorum exercitus, ab ijs fractus fuisset. Itaque necessum sibi esse duxit, antequam prȩlio cum ijs totis viribus decertaret, tentare quippiam, ex quo speraret, suos illo metu liberatos iri, & confidentiùs postmodum congressuros. In quem finem loca quædam munita occupauit aliquoties, per quæ, & iuxta quæ Cimbris transeundum foret: vt nimirum cùm Romani illos proprijs oculis intuerentur, & multitudinem inordinatam, & nequaquam conuenientibus armis instructam esse cernerent: concepto metu liberarentur, & auidi pugnæ fierent. Quod quidem Marij exemplum, persæpè imitari conuenit, ne in ea pericula, de quibus priùs dictum est, incidamus: & ne nobis contingat idem, quod de Gallis dictum est: qui ob rem parui ponderis, trepidi in Tyburtem agrum, & in Campaniam transierũt. Sed quia Valerij

Cor-

Coruini iam fecimus mentionem, idcircò ex ipsius sentētia nunc disseremus, de modo eligendi Imperatoris.

Qua ratione eligendus sit Imperator talis, cui miles confidere posit?

CAPVT XXXVIII.

VAlerius Coruinus, sicuti prius monstrauimus, contra Samnites, nouos P. Romani hostes, exercitum eduxerat. Vtque animos militum suorum contra eos confirmaret: non tantùm cùm ijs, leuibus prælijs decertandum putauit, antequā ad pugnam cum toto exercitu accederet: sed in concionem etiam prodiens, vehementer hortatus est suos, vt contemnerent hostem, propriæ verò virtuti cùm exercitus, tum ipsiusmet Imperatoris confiderēt. Quo loco obseruare licet, illius Oratione, quæ apud Liuium extat, Imperatorē semper eligendum esse talem, cui miles confidere posit. Inducit enim Liuius Coruinū, sic inter cætera loquentem: Tum etiam intueri, cuius ductu auspicioque ineunda pugna sit. Vtrū qui audiendus, duntaxat magnificus adhortator sit, verbis tantùm ferox, operum militarium expers. An qui ipse tela tractare, præcedere ante signa, versari

ſari media in mole pugnæ ſciat. Facta mea, non dicta vos milites ſequi volo: nec diſciplinam modo, ſed exemplum etiam à me petere: qui hac dextra mihi tres Conſulatus, ſummamque laudem peperi. Hæc Liuius. Nos verò ex hiſce facilè colligimus, qua ratione ad Imperatoris militaris officium gradumque conſcendere oporteat: Et illos, qui ad hunc gradum alia ratione euehuntur, ſiue id fiat ambitione: ſiue caſu & fortuna: temporis ſucceſſu re ipſa percepturos, ſe hoc ipſo plus oneris, dedecorisque, quàm honoris, laudis ac gloriæ conſequutos: Neque enim honorũ gradus, homines ineptos illuſtrant: ſed ipſi ab excellentibus virtute viris illuſtrantur. Sed neq; hoc fuerit ſicco pede tranſeundum, quod, ex hac diſputatione, cernimus tanti nominis Imperatorem, etiam exercitum qui ex Veteranis conſtabat, confirmare, ante congreſſum cum nouo hoſte, voluiſſe: idque magno ſtudio & noua quadam ratione conatum eſſe. Quæ res ſi prudenter ab eo facta cenſetur: quantò magis incumbendum eſſe putamus ei Duci, qui exercitũ ex neotericis collectum habet, vt antequam pugna decertet, ſuorum animos ad ferocitatem, propoſita certa victoriæ ſpe, excitet atque confirmet. Quòd ſi enim nouus &

inusitatus hostis, etiam Veteranis militibus formidabilis est, tyronib. & inusitatus & quilibet alius hostis, terrori esse potest. Vtcumque autem hæc res habeat: non defuêre tamen Imperatores, qui singulari rei militaris peritia, omnes has difficultates superàrunt, & cum exercitu nouo ex tyronibus constãte, magnas Veteranorum militum copias euicerunt. fregeruntque. Huiusmodi fuit apud Romanos, inter cæteros, Gracchus: apud Græcos Epaminondas Thebanus, de quibus alio loco disseruimus. Præparabant ij exercitum, aliquot mensibus, antequam pugna decertandum foret, milites turmatim fictis prælijs committentes, sicque eos & ad ordines conseruandos, & ad mãdata Imperatoris exequenda assuefaciebant: ijsque postmodum confidenter seriò in certamine vtebantur. Nam qui rei militaris peritus est, si modò vir fortis ac strenuus esse volet, quandiu hominibus abundat, semper potest sibi egregium parare exercitum. Et quicumque Princeps, cùm viros habeat, sibi milites egregios parare nequit: nõ imbecillitati subditorum causam eius rei tribuere debet, sed potiùs suæ ipsius pigritiæ & ignorantiæ.

Ducem

Ducem militarem debere Locorum notitiam habere.

Capvt XXXIX.

INter cætera quæ in duce militari requiruntur, primariũ locum obtinet cognitio Locorum & regionum: nõ generalis tantùm sed particularis & exquisita: sine qua vix quicquam præclari gerere poterit. Cumque omnes scientiæ vsum & exercitationem, ad sui perfectionem requirant: Locorum cognitio imprimis iisdem hisce & nititur & perficitur. Quòd si autem quęras, quo vsu aut qua exercitatione, Locorum notitiam comparàre potissimè liceat? Respondeo, crebris Venationibus maximè assequuturum te esse, quod velis. Atque hinc factum esse, vt Heroës illi, qui antiquitùs Mundum sub Imperio suo obtinuerunt, in syluis enutriti esse perhibeantur: & perpetuis Venationibus exercitati. Nam Venationes, præter quod locorum insignem cognitionem suppeditant: simul etiam multa ostendunt, ijs quæ in bellis eueniunt, similia. Sic vtique Xenophon in vita Cyri, docet, cùm is aduersus Armeniæ Regem bellum suscepisset, cùm socijs disserere solitũ de hac expeditione, & omnia quæ in ea expedienda forent, ad ea quæ

rendo, cognoſcere per comparationem, in regione ignota, quónam, exempli gratia, hęc vallis ſeſe exporrigat? Vnde huius mõtis radices incipiant? quouſque hæc planities ſeſe extendat? & cætera hiſce ſimilia obſeruare. Hoc autem ita ſeſe habere, intelligemus facilè, ſi Liuium audiamus: qui Publium Decium tribunum militum, in exercitu Cornelij Conſulis, aduerſus Samnites, hoc modo introducit Conſulem ipſum alloquentem, poſtquam nimirum Romanorum exercitus in Vallem quãdam incidiſſent, in qua à Samnitibus claudi potuiſſent: Vides tu Aule Corneli (inquit Decius) cacumen illud ſupra hoſtem? Arx illa eſt ſpei ſalutisque noſtræ, ſi eam (quoniam cęci reliquêre Samnites) impigrè capimus. Nam vt paulò ante loquitur Liuius, P. Decius tribunus militum, vnum editũ in ſaltu collem, imminentem hoſtium caſtris, aditu arduũ impedito agmini, expeditis haud difficilem conſpexerat. In quem, cùm à Conſule, cùm tribus millibus expeditorũ miſſus fuit, reliquum Romanorum exercitum conſeruauit. Et cùm inde, conſeruandi ſui quoque cauſa, proxima nocte diſceſſurus eſſet Decius, tum ſuos iterũ hoc modo alloquitur: Ite mecum, dum lucis aliquid ſupereſt, vt quibus locis hoſtes præſi-

dia ponant, quà pateat hinc exitus, exploremus. Hęc omnia ſagulo militari amictus, ne ducem circuire hoſtes notarent, perluſtrauit. Hæc Liuius Nos verò, ſi hæc eius verba diligenter expendamus, cognoſcemus quã neceſſaria ſit Imperatori, perfecta ſitus locorum notitia. Nam ni Decius tali notitia imbutus fuiſſet, haudquaquam illũ è lõginquo proſpicere potuiſſet, & proſpectũ diiudicare, eſſét ne acceſsibilis annon? Et cum illum occupatum tenuiſſet eoq; exercitum conſeruâſſet: nequaquam ſine ſingulari cognitione ſitus Locorũ, vias proſpicere, & obſeruare itinera, per quę ad Cõſulem redeundum foret, ſciuiſſet.

In Negotiis bellicis, magna cum gloria, poſſe dolum fraudemq; vſurpari.

CAPVT XL.

QVAMVIS in cæteris actionibus omnibus, deteſtabilis ſit vſus fraudis: tamẽ in bello gerẽdo, dolo quis ſumma cũ laude vti poterit: nec minùs glorioſum eſt, hoſtem dolo, atque viribus & robore ſuperare. Cui rei atteſtãtur quicunque ſummorũ Imperatorum, & cęterorum illuſtriũ virorũ, ducum maximè militariũ vitas hiſtoriâ cõprehenderunt. Nã laudant

A eos

eos ob huiusmodi stratagemata, quæ dolo nituntur: & inter cæteros Annibalem maximè, qui in ijs excogitandis solertissimus fuit. Cuius exempla, cùm plurima passim extent: non volo hîc in ijs recitãdis immorari. Hoc vnum silentio præterire nolo: quòd ea fraus, quæ fit in re militari, fidem frangendo, pacta non conseruãdo: nequaquam gloriosa sit: Nam etsi per hanc quandoque imperium comparare possis, vt antè disseruimus: aut laudem certe gloriamq; ex hac nunquã acquires. De ea fraude doloque loquor, quę in stratagematibus consistit, qua hosté, qui aliâs tibi minimè confidit, decipere deceptumque vincere potes: Huiusmodi fuit illud Annibalis stratagema, quo ad Lacum Perusinum fugã simulauit, vt Romanũ Consulem & exercitum in angustias locorum cõijceret. Et id quo aduersus Fabium Maximum vsus est, vt in tutiorem locũ se suosque recipere posset: quãdo faces & sarmenta boum cornibus alligata noctu accendit, & armentum in ea loca egit, in quæ cupiebat hostem sese conuertere. Quibus simile fuit illud Pontij apud Samnites, per quod Romanorum exercitum in Caudinas furcas impulit. Nam is, cùm in saltu Caudinarum furcularum, copias suas occultâsset: milites quosdam ha-

bitu pastorali, qui armenta perplanitiem agerent, dimisit: qui à Romanis comprehensi, & interrogati de loco vbi Samnites forent? responderunt omnes, vt in mandatis à Pontio habebant, Samnites Nuceriam obsidere. Quod quidem, cũ Romani propter consensum omnium credidissent: iter per Caudinas furculas, vt Nucerninis subsidium ferrent, susceperunt. In eas autẽ cùm semel fuissent ingressi: deprehenderunt se vndiq; à Samnitibus septos esse. Potuissetque hæc victoria fraude comparata, Pontio magnam gloriam parere, si ea vti potuisset, & Patris sui cõsilijs obtemperare. Qui suadebat, aut omnes Romanos sine vlla ignominia, liberali animo conseruandos; aut omnes ad vnum tollẽdos: mediam autem viam, quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit, nequaquam ingrediendam.

Patriam semper defendendam esse, siue id fiat honestè, siue fiat cum ignominia aliqua.

CAPVT XLI.

CLAVSI erant Consules cùm Exercitibus Romanorũ, intra saltus Caudinos, & à Samnitibus obsessi. His cũ Samnites iniquissimas cõditiones pacis

cis proponerent & maximè ignominiosas: nempe quòd omnes sub iugum mittere, & inermes Romam remittere vellent: Consules dubij, totusque exercitus de eo, quod factu opus esset, sollicitus ac propè attonitus erat. Itaque in tanta rerum difficultate, & cùm omnium animi territi essent: Lucius Lentulus vnus ex Legatis, magno animo suasit, nullas conditiones reijciendas, dummodo Patria conseruari posset. Et cùm tota res Romana ab huius exercitus, qui tum obsessus esset, salute penderet: eũ ipsum quacumque tandem ratione conseruandum esse asserebat. Patriam enim defendi oportere, siue id fiat cum honore & gloria, siue etiam cum ignominia. Hîc verò, si conseruaretur iste exercitus, fore vt Roma suo tempore hanc ignominiam aboleret, rebus præclarè gestis. Quòd si idem interiret, eoque singulare specimen virtutis ederet: Romam tamen cum ipso perituram, & amissam iri patrię libertatem. Cuius consilium cæteri sequuti sunt: simulq; nobis occasionem dederunt: obseruãdi quòd in Repub. cuiusque ciuis, qui Reipub. benè consultum cupit, officium sit? Nẽpe vt spectet ad conseruandam Patriæ libertatem: de qua cùm agitur, nihil esse debet, quòd animos nostros in aliam sententiam pertra-

here queat: Neque ab hoc scopo auertere quenquam debet, iusti, iniusti, crudelitatis aut misericordiæ, non denique laudis aut ignominiæ nota. Galli certè videntur obtinere aliquid, quod ad præsens institutum faciat, in defendenda Regis Maiestate & Regni honore. Neque enim eius vocem ferre vllo modo possũt, qui vel de Rege vel de Regno ignominiosi quicquam pronuntiauerit. Sed quacunque tandem fortuna Rex vtatur: quocunque modo deliberet: quicquid agat aut patiatur: hæc omnia Regia esse pronuntiant.

Quæ coactus promisisti: non necesse est vt serues.

CAPVT XLII.

POstquam Romam reuersi sunt Consules cum exercitu, ex Caudina illa clade, inermes & ignominia affecti: primus in Senatu Consul S. Posthumius, suasit non seruandam esse pacem illam tam turpem cum Samnitib. factam: Se enim & cæteros, qui huius fœderis vnà secum autores fuissent, ijs pactis & conditionib. teneri. Populum verò Romanum nequaquã. Posse autem Po. Romanum ijs pactis planè liberari, si sese cæterosque, qui vnà secũ, id fœdus

fœdus fecissent cum Samnitibus, captiuos in Samnium mitterent, eosque hostibus traderent. Tanta autem cõtentione in Senatu defendit hanc sententiam Consul: vt Patres illi assenserint: & proinde ipsum cæterosque huius pacis autores, captiuos in Samnium miserunt: simulque Samnitibus indicârunt, se tradendo pacis ignominiosæ autores, ijs pactis liberos esse, neq; ampliùs teneri. Posthumo Consuli, ea in re, fortuna tam prospera fuit: vt Samnites eũ retinere noluerint. Itaque Romam iterum reuersus, maiore in autoritate fuit ob rem ad Caudium malè gestam: Quàm Pontius apud Samnites ob partam victoriam. Hîc autem duo sunt, quæ imprimis obseruatione digna censeo. Vnum est, quòd laudem & gloriam ex qualibet actione comparare possis. Victoria communiter laudem & gloriam apud omnes parat. Econtrà autem, si ipse victus sis: iterum laude tua non carebis, si monstres, quod accidit infortunium, non ex tua culpa accidisse: aut si acceptum damnum, aliqua re preclarè gesta, iterum cõpensaueris. Alterũ, quòd si quæ per vim promissa, non obseruaueris: id sine dedecore facere queas. Quęcunque enim promissa publico nomine per vim extorta; ea omnia, vbi cessauerit vis illa

quæ priùs cogebat, irrita fieri solēt, & quidem sine ignominia eius, qui non seruat, quæ per vim coactus promiserat. Huiusmodi rerum exemplorumque plenæ sunt Historiæ: & in quotidiano rerum vsu alia infinita occurrunt quotidie. Cernimus enim inter viros Principes nullos esse, qui seruent ea, quæ per vim coacti promiserūt, postquam desiit vis illa quę coëgit. Imò neque reliqua promissa seruant, quando causa, quæ eos promittere fecit, non amplius vrget. Quæ quidem res, sitne in Principe digna laude, an non? hoc loco nō ampliùs disquiremus: præsertim cùm in tractatu de Principis institutione de hoc genere Argēti copiosè disputauerimus.

Eos qui in eadem regione nascuntur, semper retinere aliquid, naturæ eius regionis cognatum & familiare.

CAPVT XLIII.

VErus dictum est, quod vt sapientissimè pronuntiatur: ita diligenter obseruari debet: Res futuras ex contemplatione præteritarum conijci cognoscíq; posse. Quæcunque enim per vniuersum orbem fiunt, habuerunt olim aliquid simile, quod eodem modo antiquitus, &

ex

ex iisdem causis, vt hæc quæ nũc videmus, factum fuit. Ratio rei huius rei hinc pẽdet, quòd omnia ista, quæ in diuersis temporibus similia cerni dicimus: hominum opera sunt: cumque vna sit humana natura omnibus seculis: necesse est, vt semper easdẽ habeat passiones & affectiones. Hoc vnum interest, qđ alijs seculis aliæ regiones magis abundant hominibus virtute præditis, quàm aliæ: & alijs iterum aliæ: quod ipsis pro diuerso educationis modo euenit: quia ex forma educationis, prima vitæ initia sumunt originem. Eò magis etiam videris, ex præteritis, futurarum rerum euẽtus posse coniicere: quia cernimus certis quibusdam regionibus peculiares quosdã affectus insitos, & nunc & semper ferè eodem modo fuisse. Sic auaritiam quibusdã populis semper fuisse familiarẽ nouimus: alijs fraudem: alijs aliam aut virtutem, aut vitium insitum fuisse scimus. Florentiam nostram intueamur, eiusque res gestas ex antiquis monumentis erutas, cum præsentibus conferamus: sic enim deprehendemus, eam ab exterorum & barbarorum hominum auaritia, superbia, ferociaque semper plurimum esse passam. Ecce enim, quoties Carolus VIII. Galliæ rex, accepta à nostris ciuibus pecunia, promisit illis re-

ſtituere arces quas tenebat Piſanas? Sed nunquam reſtituit. Omittamus hæc nimis recentia, videamus antiquiora. In bello quod geſsit noſtra Reſpub. Florentina, aduerſus Vicecomites Mediolani duces: cum cęteris auxilijs deſtituta foret: cogitauit de Germanorum Imperatore in Italiam euocando, vt autoritate & potentia ſua Longobardiam inuaderet. Imperator eorum petitioni aſſenſit, promiſitque ſe cum magnis copijs venturum, bellum illud contra Vicecomites perfecturum, Florentiamque defenſurum, ſi illi Florentini ſoluerent in ipſo expeditionis initio, centum millia aureorum nummûm: & totidem ſtatim vbi Italiam fuiſſet ingreſſus. Aſſenſerunt Florentini ijs conditionibus. & ſoluerunt primam pecuniæ ſummam primò, deinde etiam alteram. Sed Imperator poſtquam pecuniam recepiſſet, non vltra Veronam progreſſus, de reditu cogitauit, re planè infecta: hanc vnam ſui reditus cauſam prætexens, quòd ipſi pacta promiſſa, non fuiſſent ſeruata. Florentia ergo niſi neceſsitate coacta & perturbata fuiſſet: atque ex antiquis monumentis ſi Barbararum gentium naturam indagere voluiſſet: nequaquam toties mulctata eſſet. Ita enim potuiſſet harum Gentium naturam, ſemper ſibi ſimi-
lem

lem deprehendere. Cuius rei Exemplum, de Gallis certè valde manifestum legimus in historia Hetruscorum & Romanorum. Nam cùm Thuscis bellum diuturnum aduersus Romanos fuisset: iamq; ipsi aliquoties à Romanis cæsi & in fugam conuersi, agnoscerét se Romanis, viribus pares non esse, Gallos, qui in Cisalpina Gallia tunc habitabant stipendio cõduxerunt, vt coniunctis viribus sese a Romanis defendere possent. Sed Galli tunc, pecuniam à Thuscis quidem acceperunt: contra Romanos vero arma pro Thuscis ferre noluerunt: aiebantque se hanc pecuniam à Thuscis accepisse, non vt opem ipsis ferrent: sed tantummodo, vt ab excursionibus in eorum agrum abstinerent. Quò factum est, vt Tusci simul & pecunia mulctati, & auxilio quod sperabant destituti fuerint. Nos vero ex antiquissima hac historia, facilè cõijciemus, eandem olim Thuscis naturam fuisse, quæ nunc est, & in ipsis maximè Florentinis cernitur: eundemq; exterarum gentium animum erga ipsos, iam olim fuisse: quem adhuc hodie experimur.

Sæpè

Sæpè fieri, vt impetu quodam atque audacia obtineatur id, quod legitimè progredienti nunquam contigisset.

CAPVT XLIIII.

ERant Samnites à Romanis obſeſsi: neque aperto prælio cum ijs decertare audebant, quod ſe viribus inferiores eſſe agnoſcerent. Itaque aliud conſiliũ ineuntes, vrbibus per Samnium vndique communitis, exercitum in Thuſciam, quæ Pop. Romano confœderata erat, duxerũt, vt præſentia ſua Thuſcos ad defectionem & ad ſumenda contra Romanos arma vnà ſecum impellerent: quam rem cùm priùs per legatos tentaſſent, impetrare nequiuerant. Eò cùm perueniſſent: partim, expoſitis rationibus, ob quas, & ipſi contra Romanos arma ſumpſiſſent, & Thuſcos idipſum facere oporteret: quodq; pax ſeruientibus grauior, quàm liberis bellum foret: partim exercitum præſentem eorum oculis obijcientes, impetrârunt quod voluerunt. Quo loco obſeruare decet: Si quis Princeps ab altero quippiam impetrare cupiat, cuius multum interſit: tunc ſępe commodiſsimam eſſe eam occaſionem, quæ ei à quo petis, nnllum deliberãdi ſpaciũ concedit:

cedit: sed potiùs illi respondendi subitam necessitatem imponit, & præsens periculum demõstrat, si negetur id quod petitur: aut etiam si deliberandi spacium petatur. Quo cõsilio præclarè vti potuit nostra memoria Iulius Pontifex cum Gallis: & Foisseus Dux cum Mantuano Marchione. Iulius quidem, cum Bentiuolorum familiam Bononiâ expellere decreuisset, & in eo instituto intelligeret sibi opus esse, vt Veneti huic bello non se immiscerent. Galli autem etiam subsidia sua ipsi mitterent: Cumque idipsum per legatos à singulis petijsset, & dubia variáque responsa ab vtrisque accepisset: decreuit nouo hoc consilij genere, & nullum deliberandi spacium concedendo, vtrunque in suam sententiam pertrahere. Itaque collectis tantis, quantas per id tempus potuit copijs, Bononiã versus iter suscepit: & ex itinere Venetis mandauit, vt ab armis abstinerent. Gallo autem vt sibi auxilia mitteret. Vterq; illorum, cùm præsentem necessitatem cerneret; certi quippiam respondẽdi, nec vllum superesse tempus deliberandi; ac metuerent Pontificis indignationem ambo, eius postulatis assentiunt, & Veneti quidem abstinuerunt ab armis, Gallus autem misit ei subsidia. Foisseus verò Galliæ regis dux militaris, cùm

esset aliquando Bononiæ cũ exercitu Gallico, & intellexisset Brixiã à Rege defecisse: ad eam recuperandam proficisci cupiebat. Duplex autem erat via eò perueniendi. Vna per ea loca, quæ Galli tenebãt, longa & tædiosa. Altera multo breuior per ditionem Mantuani Marchionis, perque loca quædam paludosa, & angustias arcibus communitas, in quibus Mantuanus habebat præsidia. Cùm igitur Foisseus breuiori via ingrediendum sibi esse cerneret, & cuperet, Marchionem Mantuanum liberum transitum sibi cõcedere: idipsum ab eo hoc consilij genere impetrauit. Nam mouens cum exercitu, iter per eadem loca direxit, & ex itinere Mantuano mandauit, vt subitò claues earum arcium, quæ eas locorum angustias muniebant, ipsi mitteret. Itaque Mantuanus præsentis periculi necessitate coactus, cum nullum tempus deliberandi superesset: claues illi misit, quas nunquam missurus fuisset, si Foisseus lentior tardiorque extitisset. Propter amicitiam nimirum, quam semper cum Venetis & Põtifice Romano coluerat: quodque per idem tempus filium in Pontificis potestate haberet. Sed subita necessitas respondendi, petitioni assentiendi, aut in præsens periculũ incidendi, effecit apud eum, vt liberũ iter permitteret,

teret. Eodem planè modo, quo Thuſcos pręſentia Samnitum, impulit ad arma contra Romanos capienda: quæ aliàs nequaquam ſumpſiſſent.

Vtrum in prælio ſatius ſit, hoſtis impetum excipere, exceptumq́; ſuſtinere & oppugnare: an verò hoſtem ipſum cum impetu inuadere.

CAPVT XLV.

CVm Decius & Fabius Conſules, cum binis Romanorum exercitibus Samnites Thuſcosq́ue bello petijſſent: iamq́ue prælio decertandum vtrique eſſet: memorabile & dignum obſeruatione fuit, quomodo quiſque ex Conſulibus, hoſtem inuadendum putauerit? & quis agendi modus præſtantior habendus? Decius in hoſtem impetum fecit ſummis viribus: Fabius autem ipſe non inuaſit hoſtem, ſed impetum facientem excepit ſuſtinuitq́ue. Exiſtimauit enim ſatius eſſe, in primo conflictu lentius agere; & impetus vehementiam eò vſque reſeruare, donec hoſtis pugnando primum feruorem amiſiſſet. Atque illic cernere eſt, Fabij conſilium feliciorem habuiſſe ſucceſſum, quàm Decij. Hîc enim cùm in primi impetus

vehementia vires propè amisisset: obseruauit suos lassos esse, & de fuga potiùs quàm de victoria cogitare. Itaq; cùm hostem vincendo non speraret gloriam se assequi posse, ad Patris sui imitationem, se pro legionib. Romanorum deuouit, vt quam laudē vincendo assequi non posset, morte consequeretur. Quod Decij factū postquam Fabius intellexisset, vt non minorem laudem viuendo compararet, quàm Collega morte sua fuisset cōsequutus: totius exercitus vires, quas eo vsque conseruauerat, excitauit & aduersus hostem impulit summo cū impetu, & præclaram inde victoriam reportauit. Ex quo videtur is modus hostem adoriendi, quem Fabius seruauit, commodior tatiorque esse, quàm ille, quem sequutus est Decius.

Quæ causa sit, cur in vna quoq; vrbe, soleant vnius cuiusque familiæ mores quidam peculiares & consuetudines longo tempore conseruari.

CAPVT XLVI.

NOn modo diuersarum vrbium Regionumque diuersi sunt hominum mores & consuetudines: solentque aliæ, alios homines procreare, mollitie, duritie

ritie, mansuetudine ac ferocitate differentes: sed in eadem vrbe plerunq; familiæ etiam inueniuntur, eodem modo differẽtes. Cumque vbique exempla extent: satis manifestè tamen idipsum in Romana historia licet contemplari: in qua vrbe constat Manlios omnes fuisse seueros & duros homines: Publicolas benignos ac populares: Appios ambitiosos, superbos & plebis aduersarios, & aliarum deniq; familiarum, alios quosdã peculiares mores & animi affectiones extitisse. Quæ res certè, non potest tantummodo ex temperamẽti diuersitate prouenire: quod id pro Matrimoniorũ varietate immutare necesse sit. Sed magis pẽdet ex diuerso educationis modo, quẽ habent singulæ familiæ. Plurimum enim interest, vt à teneris annis, hisce aut illis moribus assuescas: & de re quapiam benè aut malè sentias. Nam quæ in ipsa tenera ætate imprimũtur animis opiniones de quibusque rebus, eæ solent ad extremam ætatem vsq; perdurare: & ex eo, quo in teneris annis imbutus fuerit animus, solent homines rerum naturas metiri. Quomodo enim aliàs fieri potuisset, vt (quod Liuius testatur) Appij omnes eodem modo affecti, ijsdẽq; cupiditatibus agitati ambitiosiq; fuerint? Ex vltimis eius familiæ vnus fuit, qui cen-

ſor creatus, exactis XVIII. menſibus, ſecũdum legis præſcriptum, ſe vnà cum collega Magiſtratu abdicare noluit: ſed antiquã cenſoriam quandam legem proferens, cõtendit, ſibi per eam legem, quinque annis licere eo Magiſtratu fungi. Et quãuis multa aduerſus eum publicè in cõcionibus dicerentur, multæ ſuper ea re orirentur ſeditiones atque tumultus, reſiſteretq; ipſi & plebs & maior pars Senatus: is tamen cenſura ſe noluit abdicare. Ob quam cauſam Pub. Sẽpronius tribunus plebis, oratione habita, demonſtrauit Appiorum gentis ſuperbiam & inſolentiam, contra reliquorum ciuium benignitatem atque pietatem.

Bonum ciuem debere priuatarum iniuriarum obliuiſci, patriæ cauſa.

CAPVT XLVII.

CVm aliquãdo Marius Conſul, aduerſus Samnites bellum gerens, vulnus in conflictu accepiſſet, nec proinde munere ſuo fungi poſſet: Senatus vt prouideret, ne exercitus aliquid ex Cõſulis morbo pateretur mali, decreuit ei ſucceſſorem mittere, Papyrium Curſorem Dictatorem. Hunc ipſum autem per leges oportebat nominari à Fabio, qui in Thuſcia exercitui

præ-

prȩerat:cumque Senatus cognoſceret, quȩ inimicitiæ inter Fabium & Papyriū intercederent, metuebat ne Fabius hunc Dictatorem deſignaturus non eſſet: itaq; per legatos Fabium rogauit, vt poſtpoſitis iniurijs priuatis, Patriȩ cauſa hunc Dictatorem deſignare vellet. Cui Senatus petitioni Fabius, permotus patriȩ amore, aſſenſit: quãuis, ad multa interrogata tacendo, & alijs inſuper ſignis manifeſtè declararet, diſplicere, odioſamque ſibi eſſe huius Dictatoris electionem. Atque hinc exemplum ſibi ſumere debēt ad imitandum, omnes qui boni ciues eſſe cupiunt, vt contemptis priuatis inimicitijs, publici boni rationem potiſsimum habeant.

Cùm hoſtem cernimus aliquid agere, quod planè videatur imprudenter actum, & abhorrere à ratione: tunc ſuſpicari debemus, dolum aliquem ſubeſſe.

CAPVT XLVIII.

IN bello aduerſus Samnites, cū ex Thuſcia Conſul, ceremoniarum quarundam cauſa Romam profectus, Fuluium legatū interim exercitui præfeciſſet: Thuſci vt Romanos dolo adorirentur, inſidias illis ſtruxerunt non procul ab illorum ca-

ſtris: vtq; Romanos in ipſas inſidias pellicerent: dimiſerunt milites quoſdã, qui habitu paſtorali armentum paſcerent in ipſorum cõſpectu: videlicet vt prędę cupiditate irretiti Romani, prodirent & ita inciderent in inſidias. Sed legatus, hanc temeritatem primùm admiratus: deinde cœpit cogitare dolũ ſubeſſe: quem poſtquam ſingulari induſtria inueſtigâſſet: irrita fuerunt Thuſcorum fraudulenta conſilia. Ex qua re, occaſionem ſumere debet prudens Imperator, cogitandi ea, quæ ab hoſte quandoque imprudenter facta videntur, perſæpe dolum fraudemque ſub ſe continere: eò quòd rationi conſentaneum non ſit, tam ſtolidũ eſſe hoſtem, vt tale quiddam faciat, ſine occulta quadam ac fraudulenta cauſa. Quod etſi ita ſit, & cogitari facilè queat: tanta ſolet tamen eſſe cupiditas vincendi, vt ea tantùm quę ante oculos occurrunt, & pro nobis facere videntur, ſpectemus, de occultis eorum cauſis nequaquam cogitemus. Galli certè, cùm ad Alliam Romanos prælio viciſſent: & ad vrbem accedentes, inueniſſent portas apertas & ſine cuſtodibus; toto eo die, & inſuper nocte ſequenti ingredi noluerunt, metu inſidiarum: quòd nunquam exiſtimaſſent Romanorum animos tam viles, aut vſqueadeò metu percul-

ſos,

ſos, vt patriam miſerando ſpectaculo deſererent. Sed anno Salutis noſtræ M. D. VIII. cùm Florẽtini Piſanam vrbem obſediſſent, captiuum tenebant Alphonſum Mutolum Piſanum: qui promiſit ſe effecturum, ſi eum vinculis ſoluerent dimitterentque, vt vna ex portis Piſanæ vrbis, ipſis traderetur. Is dimiſſus, ſæpe vnà cum legatis Piſanorum ad Florentinos redibat, tanquam tractaturus de modo, quo portam tradere ipſis vellet: & remotis cæteris Piſanis, cum quibus veniebat, clàm cum Florentinis de hoc cõſilio loquebatur. Quia igitur non clàm ad Florentinos, ſed apertè vnà cum Piſanorum legatis veniebat: conijciendum erat Florentinis, non habendam eſſe fidem Alphonſi promiſsis. Sed obtinendæ vrbis cupiditas, tantoperè Florentinorum animos occæcauit, vt Alphonſi mandata ſequuti, ad Lucenſem portam, tanquam eam apertam accepturi, acceſsetint: ibique per inſidias cæſi, magnam cladem acceperint, & primarios ſuos duces militares amiſerint. Quæ omnia ipſis, duplici Alphonſi fraude, acciderunt.

Quæ Respub. libertatem tueri vult, subinde indiget nouis institutis: & qua de causa Fabius Maximus id nomen obtinuerit?

CAPVT XLIX.

ACcidit necessitate quadam naturæ, sicuti antè quoque monuimus, vt in magna vrbe subinde noui quippiam eueniat, cui tempestiuè occurrendũ medẽdumq; sit, ne ciuitas corrumpatur. Et quãto maiora hæc Accidẽtia fuerint: tantò magis exquisito egent remedio. Romæ verò imprimis huiusmodi extiterũt motus multi, noui, inopinati & quandoq; planè terribiles. Qualis inter cæteros ille fuit, cùm visæ sunt Matronæ omnes propemodum in Maritos coniurâsse, & plurimæ iam suos veneno sustulerant, plures venenum coctũ paratumq; habuerant. Quàm scelerata autem fuit Bacchanaliũ illa cõiuratio Baccharumque Sacra, quæ bello Macedonico detecta sunt? Quib. multa hominũ vtriusque sexus millia sese polluerãt, & nisi in tempore remedium fuisset adhibitum: potuisset Reipub. perniciem afferre. Quo loco etiam admirari licet, quãta eius vrbis, in puniendis sceleratis hominib. fortitudo, seueritas, ac Magnanimitas fuerit, ex quo Reipubl. poten-

potentia ac virtus emicuit: tanta scilicet, vt quandoq; integram legionem mortis pœna supplicioque afficere auderet: aliquando ciuitatem quampiam totam euertere: nõnunquam octo aut decem millia in exilium mittere, iisque graues insuper exilij conditiones iniungere: sicuti ijs accidit, qui infeliciter ad Cannas pugnâssent: quos Pop. Romanus in Siciliam relegauit, vetuitque ne vrbem quampiam ingrederentur; sed morarentur in agris. Præ cæteris verò omnibus terribilis horrendaque fuit pœna, qua de integris quandoque exercitibus, decimum quemque ad supplicium sorte poscebant: Quo quidem genere supplicij, nullum credo inueniri magis formidabile, ad puniendam hominum multitudinem. Eò quòd, si quando magna hominum multitudo vehementer deliquit, nec cognoscatur is, qui autor causaq; mali extitit: tunc omnes ad mortem poscere nimium est, aliquos necare, & aliquos impunes dimittere, iniustum existit, simulque occasio præberetur his, iterum peccandi. Sed cùm omnes ex æquo deliquerunt, decimũ quemq; sorte ad supplicium poscere: ijs quos sors cõtigit, horribile & formidabile est. Nã ceteros quoq; metus sortis terret, & suadet à delictis cauendũ, ne quando

ipsi

ipsi quoq; per sortem poscantur. Sed Veneficas & Baccharũ sacerdotes omnes cõuenienti meritoque supplicio affecerunt. Cęterùm etsi huiusmodi motus, quales fuerũt Veneficarum & Bacchanalium, multa mala in Repub. pariant: tamen Reipub. formã nondũ tam facilè possunt immutare: quod satis spacij detur ad eos sedãdos emendãdosque. Sad qui motus eò spectant, vt Reipub. forma mutetur: ij verò maximè sunt periculosi & subitò auxilio indigẽtes, alioquin enim perdũt Rempub. Exemplo nobis sit, quod Romę olim accidit. Cùm enim esset ea vrbs liberalis, in largiẽdo iure ciuitatis hominibus exteris: eò tandem res deuenerat, vt in tãta nouorum ciuium copia, multitudo suffragiorũ, Imperij vim, ab antiquis ciuibus, ad Inquilinos transferre videretur. Quam rem animaduertens Q. Fabius Censor, imminentibus periculis maturè prouidit, & omnes hosce nouos homines in quatuor peculiares tribus digessit: ne, in tam angustum spacium reducti, amplius Reipub. formam corrumpere possent. Quòd quidem tanti mali remedium salutare, vsqueadeò P. Romano gratum fuit, vt Maximi agnomen inde sit consequutus.

NICO-

NICOLAVS MACHIAVELLVS, ZOMOBIO BONDEMONTIO, ET COSMO Rucelaio S.

HOC munus vobis mitto, Veri Clariss. quod, si non tantum est, quantum vestra merita postulant: attamen tantum existit, quantum à Nicolao Machiauello offerri potuit: Expressi enim in hoc, quicquid scio, & quicquid diuturna lectione & longo rerum vsu potui comparare. Et cùm neque vos, nec quisquam alius, à me plus requirere debeat, quam idipsum, quod possum & habeo: contenti hoc ipso debetis esse. Potestis equidem de mea tenuitate cõqueri, & de ingenij imbecillitate, quæ multis in rebus disputando, intricetur & fallatur, quod etsi ita sit: nescio tamen an hac de causa, ego magis de vobis cõqueri debeam. qui scribendi prouinciam hanc, humeris meis imposueritis, quam sponte nunquam suscepissem: an vos de me, qui vestra ex-

pectationi nō satisfecerim. Accipite tamen hoc munus a me, eo animo, quo ab amicis accipere decet omnia: ita nempe, vt non tam munus ipsum spectetur, quàm voluntas eius qui id offert. Hac certè in re saltem rectè videor fecisse: quòd vos ipsos elegerim, quibus hosce labores meos, hasq; disputationes commendarem. Cum ob eam causam, quòd spero rem, me pro acceptis beneficiis, aliquam gratitudinis significationem declaraturum: tum quòd recedendum esse putauerim, à Communi consuetudine scriptorum, qui monumenta sua, nō nisi principibus viris dicare solent, eosq; dedicationibus iis, ambitionis & auaritiæ gratia, laudibus ad cœlū vsq; extollunt: tamquam si virtutibus pollerent, cùm ipsos ob infinita scelera potius vituperare oporteret. Itaq; ne ego quoq; eodem modo errarem, vt plurimi faciunt: eos eligendos putaui patronos mearum vigiliarum, qui non sint quidem Principes: propter virtutem insignem tamen, Principatu digni forent. Et qui, si nequeant me opibus honoribusq; exornare: cuperent tamen idipsum mihi ex animo præstare, si possent. Non enim ex statu for-

tunæ,

tunc, metienda virtus hominum est: sed ex animi dotibus & qualitate. Quarum respectu præstantior haberi debet is, qui aptus est ad regnandum, si maximè careat regno: quàm is qui regnat, & interim regnandi sui imperitus. Atque hinc etiam factum est, vt magis laudaretur Hieron Syracusanus etiam tunc, cùm priuatam vitã ageret: quàm Perseus Macedonum Rex, eo ipso tempore quo regnabat. Hieroni enim vt Rex esset, Regnum solummodò deerat. Sed Perseus nil Regium habebat, præter solum regnum. Fruimini ergo vos laboribus hisce meis, qualescumq; sint: cùm ipsi eorum causa fueritis. Equidem si intellexero, hæc mea studia vobis probari, dabo operam, vt quod reliquum est Historiæ, compleam: secundùm quòd iamdudum vobis promisi. Valete.

FINIS.

CATALOGVS CAPITVM, LIBRI PRIMI.

Si quis

CATA-

CATALOGVS CAPITVM, LIBRI II.

Quantum

CATALOGVS CAPITVM, LIBRI III.

Princeps

INDEX CAPITVM

FINIS.

